

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ

1935

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1936

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ

1935

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1936

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΟΘΩΝ
ΤΟ ΕΘΝΙΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ
Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΦΙΛΑΡΧΑΙΩΝ
Η ΕΝ ΛΟΝΔΙΝΩ, ΕΛΛ. ΚΟΙΝΟΤΗΣ
Ο ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΠΕΙΡΑΙΕΩΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΕΡΜΟΥΠΟΛΙΤΩΝ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΩΝΙΔΗΣ
DUC DE LUYNES
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΠΕΝΑΡΔΑΚΗΣ
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΡΣΑΚΗΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΤΟΥΡΝΑΡΗΣ
ΣΙΜΩΝ Γ. ΣΙΝΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΩΜΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΠΕΤΡΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΡ. ΣΟΥΤΣΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΑΚΗΣ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΥΓΓΡΟΣ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΠΑΤΡΩΝ
ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
HILARION ROUX

ΟΔΥΣΣΕΥΣ ΝΕΓΡΕΠΟΝΤΗΣ
ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΝΕΓΡΕΠΟΝΤΗΣ
HEINRICH SCHLIEMANN
ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ ΒΑΛΛΙΕΡΗΣ
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΡΗΣΤΑΚΗΣ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΧΙΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΗΦΑΙΣΤΙΔΗΣ
ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ
ΣΟΛΩΝ ΧΡΗΣΤΑΚΗ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ Ι. ΠΡΩΙΟΣ
ΟΘΩΝ Α. ΚΟΝΤΟΣΤΑΥΛΟΣ
ΠΑΥΛΟΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΒΕΝΙΑΜΙΝ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ
ΘΕΟΔΩΡΟΣ Π. ΔΗΛΙΓΙΑΝΝΗΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΑΡΙΦΗΣ
ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΤΣΙΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ
GEORGES CLEMENCEAU
A. E. H. GOECKOP
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΔΙΑ ΤΗΝ ΤΡΙΕΤΙΑΝ 1933-1935

ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Η Α. Μ. Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β΄.

Α΄ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

Η Α. Β. Υ. Ο ΠΡΙΓΚΙΨ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Β΄ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ

Σ Υ Μ Β Ο Υ Λ Ο Ι

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΝΙΚ. ΒΕΛΤΣΟΣ

ΜΙΧΑΗΛ ΒΛΑΣΤΟΣ

ΜΙΧΑΗΛ ΒΟΛΟΝΑΚΗΣ

ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΒΟΡΕΑΣ

(ΙΑΚΩΒΟΣ ΧΑΡ. ΔΡΑΓΑΤΣΗΣ †4/3/34)

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΚΟΥΓΕΑΣ

ΚΩΝΣΤ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ

Ο ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ ΚΑΙ Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ

ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΥΠΑΡΙΣΣΗΣ

(ΣΙΜΟΣ ΜΕΝΑΡΔΟΣ † 28/7/33)

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΠΑΛΑΝΟΣ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

(ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΠΑΓΑΝΕΛΗΣ † 27/6/33)

ΦΙΛΩΤΑΣ ΠΑΠΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Χ. ΧΑΤΖΗΣ

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

Ἡ Α.Μ. ὁ Βασιλεὺς τῆς Ρουμανίας Κάρολος.

Ἡ Α.Β.Υ. ὁ πρίγκιψ Διάδοχος τῆς Σουηδίας Γουσταῦος Ἀδόλφος.

Ἐλευθέριος Κ. Βενιζέλος. Ἀθήναι.

James Gordon Bennett.—New York.

Erich Bethe.—Leipzig O 24, Gletscherstr. 33.

Robert de Billy—France.

F. W. von Bissing.—Oberaudorf a. Inn (Bayern).

Carl William Blegen.—Cincinnati, Ohio, U.S.A.—Ἀθήναι, Πλουτάρχου 9.

Max. Bonnet.—Montpellier. Villa aux Roses (Pierre Rouge).

R. C. Bosanquet.—Alnwich, Northumberland.

Alfred Brueckner. Berlin - Friedenau, Rubensstr. 40.

Eberhard Bruck.—Frankfurt, Niedenau 49 II.

Ernst Buschor.—München, Archäol. Seminar d. Univers.

Edward Capps.—Princeton, University U. S. A.

Rhys Carpenter.—Bryn Mawr, Penna U. S. A.

J. Chamonard.—Paris, XVe, square du Croisic.

Ἰωσήφ Χατζιδάκης.—Ἡράκλειον (Κρήτης)—Μήλος.

Paul Collinet.—Faculté de Droit, 26, rue Vavin Paris, VIe.

Ludwig Curtius.—Roma 25, Via Sardegna 79.

R. M. Dawkins.—Plas Dulas, Llandulas N. Wales.

Prince Demidoff.—Ἀθήναι. Λεωφόρος Βασιλ. Σοφίας 55.

Charles Diehl.—Paris, XVIIe. 72, aven. Wagram.

Wilhelm Dörpfeld.—Berlin - Lichterfelde I. Hortensienstr. 49.
Ἀθήναι - Φειδίου 1.

Βίκτωρ Δούσμανης.—Ἀθήναι, Μενάνδρου 35.

Hans Dragendorff.—Universität. Freiburg i. Br. Johann - v. -
Weerth - Str. 4.

Engelbert Drerup.—Nijmegen. Holland. Universität. St. Anna-
straat 149.

Sam Eitrem.—Oslo. Gimle Terrasse 3.

Adolf Erman.—Berlin - Dahlem, Peter Lennéstrasse 22.

Sir Arthur Evans.—Youlbury Berks, near Oxford. England.

Ernst Fabricius.—Freiburg i. Br., Goethestrasse 44.

Giannino Ferrari.—Padova - Università.

Roy Flickinger.—Jowa City. University - U. S. America.

Ernest Gardner.—London, University College.

- Percy Gardner.**—Oxford. Canterbury Road 12.
Ὁ Παναγ. Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεννάδιος.
Earl Granville.—England.
Rudolf Heberdey.—Graz, Mandellstrasse 26.
Edouard Herriot.—Lyon-Mairie de Lyon.
Paul Herrmann.—Dresden - A, Franklinstr. 21. († 30 - 8 - 1935).
B. Hodge Hill.—Ἀθήναι, ὁδὸς Πλουτάρχου 9.
Fr. Hiller von Gaertringen.—Berlin-Westend, Ebereschenallee 11.
André Joubin.—Paris, VIe, 3 rue Michelet.
Walter Judeich.—Jena, Beethovenstr. 30.
Georg Karo.—München-Agnesstr. 4 III.
Paul Koschaker.—Berlin-Grunewald Winklerstr. 13.
Sir Frederic George Kenyon.—London. British Museum.
Otto Kern.—Halle a. d. Saale, Friedenstr. 23.
Johannes Kirchner.—Berlin - Friedenau, Sponholzstr. 24.
Ὁ Σ. Μητροπολίτης Σάρδεων Κλεόβουλος. Κων/πολις.
Hubert Knackfuss.—München. Franz Josefstr. 28 III 1.
Π. Κουντουριώτης.—Ἀθήναι, Ὁδὸς Ἡρώδου Ἀττικοῦ. († 22 - 8 - 1935).
Philippe Legrand.—Lyon, 15 r. de la Chappe, Bourges.
Emanuel Loewy.—Wien II/I, Untere Donaustr. 29.
G. A. Macmillan.—London. W.-C. St Martin's Street.
Lucien Magne.—Paris. Rue de l'Oratoire du Louvre 6.
Rev. J. P. Mahaffy.—Dublin (Ireland). Provost of Trinity College.
G. Mendel.—Paris. av. de l'Observatoire 11.
William Miller.—Ἀθήναι. Ὁδὸς Βησσαρίωνος 10.
Gabriel Millet.—Paris. 6, av. Paul Appell.
John Myres.—Oxford, 9 Claredon Villas New College.
Charles Nizet.—Paris. 7 Avenue de Bréteuil.
Biagio Pace.—Roma. Camera dei Deputati.
Ettore Pais.—Roma. 5, Via Nicola Fabrizi 8.
R. Paribeni.—Roma. Via dei prefetti 22.
Paul Perdrizet.—Strasbourg. Université.
Luigi A. Pernier.—Florenz. Via Cinque Giornate 6.
Axel Persson.—Uppsala. Sturegatan 13.
Giulio de Petra.—Napoli—Pallonete. Via S. Chiara 32.
Ernst Pfuhl.—Basel. Schönbeinstrasse 42.
Alfred Philippson.—Bonn, Königstrasse 1.
Charles Picard.—Paris, VIe 16 Av. de l'Observatoire.
Νικόλαος Πολίτης.—Paris, XVIe, 17, rue Aug. Vacquerie.

- Camillo Praschniker.** — Wien I, Universität.
A. von Premerstein. — Marburg a. d. Lahn, Deutschhausstr. 28.
Karl Purgold. — Gotha. Reinhardtsbrunnenstr 43. († 6-2-1935)
G. Radet. — Bordeaux. 9bis Rue de Cheverus.
Sir W. M. Ramsay. — Edinburgh, Bournemouth 32 Wentworth Ave.
C. Ricci. — Roma I, Piazza Venezia 11. († 16-6-1934).
La Comtesse de Riencourt. — Ἀθήναι. Λεωφόρος Ἀμαλίας 34.
Giulio Rizzo. — Roma. 6, Via Ludovisi 46.
David Moore Robinson. — Baltimore. Md., Club Road 300.
Gerhart Rodenwaldt. — Berlin. Lichterfelde-West, Holbeinstr. 53.
Al. Rostowitz-bey. — Le Caire.
Pierre Roussel. — Γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή. Ἀθήναι.
Gaetano de Sanctis. — Università, Roma, Via Santa Chiara 61.
Rev. A. H. Sayce. — Edinburgh 8, Chalmers Crescent.
Hans Schrader. — Frankfurt a. M. Taunusplatz 18 I.
Alessandro Della Seta. — Ἰταλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή. Ἀθήναι.
Sir Cecil Smith. — London.
Antonio Sogliano. — Napoli. Via Carlo Altobelli 25.
Vittorio Spinazzola. — Napoli. Museo San Martino.
Mrs E. Arthur Strong. — Roma 22. Via Balbo 35.
Josef Strzygowski. — Wien. XIII/10, Würzburggasse 29.
Hidenaka Tanaka. — Κυότον Ἰαπωνίας. Πανεπιστήμιον.
Hermann Thiersch. — Göttingen, Merckelstr. 9/0.
Albert Trapman. — England.
Παναγῆς Τσαλδάρης — Ἀθήναι.
Percy Ure. — Reading, England, University.
A. I. B. Wace. — Cambridge, Little St. Mary's Lane, Victoria and Albert Museum.
Otto Walter. — Oesterr. Archäolog. Institut. Athen. Α. Ἀλεξάνδρος 18.
Carl Watzinger. — Tübingen, Stanfenstr. 7.
Th. Wiegand. — Berlin - Dahlem, Peter - Lennéstr. 30.
Wilhelm Wilberg. — Wien. IV, Staufenstr 7.
Ulrich Wilcken. — Berlin. Charlottenburg 9, Nussbaumallee 24.
Adolph Wilhelm. — Wien IX. Wasagasse 8.
A. Willems. — Bruxelles. Université.
Paul Wolters. — München 13, Tengstr. 20/o I.
Arthur Woodward. — Sheffield, 395 Fulwood Road.

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

Σημ. — Οί δι' ἄστερίσκου σημειούμενοι ἑταῖροι εἶναι ἰσόβιοι.

1. Ἀβραμέας Εὐστράτιος.
2. Ἀγγελόπουλος Γ. († 27-10-35).
3. Ἀγγελόπουλος Θεόδωρος.
4. * Ἀδαμαντίου Ἀδαμάντιος.
5. * Ἀθανασάκης Ἰωάννης.
6. † Ἀθηναγόρας Παραμυθίας.
7. * Αἰγινήτης Βασίλειος.
8. Ἀλεξάκης Χαρίλαος.
9. Ἀλεξόπουλος Νικόλαος.
10. Ἀλιβιζᾶτος Ἀμίλας.
11. Ἀναγνωστόπουλος Γεώργιος.
12. Ἀναγνωστόπουλος Ἰωάννης.
13. Ἀναστασιάδης Ἀναστάσιος.
14. Ἀξελὸς Ἰωάννης.
15. * Ἀποστολάκη Ἄννα.
16. Ἀποστολάκης Δημήτριος.
17. Ἀποστολίδης Χρῆστος.
18. * Ἀρβανιτόπουλος Ἀπόστολος.
19. Βαλάσης Θωμᾶς.
20. Βαρούχα Χριστοδουλοπούλου Εἰρ.
21. Βέλτσος Γεώργιος Νικολ.
22. * Βερναρδάκης Κωνσταντῖνος.
23. * Βίζουκίδης Περικλῆς.
24. Βλαστός Μιχαήλ.
25. * Βολονάκης Μιχαήλ.
26. * Βορέας Θεόφιλος.
27. Βουγιούκας Γεώργιος.
28. Γαλανὸς Σπυρίδων.
29. * Γαρδικας Γεώργιος.
30. Γεδεὼν Μανουήλ.
31. * Γερογιάννης Κωνσταντῖνος.
32. Γεωργόπουλος Μελέτιος.
33. Γιαννόπουλος Δημήτριος.
34. * Γκίζης Βαρθολομαῖος.
35. Γουδῆς Δημήτριος.
36. Γούσιος Κωνστ. († 15-12-1935).
37. Γρουῖνδμαν Ἀχιλλεύς.
38. Δέγλερης Ἀλέξανδρος.
39. * Δεμερτζῆς Ἀλέξανδρος.
40. Δέφνερ Μιχαήλ († 15-10-34).
41. * Δηλιγιάννης Ἐπαμεινώνδας.
42. Δημητριάδης Δημήτριος.
43. * Δημητριάδης Χρῆστος.
44. Διαμαντοπούλου Ἄγνη.
45. Διαμαντόπουλος Ἀνδρέας.
46. Διαμαντόπουλος Διονύσιος.
47. Διαμαντόπουλος Ἡρακλῆς.
48. Δόσιος Κωνσταντῖνος.
49. * Dörpfeld Wilhelm.
50. Δουκάκη Εὐανθία.
51. Δραγάτσης Ἀθανάσιος Ἰ.
52. Δραγούμης Φίλιππος Στ.
53. Δρόσος Ἰωάννης.
54. * Δυοβουνιώτης Γεώργιος.
55. * Δυοβουνιώτης Κωνσταντῖνος.
56. Ἐμπεδοκλῆς Γρηγόριος.
57. * Ἐμπεριῶκος Μιχαήλ.
58. * Ἐξαρχόπουλος Νικόλαος.

59. Ἐξαρχος Νικόλαος.
 60. Εὐαγγελίδης Δημήτριος.
 61. Εὐαγγελίδης Τρύφων.
 62. * Ζαΐμης Ἀλέξανδρος.
 63. Ζαρίφης Γεώργιος.
 64. * Ζέγγελης Κωνσταντῖνος.
 65. * Ζηλήμων Ἀντώνιος.
 66. Ζωγράφος Γεώργιος.
 67. Ζωγράφος Κωνσταντῖνος.
 68. Ἡλιοπούλος Βασίλειος.
 69. Ἡλιοπούλος Παναγιώτης.
 70. * Ἡλιοπούλος Χρ. († 11-10-35).
 71. * Θεοδωράκης Γεώργιος.
 72. † Θεόκλητος Καλαβρ.-Αἰγιαλείας.
 73. Θεοφανείδης Βασίλειος.
 74. Θρεψιάδης Ἰωάννης.
 75. Ἰγγλέσης Σωτήριος.
 76. Ἰωαννίδης Ἰωάννης Γ.
 77. * Καβαλλιεράτος Ἄννινος Μιλτ.
 78. * Καζάξης Νεοκλῆς.
 79. Καλαποθάκης Δημήτριος.
 80. Καλιτσουνάκης Δημήτριος.
 81. Καλιτσουνάκης Ἰωάννης.
 82. Καλογερίκου Μαρία.
 83. * Καλογερόπουλος Διονύσιος.
 84. Καμπάνης Νικόλαος.
 85. Κανελλόπουλος Παναγιώτης.
 86. Καντᾶς Ἡλίας.
 87. Καντιάνης Νικόλαος.
 88. Καπερώνης Νικόλαος.
 89. Καπρουλάς Γεώργιος.
 90. Καραγιαννόπουλος Γεώργιος.
 91. Καραθανάσης Δημήτριος.
 92. * Καραθεοδωρῆ Κωνσταντῖνος.
 93. Καράκαλος Νικόλαος.
 94. Καρανδρέας Ἀπόστολος.
 95. Καραχάλιος Θεμιστοκλῆς.
 96. * Καρκούλιας Ἡρακλῆς.
 97. Καρόλου Νικόλαος.
 98. Καρούζου Παπασπυρίδου Σέμνη.
 99. Καρούζος Χρῖστος.
 100. * Καστόρχης Δημήτριος.
 101. Κάτσανος Νικόλαος.
 102. Καψάλης Ἰωάννης.
 103. * Κεραμόπουλλος Ἀντώνιος.
 104. Κοκόλης Σπυρίδων († 8-3-35).
 105. Κολλιναίτης Ἡλίας.
 106. Κολλιναίτης Σπυρίδων.
 107. Κολοκοτσᾶς Εὐάγγελος.
 108. Κοσμόπουλλος Δημήτριος.
 109. Κοτζιάς Νικόλαος.
 110. Κουγέας Σωκράτης.
 111. Κούζης Ἀριστοτέλης.
 112. Κουκουλῆς Φαίδων.
 113. * Κουμανούδης Πέτρος.
 114. * Κουρουνιώτης Κωνσταντῖνος.
 115. Κρασιώτης Ἰωάννης.
 116. Κρητικὸς Εὐάγγελος.
 117. Κριεζῆς Ἀλέξανδρος.
 118. Κριεζῆς Ἀνδρέας.
 119. * Κριεζῆς Ἐμμανουήλ.
 120. Κριμπᾶς Ἀθανάσιος.
 121. Κριμπᾶς Βασίλειος.
 122. Κριμπᾶς Ἡλίας.
 123. Κτενᾶς Κωνστ. († 21-1-35).
 124. * Κυπαρίσσης Νικόλαος.
 125. * Κύρης Μιχαήλ.
 126. * Κυριαζῆς Σπυρίδων.
 127. Κυριακὸς Ἰωάννης Π.
 128. Κωττάκης Λεωνίδα.
 129. Λαμπίτης Βασίλειος.
 130. Λάππας Γεώργιος.
 131. Λιβιεράτος Σπυρίδων.
 132. Λιμπερόπουλος Παναγιώτης.
 133. * Λοβέρδος Σπυρίδων.
 134. Λογοθέτης Κωνσταντῖνος.
 135. Λῶ Πειρουνάκη Αἰκατερίνη.
 136. Μαγιάσης Σωτήριος.

137. Μακαρόνας Χαράλαμπος.	176. Ξυγγόπουλος Ἄνδρέας.
138. Μακκᾶ Ξανθίππη Π.	177. Οἰκονόμος Ἀλέξανδρος.
139. * Μακκᾶς Δημήτριος.	178. * Οἰκονόμος Γεώργιος Π.
140. * Μακκᾶς Νικόλαος (†26-11-35).	179. Οἰκονόμου Ἄγγελος.
141. Μακρῆς Γεράσιμος.	180. Οἰκονόμου Ἰωάννης.
142. * Μακρόπουλος Ἰωάννης.	181. Οἰκονόμου Μιχαήλ.
143. * Μαλτέζος Κωνσταντῖνος.	182. Ὅρλάνδος Ἀναστάσιος Κ.
144. * Μανέτας Ἰωάννης.	183. * Παλαμᾶς Κωστής.
145. * Μαντζούφας Ἀνδρέας.	184. Πάλλας Δημήτριος.
146. Μαντζούφας Γεώργιος.	185. Παμπούκας Ἀπόστολος.
147. Μαντούδης Μιχαήλ.	186. * Παναγιωτόπουλος Ἀνδρέας.
148. * Μανωλίδης Σωκράτης.	187. Παναγιωτόπουλος Κων/τῖνος.
149. Μαργαρίτης Σπυρίδων.	188. Παναγιωτόπουλος Μιχαήλ.
150. Μαριδάκης Γεώργιος.	189. Πανταζῆς Παναγιώτης.
151. Μαρινᾶτος Σπυρίδων.	190. * Παντελίδης Ἐμμανουήλ.
152. * Μακρόπουλος Βασίλειος.	191. Παντελίδης Χρῖστος.
153. Μαυρούλιας Ἰωάννης.	192. Παπαγεωργίου Φιλώτας.
154. Μέγας Γεώργιος.	193. Παπαδάκης Κωνσταντῖνος.
155. * Μερκούρης Σπυρίδων.	194. * Παπαδάκης Νικόλαος.
156. Μέρμηγκας Κωνσταντῖνος.	195. Παπαδημητρίου Ἰωάννης.
157. * Μεσολωρᾶς Ἰωάννης.	196. Παπαδόπουλος Θωμᾶς.
158. Μεσολωρᾶς Παναγιώτης.	197. Παπαζογλου Γεώργιος.
159. Μηλιάδης Ἰωάννης.	198. Παπαηλιοῦ Χαράλαμπος.
160. * Μητσόπουλος Χρῖστος.	199. Παπαθανασίου Πάνος.
161. Μιχαηλίδης Μιχαήλ.	200. Παπαϊωάννου Γεώργιος.
162. Μπαβαβέας Ἀδαμάντιος.	201. Παπαϊωάννου Ἰωάννης.
163. Μπαλᾶνος Νικόλαος.	202. Παπαϊωάννου Κωνσταντῖνος.
164. * Μπάρτ Γουλιέλμος.	203. Παπαϊωάννου Πάνος.
165. Μπαχαρίας Στυλιανός.	204. Παπακωνσταντίνου Κ. Δ.
166. * Μπενάκης Ἀντώνιος.	205. Παπαμιχαήλ Γρηγόριος.
167. Μπένσης Βλαδίμηρος.	206. * Παπαναστασίου Ἀλέξανδρος.
168. Μπέρτος Νικόλαος.	207. Παπαναστασίου Σπυρίδων.
169. Μπουρνιάς Ἀντώνιος.	208. * Παπανδρέου Γεώργιος.
170. Μυλωνᾶς Γεώργιος.	209. Παπανδρέου Πάνος.
171. * Νεγρεπόντης Μιλτιάδης.	210. Παπαντωνίου Ἀπόστολος.
172. Νικητόπουλος Ἀνδρέας.	211. Παπαντωνόπουλος Νικόλαος.
173. * Νικολαΐδης Λουδοβίκος.	212. * Παπαστράτος Ἐπαμεινώνδας.
174. Νομικός Δημήτριος.	213. * Παπαστράτος Ἰωάννης.
175. Νομικός Μᾶρκος.	214. * Παπαστράτος Σωτήριος.

215. Παπαφλέσσας Γρηγόριος.	254. Σαδούκας Χρῆστος.
216. Παπαφλέσσας Ἰωάννης.	255. Σακελλαρίου Γεώργιος.
217. Παπαφλέσσας Κωνσταντῖνος.	256. Σαρσέντης Λυκοῦργος.
218. * Παπαφράγκος Στάμος.	257. Σάρρος Δημήτριος.
219. Παράσχος Γεώργιος.	258. Σάρρου Αἰμιλία.
220. * Πατσουράκος Ἰωάννης.	259. Σεργόπουλος Ἰωάννης.
221. Παχνός Ἀλέξανδρος.	260. Σκάσσης Ἐρρίκος.
222. Πεζόπουλος Ἐμμανουήλ.	261. Σκάσσης Θωμάς.
223. * Πελεκίδης Εὐστράτιος.	262. * Σκλαβοῦνος Γεώργιος.
224. Πεσματζόγλου Γεώργιος.	263. Σκοτίδας Εὐάγγελος.
225. Πετιμεζᾶς Θρασύβουλος.	264. * Σκουζῆς Ἀλέξανδρος.
226. Πετρακόπουλος Θεόδωρος.	265. * Σκοῦφος Θεόδωρος.
227. Πετροκόκκινος Δημήτριος.	266. Σούλης Γεώργιος.
228. Πετρόπουλος Γεώργιος.	267. * Σοφούλης Θεμιστοκλῆς.
229. Πίστης Νικόλαος.	268. Σπυρόπουλος Παναγιώτης.
230. * Πιτίδης Μιχαήλ.	269. Σταθακόπουλος Παναγιώτης.
231. Πλυτᾶς Ἀμβρόσιος.	270. Σταθαῦτος Ἀντώνιος.
232. * Πολίτης Νικόλαος.	271. * Σταμελλάτος Γεώργιος.
233. * Πολυγένης Κωνστ. († 25-7-35).	272. Στάμος Ἰωάννης.
234. Πολυχρονιάδης Κωνσταντῖνος	273. Σταυρόπουλος Ἀγγελος.
235. Πορτοκάλης Ἀλέξανδρος.	274. Σταυρόπουλος Κωνσταντῖνος.
236. Πουλίτσας Παναγιώτης.	275. Σταυρόπουλος Σπυρίδων.
237. Πουλόπουλος Ἀπόστολος.	276. Σταυρόπουλος Φοῖβος.
238. * Πουρῆς Μιλτιάδης.	277. * Στεργιόπουλος Δημήτριος.
239. Πρινάρης Κίμων.	278. * Στεφανόπουλος Ἀνδρέας.
240. * Πῶπ Γεώργιος.	279. * Στρέϊτ Γεώργιος.
241. * Ραγκαβῆς Ἀλέξανδρος.	280. Συκουτρῆς Ἰωάννης.
242. * Ρακτιβάν Κωνστ. († 21-5-35).	281. Σφήκας Δημήτριος.
243. * Ράλλης Γεώργιος.	282. * Σωτηριάδης Γεώργιος.
244. * Ράλλης Κωνσταντῖνος.	283. Σωτηρίου Γεώργιος Α.
245. * Ρεδιάδης Περικλῆς.	284. Τεγοπούλου Ἡλιοῦ Ἀλεξάνδρα
246. Ρινόπουλος Μιχαήλ.	285. Τεγόπουλος Στυλιανός.
247. Ροζάκης Σταμάτιος.	286. Τζηρὸς Κωνσταντῖνος.
248. Ρουμπάνης Γεώργιος.	287. Τραυλὸς Ἰωάννης.
249. Ρούνιος Κωνσταντῖνος.	288. * Τριανταφυλλάκος Νικόλαος.
250. Ροῦφος Κανακάρης Λουκάς.	289. Τριανταφυλλίδης Περικλῆς.
251. Ρωμαῖδης Ἰωάννης.	290. * Τρικούπης Σπυρίδων Κ.
252. * Ρωμαῖος Κωνσταντῖνος.	291. Τσακαλῶτος Ἀθανάσιος.
253. * Ρωμαῖνος Ἀθως.	292. Τσακαλῶτος Πολύβιος.

293. * Τσιπούρας Δημήτριος.	304. Χαριτάκης Γεώργιος.
294. Τσόγας Γεώργιος.	305. Χαρίτος Ἰωάννης.
295. * Fabricius Ernst.	306. * Χατζάκος Ματθαῖος.
296. * Φιλαδελφεὺς Ἀλέξανδρος.	307. * Χατζῆς Ἀντώνιος Χ.
297. Φιλιππίδης Λεωνίδα.	308. * Χατζιδάκις Γεώργιος.
298. * Φύλων Ἀλέξανδρος.	309. Χόνδρος Δημήτριος.
299. Φῖξ Ἰωάννης Καρόλου.	310. Χοστέβας Δημόφιλος.
300. Φουντούλης Δημήτριος.	311. Χουδαβερδόγλους Σοφοκλῆς.
301. Φουρίκης Πέτρος.	312. Χριστίδης Δημήτριος.
302. Φωτόπουλος Δημήτριος.	313. Χριστόπουλος Μιχαήλ.
303. * Χαβιαρᾶς Νικήτας.	314. Χρυσούλης Γκίκας.

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1935

ΥΠΟ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ

ΣΥΝΤΑΧΘΕΙΣΑ ΚΑΙ ΑΝΑΓΝΩΣΘΕΙΣΑ ΕΝ ΤΗ ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΙ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ

ΤΗ 1^Η ΜΑΡΤΙΟΥ 1936

ΥΠΟ ΤΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Μεγαλειότατε,

Πρὶν λογοδοτήσῃ τὸ Συμβούλιον αἰσθάνεται ζωηρῶς τὴν ὑποχρέωσιν, ὅπως ἐκφράσῃ μετὰ πάσης εὐλαβείας τὴν εὐλικρινῆ αὐτοῦ χαρὰν καὶ εὐγνωμοσύνην, διότι κατὰ τὴν σημερινὴν γενικὴν τῶν ἑταίρων συνέλευσιν ἠδύοκησε νὰ παραστῇ ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς, τακτικὸς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Πρόεδρος, ἀναλαμβάνων οὕτω καὶ πάλιν τὴν ἡγεσίαν τοῦ ἱστορικοῦ τούτου καθιδρύματος τῆς πατρίδος ἡμῶν.

Ὁ ἀπολογισμὸς τοῦ θανάτου κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος 1935 περιλαμβάνει πλείονας ἐπιφανεῖς συναγωνιστάς, εἰς τὴν μνήμην τῶν ὁποίων τελοῦμεν κατὰ τὴν ἐπίσημον ταύτην ἡμέραν εὐλαβὲς μνημόσυνον εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης διὰ τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν πρὸς τὸν κοινὸν σκοπὸν καὶ ὡς ἀφορμὴν ἐνισχύσεως τῶν ἐπιζώντων ἐκ τοῦ παραδείγματος ἐκεῖνων.

Ὁ Ἀντώνιος von Premerstein, διαπρεπὴς ἱστορικὸς καὶ ἐπιγραφικὸς, ἀπέθανεν ὡς τακτικὸς καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μαρβούργου, μνημονεύομεν δὲ αὐτοῦ ἰδίᾳ δι' ὅσας ἐμβριθεῖς μελέτας ἐπετέλεσεν ἐν Ἑλλάδι ὡς διευθυντὴς τῆς ἐν Ἀθήναις Αὐστριακῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς,

ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν αὐτοῦ προσήθειαν καὶ τὸν ἀγνότατον φιλελληνισμόν, τὸν ὅποιον διετήρησεν ὁ ἀείμνηστος ἀνὴρ ἀμείωτον δι' ὅλης αὐτοῦ τῆς ζωῆς.

Ὁ Παῦλος Herrmann ὑπῆρξεν ἐπιφανὴς ἀρχαιολόγος καὶ ἄξιος διάδοχος τοῦ πολλοῦ Γεωργίου Treu ἐν τῇ διευθύνσει τοῦ Albertinum τῆς Δρέσδης.

Ἐκτὸς πολλῶν αὐτοῦ ἀρχαιολογικῶν πραγματειῶν σπουδαιότητι διὰ τὰς ἀρχαιολογικὰς μελέτας εἶναι ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθεῖσα μνημειώδης σειρὰ τῶν «Μνημείων τῆς ζωγραφικῆς», τὸ πρῶτον ἀξιόλογον βοήθημα τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας ζωγραφικῆς.

Ὁ ἔνδοξος Ναύαρχος Παῦλος Κουντουριώτης ἦτο ἐπίτιμος ἡμῶν ἑταῖρος ἀφ' ὅτου καθηγίασε τὰ ὕδατα τῆς Ἑλλης καὶ τῆς Λήμνου διὰ τῆς μεγάλης του νίκης. Τὸ ὄνομά του συνεχίζον τὴν μεγαλώνυμον οἰκογενειακὴν του παράδοσιν θὰ ἀναμιμνήσκη πάντοτε οὐχὶ μόνον χρυσᾶς σελίδας τῆς ναυτικῆς ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τὴν μεγάλην ἐκείνην περίοδον, καθ' ἣν ἠνωμένη καὶ ὁμονοῦσα ἐθαυματούργησεν ἡ Ἑλλάς. Μέγιστον δίδαγμα καὶ διὰ τὸ παρὸν καὶ διὰ τὸ μέλλον τῆς χώρας ταύτης.

Ὁ Κωνσταντῖνος Κτενᾶς ἀπῆλθεν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας αὐτοῦ καταλείπων ἐδραϊὰν καὶ εὐρείαν τὴν ἐπιστημονικὴν του φήμην.

Μετ' ὀλίγους μῆνας ἐξέλιπον διαπρεπέστατοι ὡσαύτως ἐπιστήμονες καὶ Ἕλληνες, ὁ Κωνσταντῖνος Ῥακτιβᾶν καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Πολυγένης, ὧν ὁ δεῦτερος ἐχρημάτισε καὶ σύμβουλος καὶ πρόεδρος τῶν συνελεύσεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. Οὐχὶ πολὺ μετὰ τούτους ἐξέλιπε καὶ ἄλλος ἐπιφανὴς ἐπιστήμων καὶ πατριώτης, ὁ γηραιὸς διδάσκαλος πολλῶν γενεῶν νομικῶν Γεώργιος Ἀγγελόπουλος, μετὰ πολλῆς στοργῆς παρακολουθήσας πάντοτε τὸ ἔργον ἡμῶν.

Εἰς τὴν αὐτὴν χορείαν ἀνήκει καὶ ὁ ἀείμνηστος Νικόλαος Μακκᾶς.

Βαθεῖαν ὡσαύτως λύπην ἐνεποίησεν εἰς ἡμᾶς ὁ θάνατος τῶν παλαιῶν καὶ πιστῶν ἡμῶν ἐταίρων, τοῦ χημικοῦ Σπυριδῶνος Κοκκόλη καὶ τοῦ Κ. Γουσίου ὡς καὶ τοῦ ἀρχαιολογοῦντος Χρήστου Ἡλιοπούλου, ὁ ὁποῖος καὶ ἐνεργότερον μετέσχεν ἄλλοτε τῶν ἀνασκαφικῶν ἐργασιῶν τῆς Ἑταιρείας.

Τὸ ἀνασκαφικὸν ἔργον τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1935 ὑπῆρξε τὸ ἑξῆς:

1. Ἐπὶ τῆς μικρᾶς χερσονήσου τῆς περικλειούσης ἀπὸ νότου τὸν λιμένα τῆς Μουνιχίας καὶ φερούσης ἄλλοτε τὴν ἔπαυλιν τοῦ Ἀλεξάνδρου Κουμουνδούρου ἐξετελέσθησαν σκαφικαὶ ἔρευναι ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Γραμματέως καὶ τὴν οὐσιαστικὴν συνεργασίαν τοῦ ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων κ. Ἰω. Θρεψιάδου. Τὴν δαπάνην κατέβαλε κατὰ μέγιστον μέρος τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας, ἐνίσχυσε δὲ οἰκονομικῶς τὴν ἐργασίαν καὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία.

Ἀφορμὴν πρὸς τὴν ἐργασίαν ταύτην παρέσχεν ὁ διακεκριμένος ποιητὴς κ. Ἀλέξανδρος Φωτιάδης, ὅστις ἐπέδειξε σειρὰν ὀστράκων προερχομένων ἐκ τοῦ τόπου καὶ προκαλούντων πρὸς ἔρευναν.

Ἡ ἐκπόησις τῆς ιδιοκτησίας Κουμουνδούρου καὶ ἡ ἀγορὰ τῆς περιοχῆς ὑπὸ τοῦ Ναυτικοῦ Ὁμίλου τῆς Ἑλλάδος, ὅστις κατεδάφισας τὴν παλαιὰν ἔπαυλιν ἠτοιμάζετο νὰ ἀνεγείρῃ τὸ νέον Κεντρικὸν αὐτοῦ οἰκοδόμημα, παρέσχον τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν, ὅπως ἐκτελέσῃ ἔρευναν, ἡ ὁποία ἀπέδωκεν ἀξιολογώτατα ἀποτελέσματα. Μολονότι δὲ ἡ ἐργασία ὄφειλε κατ' ἀνάγκην νὰ ἐκτελεσθῇ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν οἰκοδομικῶν ἔργων τοῦ Ναυτικοῦ Ὁμίλου, ἦτο δὲ ἐπόμενον νὰ προσκόπη ἐνίοτε, ὀφείλομεν νὰ ἐκφράσωμεν καὶ ἐντεῦθεν τὰς θερμὰς ἡμῶν εὐχαριστίας πρὸς τὸν Ναυτικὸν Ὅμιλον διὰ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς διηκόλυνε τὰς σκαφικὰς ταύτας ἐρεύνας. Τὰ ἐνδιαφέροντα τοπογραφικὰ πορίσματα τῆς ἀνασκαφῆς προσδίδουν σταθερὰν ἱστορι-

κὴν αἴγλην εἰς τὸν τόπον, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Ναυτικὸς Ὅμιλος ἠτύχησε νὰ ιδρύσῃ τὴν ἔδραν αὐτοῦ, δὲν θὰ εἶναι δὲ πλέον τυχαία ἢ σύμπτωσις νὰ ἔχη πρόεδρον τὸν ἀντιπρόεδρον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Τοῦ κ. Ἀλέξ. Φωτιάδου τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἦτο εὐλόγως ἐξαιρετικόν, ἢ δὲ παρουσία του ἀδιάλειπτος.

Αἱ ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου νῦν ἀνηγέρθη τὸ νέον οἰκοδόμημα, ἄλλοτε δὲ εὐρίσκετο ἡ ἔπαυλις, γενόμεναι παρατηρήσεις δὲν ἐβεβαίωσαν οὐδὲν λείψανον ἀρχαίου κτίσματος. Κατὰ τὴν Δ κλιτὴν τοῦ λόφου ἀπεκαλύφθη, ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατόν, κυκλοτερές τεῖχος ἐκ μεγάλων καλῶς κατειργασμένων λίθων τῆς Πειραιϊκῆς Ἀκτῆς, παρέχον τὴν ἐντύπωσιν πύργου, πιθανῶς δὲ μᾶλλον ἀντρευματικὸν ὄχρωματικὸν τοῦ λόφου, περιέχον ἐσωτερικῶς γόμωσιν ἐκ χωμάτων καὶ λίθων. Τὸ τεῖχος φαίνεται ἀνῆκον εἰς τὸν 5^{ον} ἀκόμη π. Χ. αἰῶνα. Ἐκ μεταγενεστέρων χρόνων προέρχεται εὐρὺ ἐρεισματικὸν περίβλημα ἐξ ἀκατεργάστων ὀρθογωνίων Πειραιϊκοῦ λίθου δόμων, κατασκευασθὲν ἐκεῖ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ τείχους κατὰ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, καθ' ὃ ἦτο εὐκολωτέρα ἢ προσβολὴ ἀπὸ ξηρᾶς.

Εἶναι βέβαιον ὅτι τὸ τεῖχος ὑψοῦτο ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὑψηλότερον, ἀσφαλῶς δὲ καὶ ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὑψιπέδου, ὅπερ φαίνεται ὅτι ἦτο προωρισμένον διὰ τὸ κατ' ἐξοχὴν ἱερὸν τῆς ὠχυρωμένης χερσονήσου.

Ἡ ἐνίσχυσις αὕτη τοῦ τείχους πρὸς τὴν ἀπὸ δυσμῶν πρόσβασιν τοῦ φρουρίου εἶναι προφανὲς ὅτι κατέστησε καὶ εὐρύτερον τὸ ἀνώτατον ὑψίπεδον τοῦ λόφου.

Ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτάτου τούτου ἐπιπέδου τῆς χερσονήσου τῆς Καστέλλας τῆς φερούσης τὴν προσωνομίαν τοῦ Κουμουνοῦρου εἶναι ἀληθὲς ὅτι οὐδέν, ὡς εἶπον, παρατηρήθη κτίσμα ἀρχαῖον, ἀλλὰ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐξηφανίσθησαν τὰ ἔχνη διὰ τῆς γενομένης ἐκεῖ παλαιότερας οἰκοδομίας. Ὅφείλομεν ὅμως νὰ σημειώσωμεν ὅτι κατὰ τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ ἴστοῦ τοῦ Ναυτικοῦ Ὅμιλου εὐρέθη-

σαν ἐν τῷ λάκκῳ ὕστατα γεωμετρικὰ εἰδῶλια. Ἡ ἔνδειξις εἶναι σημαντική.

Πρὸς νότον τοῦ ὑψιπέδου τούτου ὁ βράχος πίπτει ἀποτόμως πρὸς ἰκανὸν βάθος καὶ σχηματίζεται δευτέρα πλατεῖα κατὰ τι κατωφερῆς, ἐν τῷ μέσῳ περιῖπου τῆς ὁποίας ὑψοῦντο δύο βραχώδεις δξυκόρουφοι ἐξάρσεις. Ἡ πλατεῖα αὕτη εἶχεν ἰκανήν, ὡς ἐφαίνετο, ἐπίχωσιν καὶ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἐνομίσαμεν ἐνδεικνυομένην τὴν δοκιμαστικὴν σκαφήν. Ἡ ἀνοιχθεῖσα τάφρος, ἡ ὁποία κατόπιν ἐφθάσε μέχρι βάρθους 3.50 μέτρων, παρέσχεν εὐθύς ἀπὸ τῶν ἀνωτάτων αὐτῆς στρωμάτων πλῆθος ὀστράκων ἀγγείων, τεμαχίων εἰδωλίων πηλίνων καὶ τεμαχίων μαρμάρων, τῶν ὁποίων τινὰ καὶ ἐνεπίγραφα. Τὰ εὐρήματα ταῦτα ἀνῆκον εἰς μακρὰν χρονικὴν περίοδον ἀπὸ τῶν πρώτων ἀρχαϊκῶν χρόνων μέχρι τῶν ὑστέρων Ἑλληνιστικῶν. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ σκαφή προέβαιεν εἰς βάθος ἐφάνησαν σποραδικὰ τεμάχια γεωμετρικῶν ἀγγείων, ἕως οὗ κατὰ τὸν πυθμένα περιῖπου τῆς τάφρου ἐπεκράτουν τὰ γεωμετρικὰ τεμάχια εἰς στρῶμα 0.70 - 0.80.

Κατὰ τὸ βαθύτατον ἐκεῖνο σημεῖον τῆς σκαφῆς, ὅτε πλέον τὰ χῶματα ἦσαν καθαρὰ, ἀνευρέθη σημαντικὸν τεῖχος παχὺ καὶ ἐκ μεγάλων ἀκατεργάστων ὀγκολίθων καὶ μικρῶν ἀργῶν λίθων κατεσκευασμένον, σφῆζόμενον εἰς ὕψος 1 περιῖπου μέτρου καὶ ἔχον πλάτος 0.60 περιῖπου. Τὸ τεῖχος τοῦτο κατευθύνεται ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς καὶ ἀπέχει ἀπὸ τῆς τομῆς τοῦ βράχου 3 περιῖπου μέτρα.

Τὸ τεῖχος τοῦτο φαίνεται ὅτι εἶναι τῶν πρώτων μεταγεωμετρικῶν χρόνων καὶ ἀποτελεῖ ἀναλημματικὸν τεῖχος διὰ τὸ ὑψίπεδον τῆς μικρᾶς χερσονήσου, ἡ ὁποία διὰ τὴν σημαντικὴν αὐτῆς στρατηγικὴν θέσιν ἦτο ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ὠχυρωμένη. Ἄλλ' ἐὰν κρίνωμεν ἀπὸ τοῦ τμήματος τούτου τοῦ τείχους ὡς καὶ ἐκ τῆς διευσθύνσεως αὐτοῦ ἡ ἔκτασις τοῦ παλαιοτάτου ὀχυροῦ ἦτο μᾶλλον περιορισμένη, περιλαμβάνουσα ἴσως μόνον τὴν ὑψηλοτέραν ἕξαρσιν τῆς χερσονήσου.

Ἄλλη τάφρος ἀνοιχθεῖσα κατὰ τὸν αὐτὸν τόπον καθέτως πρὸς τὴν πρώτην ἀπέδειξε τὴν βαθεῖαν ἐπίχωσιν ὁμοίως τεταρα-

γμένην καὶ βρίθουσαν τεμαχίων ἀγγείων παντοίας περιόδου ἀπὸ τῶν γεωμετρικῶν χρόνων μέχρι τῶν ὑστέρων Ἑλληνιστικῶν. Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων ἰδίαν θέσιν καταλαμβάνει μαρμαρινὸς κορμὸς ἀρχαῖζοντος γυναικείου ἀγάλματος, τοῦ ὁποίου ἔλλειπει ἢ ἔνθετος κεφαλή, ὁ δεξιὸς βραχίον ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος καὶ ἀμφότεραι αἱ κνήμαι μετὰ τῶν ποδῶν. Ἡ καθειμένη ἀριστερὰ χεὶρ κρατεῖ τὸ κράσπεδον τοῦ ἐνδύματος καὶ κυλινδρικόν τι πρᾶγμα, τοῦ ὁποίου μέγα πρὸς τὰ ἄνω μέρος ἔλλειπει μετὰ μέρους τοῦ βραχίονος.

Μεγίστην σημασίαν διὰ τὴν τοπογραφικὴν ἐρμηνείαν ἔχουσι τὰ ἐνεπίγραφα τεμάχια.

1) Ἐπὶ χεῖλους ἀμφορέως εὐρίσκεται ἡ ἐπιγραφή

N: ARTEMIDOS:

2) Τεμάχιον κεράμου φέρει τὴν ἐπιγραφὴν

XERE MOUNIX

3) Τεμάχιον μικροῦ μαρμαρίνου ἀναθήματος σφίξει ἀκόμη τὰ γράμματα ΜΙΔΙ ἧτοι Ἀρτέμιδι.

Τὰ μαρτύρια ταῦτα εἶναι ἱκανὰ ὅπως λύσωσιν ὀριστικῶς τὸ πρόβλημα τοῦ ὀνόματος τοῦ τόπου καὶ τῆς ἐπ' αὐτοῦ τιμωμένης θεᾶς, δυνάμεθα δὲ ἄνευ δισταγμοῦ νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ χερσόνησος Κουμουन्दούρου ἔφερεν ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος Μουνιχίας.

Ἡ βεβαίωσις τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος ἐπὶ τῆς μικρᾶς χερσονήσου μετατοπίζει αὐτὸ ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς Μουνιχίας Προφήτου Ἡλία, ὅπου μέχρι τοῦδε ἐτοποθετεῖτο. Ἄλλ' ἢ μετατόπισις αὕτη συνελάγεται ἴσως καὶ ἄλλων ἱερῶν μετατοπίσεις, τὰ ὁποῖα ὀφείλομεν νῦν νὰ ἀναζητήσωμεν ἐν τῇ νέᾳ περιοχῇ.

Πρὸς τούτοις ὀριστικῶς παραμένει τὸ καὶ ἄλλως ἐξηκριβωμένον ὄνομα τοῦ λιμένος τῆς Μουνιχίας.

Τοιαῦτα εἶναι τὰ σπουδαῖα ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Καστέλλας, τῶν ὁποίων λεπτομερὴς ἀναγραφὴ θέλει γίνεαι ἐν τῇ οἰκείᾳ ἐκθέσει.

2. Τὰς ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Μαραθῶνος ἀνασκαφικὰς ἐρεῦνας ἐξηκολούθησεν ἡ Ἑταιρεία διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Γεωργίου Σωτηριάδου.

Κατὰ τὸ 1935 ἀνεσκάφη τὸ δυτικώτατον τμήμα τῆς νεκροπόλεως τοῦ ἀρχαίου Μαραθῶνος οὐχὶ μακρὰν τοῦ Μετοχίου τοῦ Βρανᾶ καὶ ἀμέσως ἔξωθεν τοῦ βορείου τμήματος τοῦ περιβόλου τοῦ Ἡρακλείου. Παρὰ τὴν ἐν τῷ μέσῳ τυμβοειδῆ μεγάλην πυρὰν ἀποτεφρώσεως νεκρῶν, περὶ τῆς ὁποίας ἐγένετο ἤδη λόγος, ἡ ὅλη περιοχὴ περιλαμβάνει καὶ τάφους καὶ πυρὰς εἰς ἱκανὴν ἔκτασιν, τὰ δὲ εὐρεθέντα κτερίσματα εἶναι ἀγγεῖα τῶν χρόνων ἀπὸ τοῦ πέμπτου μέχρι τοῦ τρίτου π. Χ. αἰῶνος. Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων καταλέγεται καὶ κομπὸς χαλκοῦς λέβης περιέχων ἡμίκαυστα ὄστᾶ, ἱκανὸς δὲ εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν τεφροδόχων καλπῶν ἄνευ κτερισμάτων. Μικρὰ πηλίνη λάρναξ περιεῖχε τὰ λείψανα νηπίου καὶ πολλὰ μικκύλα ἀγγεῖα καλῶς διατεταγμένα πέριξ αὐτοῦ. Ἡ ἔκτασις τοῦ νεκροταφείου εἶναι μεγάλη, ἡ δὲ ἔρευνα αὐτοῦ θὰ ἐξακολουθήσῃ ἄλλοτε.

Βορείως τῆς νεκροπόλεως ταύτης ἀνελήφθη ἡ συνέχεια τῆς ἐρεῦνης τοῦ πρὸ δύο ἐτῶν ἀνευρεθέντος ναῖσκου, ἀπεκαλύφθη δὲ ὠραῖον λιθόστρωτον καὶ ἐπ' αὐτοῦ λείψανα μαρμαρίνου θρόνου λεπτῆς Ἑλληνικῆς τέχνης τῶν κλασσικῶν χρόνων. Ὁ ἀνασκάπτων εἰκάζει ὡς λατρευομένην ἐν τῷ ναῖσκῳ θεότητα τὴν Ἀθηνᾶν. Τοῦ καθημένου ἀγάλματος τῆς θεᾶς εὐρέθησαν μέρη τῶν ποδῶν καὶ τῶν χειρῶν ἀρίστης ἐξεργασίας.

Ἀναμιμνήσκομεν δὲ ὅτι οὐχὶ μακρὰν τῆς περιοχῆς ταύτης εὐρέθη ἄλλοτε (ΠΑΕ 1933,42) καὶ ἡ ἐπιγραφή ὄροσήμου: Ἰόρος τε μένος Ἀθηνάας. Παρὰ τὸν τόπον τοῦτον νέα ἔρευνα ἔφερεν εἰς φῶς δωμάτια καλῶς διατηρούμενα καὶ περαιτέρω λείψανα μεγάλου πίθου ὡς καὶ μεγάλην βάσιν μαρμαρίνην πρὸς ἐνσφήνωσιν ἐνεπιγράφων στηλῶν.

Ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ εἰκαζομένου τεμένους τοῦ Ἡρακλέους ἐγένετο νέα ἔρευνα περὶ τὸ εὐτελὲς νεώτερον ἐκκλησιδίδιον, ἀπεδείχθη δὲ ὅτι τὸ ἐκκλησιδίδιον τοῦτο ἔχει διαδεχθῆ παλαιότερον, τὸ δὲ

παλαιότερον τοῦτο πάλιν εἶναι ἐκτισμένον ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν λειψάνων ἀρχαίου Ἑλληνιστικοῦ κτίσματος, τοῦ ὁποίου πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐχρησιμοποιήθησαν ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἐκκλησιδίων. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι ἀμφοτέρω τὰ ἐκκλησίδια δὲν εἶναι κανονικῶς προσανατολισμένα, ἀλλ' ἔχουσι τὸν ἄξονα πρὸς τὰ νοτιοανατολικά. Ἴσως τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ προσανατολισμοῦ τοῦ ἀρχικοῦ Ἑλληνιστικοῦ κτίσματος, εἰς τὸ ὁποῖον πιθανώτατα ἀνήκει καὶ ὁ βόρειος τοῖχος τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιδίων.

Πρὸς νότον τούτων ἀμέσως μικρὰ σκαφή ἀπεκάλυψε τοίχους ἀρχαίους καὶ ἴσως ἴγνη ἀρχαίας ὁδοῦ ὡς καὶ τεμάχια χονδρῶν ἀγγείων ἐσχάτων Ἑλληνικῶν χρόνων. Μέλλουσα ἐργασία θὰ διευκρινήσῃ τὰ πράγματα.

Ὡς λείψανα τοῦ ἐν τῷ τεμένει ναοῦ τοῦ Ἡρακλέους εἰκάζει ὁ ἀνασκάπτων κ. Σωτηριάδης δύο καλῶς σφζομένους ἀρχαίους παραλλήλους τοίχους ἐκ μεγάλων λίθων, πιθανῶς, ὡς λέγει, καὶ τοῦ 7^{ου} ἀκόμη π. Χ. αἰῶνος, κειμένους δὲ παρὰ τὸ νοτιοδυτικὸν τμήμα τοῦ περιβόλου καὶ ἔχοντας μῆκος 32 μέτρων καὶ τὴν μεταξὺ ἀλλήλων ἀπόστασιν 11 μέτρων. Οἱ τοῖχοι κατευθύνονται πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἀπαρτίζουσι μετὰ τῶν ἐλλειπουσῶν στενῶν πλευρῶν στενόμηκες διάγραμμα, οὐχὶ ξένον πρὸς τὴν ἀρχαιοτάτην ναοδομίαν. Ἐντὸς τοῦ χώρου τούτου ἡ γενομένη σκαφή ἀπεκάλυψεν εἰς βάθος 1 μέτρου μέγα πλῆθος στρωτήρων καὶ καλυπτήρων κεράμων ὑστέρων Ἑλληνικῶν χρόνων.

Τὰ μέχρι τοῦδε γενόμενα εὐρήματα δὲν ἐπιτρέπουσιν ἀκόμη ὀριστικὸν συμπέρασμα περὶ τῆς σημασίας τῶν τοίχων τούτων. Παρὰ ταῦτα ὁ κ. Σωτηριάδης προσεπάθησε νὰ ἐξιχνιάσῃ τὸ σύστημα τῆς ὑδρεύσεως τοῦ Μαραθῶνος, θὰ γίνῃ δὲ λεπτομερῆς περὶ τοῦ πράγματος ἔκθεσις εἰς τὰ Πρακτικά τῆς Ἑταιρείας.

Παρὰ τὴν μεγάλην πηγὴν «Μάτι» ἐντὸς μικρᾶς ἀποχετευτικῆς αὐλάκος τῶν ἀποστραγγιστικῶν ἔργων ἀνευρέθη κορυμὸς ἀγάλματος Ῥωμαίου αὐτοκράτορος, πιθανώτατα τοῦ Ἀδριανοῦ.

Ἐρεῦνης γενομένης ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἄλλα μάρμαρα καὶ κιονόκρανον καὶ κρηπίδωμα μικροῦ κτίσματος, ἴσως τιμητικοῦ

μνημείου τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐκ τούτου ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ σήμερον τελματώδης ἐκεῖνος τόπος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἦτο τόπος ἀκμάζων καὶ καταλληλότατος δι' ἀγρεπαύλεις καὶ παντοῖα μνημεῖα. Ἄλλὰ καὶ ἄλλας δοκιμαστικὰς σκαφὰς ἐξετέλεσεν ὁ κ. Σωτηριάδης εἰς διάφορα σημεῖα, διεπίστωσε δὲ καὶ εἰς ταῦτα τὴν ὑπαρξίν ἀρχαίων κτισμάτων ἢ τάφων ἢ πυρῶν. Χαρακτηριστικὸν καὶ πολῦτιμον εὑρημα ὡς ἀφορμὴ περαιτέρω ἐρεῦνης εἶναι τὸ παρὰ τὴν ἀνεγειρομένην στήλην τοῦ Ῥομφέλλερ ἀνακαλυφθὲν μέγα τεμάχιον ὀψιανοῦ, βάρους περίπου μιᾶς ὀκάς.

Οὕτω αἱ ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Μαραθῶνος ἔρευναι ἀποβαίνουνσι σὺν τῷ χρόνῳ ἀξιολογώτεραι, δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφιβολία ὅτι ἐπεκτεινόμεναι ἰδίᾳ πρὸς τὴν περὶ τὸ Κάτω Σοῦλι περιοχὴν τὴν ταυτιζομένην πρὸς τὴν ἀρχαίαν Τρικόρυνθον, θέλουσιν ἀποδώσει σημαντικοὺς ἀρχαιολογικοὺς καρποὺς ἀμείβοντας τὴν ἐπίμονον ἔρευναν τοῦ κ. Σωτηριάδου.

3. Ἐν Ἐλευσίनि ἐξηκολούθησαν αἱ ἀπὸ τινων ἐτῶν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Κ. Κουρουνιώτου ἐκτελούμεναι ἀξιόλογοι ἀνασκαφικαὶ ἐργασίαι ἐπικουρούσης κατὰ τὸ 1935 καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σκοπὸς τῆς ἐργασίας τοῦ 1935 ἦτο ἡ ἐξακριβωσις τῆς κατευθύνσεως καὶ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ νοτίου τείχους τῆς Ἐλευσίνοσ. Τὸ νότιον τοῦτο τεῖχος ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου κατὰ τὸν 6^{ον} π. Χ. αἰῶνα ὡς συνέχεια τοῦ μεγάλου τείχους, διὰ τοῦ ὁποίου περιέβαλεν οὗτος τὴν πόλιν καὶ τὸ ἱερὸν πρὸς ἀσφάλειαν καὶ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἐλευσίνοσ ἀπὸ τῶν Μεγαρέων.

Τὸ νότιον τεῖχος σφίζεται κατὰ τινα μόνον σημεῖα εἰς ὕψος 1 ἢ 1 1/2 μέτρων, κατ' ἄλλα δὲ ἐλάχιστον. Ἐνιαχοῦ παρατηροῦνται ἐπισκευαὶ αὐτοῦ, τούτων δὲ ἡ μεγαλητέρα χρονολογεῖται ἀπὸ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων, ἄλλαι δὲ μικρότεραι ἀπὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν.

Κατὰ τὰς ἐργασίας τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ τείχους καὶ εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μέτρων ἀπὸ τοῦ Ἱεροῦ, ἔμπροσθεν δὲ τῆς σημερινῆς ἀποθήκης τοῦ Μουσείου, εὐρέθη ὁ βράχος ἀποκεκομμένος καθέτως εἰς ἱκανὸν βάθος καὶ σημαντικὸν μῆκος, ἐπὶ δὲ τῆς τομῆς ταύτης

ἦσαν κατεσκευασμένα μεγάλα διαμερίσματα οἰκημάτων ἔχοντα τὴν εἴσοδον ἔξωθεν τοῦ τείχους. Οἱ τοῖχοι τῶν δωματίων τούτων ἐκαλύπτοντο ὑπὸ τοιχογραφιῶν, τὰ δὲ δάπεδα ἔχουσι ψηφιδωτὰ μετὰ καλῶς διατηρουμένης γεωμετρικῆς διακοσμῆσεως. Πιθανώτατα τὰ κτίσματα ταῦτα ἦσαν κατοικίαι ἐξεχόντων Ἐλευσινιακῶν προσώπων καὶ δὴ ἀνωτέρων λειτουργῶν τοῦ Ἱεροῦ.

Ἡ συνέχεια τῆς ἐργασίας ἐν προσεχεῖ χρόνῳ θέλει διαφωτίσει ἡμᾶς περὶ τοῦ προορισμοῦ τῶν οἰκιῶν τούτων.

4. Τὰς ἐν Νέα Ἀγχιάλῳ ἀνασκαφὰς ἐξηκολούθησεν ἡ Ἑταιρεία καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1935 διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σωτηρίου, ἀπεκαλύφθη δὲ περαιτέρω ἢ κατὰ τὸ ἔτος 1934 ἀνευρεθεῖσα τετάρτη βασιλικὴ τῶν χριστιανικῶν Θηβῶν τῆς Θεσσαλίας.

Κατὰ τὴν τελευταίαν ἀνασκαφικὴν περίοδον ἀνεκαλύφθη ὀλόκληρον τὸ μέσον καὶ τὸ δεξιὸν κλίτος τοῦ ναοῦ, μέρος τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους ὡς καὶ μέρος τοῦ νάρθηκος. Κατὰ τὰ ἀνευρεθέντα μέρη εἶναι εὐκόλος ἢ ὅλη ἀναπαράστασις τοῦ διαγράμματος, ἢ ὁποία ἀποδίδει τρίκλιτον παλαιοχριστιανικὴν βασιλικήν, ὁμοίαν μὲν καθόλου πρὸς τὰς προηγουμένως ἐκεῖ εὑρεθείσας βασιλικάς, ἀλλ' ἔχουσαν καὶ παραλλαγὰς τινάς.

Τὸ δάπεδον τοῦ δεξιοῦ κλίτους ἦτο ψηφιδωτὸν μετὰ γεωμετρικῶν καὶ φυτικῶν θεμάτων, ὁμοίαν δὲ εἶχε τὴν σύνθεσιν καὶ τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους.

Τὸ δάπεδον τοῦ μέσου κλίτους ἦτο ἐστρωμένον διὰ φραιῶν πλακῶν, τὸ δὲ δάπεδον τοῦ νάρθηκος εἶχε πλάκας λευκάς καὶ κυανᾶς εἰς διάταξιν μικρῶν καὶ μεγάλων σταυρῶν. Τὸ δάπεδον τοῦ ἱεροῦ βήματος ἐκαλύπτετο διὰ λεπτοῦ μαρμαροθετήματος ἐκ πλακιδίων ποικίλων σχημάτων.

Αἱ δύο ἐξ ὀκτῶ κιόνων κιονοστοιχίαι τοῦ ναοῦ βαίνουσιν ἐπὶ ὑψηλοῦ στυλοβάτου κτιστοῦ ἐπενδεδυμένου διὰ μαρμαρίνων πλακῶν.

Ὁ κυρίως ναός, σχήματος περίπου τετραγώνου, εἶχε κατὰ τὴν ἐκ τοῦ νάρθηκος εἴσοδον εὐρὴ τρίβηλον, τοῦ ὁποίου οἱ κίο-

νες ἴσταντο ἐπὶ χωριστῶν κτιστῶν βάθρων ἐπενδεδυμένων διὰ μαρμάρων.

Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων μικρῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν διαπιστοῦται ὅτι ἡ βασιλικὴ αὕτη εἶχε καὶ γυναικωνίτας. Ὡσαύτως ἐβεβαιώθη πρὸ τοῦ ναοῦ καὶ αἶθριον. Ὁ νόρθηξ εἶχε δύο πύλας κατὰ τὴν πρόοψιν καὶ δύο κατὰ τὰ πλάγια διὰ τὴν μετὰ τῶν προσκτισμάτων ἐπικοινωνίαν.

Τὰ ἀνευρεθέντα ποικίλα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη περιλαμβάνουσιν ἰωνικὸν κιονόκρανον μετ' ἐπιθήματος φέροντος ἀνάγλυφα φύλλα ἀκάνθου, μικρὰ ἰωνίζοντα κιονόκρανα μετὰ συμφυοῦς ἐπιθήματος προερχόμενα ἐκ τῶν ὑπερώων, διπλοῦς κιονίσκους τῶν παραθύρων κ.τ.λ.

Ἀξιόλογα εἶναι ὡσαύτως τὰ τεμάχια τῶν θωρακίων τοῦ τέμπλου μετὰ διακοσμήσεως ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὄψεων. Ὅμοια ἦσαν καὶ τὰ θωράκια τῶν ὑπερώων. Πρωτότυπα ὅλως εἶναι ἄλλα θωράκια διὰ τὴν ἐκ φύλλων ἀκάνθου στροβιλοειδῶν μετὰ κέρματος Ἀμαλθείας διακόσμησιν.

Ἰδιάζουσιν σημασίαν διὰ τὴν ὑπὸ ἔρευναν βασιλικὴν ταύτην ἔχουσιν οἱ ἀμέσως περὶ τὸ κύριον κτίσμα ἀνευρεθέντες νεκρικοὶ θάλαμοι, ἐκτεινόμενοι κατὰ μῆκος τῆς βορείας καὶ νοτίας πλευρᾶς ὡς καὶ πρὸς ἀνατολὰς ἐκατέρωθεν τῆς ἀψίδος.

Ἐκ τῶν νεκρικῶν τούτων θαλάμων ἐξερευνήθησαν δύο, ἀριστερὰ τῆς ἀψίδος κείμενοι μετ' ἐνὸς τάφου ἑκάτερος, καὶ τρίτος ἔξωθεν τοῦ νοτίου κλίτους μετὰ δύο συνεχομένων τάφων.

Ἐκ τῶν θαλάμων τούτων μόνος ὁ ἕτερος τῶν ἀριστερὰ τῆς ἀψίδος κειμένων ἦτο ἄθικτος καὶ παρέχει ἀκριβῆ εἰκόνα τῆς ἐπιμελείας τῆς κατασκευῆς καὶ κατὰ τὴν μαρμαρίνην ἐπίστρωσιν τοῦ ἐδάφους τοῦ θαλάμου καὶ κατὰ τὴν ὀρθομαρμάρωσιν. Ὁ θάλαμος ἔχει διαστάσεις 2.05 × 3.00 μ. καὶ συγκοινωνεῖ διὰ θύρας μετὰ τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους τοῦ ναοῦ. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς ὑπεράνω τῆς θύρας εὐρισκομένης μανθάνομεν ὅτι τὸ κοιμητήριον ἀνήκεν εἰς τὸν πρεσβύτερον *Ἡσύχιον*, κατέκειτο δ' ἐν αὐτῷ ἡ *Καλὴ ἡ κοσμιωτάτη*. Ἡ Καλὴ φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ πρώτη

ταφεῖσα, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ μόνη, διότι ἐν τῷ τάφῳ ἀνευρέθησαν τέσσαρες σκελετοὶ παρ' ἀλλήλους κείμενοι.

Ἐκ τῆς μελέτης τῆς ταφῆς προκύπτει ὅτι τὰ σώματα κατετίθεντο γυμνά ἄλλων ἐνδυμάτων, περικεκαλυμμένα δὲ δι' ἀπλοῦ σαβάνου ἐκ λινοῦ λευκοῦ ὑφάσματος. Ἀντὶ φερέτρου ὑπετίθετο, φαίνεται, ἐνίοτε ἀπλῆ σανίς, ὁποίας ἐσημειώθησαν ἴχνη. Ἐπειδὴ δὲν εὐρέθησαν ἤλοι ἀποκλείεται ἡ ὑπαρξίς φερέτρου. Ἐπίσης οὐδὲν εὐρέθη κτέρισμα. Τὰ συμπεράσματα ταῦτα εἶναι ἄξια λόγου, διότι τὰ κατὰ τὴν ταφὴν τῶν χρόνων ἐκείνων δὲν εἶναι ἀκριβέστερον γνωστά.

Σπουδαιότερος εἶναι ὁ ἔξωθεν τοῦ δεξιοῦ κλίτους καὶ κατὰ τὸ μέσον αὐτοῦ ἀνευρεθεὶς νεκρικός θάλαμος μετὰ τῶν δύο συληθέντων ἀτυχῶς ἄλλοτε συνεχομένων τάφων. Ὁ θάλαμος συνδέεται ἀμέσως μετὰ τοῦ ναοῦ διὰ τριβήλου ἀνοίγματος, ἔχει δὲ τὸ ψηφιδωτὸν αὐτοῦ δάπεδον ὡς συνέχειαν τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ δεξιοῦ κλίτους τοῦ ναοῦ.

Οἱ ἐν τῷ θαλάμῳ τούτῳ δύο συνεχόμενοι θολωτοὶ τάφοι ὁμοιάζουσι πρὸς τὸν ἤδη περιγραφέντα πρῶτον τάφον. Ἡ σύλησις φαίνεται ὅτι ἔγινε κατὰ τὴν καταστροφὴν τῆς παλαιοχριστιανικῆς πόλεως. Τὰ ἀνευρεθέντα τεμάχια σιδηροῦ δακτυλίου καὶ ἡ σιδηρᾶ πόρπη ἀνήκουσι πιθανῶς εἰς ταφὴν ἐπελθούσαν ἐκεῖ μετὰ τὴν σύλησιν καὶ προέρχονται ἔκ τινος νεκροῦ τῶν καταλαβόντων τὴν πόλιν νομάδων, διότι δὲν ἀνταποκρίνονται πρὸς τὴν πολυτέλειαν τοῦ κτίσματος.

Παρὰ τὰς σκαφικὰς ταύτας ἐρεῦνας ὁ κ. Σωτηρίου συνέλεξε καὶ τινὰς διεσπαρμένας ἐπιγραφάς, συνεπλήρωσε δὲ τὴν ἀνάγνωσιν ἄλλων ἄλλοτε εὐρεθεισῶν ὑπ' αὐτοῦ.

Ἀνεξαρκήτως τῆς συστηματικῆς ταύτης ἀνασκαφῆς ἐντολῇ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας καὶ δαπάναις τῶν ἐπαγγελματιῶν Ν. Ἀγγιάλου ἐγένετο ὑπὸ τοῦ κ. Σωτηρίου καὶ δοκιμαστικὴ τις ἔρευνα πρὸ τῆς ἀγορᾶς τῆς σημερινῆς κωμοπόλεως.

Ἡ ἔρευνα αὕτη ἀπεκάλυψεν ἀξιολογώτατον λουτρῶνα ἀποτελούμενον ἐκ πέντε διαμερισμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων ἐν εἶναι κυκλικόν, στεγαζόμενον προφανῶς ἄλλοτε ὑπὸ τρούλλου.

Ἡ λουτρῶν σφίζεται εἰς ὕψος 1^μ,50, διατηρεῖ δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον τὰ δάπεδα τὰ ὑπόκαυστα, τὰς θέσεις τῶν καμίνων καὶ τὸ σύστημα τῆς διοχετεύσεως ὕδατος καὶ θερμοῦ ἀέρος ὡς καὶ τὸ σύστημα τῆς ἀποχετεύσεως, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἀκριβῆς μελέτη τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος. Τὸ εὖρημα τοῦτο προσκῆται ἐξαίρετον σημασίαν, διότι εἶναι, κατὰ τὸν κ. Σωτηρίου, ὁ πρῶτος βέβαιος παλαιοχριστιανικὸς λουτρῶν συνδεόμενος ἀμέσως πρὸς τὴν βασιλικὴν Α καὶ ἐξυληρετῶν διὰ ψυχροῦ καὶ θερμοῦ ὕδατος καὶ ταύτης τὰς ἀνάγκας.

Ἡ ἤδη σπουδαία ἀνασκαφικὴ ἐργασία τῆς Ν. Ἀγχιάλου ἀπέκτησε διὰ τῶν ἐργασιῶν τοῦ 1935 ἔτι μείζονα σπουδαιότητα καὶ σημασίαν.

5. Τὰς ἐν Δυτικῇ Μακεδονίᾳ ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας ἐξηκολούθησεν ἡ Ἑταιρεία καὶ κατὰ τὸ 1935 διὰ τοῦ Καθηγητοῦ κ. Κεραμοπούλλου, ὅστις ἐνετόπισε τὴν ἐργασίαν εἰς τὴν περὶ τὸ Τσοτύλιον χώραν.

Παρὰ τὸ χωρίον Ἀσπροῦλα τὸ μόνον φανερὸν ἀρχαῖον λείψανον ἦτο ἐγκεχωσμένος ἀρχαῖος πίθος, παρὰ δὲ τὴν θέσιν Ἀἰσωτῆρα παρατηροῦνται πλείονα ἀρχαῖα ἔχνη.

«Παλαιόκαστρο» ὑπάρχει ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Βέλου, παραποτάμου τοῦ Ἀλιάκμονος, διακρίνονται δὲ ἔχνη ἀσβεστοκτίστου τείχους διήκοντος ἀπὸ κρημοῦ εἰς κρημνὸν εἰς ἰκανὴν ἀπόστασιν. Ἐντὸς τοῦ τείχους καὶ παρ' αὐτὸ φαίνονται ἐρείτιά τινα, ἐξ ὧν εἰκάζεται ὅτι πρόκειται περὶ καταφυγίου. Καὶ ἄλλα τινὰ ἐρείτια διακρίνονται περαιτέρω, λέγεται δὲ ὅτι καὶ κινητὰ εὖρηματα ἐγένοντο ἐνταῦθα δεικνύοντα τὸν κατεφθαρμένον τόπον.

Ἐκ τοῦ χωρίου Λικινάδες μετεκομίσθησαν εἰς τὸ ἐν Τσοτυλίῳ γυμνάσιον πλείονα τεμάχια θύρας λιθίνης προερχομένης ἐξ ἀρχαίου τάφου ἄλλα μὲν τῶς διεσπαρμένα κατὰ χώραν, ἄλλα δὲ εὐρεθέντα διὰ σκαφῆς. Ἡ θύρα ἔφερε κοσμήματα γλυπτὰ καὶ μεταξὺ τούτων ἐπιγραφὴν, τῆς ὁποίας ὀλίγα γράμματα ἐσώθησαν. Ἐπιτάφιος πωρῖνη στήλη καὶ ἄλλα ἀρχαῖα λείψανα ἀνὰ τὸ χωρίον,

ὡς καὶ προηγουμένως εὐρεθέντα ἀξιόλογα ἀρχαῖα διδάσκουσιν ὅτι ὁ τόπος ἔχει ἀρχαιολογικὴν σημασίαν οὐχὶ συνήθη. Μικρὰ τις σκαφὴ γενομένη ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ κ. Κεραμοπούλλου διεπίστωσε τὴν ὑπαρξιν λειψάνων οἰκιῶν, παρέσχε δὲ τὴν εὐκαιρίαν πρὸς παρατηρήσεις περὶ τῆς οἰκοδομίας καὶ τῆς ἄλλης τοπογραφίας τοῦ πολισματος.

Παρὰ τὴν κόμην Ὀμαλὴν (πρῶην Πλάξομη) καὶ μεταξὺ ταύτης καὶ τοῦ χωρίου Ἀγίασμα (πρῶην Λατόριστα) διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς ἐκτεταμένων λειψάνων προϊστορικῶν χειροποιήτων ἀγγείων κεκοσμημένων διὰ χαρακτῶν ἢ γραπτῶν κοσμημάτων. Ἐκ τῆς ἐκτάσεως τῶν λειψάνων τούτων συμπεραίνεται ὅτι πρόκειται περὶ κόμης μικρᾶς, οἷας ἔχομεν καὶ ἄλλας ἐν Μακεδονίᾳ ἄνευ ὀχυρώσεως μετὰ φράκτου ξυλίνου περιέχοντος τὰς οἰκίας τοῦ γένους.

Ἄλλην προϊστορικὴν κόμην ἀνεῦρεν ὁ κ. Κεραμόπουλλος παρὰ τὸ Γσοτύλιον καὶ κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς Νεάπολιν (τὴν πρῶην Διαψίστι).

Ἡ σκαφικὴ ἔρευνα ἀνεκάλυψεν ἀνάμικτα ὄστρακα, ἀγγεῖα τινα δλόκληρα, ψηφίδας διατρήτους πηλίνας ἢ χαλκᾶς, σπείρας χαλκᾶς, ὅστ᾽ ἀνθρώπινα ἀτάκτως, οὐδὲν δὲ τεμάχιον ἀγγείου μεγαρικοῦ.

Ἐκ τῆς συστάσεως τῶν χωμάτων εἰκάζεται ὅτι ταῦτα προέρχονται ἐκ πηλοκτίστων καλυβῶν, περὶ τῶν ὁποίων μαρτυροῦσι καὶ τεμάχια ἄμορφα ὀπτῶν πλίνθων δεικνύοντα τὸν τύπον ξύλων πηλοκτίστων.

Ἐκ τῶν εὐρημάτων καὶ τῆς ἐκτάσεως τῶν ἐρειπίων ἐξάγεται ὅτι ἡ κόμη εἶχεν ἔκτασιν ἑνὸς καὶ ἡμίσεος στρέμματος.

Τὰ εὐρήματα, τῶν ὁποίων ἀκριβῆ περιγραφὴν παρέχει ἡ ἐκθεσις, ἄγουσιν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ κόμη αὕτη ὑπῆρχεν ἤδη κατὰ τοὺς ὑστέρους μυκηναϊκοὺς χρόνους, ἐξηκολούθησε δὲ νὰ ὑπάρχῃ καὶ κατὰ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους, τῶν ὁποίων τὴν τεχνοτροπίαν ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν ἐκτεινομένην ἐν Μακεδονίᾳ μέχρι τοῦ 5^{ου} αἰῶνος π. Χ.

Ἐν Περιστέρῳ (πρῶην Μαρτσίστι) ἀνεσκάφησαν κατὰ τὴν θέσιν «Σταυρὸς» πέντε τάφοι ἀνήκοντες εἰς τὴν Ἑλληνικὴν περιόδον.

Ἐσαύτως καὶ ἐν Βουδουρίνα ἀνεσκάφησαν τρεῖς τάφοι τασσόμενοι ἐκ τῶν κτερισμάτων εἰς τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους.

Οὕτω κατὰ μικρὸν σχηματίζεται ἡ ἀρχαιολογικὴ τοπογραφία τῆς Δ. Μακεδονίας, τὴν ὁποίαν ἔθεσεν ὡς σκοπὸν τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ ὁ κ. Κεραμόπουλλος, ἡ δὲ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία προθύμως ἐνισχύει.

6. Ἄλλη Μακεδονικὴ ἀνασκαφὴ εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἐπιμελητοῦ κ. Γ. Μπακαλάκη δαπάναις τῆς Ἑταιρείας ἐκτελεσθεῖσα ἐν Καλαμίτσα τῆς Καβάλας.

Ἡ Καλαμίτσα ἀπέχει τῆς Καβάλας ἐπτὰ περίπου χιλιόμετρα, ἔχει δὲ ἴδιον ὄρμισκον ὁμώνυμον, σχηματιζόμενον ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Καβάλας, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ παρὰ τῷ Θουκυδίδη II, 99, 3 ἀναφερόμενος Πιερικὸς κόλπος.

Δεξιὰ τοῦ ὄρου τῆς Καλαμίτσας ὑπάρχει χθισμαλὸς λοφίσκος, τοῦ ὁποίου τὸ ὑψηλότερον μέρος περιβάλλει ἀρχαῖον τεῖχος ἐκ μεγάλων δόμων ἐπιχωρίου γρανίτου. Τὸ ὕψος τοῦ τείχους σφύζεται ἱκανῶς καθ' ὅλην τὴν διαδρομὴν, ὥστε εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναπαρασταθῇ σαφῶς τὸ ὄλον ἀκανόνιστον πολυγωνικὸν διάγραμμα. Τὸ πάχος τοῦ τείχους εἶναι 2 μ., κατὰ δὲ τὴν ἀποβάθραν τοῦ ὄρου 1 μέτρον. Ὁ λόφος εἰσχωρεῖ εἰς τὴν θάλασσαν εἰς μῆκος 60 περίπου μέτρων, ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου δὲ τούτου τὸ τεῖχος σχηματίζει τετράπλευρον περίβολον ἐν εἴδει μεγάλου πύργου διαστάσεων 40 μ. ἐπὶ 15. Τὸ ὄχυρὸν τοῦτο τετράπλευρον ἔχει μᾶλλον ἐπιμεμελημένην τὴν κατασκευὴν διὰ καλῶς πελεκηθέντων γρανιτολίθων, ἐνῶ τὰ ἄλλα μέρη τοῦ περιβόλου εἶναι ἀμελέστερα.

Τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἀκροπόλεως ὡς καὶ ὁ ὅλος ἀρχαῖος τύπος ἦτο γνωστὸς καὶ πρότερον, τίθεται δὲ ὑπὸ μὲν τοῦ Welch εἰς τὴν Ἑλληνιστικὴν περίοδον, ὑπὸ δὲ τοῦ Casson εἰς τὸν 5^{ον} π. Χ. αἰῶνα. Καὶ ὁ μὲν Welch τοποθετεῖ ἐκεῖ τὴν ἀρχαίαν Ἀντισάραν, ὁ δὲ Casson ἐκλαμβάνει τὸν τόπον, ὡς ἐν τῶν Σαμοθηρικῶν τειχῶν τοῦ Ἡροδότου (VII, 108).

Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἀρχίσασα ἐντὸς τοῦ τετραπλεύρου

τούτου τμήματος ἀνεκάλυψεν ὀρθογώνιον οἰκοδόμημα ἀποτελούμενον ἐκ τεσσάρων διαμερισμάτων διαφόρων διαστάσεων, ($\alpha = 3.50 \times 2$, $\beta = 2.20 \times 3.00$, $\gamma = 7.75 \times 3.40$, $\delta = 7.75 \times 3.40$). Οἱ τοῖχοι τοῦ κτίσματος εἶναι κατεσκευασμένοι ἐκ πλακοειδῶν γρανιτολίθων, τὸ δὲ πλάτος αὐτῶν εἶναι 0.40-0.60 καὶ τὸ ὕψος τὸ σφζόμενον 1 μ. Ὡς δυτικὸν αὐτοῦ τοῖχον τὸ οἰκοδόμημα χρησιμοποιεῖ αὐτὸ τὸ τεῖχος τοῦ ὄχυρωματικοῦ περιβόλου.

Ἡ ἐπίχωσις ἢ καλύπτουσα τὸ οἰκοδόμημα δὲν παρέσχε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν διακεκριμένα στρώματα, ἀλλὰ χώματα ἀνάμικτα περιέχοντα ὄστρακα μελανόγραφα, ἐρυθρόγραφα καὶ νεώτερα, μεταξὺ δὲ τούτων καὶ θραύσματα μεγαρικῶν σκύφων. Μόνον κατὰ τὴν κατωτάτην μοῖραν τῆς ἐπιχώσεως καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ἐπιφανείας τοῦ βράχου εὐρέθησαν θραύσματα ἀγγείων φέροντα γεωμετρικὴν διακόσμησιν ἐξ ὁμοκέντρων κύκλων καὶ καθέτων γραμμῶν ἐναλλάξ.

Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα, μὴ δυνάμενα ἀκόμη νὰ χρονολογηθῶσιν ἀκριβέστερον, εἰκάζεται ὅτι ἀνήκουσιν εἰς χρόνους προπερσικοῦς τῆς Μακεδονίας κατὰ τὰς ἐνδείξεις τὰς παρεχομένας ὑπὸ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ὀλύμπου καὶ τὰ πορίσματα τοῦ καθηγητοῦ κ. Γεωργ. Μυλωνᾶ. Καὶ ἐκ τῶν εὐρημάτων τῆς Δήλου καὶ ἐξ ἄλλων τόπων εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ γεωμετρίζουσα διακόσμησις κατέρχεται μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 6^{ου} αἰῶνος. Ἐν Μακεδονίᾳ, τῆς ὁποίας ἡ ἐξέλιξις δὲν παρηκολούθει κατὰ πόδας τὴν τῆς νοτίου Ἑλλάδος, εἶναι πιθανώτατον ὅτι ἡ γεωμετρίζουσα αὕτη τεχνοτροπία κατήρχετο καὶ εἰς νεωτέρους κατὰ τι χρόνους.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ 6^{ου} αἰῶνος ἀνάγεται καὶ τις εὐρεθὴς ἐν τῇ ἐπιχώσει λύχνος. Ἄλλ' ἄφθονα εἶναι τὰ τεμάχια πηλίνων ἀμφορέων, μεταξὺ δὲ τούτων ἄξια μνείας εἶναι τριάκοντα δύο, ὡς φέροντα σφραγίδας Ἑλληνικὰς καὶ Λατινικὰς μετ' ὀνομάτων δηλωτικῶν τῆς προελεύσεως τοῦ περιεχομένου περιφήμου οἴνου τῆς Θάσου.

Ἡ ἀνεύρεσις τῶν ἀμφορέων τούτων δεικνύει ὅτι ὁ τόπος εἶναι ἐμπορικῶς ἀξιόλογος, δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανος ἢ εἰκασία τοῦ Welch, ὅτι ἡ Καλαμίτσα εἶναι ἢ Ἀντισάρα, ὃ δὲ ὁρμίσκος ἐν τῶν ἐμπορίων τῆς Περαίας τῶν Θασίων.

Ἡ συνέχεια τῆς ἐρεύνης ἐν προσεχεῖ μέλλοντι θὰ ἔχη καὶ τοῦτο τὸ σημεῖον νὰ διαφωτίσῃ καὶ νὰ λύσῃ τὸ τοπογραφικὸν ζήτημα ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τῆς Καλαμίτσας.

7. Ἐν Ἀχαΐα ἐξηκολούθησεν ἡ Ἐταιρεία τὴν ἐξερεύνησιν Μυκηναϊκῶν νεκροταφείων διὰ τοῦ Ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Κυπαρίσση.

Κατὰ τὸ 1935 ἠρευνήθη νεκροταφεῖον παρὰ τὸ χωρίον Τσαπλανεῖκα πλησίον τῶν ΝΑ γηλόφων τοῦ Παναχαϊκοῦ ὄρους.

Ὁ ἐκτεταμένος ἐκ ψαμμίτου γήλοφος, ἐφ' οὗ οἱ τάφοι, εἶναι μαλακὸς τὴν σύστασιν καὶ πολὺ εὐθρυπτος, ἔχει δὲ κοιλανθῆ σχεδὸν ὀλόκληρος ἐκ τῆς ὀρύξεως τῶν τάφων. Ἔνεκα κατολισθήσεως τοῦ ὅλου γηλόφου κατέπεσον οἱ θόλοι πάντων τῶν λαξευτῶν τάφων, καὶ παρέσυρον τὸν ξηρότοιχον τῶν θυρίδων, ὅστις κατεστρώθη ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ ἔμπροσθεν τοῦ τάφου καὶ παρέχει τὴν σφαλερὰν ἐντύπωσιν περὶ πραγματικοῦ τάφου ἐπεστρωμένου διὰ πλακοειδῶν ποταμίων λίθων.

Τὰ εὐρήματα τὰ γενόμενα κατὰ τὰς ἐργασίας τοῦ 1935 εἶναι πάλιν ἱκανὰ ἀγγεῖα τῶν συνήθων ὑστερομυκηναϊκῶν τύπων, πολλαὶ χάνδραι ἐξ ἀχάτου διάτρητοι καὶ κομβία κυανῆς ὑαλώδους μάξης ἐγγάρακτα.

8. Αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Σικυῶνος ἐξηκολούθησαν καὶ κατὰ τὸ 1935 διὰ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πολυτεχνείου κ. Ὁρλάνδου, προήγαγον δὲ σημαντικῶς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ γυμνασίου τῆς πόλεως.

Ἀξιόλογον πόρισμα τῆς ἐρεύνης ταύτης ἦτο ὅτι καθωρίσθη ὀριστικῶς τὸ μῆκος τοῦ γυμνασίου εἰς 72.15 μ. ἤτοι εἰς 240 πόδας.

Παρὰ τὸ πρὸς νότον τοῦ ἀνεσκαμμένου χώρου ἀποκαλυφθὲν τελευταῖον νότιον διαμέρισμα τοῦ κάτω ἀνδῆρου, ἡ ἀνασκαφὴ ἀνεκάλυψε καὶ ἄλλο διαμέρισμα κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ οἰκοδομήματος. Ἐντὸς τοῦ διαμερίσματος τούτου, διαστάσεων 1.25×1.25 , ἀνευρέθησαν χρησιμώτατα διὰ τὴν ἀναπαράστασιν τῆς στέγης πῆλινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, διδάσκοντα ὅτι αἱ στοαὶ κατέληγον κατὰ τὰς στενὰς πλευρὰς εἰς ἀέτωμα.

Ὁ νότιος τοῖχος φέρει ἐσωτερικῶς παχὺ στερεὸν καὶ στυλῶδες ἐπίχρισμα, σφύζεται δὲ εἰς ὕψος 1 μέτρου. Ἐσωθεν καὶ ἔξωθεν τούτου εὐρέθησαν πλείονα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, σπόνδυλοι καὶ κιονόκρανα δωρικὰ καὶ ἰωνικά, κιονόκρανα λεπτῶν πωρίνων ἀμφικιονίσκων καὶ ἀνάλογα ἐπίκρανα ἐκ τῶν παραθύρων τοῦ οἰκοδομήματος, τὰ ὅποια ἦσαν δίφωτα ἢ τρίφωτα. Ὡσαύτως λύχνοι Ἑλληνιστικοὶ καὶ νομισματα τοῦ 3^{ου} π. Χ. αἰῶνος, κυροῦντα τὴν εἰκασίαν ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ γυμνασίου τοῦ Κλεινίου τοῦ πατρὸς τοῦ Ἀράτου.

Κατὰ τὰς ἐργασίας πρὸς καθαρισμὸν τοῦ παρὰ τὸ γυμνάσιον μεγάλου Ῥωμαϊκοῦ οἰκοδομήματος, τοῦ προορισθέντος ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας, ἵνα ἐν ἀπολύτῳ εὐλαβείᾳ πρὸς τὸ ἀρχαῖον λείψανον διασκευασθῆ εἰς μουσεῖον τῆς Σικυῶνος, παρέστη ἀνάγκη νὰ ἐκτελεσθῆ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ αὐτοῦ καὶ σημαντικὴ σκαφικὴ ἐργασία, ἡ ὁποία ἀπέφερε πλείονα ἀξιόλογα κινητὰ εὐρήματα, ἀπαρτίσαντα ἤδη μέγα μέρος τοῦ δαπάναις τοῦ Ὑπουργείου παρασκευασθέντος μουσείου.

Τὰ ἐκ τῶν ἐργασιῶν τούτων προελθόντα ἀρχαῖα εἶναι τὰ ἑξῆς:

1) Βάθρα ὀρθογώνια φέροντα ἀνάγλυφα, ἐν μὲν τρίπουν, ἄλλο δὲ κηρύκειον ὅμοια πρὸς τρίτον ἄλλοτε εὐρεθὲν καὶ φέρον κορύνην καὶ λεοντήν, ἀνήκοντα προφανῶς εἰς ἀγάλματα Ἀπόλλωνος, Ἑρμοῦ καὶ Ἡρακλέους.

2) Ἄγαλμα Ἀσκληπιοῦ μαρμάρινον ἀκέραιον, παραβαλλόμενον πρὸς τὸν Ἀσκληπιὸν τῆς Ἐλευσίως καὶ σύγχρονον πρὸς ἐκεῖνον ἦτοι τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰῶνος.

3) Παρὰ τὸν Ἀσκληπιὸν εὐρέθη ἀκέραιον ἄγαλμα μαρμάρινον Πανός, ἔχοντος παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ μικρὸν τράγον. Τὸ ἔργον κατὰ τὸν ἀνασκάπτοντα εἶναι τοῦ 2^{ου} μ. Χ. αἰῶνος.

Ἐν τῇ αἰθούσῃ Α εὐρέθησαν:

α) Ἀνάγλυφον τῶν λεγομένων νεκροδείπνων.

β) Ἀνάγλυφον ἀναθηματικὸν Διοσκούρων.

γ) Ἀγαλμάτιον Ἀρτέμιδος Ἀγροτέρας ἔχον παρὰ τοὺς πόδας κύνα συλλαβόντα λαγῶν ἀπὸ τῶν ὄτων.

δ) Τεμάχιον ἀναγλύφου παριστῶντος γενειῶντα ἄνδρα σφζόμενον μέχρι τῆς ὀσφύος, ἴσως μετόπη.

ε) Γυναικεία κεφαλή.

Ϝ) Ἀκέφαλον ἄγαλμα Τύχης φερούσης κέρας Ἀμαλθείας.

Ἐν τῇ αἰθούσῃ Β εὐρέθησαν.

α) Ἰππάριον μαρμάρινον, μήκους 0.60, ἀρχαῖζούσης τεχντροπίας.

β) Μικρὸν μαρμάρινον Ἐκάτειον.

γ) Κεφαλὴ Σατύρου Ῥωμαϊκὴ τοῦ 2^{ου} μ. Χ. αἰῶνος.

δ) Γυναικεία κεφαλὴ μετὰ διαδήματος.

ε) Ἀνδρική κεφαλὴ μαρμαρίνη ἔχουσα ἀτομικὰ χαρακτηριστικά. Δημήτριος Πολιορκητής;

Ϝ) Μαρμαρίνη γυναικεία κεφαλὴ, ὑπερφυσική, κρᾶνοφοροῦσα. Τὸ κρᾶνος φέρει παρρηφὴν εἰκονίζουσαν ἐν ἀναγλύφῳ πύργους καὶ τείχη πόλεως. Ἐξ ἀναλόγων παραστάσεων συμπεραίνομεν ὅτι πρόκειται περὶ τῆς Τύχης τῆς Σικυῶνος. Τὸ ἔργον εἶναι καλὸν Ῥωμαϊκὸν ἀντίγραφον Ἑλληνιστικοῦ πρωτοτύπου, τοῦ ὁποίου τεχνίτην εἰκάζει ὁ κ. Ὁρλάνδος τὸν Θοινίαν τὸν Σικυῶνιον, μαθητὴν τοῦ Εὐτύχιδου τοῦ κατασκευάσαντος τὴν Τύχην τῆς Ἀντιοχείας. Ἐνδιαφέρουσα ὡσαύτως εἶναι ψηφιδωτὴ ζωφόρος μετὰ παραστάσεων διωκομένων ζώων, ἤτοι ἐλάφων, λεόντων καὶ γρουπῶν, καὶ διωκόντων θηρευτικῶν κυνῶν. Αἱ ψηφίδες εἶναι στρογγύλαι, δύο δὲ μόνον χρωμάτων λευκοῦ καὶ βαθυκυάνου ἢ σχεδὸν μέλανος. Ἐξαιρετικῶς τρία ἢ τέσσαρα τεμάχια ἔχουσιν ὀλίγας ψηφίδας κιτρίνου ἢ ἐρυθροῦ χρώματος.

Καὶ τὸ σχέδιον καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ ψηφιδωτοῦ τάσσουσιν αὐτό, κατὰ τὸν ἀνασκάπτοντα, εἰς τὸν 4^{ον} ἢ τὸν 3^{ον} π. Χ. αἰῶνα.

Ἐκ τοῦ γενομένου καί περ συνεπτυγμένου ἀπολογισμοῦ καταφαίνεται ζωηρῶς ἡ σημασία τοῦ μέχρι τοῦδε συντελεσθέντος ἐν Σικυῶνι ἔργου καὶ διαγράφεται πλέον εὐκρινῶς τὸ μέλλον τῆς ἀνασκαφῆς μιᾶς τῶν σπουδαιοτάτων πόλεων τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος.

9. Ἐν Κρήτῃ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐξηκολούθησε διὰ τοῦ Ἐφόρου κ. Σπυρίδωνος Μαρινάτου τὰς ἀνασκαφικὰς ἐργασίας ἐν Ἀμνισῶ, ἐν Δρήρῳ δὲ καὶ ἐν Ἀρκαλοχωρίῳ ἤρξατο νέων ἐξ ἀφορμῆς τυχαίων ἀνακαλύψεων.

A. Ἀμνισός.

Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ Ἀμνισοῦ κατὰ τὸ 1935 συμπληροῦσαι προηγουμένας παρατηρήσεις διδάσκουσι τὰ ἑξῆς:

Τὸ μέγα Μινωϊκὸν ἀρχικὸν οἰκοδόμημα ἐχρησιμοποιήθη ἐν μέρει κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἱεροῦ. Νέον εὐρημα εἶναι ὄραϊος τοῖχος, νοτίως τοῦ ἀνεσκαμμένου χώρου, ἐκ πύρων λίθων ξεστῶν ἄνευ συνδετικῆς ὕλης συντεθειμένων Ἑλληνικῆς ἀσφαλῶς ἀρχαϊκῆς περιόδου, θεμελιωθεὶς ἐπὶ τοῦ Μινωϊκοῦ οἰκοδομήματος. Εἰς τὴν αὐτὴν περιόδον, τὴν ἀρχαϊκὴν, ἀνήκει καὶ ἡ ἐξ ἑπτὰ βαθμίδων πλατεῖα κλίμαξ ἡ ἀνευρεθεῖσα προηγουμένως.

Τὸ ἐκ τέφρας, κεκαυμένων ὀστέων καὶ ἀφιερωμάτων ἐκτεταμένον στρώμα φαίνεται ὅτι ἀνήκει εἰς ὑπαίθριον ἱερόν.

Ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν στρωμάτων συνάγεται ὅτι κατὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν περίοδον τὸ ἱερόν δὲν εἶναι ὑπαίθριον, ἀλλ' ἐστεγασμένον, ἐπῆλθε δὲ μετὰ μακρὰν ἐγκατάλειψιν τοῦ τόπου.

Ἐν τῷ βαθυτάτῳ στρώματι εὐρέθησαν μόνον ὕστατα Μινωϊκὰ καὶ ὑπομυκηναϊκὰ. Ἐν τῷ μελανῶ στρώματι κατὰ βαθύτατα σημεῖα εὐρέθησαν ἄφθονα γεωμετρικὰ ὄστρακα ἀναμιξ μετ' ὀλίγων ὑστερομυκηναϊκῶν, ὡσαύτως δὲ ἐν Μινωϊκοῦ τύπου εἰδώλιον ἔχον ὑψωμένας τὰς χεῖρας καὶ ἐν πῆλινον πτηνόν, ἀμφοτέρω πιθανῶς πρωτογεωμετρικῶν χρόνων καὶ ἀνήκοντα εἰς λατρείαν δενδρίτιδος τινος θεότητος.

Μεταξὺ τῶν ἀθρόων εὐρημάτων ποικίλης φύσεως, γνωρίμων καὶ ἐκ προηγουμένων ἐτῶν, ἰδίαν ἔχει σπουδαιότητα μικρὸν χαλκοῦν ἀγαλμάτιον, παριστῶν γυμνὸν ἄνδρα μετὰ τῶν γονάτων ἐλαφρῶς κεκαμμένων καὶ τῶν χειρῶν ἀμφοτέρων φερομένων πρὸ τοῦ στήθους, ἔχοντα δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τοὺς μαστοὺς δεδηλωμένους δι' ἐντόνων ἡμισφαιρικῶν ἐξάρσεων. Οἱ ὀφθαλμοὶ εὐρίσκονται σχεδὸν κατὰ τὴν χώραν τῶν μῆλων, τὰ δὲ ὀφρύδια εἶναι

βαθῶς κεχαραγμένα ὡς καὶ μία αὐλαξ μεταξὺ μετώπου καὶ κόμης. Ὁ τύπος τοῦ ἀγαλματίου εἶναι μοναδικός, ἢ δὲ τεχνοτροπία δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς παλαιοτάτη Κρητική.

Παρὰ τὰ εὐρήματα ταῦτα παρετηρήθησαν καὶ Ἑλληνιστικὰ ληκύθια καὶ δακρυδόχα ἀγγεῖα εἰς σημεῖα διαταραχῆς τοῦ μελανοῦ στρώματος.

Ἄλλα κινητὰ εὐρήματα ἐγένοντο καὶ εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν στρῶμα.

Ἄλλὰ ἰδίαν σημασίαν ἔχει ἡ κατὰ τὴν τελευταίαν ἀνασκαφὴν ἀνεύρεσις πέντε ἐπιγραφῶν, τῶν ὁποίων τέσσαρες μὲν εἶναι ἐπὶ πωρίων πλακῶν, μία δὲ ἐπὶ μεγάλου βαθροειδοῦς λίθου, ἀναφέρουσαι πᾶσαι τὴν γνωστὴν Κρητικὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν τῶν κόσμων (π.χ. Οἱ κόσμοι οἱ σὺν Ταυριάδα τῷ Ἐπιμενίδα τὸ δούτερον ἦτοι τὸ δεύτερον). Ἐν μιᾷ τούτων ἀναφέρεται κόσμος Λασθένης, τὸν ὁποῖον ὁ ἀνασκάπτων πειρᾶται νὰ ταυτίσῃ πρὸς τὸν γνωστὸν στρατηγὸν Λασθένη τὸν μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Πανάρους καταναυμαχήσαντα τὸν στόλον τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου, ἔπειτα δὲ ἠττηθέντα ὑπὸ τοῦ Μετέλλου.

Ἐν μελλούσῃ συνεχείᾳ τῆς ἐργασίας θὰ διαφωτισθῆ περισσότερο, ὡς ἐλπίζομεν, τὸ ἱερόν τοῦ Ἀμισοῦ.

B. Δρῆρος.

Ἡ ἀνεξάντλητος εἰς ἀρχαιολογικὰς ἐκπλήξεις Κρήτη παρέσχε νέαν σπουδαίαν ἀνακάλυψιν ἐν Δρῆρῳ, πόλει ἀρχαία, τῆς ὁποίας τὰ εἰρημια σφύζονται ἡμίσειαν ὥραν πρὸς Βορρᾶν τῆς σημερινῆς Νεαπόλεως Μεραμπέλλου. Παρὰ ταύτην καὶ ἐν θέσει Ἅγιος Ἀντώνιος ἰδιώτης σκάπτων τὸν ἀγρὸν αὐτοῦ κείμενον ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Δρῆρου καὶ δὴ τῆς ἀγορᾶς αὐτῆς, εὔρεν εἰς τεμάχια τρία ἀγαλμάτια ἐκ λεπτοῦ χαλκοῦ ἐλάσματος, τὰ ὁποῖα μετὰ πολλὰς περιπετείας κατέληξαν τῇ βοήθειᾳ τῶν ἀστυνομικῶν ἀρχῶν εἰς τὰς χεῖρας τῆς Ἐφορείας τῶν Ἀρχαιοτήτων.

Πρόκειται περὶ τριῶν μορφῶν, δύο γυναικείων ἐνδεδυμένων καὶ μιᾶς ἀνδρικήσ γυμνῆς.

Τὰ ἔργα εἶναι ἐκ λεπτοτάτου χαλκοῦ ἐλάσματος καὶ ἀπηρτίζοντο ἐξ ὀκτῶ ἕως δέκα τεμαχίων ἕκαστον, τὰ δὲ τεμάχια συνη-

νοῦντο μεταξύ των δι' ἡλῶν χαλκῶν. Οἱ ἡλοὶ οὗτοι προεξέχουν κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν τῶν ἐλασμάτων ἐν καὶ πλέον ἑκατοστόμετρον. Ἐκ τούτου δὲ καθίσταται προφανές ὅτι τὰ ἐλάσματα ταῦτα προσηλοῦντο ἐπὶ πυρῆνος ξυλίνου, τὸν ὁποῖον περιέβαλλον. Δυστυχῶς ἐλλείπουσι τὰ ἀνώτατα μέρη τῶν κεφαλῶν μετὰ τῆς κομμώσεως. Ὡσαύτως ἐλλείπουσιν αἱ χεῖρες τοῦ ἀνδρικοῦ ἀγαλματίου.

Παρ' ὄλην ὁμως τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἡ σημασία τοῦ εὐρήματος τῆς Δρήρου διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης εἶναι μεγίστη, διότι παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς τὰ ἀγαλμάτια ταῦτα πολύτιμα ἀρχαῖκὰ ἔργα σφυρήλατα, περὶ τῶν ὁποίων εἶχομεν μέχρι τοῦδε μόνον φιλολογικὰς μαρτυρίας. Ὁ Πausanias 3,17,6, ὧς ἀναφέρει καὶ ὁ κ. Μαρινᾶτος, μνημονεύει ἐν τοιοῦτον ἀγαλμα ἐν Σπάρτῃ ἔργον τοῦ Κλέαρχου τοῦ Ῥηγίνου («Τῆς Χαλκιοῖκου δὲ ἐν δεξιᾷ Διὸς ἄγαλμα Ὑπάτου πεποιήται, παλαιότατον πάντων ὅποσα ἐστὶ χαλκοῦ δι' ὄλου γὰρ οὐκ ἔστιν εἰργασμένον, ἐληλασμένου δὲ ἰδίᾳ τῶν μερῶν καθ' αὐτὸ ἐκάστου συνήρμοσταί τε πρὸς ἄλληλα καὶ ἡλοὶ συνέχουσιν αὐτὰ μὴ διαλυθῆναι. Κλέαρχον δὲ ἄνδρα Ῥηγίνον τὸ ἀγαλμα ποιῆσαι λέγουσιν, ὃν Διποίνου καὶ Σκύλλιδος, οἱ δὲ αὐτοῦ Δαιδάλου φασὶν εἶναι μαθητὴν»).

Τὰ ἀγαλμάτια τῆς Δρήρου ἔχουσιν ὕψος τὰ μὲν γυναικεῖα 0.40-0.45, τὸ δὲ ἀνδρικὸν περὶ τὰ 0.70. Ἀνήκουσι δὲ εἰς τοὺς περὶ τὸ 650 π.Χ. χρόνους. Ὁ τύπος τῶν δύο γυναικείων εἶναι ὁ αὐτός, ἐνδεδυμένος δηλ. καὶ ἔχων τὰς χεῖρας καθειμένας ἐπὶ τοῦ σώματος καὶ κρατούσας σύμβολον δυσδιάκριτον.

Τὸ ἀνδρικὸν εἶναι κοῦρος γυμνὸς ἔχων τὸ σῶμα ἄριστα ἐξεργασμένον καί, κατὰ τὸν κ. Σπ. Μαρινᾶτον, ἐλευθερώτερον τῶν λιθίνων κούρων τῆς 6^{ης} ἑκατονταετηρίδος καὶ ἔχων τὰς χεῖρας προτεταμένας μετὰ συμβόλων ὡς ὁ Φιλήσιος τοῦ Κανάχου. Τὸ οἰκοδόμημα, ὅπου εὐρέθησαν τὰ σφυρήλατα ταῦτα, ἀνασκαφὴν εὐρέθη ἔχον διαστάσεις 11 × 7.80, ἀπετελεῖτο δὲ ἐξ ἐνὸς μόνου θαλάμου, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνῆγε κλιμαξ.

Κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν τοῦ κτίσματος ὑπάρχει κτιστὸν βᾶθρον ἐξ ἀπλῶν λίθων, ὕψ. 1 μέτρον, ἐφ' οὗ εὐρέθησαν πῆλινα ἀρχαῖκὰ εἰδώλια, τεμάχια ἀγγείων καὶ ἓν σημαντικὸν χαλκοῦν γοργόνειον. Συνείχετο πρὸς τὸ βᾶθρον τοῦτο κτιστὸς βωμὸς, ἐπ' αὐτοῦ δὲ εἶχον εὐρέθη τὰ χαλκᾶ ἀγαλμάτια. Ὁ βωμὸς ἦτο ἀπηρτισμένος ἐκ πλακῶν ὀρθῶν πέριξ πυρῆνος ἐκ χωμάτων. Τὰ χώματα ταῦτα ἦσαν πλήρη κεράτων αἰγῶν μικρῶν μετ' ὀλίγων ἄλλων ὀστῶν καὶ δύο σιδηρῶν μαχαιρίων. Ἡ παρουσία τῶν κεράτων ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην τὸν γνωστὸν βωμὸν τῆς Δήλου Κερατῶνα (Πλουτ. Θησ. 21). Πρὸ τοῦ βωμοῦ τούτου ἀνευρέθησαν τὰ λείψανα τραπέζης προσφορῶν.

Κατὰ τὸ κέντρον σχεδὸν τοῦ θαλάμου εὐρέθη ὀρθογώνιος ἐσχάρα, πλήρης καθαρᾶς τέφρας, πρὸς Β δὲ ταύτης βάσις κίονος. Μεταξὺ ἄλλων εὐρημάτων ἀξία προσοχῆς εἶναι ἐπιγραφή περιέχουσα ψήφισμα τιμητικὸν ὑπὲρ Ὀρέστα Ἐρυμνέως ἐξ Ἀσπένδου, εἰς δύο ἀντίτυπα, τοῦ 3^{ου} π. Χ. αἰῶνος.

Τὰ παλαιότατα τῶν κινητῶν κεραμεικῶν εὐρημάτων ἀνήκουσιν εἰς τὸν 8^{ον} πιθανῶς αἰῶνα, πλείονα δὲ εἰς τὸν 7^{ον}. Ἡ ὄλη ἀρχιτεκτονικὴ διαμόρφωσις τοῦ οἰκοδομήματος δὲν εἶναι τοῦλάχιστον κατὰ τὴν πρόοψιν, σαφῆς, ἀλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι ἔχομεν οἰκοδόμημα μονοθάλαμον ἄνευ προδόμου, ἱεροῦ χαρακτῆρος, ναοῦ δηλ. τῆς μικρᾶς Δρήρου, ὡς εἰκάζει ὁ ἀνασκάπτων, καὶ δὴ πιθανῶς τοῦ Δελφίνου.

Γ. Ἀρχαλοχώρι.

Δευτέρα τυχαία εὗρεσις σπουδαιοτάτων ἀρχαίων ἐσημειώθη ἐν Ἀρχαλοχωρίῳ, τὸ δὲ πρᾶγμα τοῦτο προεκάλεσεν ἔπειτα συστηματικὴν ἔρευναν τοῦ ἀρχαίου σπηλαίου διὰ τοῦ κ. Μαρινάτου καὶ τοῦ κ. Πλάτωνος, δαπανῶντος τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, συνεπικουρήσαντος δὲ διὰ πενήκοντα λιρῶν καὶ τοῦ κ. Ἀρθούρου Ἐβανς, ἐφ' ᾧ καὶ ἐκφράζονται αὐτῷ καὶ ἐντεῦθεν θερμοὶ εὐχαριστίαι. Θερμοὶ ὡσαύτως ὀφείλονται εὐχαριστίαι καὶ τῷ Διευθυντῇ τῆς Γερμανικῆς Σχολῆς κ. Κάρο διὰ τὴν ἄδειαν, ὅπως ὁ ἀρχιτέκτων κ. Hans Müntz σχεδιογραφῆση

τὸ σπήλαιον. Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν καταπεσόντων ὄγκων ἐξηρευνήθη ἐπιμελῶς τὸ περιέχον τὰ ἀρχαῖα στρωῶμα πάχους περὶ πού 0^μ. 50 καὶ ἱκανῆς ἐκτάσεως.

Ἐκ τῆς ἐρεῦνης ταύτης ἀπεδείχθη ὅτι τὸ θεωρούμενον σπήλαιον τοῦ Ἀρχαλοχωρίου δὲν ἦτο πράγματι σπήλαιον, ἀλλὰ ἐπιμήκης ὀριζοντία σχισμὴ τοῦ βράχου μήκους 40 μέτρων, ἔχουσα τὴν ἀρχὴν ἤτοι τὴν εἴσοδον ἀπὸ νότου. Κατὰ τὴν εἴσοδον ταύτην ὑπῆρχε παχὺς μὲν, ἀλλὰ προχείρου κατασκευῆς τοῖχος σχηματίζων εἰδὸς τι θυρωρείου καὶ στενὸν διάδρομον.

Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἤρχοντο ἀραιὰ τὰ εὐρήματα, ἀθρόα δὲ ἐγένοντο περίπου κατὰ τὸ μέσον καὶ ἐν τῷ μυθῷ τοῦ σπηλαίου.

Κατὰ τὸ μέσον εὐρέθησαν ὑπὸ τῶν λαθροσκαφῶν ἄφθονοι χρυσοὶ διπλοὶ πελέκεις ἐκ λεπτοῦ ἐλάσματος καὶ μικροῦ μεγέθους.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν ἐκ χρυσοῦ ἐλάσματος πελέκεων εὐρέθησαν καὶ ἄλλοι χαλκοὶ πελέκεις διαφόρων μεγεθῶν, φθάνοντες μέχρι μήκους 60 καὶ 70 ἑκατοστομέτρων ἤτοι βαρῆα τεμάχια πραγματικῆς χρήσεως. Πρὸς τούτοις εὐρέθησαν πλείονα χαλκᾶ ξίφη διαφόρου μήκους, ὧν τὸ μακρότατον μετρεῖ 1^μ. 055. Τὰ πλείστα τῶν ξιφῶν καὶ πάντες οἱ πελέκεις φέρουν ἐγγάρακτον διακόσμησιν ἐπιμελέστατα ἐξεργασμένην. Σπουδαιότατος ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς ἀόψευος εἶναι χαλκοῦς διπλοῦς πέλεκυς φέρων ἐπὶ τοῦ αὐλοῦ τοῦ στελλεοῦ καθέτως τρίστιχον ἱερογλυφικὴν ἐπιγραφὴν δι' ἀρχαϊκωτάτων γραμμάτων παρεμφερῶν πρὸς τὰ τοῦ Δίσκου τῆς Φαιστοῦ.

Κεραμικὰ εὐρήματα ἐγένοντο πολὺ ὀλίγα τάσσονται δὲ ταῦτα ἀπὸ τῆς πρωτομινωικῆς μέχρι τῆς πρώτης ὑστερομινωικῆς.

Τὰ μεταλλικὰ εὐρήματα τάσσονται εἰς τὸ τέλος τῆς Μ Μ καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς Υ Μ περιόδου ἤτοι εἰς τὴν ἀκμὴν τοῦ Μινωικοῦ πολιτισμοῦ, τὸν 16^{ον} π. Χ. αἰῶνα ὁλόκληρον. Ἡ ἀπότομος διακοπὴ τῆς λατρείας τοῦ σπηλαίου ὀφείλεται εἰς τὴν κατάρρευσιν αὐτοῦ, ἐπελθούσαν, πιθανότατα, κατὰ τὴν γενικὴν διὰ σεισμοῦ καταστροφὴν τῆς Μινωικῆς Κρήτης. Οἱ προσκνηταὶ φαίνεται ὅτι ἐσύχναζον καὶ μετέπειτα εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ ἱεροῦ καὶ δὴ παρὰ τὸ θυρωρεῖον, ὅπως ἐξάγεται ἐκ τεμαχίων ἀγγείων ἀναγομένων μέχρι τοῦ τέλους τοῦ Μινωικοῦ πολιτισμοῦ.

Ὡς πρὸς τὴν ἐν τῷ σπηλαίῳ λατρευομένην θεότητα ὁ κ. Μαρρινᾶτος φρονεῖ ὅτι αὕτη ἦτο ὁ Ζεὺς, τοῦ ὁποίου τὴν λατρείαν ἀναφέρει ὁ Ἡσίοδος παρὰ τὴν πόλιν Λύκτον.

Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ ἀνασκαφικαὶ ἐργασίαι τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1935 καὶ τὰ ἀξιολογώτατα αὐτῶν πορίσματα, ἐδαπανήθησαν δὲ δι' αὐτὰς ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας δραχ. ἑκατὸν ἑπτὰ χιλιάδες τετρακόσiai ἐβδομήκοντα πέντε. Περίπου ἴσον εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας διατεθὲν ποσὸν διὰ τὴν ἀρχαιολογικὴν καθ' ὅλου ἔρευναν τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ἄθροισμα ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι δὲν εἶναι ἀντάξιον πρὸς τὰς ὑποχρεώσεις τῆς Ἑλλάδος ἀπέναντι τῶν ἐθνικῶν αὐτῆς μνημείων καὶ εἶναι ἐνδεδειγμένον, ὅπως ἡ ἐπίσημος Ἑλλὰς ἀποδείξῃ ὅτι ἔχει βαθυτέραν ἐπίγνωσιν τῆς σημασίας τῆς ἰδίας αὐτῆς ἱστορίας. Διότι ἐκ τούτου ἀκριβῶς πάσχομεν, ὅτι θεωροῦμεν τὸ ἀπόλυτον τοῦτο καθήκον ὡς ἐλαστικόν τι δικαίωμα καὶ εἶδος τι πνευματικοῦ ἀθλητισμοῦ καὶ περιττῆς πολυτελείας.

Ἡ βιβλιοθήκη τῆς Ἑταιρείας ἐπλουτίσθη διὰ τετρακοσίων περίπου τόμων προερχομένων ἐκ δωρεῶν, ἐξ ἀνταλλαγῆς καὶ ἀγορᾶς, διὰ τὴν ὁποίαν ἐδαπανήθησαν περὶ τὰς ἐνενήκοντα δύο χιλιάδας δραχμῶν.

Ὡσαύτως ἐδημοσιεύθησαν εἰς τόμος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος, εἰς τόμος τῶν Πρακτικῶν καὶ ὁ Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν τοῦ κ. Κεραμοπούλλου, στοιχίσαντα πάντα ἑκατὸν ἐβδομήκοντα τέσσαρας χιλιάδας πεντακοσίας ἐβδομήκοντα ἕξ δραχμᾶς καὶ ὀγδοήκοντα πέντε λεπτά.

Τὸ ἐκ πωλήσεως εἰκονογραφημένων δελταρίων καὶ φωτογραφιῶν ἐν τοῖς Μουσείοις συμφώνως πρὸς τὸν νόμον 4823 προκῦψαν ὑπὲρ φυλάκων καὶ βιβλιοθηκῶν τῶν Μουσείων ποσὸν ἀνέρχεται εἰς δρ. 49.429 Ἐκ παρελθούσης χρήσεως συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ αὐτοῦ νόμου καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐδύθησαν παρὰ τῆς Ἑταιρείας δρ. 41.347.70

Ἄλλ' ἐν ᾧ οὕτως ἐφαρμοζόμενος ὁ νόμος 4823 ἀπέφερεν ὁπωσδήποτε ἐνίσχυσιν τινα πρὸς ἀντιμετώπισιν ἐπειγουσῶν ἀρχαιο-

λογικῶν ἀναγκῶν μετ' ἐκπλήξεως οὐχὶ μικρᾶς παρατηρήσαμεν ὅτι ἀναγκαστικὸς νόμος ἐκδοθεὶς τῇ 19ῃ Νοεμβρίου 1935 πρὸς τροποποίησιν τοῦ νόμου 6450 περὶ Ἑλληνικοῦ Ὄργανισμοῦ Τουρισμοῦ ἐν ἄρθρῳ 4 ἐδ. 3 μεταξὺ ἄλλων πόρων τοῦ εἰρημένου Ὄργανισμοῦ ἀναγράφει καὶ «τὸ ἔσοδον ἐξ ἀποκλειστικῆς ἐκδόσεως κάρτ-ποστάλ καὶ δελταρίων καὶ πωλήσεως αὐτῶν εἰς ἀρχαιολογικοὺς χώρους» — δηλ. αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1930 διὰ τοῦ νόμου 4823 παραχωρηθὲν εἰς τὴν Ἑταιρείαν εὐλογώτατον δικαίωμα. Ἡ πρὸς τὸν κ. Ὑπουργὸν τῆς Ἐθνικῆς Οἰκονομίας γενομένη διαμαρτυρία τοῦ Συμβουλίου ἔλαβε τὴν ἀπάντησιν ὅτι κατὰ λάθος ἐγένετο τὸ πρᾶγμα καὶ ὅτι συντόμως θὰ διορθοῦτο. Δυστυχῶς δὲν δυνάμεθα σήμερον νὰ ἀναγγείλωμεν τὴν ἐπανόρθωσιν, ἀλλ' ἐλπίζομεν ὅτι δὲν θὰ παραμείνῃ ἡ βαρεῖα καὶ ἄνευ αἰτίας ἐπέμβασις εἰς τὸ ἔργον τῆς Ἑταιρείας καὶ ἡ ἀρπαγὴ καθαρῶς ἀρχαιολογικῶν πόρων ἀπὸ τῶν φυσικῶν αὐτῶν δικαιούχων. Μετὰ τοῦ Ὄργανισμοῦ Τουρισμοῦ, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀποστολὴ εἶναι ὡσαύτως ἐθνικὴ, ἔχομεν κοινὰς τὰς προσπαθείας, οὐδεμίαν δὲ χωρεῖ περίπτωσηις ἀνταγωνισμοῦ.

Τοιοῦτο ὑπῆρξε τὸ ὅλον ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1935, καίπερ ἀπὸ μετρίων πόρων ἐξορηθὲν, ὅμως ἱκανῶς σημαντικὸν καὶ οὐχὶ ἀνάξιον τῶν προηγηθέντων ἐνενηκοντα ἑννέα ἔτων.

Τὸ ἔτος 1935 εἶναι τὸ τρίτον ἔτος τῆς τελευταίας ἐκλογικῆς περιόδου τοῦ Συμβουλίου, τὸ ὁποῖον μετὰ τινὰς ἡμέρας θὰ τεθῆ ἐκ νέου ὑπὸ τὴν κρίσιν τῶν ἐταίρων, ἵνα, ἐὰν ἐπιδοκιμασθῆ ὑπ' αὐτῶν, χωρήσῃ πρὸς συνέχειαν τῆς ἐργασίας αὐτοῦ.

Σημαντικὰ δὲ καθήκοντα ἀναμένουσι τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτῶν κατὰ τε τὸ ἤδη ἀρξάμενον καὶ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος.

Τὸ ἔτος 1937 εἶναι τὸ ἑκατοστὸν ἔτος ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ ἐθνικοῦ τούτου καθιδρύματος, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῆς 7^{ης} Ἰανουαρίου 1837 τηρεῖ ἄσβεστον τὸ πῦρ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐρεῦνης καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ἀρχαίων μνημείων

Εἶναι ἄξιον πολλῆς προσοχῆς ὅτι τὸ ἔθνος ἀναλαμβάνον παλαιὰν Ἑλληνικὴν παράδοσιν εὐθύς μετὰ τὴν ἀπὸ μακρᾶς δουλείας ἀπελευθέρωσιν αὐτοῦ οὐδὲν ἄλλο ἐσκέφθη πρῶτον ἢ τὴν θεραπείαν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐπιστήμης.

Διὰ τοῦτο ἡ συμπλήρωσις τῆς ἑκατονταετίας τῆς ἐλευθέρως πολιτικῆς ὑποστάσεως τοῦ Ἔθνους ἀνοίγει τὴν σειρὰν τοιούτων πνευματικῶν ἑκατονταετηρίδων πρὸ δύο ἐτῶν τῆς Ἱατρικῆς Ἐταιρείας, κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἐταιρείας, κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος τῆς πρώτης πνευματικῆς ἐστίας τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνισμοῦ, τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, καὶ τοῦ πρώτου ιδρύματος περισυλλογῆς καὶ μελέτης τῶν μνημείων τῆς πατρίδος ἱστορίας, τῆς ἐνδόξου ταύτης Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

Τὴν ἀρχαιολογικὴν ταύτην ἑκατονταετίαν καλούμεθα νὰ ἐορτάσωμεν κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος καὶ ἔχοντες καὶ πάλιν ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Ἀρχηγὸν τῆς ἐθνικῆς οἰκογενείας νὰ ἐπιδείξωμεν μετριοφρόνως τι κατωρθώσαμεν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ αἰῶνος.

Ἀρχαιολογικοῦ καθιδρύματος ἐν τῇ κατ' ἔξοχὴν ἀρχαιολογικῇ χώρᾳ τοῦ κόσμου ἡ πρώτη ἑκατονταετία δὲν ἐπιτρέπεται νὰ πανηγυρισθῇ ἐν στενῷ καὶ κρυπτῷ κύκλῳ, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀποβῇ θέμα οὐχὶ μόνον εὐρυτάτης πανελληνίου ἐορτῆς, ἀλλὰ καὶ μεγάλης διεθνοῦς συγκεντρώσεως ἐκ πάσης γωνίας τοῦ κόσμου, ὅπου τιμᾶται ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ ἐκτιμᾶται ὁ συνεχῆς καὶ διὰ μυρίων ἐμποδίων διεξαγόμενος πνευματικὸς ἀγὼν τῆς Ἐταιρείας.

Ὁ διεθνῆς οὗτος συναγερμὸς, τὸν ὅποιον πεποιθήμεν ὅτι θὰ καταστήσῃ δυνατὸν ἡ ἀρωγὴ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, δὲν θὰ εἶναι ἀπλῶς ἐπιστημονικὴ συγκέντρωσις καὶ ἐν ὥραϊον ταξίδιον ἀνὰ τὴν χώραν ταύτην, ἀλλὰ θὰ εἶναι προσκύνημα πρὸς τὴν ιδέαν τοῦ ὑψηλοῦ ἀνθρωπισμοῦ, τοῦ ὁποίου μάλιστα κατὰ τὰς κρισίμους ταύτας στιγμὰς τοῦ κόσμου ἔχομεν ἀνάγκην, διότι ἡ Ἑλληνικὴ ἀρχαιολογία, Κύριοι, δὲν εἶναι ἐπάγγελμα, ἀλλὰ ἱερὰ ἀποστολή!

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1935

1. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΚΑΛΑΜΙΤΣΑΙ ΚΑΒΑΛΑΣ

Χορηγούσης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας¹, ἤρχισεν ἡ ἀνασκαφή καὶ ἡ ἐξερεύνησις τοῦ δυτικῶς τῆς πόλεως Καβάλας (ἀπόστασις περίπου 7 χιλμ.) καὶ ἐν τῇ ἐξοχικῇ τοποθεσίᾳ Καλαμίτσα κειμένου ἀρχαίου περιβόλου, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχαιότης καὶ εἰς τὸν μὴ εἰδικὸν ἀκόμη ἐπισκέπτην ἦτο φανερά.

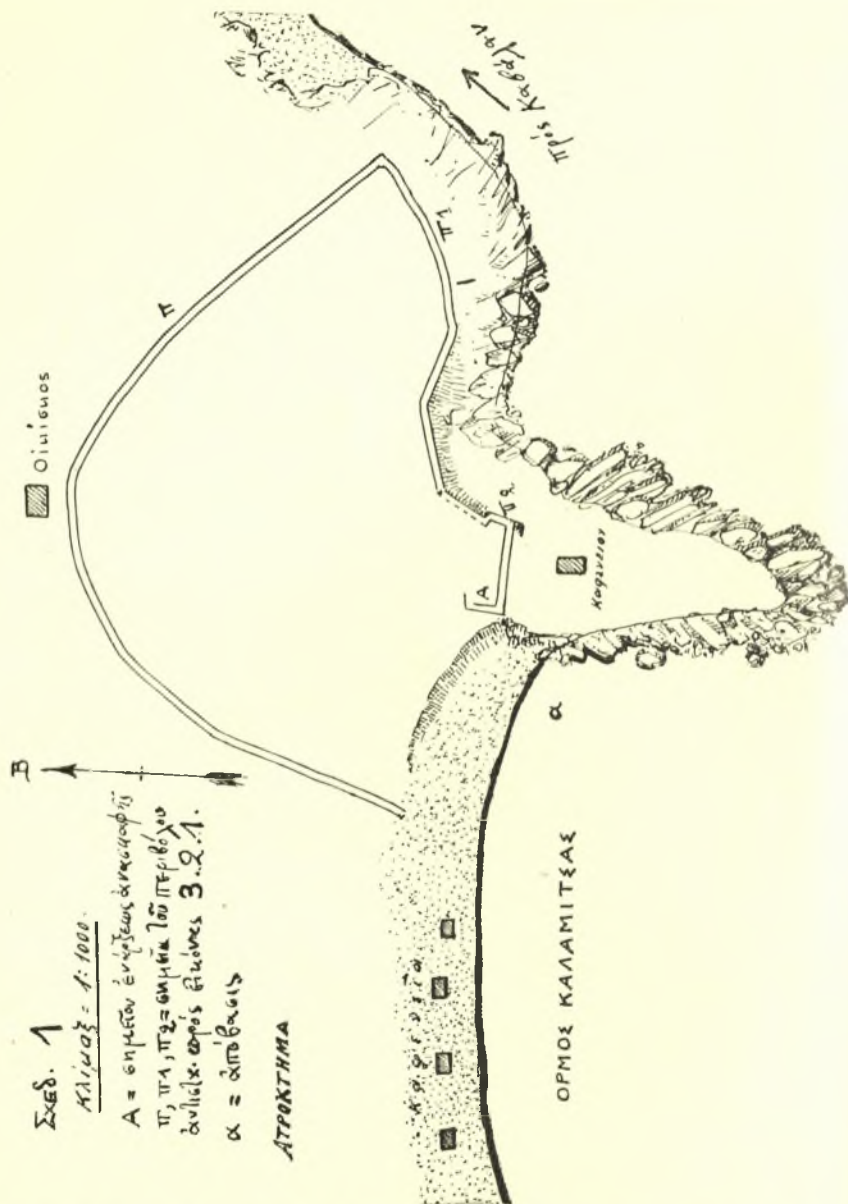
Ὁ ἐπισκεπτόμενος ἀπὸ θαλάσσης τὸν ὀρμίσκον Καλαμίτσας ἔχει πρὸς τὰ ἀριστερὰ μὲν τὴν ἀμμώδη παραλίαν, ὅπου τὰ ἐξοχικὰ καφενεῖα καὶ τὸ ἀγρόκτημα εἰς τὸ βάθος, δεξιὰ δὲ χαμηλὸν καὶ πτωχὸν εἰς ἐπίκωσιν λοφίσκον (σχεδ. 1). Τὰ κρᾶσπεδα τοῦ λοφίσκου τούτου περιβρέχει ἡ θάλασσα, καταλήγουν δὲ εἰς τὸ νοτιώτατον σημεῖον εἰς μικρὸν ἀκρωτήριον εἰσχωροῦν περὶ τὰ 60 μ. ἐν εἴδει προβλήτος εἰς τὸν Πιερικὸν κόλπον². Ἐπὶ τοῦ λοφίσκου τούτου ὑψοῦτό ποτε περίβολος ἀρχαῖος, διαγράμματος ἀκανονίστου πολυγώνου, κατεσκευασμένος διὰ μεγάλων δόμων ἐξ ἐντοπίου γρανίτου λίθου. Τὸ ὕψος του σφύζεται εἰς πολλὰ σημεῖα, ὥστε νὰ δύναται νὰ παρακολουθήσῃ κανεὶς τὸ διάγραμμά του. Τὸ πάχος τοῦ τείχους εἶναι 2 μ. πλὴν τῆς πρὸς τὴν ἀπόβασιν τοῦ ὀρμίσκου πλευρᾶς του, ὅπου εἶναι 1 μ. Ὁ περίβολος ἐνῶ διαγράφει περίπου τμήμα κύκλου ἀπὸ τὰ ΝΑ - Β - ΒΔ, κατὰ τὸ πρὸς τὴν θάλασσαν τμήμά του παρακολουθεῖ τὴν τεθλασμένην γραμμὴν τῆς παραλίας καὶ σχηματίζει κατὰ τὴν βᾶσιν τοῦ μικροῦ ἀκρωτηρίου τετράπλευρόν τι τμήμα, σχήματος μεγάλου πύργου.

Μεταξὺ τοῦ τετραπλεύρου αὐτοῦ τμήματος καὶ τοῦ πρὸς τὰ ΝΔ σφζομένου ἄλλου ἄκρου τοῦ περιβόλου ὑπάρχει κενὸν μέγα ἀνοιγμα, εἶναι δὲ ἄγνωστον ἂν ἐξετείνεται καὶ πρὸς τὰ ἐκεῖ τὸ τεῖχος καὶ πῶς ἔκλειεν ἡ πλευρὰ αὐτή.

Τὸ τετράπλευρον τμήμα τοῦ τείχους εἰς μὲν τὰ ἀνατολικά ὑψοῦται

¹ Ὅφειλω καὶ ἐνταῦθα θερμῶς νὰ εὐχαριστήσω τὸ Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, εἰς τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ὁποίου ὀφείλεται ἡ ἐναρξὶς τῆς ἐρέυνης αὐτῆς.

² Πιερικὸς πρέπει νὰ λέγεται σήμερον ὁ κόλπος Καβάλας, ἀδιάφορον ἂν τὸ χωρίον τοῦ Θουκυδίδου II, 99, 3. εἶναι μεταγενεστέρα εἰς τὸ κείμενον ἴσως προσθήκη.

Σχ. 1. Τοπογραφικὸν διάγραμμα τῆς τοποθεσίας καὶ τοῦ περιόχου Καλαμίτσας.

ἄρκετά, ὥστε νὰ ἔχη τὴν ἐμφάνισιν πύργου (εἰκ. 1), ἐνῶ πρὸς τὰ δυτικὰ φαίνεται ὡς ἀναλημματικὸς τοῖχος ἐνὸς κτηρίου. Εἰς τὸ σημεῖον Α σχ. 1,

ὁπόθεν καὶ ἐγένετο ἡ ἔναρξις τῆς ἀνασκαφῆς, ἔχομεν τὸ μεγαλύτερον πάχος ἐπιχώσεως 1,50 μ. Ἡ τεράπλευρος αὐτὴ κατάληξις τοῦ τείχους (διαστ. 40×15 μ.) εἶναι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ λοιπὰ μᾶλλον καμπύλα τμήματά του, κατεσκευασμένη διὰ τετραπλεύρων δόμων καλῶς πελεκημένων, προκειμένου περὶ γρανίτου, ἐνῶ τὰ ἄλλα τμήματα εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ δόμων ἀκανονίστων τετραπλεύρων (εἰκ. 2) ἢ καὶ πολυγωνικῶν (εἰκ. 3).

Τὸν περίβολον ἐπεσκέφθησαν κατὰ τὸν μέγαν πόλεμον, ὁπότε καὶ

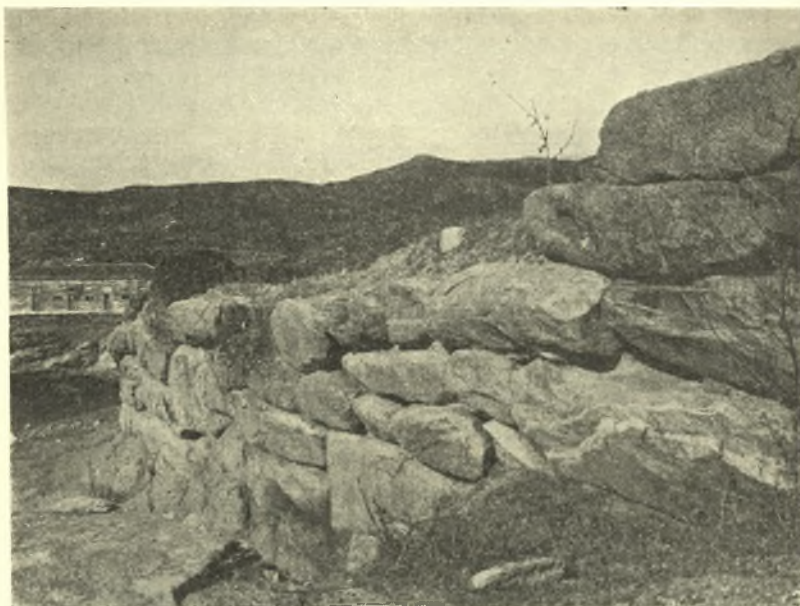
Εἰκ. 1. Ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ περιβόλου εἰς τὸ σημεῖον Π₂ τοῦ σχεδιογραφ. 1.

πυροβολεῖον¹ ὁλόκληρον εἶχεν ἐκεῖ ἐγκατασταθῆ, Ἕλληνοι ἐξερευνηταί, ὁ δὲ Welch εἰς τὸ BSA (1918-19) σελ. 66, μεταξὺ ἄλλων ἀρχαίων τοποθεσιῶν τοῦ Στρυμόνος περιγράφει ἐν ὀλίγοις καὶ αὐτόν. Κατὰ τὸν Welch εἶναι ἑλληνιστικῶν χρόνων, ἐνῶ κατὰ τὸν S. Casson εἶναι τοῦ 5^{ου} π. Χ. αἰῶνος².

¹ Τὸ πυροβολεῖον καθὼς καὶ τὰ στρατιωτικὰ χαρακώματα κατέστρεψαν διάφορα σημεῖα τοῦ περιβόλου, χωρὶς ὅμως εὐτυχῶς νὰ ἀλλοιώσουν τὸ διάγραμμά του. Ἡ μόνη ἀσάφεια τοῦ διαγράμματός του παρουσιάζεται νοτίως τοῦ σημείου Π₂ Σχεδ. 1, ἐλπίζομεν ὅμως νὰ διασαφηθῇ σὺν τῇ προόδῳ τῆς σκαφῆς καὶ αὐτὸ τὸ σημεῖον, κατὰ τὸ ὅποιον καὶ μόνον ἴσως μεταβληθῇ κάπως τὸ σχέδιον 1 εἰς τὸ μέλλον.

² S. Casson Macedonia Thrace and Illyria, Oxford 1926 σ. 92 σημ. 5.

Ἡμεῖς, ἀναμένοντες τὴν σὺν τῷ χρόνῳ συστηματικὴν καὶ τελείαν τῆς τοποθεσίας ἐξερεύνησιν θὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα τὰ διάφορα εὐρήματα τῆς ἐφετινῆς σκαφῆς, συμφωνοῦντες ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε πρώτων πρὸς μὲν τὸν Welch, τοποθετήσαντα ἐκεῖ τὴν Ἀντισάραν τοπογραφικῶς, καὶ ὄχι πρὸς τὸν Casson, ἐκλαβόντα τὸν περίβολον ὡς ἐν τῶν Σαμοθρηκίων τειχῶν τοῦ Ἡροδότου (VII, 108), τὰ ὁποῖα φαντάζεται ὡς φρουρία ἐγκατεσπαρμένα

Εἰκ. 2. Ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ περιβόλου εἰς τὸ σημεῖον καμπῆς Π₁
τοῦ σχεδιογραφ. 1.

ἐπὶ τῆς Θρακικῆς παραλίας¹, πρὸς τὸν Casson δὲ ὡς πρὸς τὴν ἡλικίαν τοῦ τείχους, ἢ κατασκευῆ τοῦ ὁποίου εἶναι παλαιότερα τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων.

Ἐσωτερικῶς τοῦ τετραπλεύρου τμήματος τοῦ τείχους ὅπου τὸ σημεῖον Α (σχεδ. 1) ἀνεσκάφη ἐφέτος τετράπλευρόν τι οἰκοδόμημα (σχεδ. 2), ἀποτελούμενον ἐκ δύο μακροστένων παραλλήλων διαμερισμάτων γ' καὶ δ', διαστάσεων 7,75 × 3,40 μ. καὶ δύο ἄλλων μικροτέρων, καταλαβόντων τὰς διαστάσεις ἑνὸς τρίτου περίπου καὶ ὁμοίου πρὸς τὰ γ' καὶ δ' τὸ α' εἶναι διαστάσεων

¹ P. Perdrizet Ὁ Σαμοθρακικὸς τοῦ Ἀντιφῶντος καὶ ἡ Σαμοθρακικὴ Περαία, Rev. ét. grecq. 1909 σ. 33 κέ.

3,50×2,20 μ. τὸ δὲ β' 2,20×3 μ. Τὸ κτήριον τοῦτο ἴσως δὲν εἶναι σύγχρονον πρὸς τὸ τμήμα τοῦ περιβόλου ἐφ' οὗ ἐπικάθηται καὶ τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖ ὡς δυτικὸν τοῖχον. Οἱ τοῖχοί του εἶναι κατεσκευασμένοι ἐκ μετρίου μεγέθους πλακωτῶν λίθων γρανίτου, κειμένων ἐν ὀλίγῳ σχετικῶς πηλῶ (εἰκ. 4), ἔχουν πλάτος 0,40 - 0,60 μ. καὶ ὕψος σφζόμενον εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ κτηρίου 1 μ. Εἰς τὸ δυτικὸν ὁ βράχος κατέρχεται καὶ ὑπάρχει θεμέλιον ὑπὸ τὴν γραμμὴν τοῦ δαπέδου 1 μ. ἀκόμη. (Σχεδ. 2 τομή).

Ἡ ΒΔ γωνία καὶ ἡ βορρεία πλευρὰ τοῦ δωματίου α' σχηματίζονται ἔξω-

Εἰκ. 3. Ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ περιβόλου εἰς τὸ σημεῖον Π τοῦ σχεδιογραφ. 1.

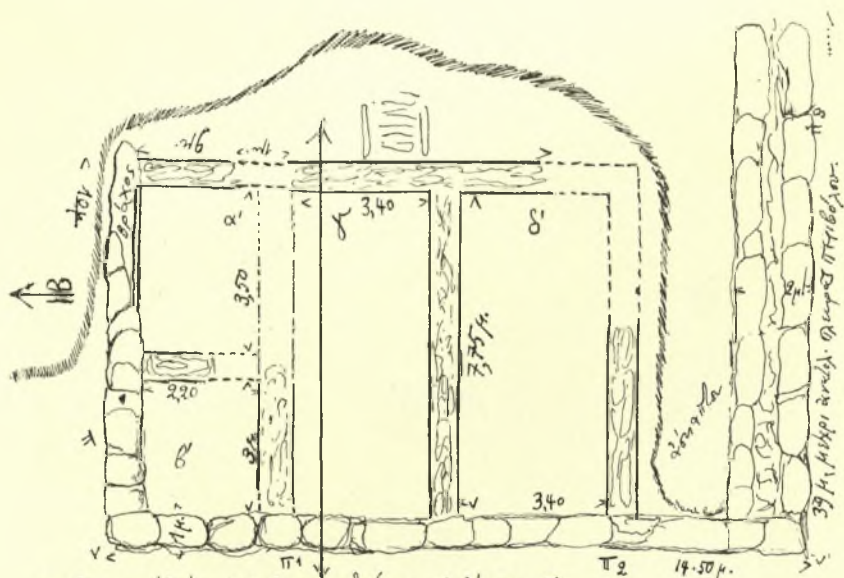
τερικῶς μὲν ὑπὸ τοῦ περιβόλου ἐπικάθημένου ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου καὶ τοῦ βράχου, ἐσωτερικῶς δὲ ὑπὸ συμπληρωματικοῦ λεπτοῦ τοίχου (εἰκ. 5).

Στρῶσις δαπέδου ἢ καὶ ἐπένδυσις τοίχου δὲν παρατηρήθη.

Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως, τῆς καλυπτούσης τὸ κτήριον τοῦτο, πλήρους ὄστράκων καὶ μεγάλων θραυσμάτων ἀμφορέων, δι' ὧν μετεφέρετο ὁ οἶνος καὶ ἄλλα ἄλλα υἱγρὰ προϊόντα (εἰκ. 6) καὶ τεμαχίων πίθων, εὗρέθησαν ὄχι στρωματογραφικῶς, ἀλλ' ἀνάμεικτα, ὄστρακα μελανόμορφα, ἐρυθρόμορφα (εἰκ. 7) καὶ νεώτερα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ μεγαρικῶν σκύφων. Ἐπὶ τῆς ἐπιφα-

νείας ὅμως τοῦ βράχου, εἰς τὰ κατώτατα δηλ. στρώματα τῆς ἀναμείκτου ταύτης ἐπιχώσεως εὐρέθησαν ὄστρακα φέροντα διακόσμησιν γεωμετρικὴν, ἐξ ὁμοκέντρων κύκλων καὶ καθέτων γραμμῶν ἐναλλάξ (τριγλύφων καὶ μετοπῶν) (εἰκ. 8), καὶ ἀνήκοντα εἰς διώτους σκύφους μετ' ἐπιπέδου ἢ ἐλαφροῦς δακτυλιωτῆς βάσεως, σχήματος ἐπίσης συνήθους κατὰ τοὺς γεωμετρικοὺς καὶ μεταγεωμετρικοὺς χρόνους.

Τὴν ἡλικίαν τῶν ὄστράκων τούτων δὲν εἶναι καὶ εὐκόλον νὰ καθορί-

Σχέδ. 2. κάλυψις τοῦ ἀνακασθέντος εἰς τὸ ἐπιπέδον

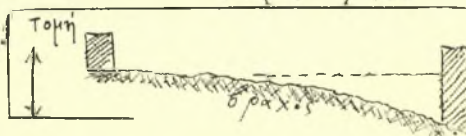
Α τοῦ σχεδίου 1 αἰθρίου.

..... ὄστρακα

..... τοῦ κατεφραγμένου ἢ ἀνοίγ-

Π - Π 3 = πύθλος.

κλίμαξ 1/100

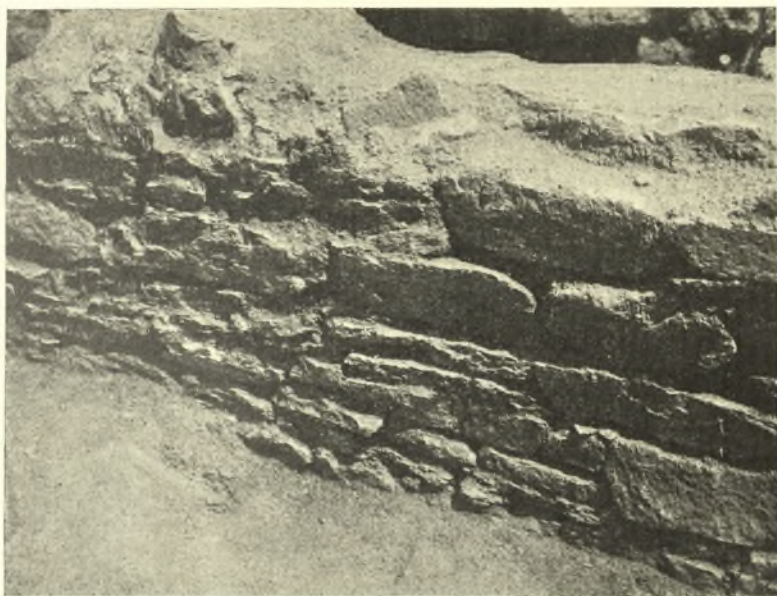

σωμεν ἐτακριβῶς. Ὁ πηλός των εἶναι ἐρυθρός, καθαρός, μετὰ πολὺν ὀλίγα λεπτὰ ψήγματα μαρμαρυγίου καὶ ἡ ὄπτησις των ἀρίστη. Ἐσωτερικῶς τὰ ὄστρακα φέρουν ἐπίχρῆσμα ἐρυθρὸν - καστανόν, ἐξωτερικῶς δὲ ἐπὶ τῆς ὄχι καὶ πολὺν λείας ἐπιφανείας των, ἡ ὁποία θὰ ἐκαλύπτετο μετὰ κάποιαν ἀλοιφήν, φέρουν τὸν περιγραφέντα γεωμετρικὸν διάκοσμον. Διὰ τοῦ αὐτοῦ χρώματος ἐρυθροῦ - καστανοῦ εἶναι δεδηλωμένος καὶ ὁ διάκοσμος καθὼς καὶ ἡ πλατεῖα ταινία τῶν λοξῶν ἐξεχόντων ἐπὶ τῶν κυρτῶν ὤμων των χειλέων. Μερικὰ

ὄστρακα ἀντὶ τῶν καθέτων γραμμῶν καὶ τῶν συγκεντρικῶν κύκλων, φέρουν κάτωθεν τῆς στεφάνης των σειρὰν στιγμῶν (εἰκ. 8.1)

Ὅμοια πρὸς τὰ ἡμέτερα ὄστρακα εὐρέθησαν εἰς τὴν Ὀλυνθον Χαλκιδικῆς, τὰ ὁποῖα, ὁ μελετήσας αὐτὰ καθηγητῆς κ. Γ. Ε. Μυλωνᾶς¹, χαρακτηρίζει προπερσικά, ἔχων ὡς *terminum ante quem* τὸ 479 π. Χ., ὁπότε καθ' Ἡρόδοτον (VIII, 127) κατέλαβον τὴν Ὀλυνθον οἱ Πέρσαι.

Τὰ ἐξ Ὀλύνθου ὄστρακα ἔ.ἀ. σελ. 44, πίν. 40, σ. 79 καὶ σ. 80, ὁμοιάζουν

Εἰκ. 4. Τρόπος τοιχοδομίας τοῦ ἀνασκαφέντος κτηρίου εἰς τὸ σημεῖον γ' τοῦ σχεδίου 2.

καταπληκτικῶς πρὸς τὰ ἡμέτερα τῆς εἰκόνας 8, καθὼς καὶ τὰ πίν. 26 σ. 31 Α καὶ πίν. 27, 38 πρὸς τὰ φέροντα τὰς στιγμὰς (εἰκ. 8.1).

Ὁ Μυλωνᾶς δέχεται διὰ τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ ἐξέλεξιν ἐκ τῶν μεταμυκηναϊκῶν τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Μαρμαίριανης².

Ὅπως εἴπομεν ἀνωτέρω, τόσον τὸ σχῆμα τῶν ἀγγείων εἰς ἃ ἀνήκον τὰ ὄστρακα, ὅσον καὶ ὁ διάκοσμος φαίνονται γεωμετρικά, ἢ ἡλικία των ὅμως εἶναι νεωτέρα.

¹ Excavations at Olynthus V (Mosaics, Vases and Lamps) κεφ. II, Prepersian Pottery from Olynthus, by G. E. Mylonas, σελ. 15 κέ.

² Heurtley Early Iron Age Pottery from Macedonia, Antiquaries Journal VII, 1927, 44-59 εἰκ. 25.

Ὁ διάκοσμος οὗτος ἐπὶ ἀγγείων γεωμετρικῶν χρόνων εὐρίσκεται εἰς πολλαπλᾶ ἀντίτυπα μεταξὺ τῶν ἀγγείων Δήλου-Μυκόνου (Délos, XV, πίν. 29 ἀρ. 57; πίν. 30 ἀρ. 64), ὅπου οἱ κύκλοι, αἱ γραμμαὶ εἶναι ἀψόγου εὐθύτητος καὶ λεπτότητος, οἱ δὲ ὄμοι τῶν σκύφων δὲν εἶναι καὶ τόσον κυρτοί.

Ὅμοιοι ἀλλὰ νεώτεροι εἶναι οἱ σκύφοι Délos XV, πίν. 26, τοὺς ὁποίους δυνάμεθα νὰ συγκρίνωμεν πρὸς τὰ Μακεδονικὰ ἀγγεῖα τῆς Μαρμύριανης (Heurtley ἔ. ἄ. καὶ BSA XXXI (1930-31) πίν. VII). Ὁ Dugas διὰ τοὺς

Εἰκ. 5. Ἡ ΒΑ γωνία καὶ ἡ βορεία πλευρὰ τοῦ δωματίου α' ἐσωτερικῶς.
Ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ α' ἐσωτερικῶς· πρβ. σχεδιογράφ. ἀριθ. 2.

σκύφους Délos XV, πίν. 26, εἰς τὸ κείμενον σελ. 52, λέγει ὅτι δύνανται καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ἔκτου αἰῶνος νὰ φθάσουν.

Ἀκόμη νεώτεροι τῶν ἀνωτέρω ἀναφερομένων σκύφων, σύγχρονοι ὑποθέτω πρὸς τῆς Ὀλύνθου, ἐπομένως καὶ Ἀντισάρας (;) εἶναι οἱ σκύφοι: Délos XVII, πίν. 37, 16α, 16β, 17 καὶ 18, πίν. 68 Lin. 20, τοὺς ὁποίους ὁ Dugas εἰς τὸ κείμενον σελ. 48 λέγει γεωμετρικούς τὸν διάκοσμον, ἀλλὰ ἀρχαῖκούς τὴν ἡλικίαν. Αἱ γραμμαὶ τοῦ διακόσμου τῶν ἀγγείων ἐκείνων εἶναι ἀνίσου πάχους, οἱ κύκλοι ὄχι τελείως ὁμόκεντροι, οἱ ὄμοι τῶν ἀγγείων περισσότερον κυρτοί. Ὅτι δὲ ὁ διάκοσμος οὗτος ὁ γεωμετρικὸς φθάνει τόσον

χαμηλὰ χρονολογικῶς καὶ εἰς τὴν κάτω ἀκόμη Ἑλλάδα, φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ βάσις ὑδρίας τοῦ Μουσείου Μυκόνου (Délou, XVII, πίν. XVIII, 8), καθ' ὅλα ἀνατολιζούσης τὸν διάκοσμον, φέρει τὸν ἴδιον διάκοσμον τῶν τριγλύφων καὶ μετοπῶν τῶν δεσφράκων Ἀντισάρας(;)·

Ἐποὶ λοιπὸν ἀγγεῖα ὁμοίας γεωμετριζούσης διακοσμῆσεως καὶ σχήματος εἰς τὴν κάτω Ἑλλάδα φθάνουν μέχρι τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων, εἰς τὴν βόρειον τὴν συντηρητικὴν εἰς παραδόσεις καὶ ἄγνωστον ἀκόμη, εἶναι φανερόν,

Εἰκ. 6. Ἡ ΒΔ γωνία τοῦ κτηρίου. Πρὸ τοῦ κοινοῦ τοίχου τῶν διαμερισμάτων β' καὶ γ' σχεδ. 2 σωροὶ θραυσμάτων ὀξυπυθμένων ἀμφορέων.

ὅτι δὲν εἶναι καθόλου εὐκόλον νὰ χρονολογηθῶσιν ἐπακριβῶς καὶ ὁ ἱστορικὸς ἐπομένως καθορισμὸς τῶν ἐξ Ὀλύνθου ὁμοίων των ὡς προπερσικῶν εἶναι ἀρκετός.

Παλαιὸς εἶναι καὶ ὁ ἐν τῇ εἰκόνι 8,8 εἰκονιζόμενος λύχνος, μονόμυξος διάτρητος τὸ κέντρον, ὁ ὁποῖος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τοὺς τῆς ὁμάδος III τῆς Ὀλύνθου¹ = II² τῆς Κορίνθου², τοῦ τέλους τοῦ ἔκτου π. Χ. αἰῶνος.

Μεταξὺ τῶν ἀπειραρίθμων δεσφράκων ὀξυπυθμένων ἀμφορέων εὐρέθησαν

¹ Ἐ. ἀ. κεφ. VII, Lamps from Olynthus 1931 ὑπὸ J. Walter Graham πίν. 197, 12.

² Broneer Terracotta Lamps, Corinth IV, 2.

καὶ τὰ ἐξῆς 32 τεμάχια ὠτων καὶ χειλέων, φέροντα σφραγίδας ἑλληνικὰς καὶ λατινικὰς (σχεδ. 3).

Ἄριθ. 1. Λαβή, διαστάσεις σφραγίδος 0,035 × 0,020 μ. χελώνη ἀνάγλυφος. ΦΑΝΟΚ[ΛΗΣ] ἢ ΦΑΝΟΚ[ΡΑΤΗΣ] [Π]ΥΛΑΔΗ[Ξ] ΘΑΞΙ[ΩΝ]¹. Ὅμοια πρὸς Pridik σ. 54 ἀρ. 414-416, πίν. VI, 10. Μουσεῖον Θάσου ἀριθ. 1088, 1193, 1241.

Ἄριθ. 2. Λαβή, διαστάσεις σφραγίδος 0,040 × 0,024 μ. θύρσος (:). ΜΥΙ[ΞΚΟΣ] Θ[ΡΑ]ΞΩΝΙ [ΔΗΣ] Θ[Α]ΞΙ[ΩΝ]. Pridik σ. 44, ἀρ. 170, πίν. VIII, 13.

Ἄριθ. 3. Λαβή, 0,035 × 0,025 μ. κράνος, ἀσπίς καὶ λόγχη. ΜΥΙ[ΞΚΟΣ] Π... ΘΑΞΙ[ΩΝ]. Pridik σ. 56 ἀρ. 447 πίν. IV, 25 καὶ σ. 78 ἀρ. 268.

Εἰκ. 7. Διάφορα μελανόμορφα καὶ ἐρυθρόμορφα ὄστρακα τῆς σκαφῆς, τὸ ἄνω ἀριστερὰ εἶναι Κορινθιακόν, τὸ δὲ κάτω δεξιὰ λαβὴ κύλικος μελαμβαφοῦς.

Ἄριθ. 4. Λαβή, 0,035 × 0,025 μ. προτομή καὶ πτηνόν. [ΦΙΛ]ΙΠΠΟ[Υ] ΘΑΞΙΩΝ Μουσεῖον Θάσου ἀριθ. 717, 982.

Ἄριθ. 5. Λαβή, 0,037 × 0,018 ἰχθύς. ΦΕΙΔΙΠΠΟΣ ΔΑΜΑΣΤΗΣ [ΘΑΞΙΩΝ]. Pridik σ. 54 ἀρ. 420 — 421, πίν. VIII, 6, ἀλλὰ Φεΐδιππος Κλεοφῶν Θασίων. Schkorpil ἀρ. 29 εἰκ. 19 ἁπλῶς Δαμάστης.

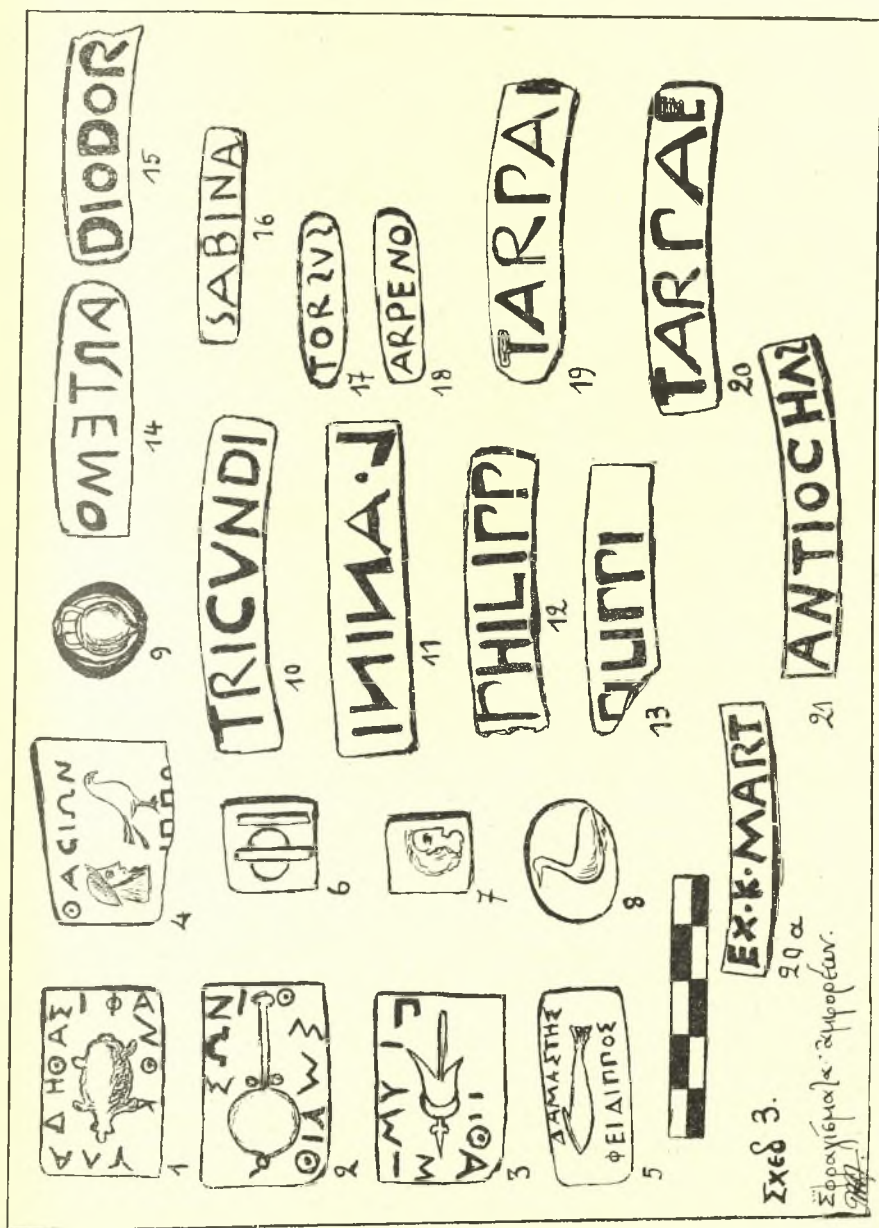
Ἄριθ. 6. Λαβή, 0,017 × 0,017 μ. μονόγραμμα φι ἐν τετραπλεύρῳ. Grage σ. 288 ἀρ. 268 φ ΘΑΞΙΩΝ.

Ἄριθ. 7. Λαβή, 0,015 × 0,015 μ. ἀνάγλυφος προτομή ἐν τετραπλεύρῳ. Μουσεῖον Θάσου ἀριθ. 1262 μετὰ β' σφραγίδος ΘΑΞΙΩΝ].

Ἄριθ. 8. Λαβή, ἀνάγλυφον πτηνόν ἐν ἑλλείψει διαμ. 0,025 μ.

Ἄριθ. 9. Ἐπὶ τῆς ἐνώσεως λαβῆς καὶ ὤμου ἀμφορέως ἀνάγλυφος ὄξυπύθμενος ἀμφορέως ἐν κύκλῳ διαμ. 0,018.

¹ Τὰς παλαιότερας περὶ τῶν ἐνσφραγίστων ἀμφορέων Θασίων μελέτας παρέθεσεν εἰς τὴν βιβλιογραφίαν IG XII 8 σ. 82, ὁ Friedrich. Νεώτεροι εἶναι: E. M. Pridik, Ἐυρετήριον τῶν ἐνσφραγίστων ὠτων καὶ χειλέων ἀμφορέων τῆς συλλογῆς τοῦ Μουσείου Πετροπόλεως 1917 (Ρωσιστί). V. Grage, Hesperia III σ. 197 κέ. Stamped Amphora Handles found at Agora in 1930-32. K. Schkorpil, Ἀμφορέων σφραγίδες ἐκ τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς Μαύρης Θαλάσσης, Bulletin Inst. Arch. Bulgare VIII, 1924 σ. 24 κέ. (Βουλγαριστί). Τὰς 1500 περίπου σφραγίδας τοῦ Μουσείου Θάσου θὰ δημοσιεύσουν προσεχῶς ἡ Κ^α καὶ ὁ Κ^{ος} A. Cutte-Bon, καταρτίσαντες καὶ τὸ εὑρετήριόν των. Θερμῶς εὐχαριστῶ αὐτοὺς ἐνταῦθα διὰ τὴν συναδελφικὴν παραχώρησιν, ὅπως παρέμψω εἰς τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ εὑρετηρίου των.

Σχεδ. 2. Σφραγίσματα οὐτυθμένων ἀμφορέων ἐκ Καλαμίτσας.

Ἄριθ. 10. Τέσσαρες στεφάναι ἀμφορέων, 0,062 × 0,012 μ. TRICVNDI, ἕως Tarquini Jucundi. πρβ. CIL V² ἀρ. 8114, 134 VERECVNDI ἐπὶ λύχνου· ἀρ. 8110, 293, QSEFN. RΓΙ=Q. SEPTENI, RUF. καὶ CIL X ἀρ. 8046,6 IVCVNDVS.

Ἄριθ. 11. Τρεῖς λαβαί, $0,065 \times 0,017$ μ. *IMMA. J.* CIL V² ἀρ. 8112, 39 c. FLAVI. X ἀρ. 8042,8 L. ANNI. DELI.

Ἄριθ. 12. Δύο στεφάναι ἀμφορέων $0,055 \times 0,014$ μ. PHILIPP.

Ἄριθ. 13. Μία στεφάνη, $0,055 \times 0,014$ μ. FILIPPI. CIL X 8059, 95 Q. CAL. FILIPPI.

Ἄριθ. 14. Λαβή, $0,050 \times 0,017$ μ. ΟΜΕΤΡΑ. ἴσως τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα Ἀρτέμων ἢ συγκεκομμένως. πρβ. Inschriften von Pergamon II ἀρ. 1321 Hermo[genes]. CIL X, ἀρ. 8056, 434 C. Aristo[teles].

Ἄριθ. 15. Στεφάνη, DIODOR [vs ἦ i]. πρβ. CIL X, . 8042, 10 L. ANSI. DIODORI.

Ἄριθ. 16. Στεφάνη, $0,040 \times 0,010$ μ. SABINA. πρβ. CIL V² ἀρ. 8114, 118 Sabini καὶ Sabinus.

Ἄριθ. 17. Λαβή, $0,035 \times 0,014$ μ. TORSVS.

Εἰκ. 8. Ὀστρακα σκύφων μετὰ γεωμετρικοῦ διακόσμου καὶ λίχνος ἐκ Καλαμίτσας.

Ἄριθ. 18. Λαβή, $0,035 \times 0,014$ μ. ARPANO. πρβ. CIL X, ἀρ. 8041, 45 ARPANO.

Ἄριθ. 19 καὶ 20. Πέντε στεφάναι, $0,063 \times 0,012$. TAPPAE. Ἐν ἐκ τῶν πέντε τούτων θραυσμάτων φέρει καὶ δευτέραν σφραγίδα ἐπὶ τοῦ ὅμου τοῦ ἀμφορέως: EX. K. MART (ἀριθ. 20^a σχεδ. 3) ἴσως = ex Kalendis Martiis. Ἡ ἐπιγραφή ἀριθ. 20^a ἀπαντᾷ καὶ μόνη ἐπὶ ἄλλου θραύσματος ὅμου ἀμφορέως.

Ἄριθ. 21. Στεφάνη, $0,62 \times 0,012$ μ. ANTIOCH AS=Antiochvs πρβ. CIL V², ἀρ. 8125,5 ANTIOCVS καὶ X ἀρ. 8059, 121 Antiochia[ni].

Ὁ ὄχι καὶ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν εὐρεθέντων ἐφέτος ἀμφορέων ἀποδεικνύει ἴσως, ὅτι ὁ περίβολος ἐδέσποζεν ἐμπορικοῦ τινος ὁδου. Ἡ ὕπαρξις

¹ Μεταξὺ τῶν ἐπιγραφῶν ἀμφορέων τοῦ Μουσείου Θάσου μόνον μία λατινικὴ ὑπάρχει. Εἰς τὴν Δῆλον ἀντιθέτως εὐρέθησαν πολλαὶ λατινικαὶ ἐπιγραφαὶ — σφραγιδες ἀμφορέων ἀνέκδοτοι εἰσέτι.

δὲ τῶν λατινικῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἀγγείων¹ ἴσως νὰ ἐρμηνεύη τὴν χρῆσιν τοῦ ὄρου μοῦ τούτου παραλλήλως πρὸς τοῦ ἐπινείου τῶν Φιλίππων, τῆς Νεαπόλεως (Καβάλας), κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους.

Εἶπομεν ἀνωτέρω ὅτι ὁ Welch ἐτοποθέτησεν εἰς τὴν ἀνεξερευνήτων τότε τοποθεσίαν Καλαμίτσας τὴν Ἀντισάραν καὶ ἐχαρακτήρισε τὸν ὄρμισκον, ὡς ἓνα τῶν ἐμπορείων τῆς «Περαίας» τῶν Θασίων ἢ «Ἡλείρου», κατὰ τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ νομίσματα τῆς νήσου.

Ἡ πρώτη καὶ ἀρχαιότερα μνεῖα τῆς τοπωνυμίας ταύτης εἶναι τῶν φορολογικῶν πινάκων τῆς α' Ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας, τῶν ἐτῶν 450 π. Χ. κέ. ὅπου δὲν ἀναφέρεται μὲν μόνη καὶ ὡς πόλις, ἀλλὰ ὡς καθορίζουσα τὴν Νεάπολιν (Καβάλαν)¹. Εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς τὸ τμήμα «τοῦ ἐπὶ θράκης φόρου» ἀναφέρεται πάντοτε ἡ Νεάπολις παρ' Ἀντισάραν². Ἦτο ἄρα ἡ Ἀντισάρα παλαιότερόν τι σημεῖον ἢ πόλισμα γνωστόν, παρὰ τὸ ὁποῖον ἐκτίσθη ἡ Νεάπολις ἀργότερον. Αὕτη ὡς νεώτερα καὶ ὀλιγώτερον γνωστή, καὶ τῆς ὁποίας ἡ ζωὴ κατὰ τὰ εὐρήματα ἡμῶν ἀνέρχεται εἰς τὰς ἀρχὰς Ε' π. Χ. αἰῶνος, ἀναφέρεται πάντοτε μετὰ τῆς Ἀντισάρας.

Νεώτεροι μνεῖα τῆς τοπωνυμίας εἶναι παρὰ Στεφ. Βυζαντίου: Ἀντισάρα, ἐπίνειον Δατηνῶν. Ἡρωδιανὸς Ἀντισάρα καὶ αὕτη πόλις· τινὲς Τισάρη γράφουσι. Τὸ ἐθνικὸν Ἀντισαρεύς. Χοιροβοσκὸς 1173 Ἀντικάρη (Ἀντισάρη) πόλις· τίς δὲ Τισάρη³· πρβ. καὶ Pauly - Wissowa RE I σ. 2535,27 λ. Antisara. Ὁ ἀεὶμνηστος I. Σβορώνος³ συγκρίνων τὸν μετὰ τὸ 411 π. Χ. τύπον τῶν νομισμάτων Νεαπόλεως πρὸς παλαιότερον ὅμοιον, ἄνευ ὅμως τῆς ἐπιγραφῆς ΝΕΟΠ[ολιτῶν] καὶ κεφαλῆς Παρθένου, ἀλλὰ φέροντα ἄνωθεν τοῦ γοργονείου τὸ γράμμα Α μόνον, καὶ ὑπενθυμίζων τὸν εὐβοϊκὸν τῶν νομισμάτων ἐκείνων τύπον καὶ τὴν πληροφορίαν ὅτι ὑπῆρχον εἰς τὰ παράλια τοῦ Πιερικῶς Κόλπου ἀποικίαι Ἑρετριῶν (Σκάβαλα), δέχεται τὴν Ἀντισάραν, εἰς ἣν ἀποδίδει τὰ μετὰ τοῦ μονογρ. Α νομίσματα⁴, ὡς Θασίαν τοιαύτην καὶ λαβοῦσαν τὸν τύπον τῶν παλαιότερων ἄνευ μονογράμματος νομισμάτων, τῶν ἀποδιδόμενων ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν Σκάβαλαν, τὴν ὁποίαν ὅμως τοποθετεῖ εἰς τὴν σημερινὴν Καβάλαν⁵.

¹ Περὶ τῆς πόλεως αὐτῆς ἐτοιμάζω ἐκτενεστέραν πραγματείαν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν Καβάλα ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν καὶ εὐρημάτων μου.

² IG I σ. 230. Larfeld Gr. Epigr. II, 28 κέ. καὶ κυρίως Supplementum Epigraphicum, V, tabulae hellenotamiarum σ. 34, πίν. 5, III, 13-14, ἔτους 450/49 π. Χ.

³ L'Hellénisme primitif de la Macédoine σ. 70 πίν. IX 42-43. Head-Σβορώνου, Ἴστορ. Νομ. Α' σ. 262.

⁴ πρβ. καὶ Casson ἐ.ἀ. σ. 34.

⁵ Svoronos ἐ.ἀ. σ. 17 καὶ Χροσοχός, Παρνασσός 1892 σ. 721 μὲ χάριτην παρένθετον.

Τοποθετουμένης ὀριστικῶς πλέον σήμερον τῆς Νεαπόλεως εἰς Καβάλαν, ὁ ὄρμος Καλαμίτσας δικαιούται, νομίζομεν, νὰ διεκδικήσῃ τὴν τοποθέτησιν τῆς Ἀντισάρας, ὀριζομένης ἀντιστρόφως σήμερον διὰ τῆς Νεαπόλεως, καὶ μάλιστα ὡς ὢν μετὰ τὸν λιμένα Καβάλας, ὁ μόνος πλησιέστερος πρὸς τὴν περιφέρειαν, ἢ καὶ τὴν πόλιν Δάτον (πεδιάδος Φιλίππων) ὄρμος, ὥστε κατὰ τὴν πληροφορίαν Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου νὰ ἦτο ἐπίνειον Δατηνῶν.

Διὰ τὴν ἐπιβεβαίωσιν ὅμως τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς θὰ πρέπη νὰ συνεχισθῇ προσεχῶς ἡ ἀνασκαφή, διὰ τὴν πραγματοποιήσῃ τῆς ὁποίας, καὶ μάλιστα ὡς πρώτης ἐν Ἀνατολικῇ Μακεδονίᾳ ἐκ μέρους τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ὀφείλομεν θερμῶς ἀπαξ εἰσεῖτι νὰ εὐχαριστήσωμεν τὸ Συμβούλιον.

Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗΣ

2. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ ΑΝΩ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΙ

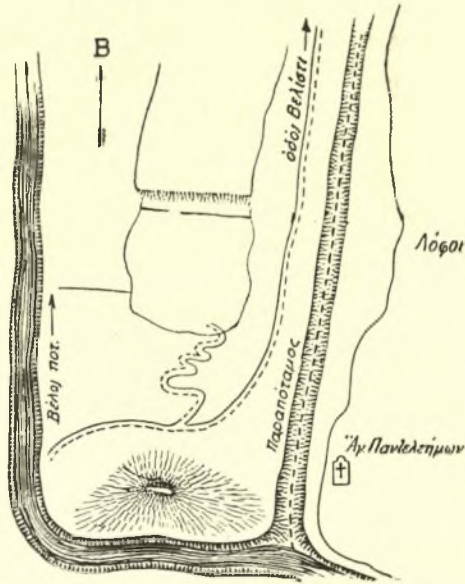
Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1935 ἠδυνήθην νὰ ἐργασθῶ μόνον εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Τσοτυλίου ἐν Δυτικῇ Μακεδονίᾳ.

Ἄσπρούλα (πρῶην Βελίστι). Εἰς τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο χωρίον ἐντὸς ἀγροῦ, ἔνθα οὐδὲν ἄλλο ἀρχαιολογικὸν λείψανον ὑπῆρχεν, εὐρέθη μέγας ἀκέραιος πίθος κατορωρυγμένος (λείπει μόνον τὸ ὑπὸ τὸν πυθμένα ἔμβολον). Ἀρχαῖα λείψανα παρατηροῦνται μόνον εἰς τὴν περαιτέρω θέσιν Ἀἰσωτήρα, ἔνθα καὶ προσκνητάριον ὑπὸ μεγάλην παλαιὰν δρυῖν καὶ πλησίον τὸ θειοῦχον ψυχρὸν ὕδωρ «Ἐῶνερο», τὸ ὁποῖον «γιατρεύει τὰ ζῶτικά».

Τὸ ὄνομα Βελίστι ἔχει πιθανῶς σχέσιν πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ ἐγγὺς παραποτάμου Βέλου (ὁ Βέλος) τοῦ Ἀλιάκμονος· τὸ δὲ ὄνομα Βέλος ἐνθυμίζει τὴν γενομένην παρατήρησιν (Leake), ὅτι πολλὰ τοπωνύμια τῆς Δ. Μακεδονίας ἄρχονται ἀπὸ Β (Βαρνοῦς, Βόρας, Βέρμιον, Βούρινος, Βέροια, Βάλλα), τὸ δὲ Βελίστι τὴν ἄλλην γνώμην, ὅτι δῆθεν τὸ μεταξὺ Γρεβενῶν καὶ Καλαμπάκας Βελεμίσι κρύπτει τὸ ὄνομα τῆς ἀρχαίας «πόλεως» Ἐλιμείας.

Ἐπάρχει δὲ «Παλαιόκαστρο» περαιτέρω ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Βέλου καὶ παρὰ τὴν ὁδὸν ἐξ Ἀσπρούλας (Βελιστίου) εἰς Μεσόλογγον (Μεσολογκόοδι). Ἐκεῖ μεταξὺ τῆς ὁδοῦ καὶ τοῦ ποταμοῦ προέχει πετρῶδης λόφος (εἰκ. 1), οὗτινος τὸ νότιον ἄκρον, κρημνῶδες πανταχόθεν πλὴν τοῦ βορρᾶ, χωρίζεται πρὸς βορρᾶν ἀπὸ τοῦ λοιποῦ μέρους τοῦ λόφου διὰ γραμμῆς ἡρειπωμένου ἀβεστοκτίστου τείχους, διήκοντος ἀπὸ κρημοῦ εἰς κρημνὸν καὶ διακοπτομένου ὑπὸ ἀνοίγματος γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα Πόρτα. Τὸ πάχος ἐνιαχοῦ μοι ἐφάνη 2 μ., ἐνιαχοῦ δὲ 1 μ. Ἐξω τοῦ τείχους εἰς ἀπόστασιν 100 περίπου μ.

φαίνεται ἐπίμηκες κοίλωμα ὡς τεχνητὴ τάφος. Ἐντὸς τοῦ τείχους καὶ μόνον παρ' αὐτὸ φαίνονται ἐρείπια τινα, οὐχὶ δὲ περαιτέρω, ὡς εἰ τὸ φρούριον ἦτο ὄχι μόνιμος κατοικία ἀλλὰ καταφύγιον. Ὑπὸ τὴν νοτιὰν ὄφρυν τοῦ λόφου ἐρείπια καὶ τάφοι ὁμολογοῦνται, πέραν δὲ τῆς ὁδοῦ συνέχεια τῶν κρυπτῶν ἐρειπίων καὶ τῶν καλλιεγγομένων ἀγρῶν καὶ ἕτερος μικρὸς λόφος ἔχων δυσπρόσιτον κορυφὴν μετ' ἐρειπίων ἀσβεστοκτίστων. Τὸ μεταξὺ τῶν δύο λόφων ταπεινὸν καὶ κατοικούμενόν ποτε χωματώδες μέρος ἀπομονοῦται διὰ τῶν ἐκατέρωθεν ρευμάτων καὶ διὰ βραχίονος τείχους («Δέση») μεταξὺ τοῦ χείλους τοῦ μεγάλου ὄχρου λόφου καὶ τοῦ Βέλου, συγκοινωνεῖ δὲ δι' ἀτραπῶν μετ' ἐκατέρου λόφου. Εἰς τὸ ταπεινὸν τοῦτο μέρος ἐν τοῖς ἐρειπίοις εὐρέθησαν πίθιοι μεγάλοι, χειρομύλων τεμάχια, ὄστᾶ, λέγεται δὲ, ὅτι «εὐρέθη καὶ βαρεῖα σφύρα («βαρεῖα») καὶ χύτρα μετὰ νομισμάτων τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἀγαμάτιον μαρμάρινον «στηρίζον τὴν κεφαλὴν εἰς τὴν χεῖρα», ἀλλ' ἐγὼ οὔτω παλαιὰ λείψανα δὲν διέκρινα. Κατὰ τὸν ἀνατολικὸν λαίμον τοῦ λόφου εὐρίσκονται τάφοι «χριστιανικοὶ» καὶ πέραν τοῦ ρεύματος ἐκκλησίδιον καὶ ἀγίασμα τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος. Ἀνατολικώτερον τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος ὄπισθεν τοῦ λόφου εἶνε ἄλλη ὁδός, ἔνθα κτίζεται νῦν γέφυρα ἐπὶ τοῦ Βέλου.

Εἰκ. 1. Τὸ «κάστρο» πλησίον τῆς Ἀσπρούλας ἐν Δυτικῇ Μακεδονίᾳ.

Χωρίον Δικινάδες. Τὸ χωρίον τοῦτο, τὸ ὁποῖον κεῖται δυτικώτερον ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὀχθῆς τοῦ Βέλου ποταμοῦ, εἶνε γνωστὸν εἰς τοὺς ἀρχαιολόγους ἀπὸ τοῦ 1867, ὅτε εὐρέθη ἐν αὐτῷ ὁ χαλκοῦς Ἡρακλῆς τοῦ Μουσείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸν ὁποῖον ὅμως καὶ ὁ Joubin (Musée impér. Ottoman, Bronzes et bijoux 1898 σ. 3 ἀριθ. 4) καὶ ὁ Reinach (Répert. d.l. stat. II, 202,3) κατάγουσιν ἐκ τοῦ ἀγνώστου Guéridjeh τῆς Ἠπειροῦ παρὰ τὰς προσπάθειάς τοῦ Δήμιτσα (Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις 1896 σ. 240 ἐξ., 254 ἐξ.) νὰ μεταδώσῃ τὸν ἀληθῆ τόπον τῆς εὐρέσεως τοῦ ἀγάλματος. Εἰς τὸ χωρίον ζῶσιν ἀκόμη ἄνθρωποι ἐνθουσιάζοντες τὸ ἀγαλμα ἐκτεθειμένον εἰς τὸ ὑπαιθρον, ἐπειδὴ οἱ εὐρόντες αὐτὸ ἐφοβοῦντο κατ' ἀρχὰς νὰ εἰσαγάγῃσι «τὸν διάβολον» ἐντὸς τῆς οἰκίας. Ὅτε δὲ οἱ κρατικοὶ τοῦρκοι

ὑπάλληλοι ἤλθον καὶ παρέλαβον αὐτὸ εἰς Μοναστήριον (Βιτώλια), παρέμειναν ἐν τῷ χωρίῳ ἐν ἡ δύο θραύσματα αὐτοῦ, ἅτινα παραληφθέντα ἔπειτα πρὸς πώλησιν ὑπὸ τινος εὐφραντάστου Σιατιστέως ἀπόκεινται νῦν παρὰ τῷ ἐν Σιατίστῃ δικηγόρῳ κ. Γκαρίπῃ (πρβ. Ἀρχ. Ἐφ. 1933 σ. 456).

Πλὴν τοῦ εὐρήματος τούτου εἶχε περιέλθει εἰς γῶσίν μου πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἡ εὕρεσις λιθίνης τινὸς θύρας εἰς τὸ χωρίον Λικνάδες· ταύτην δὲ τὴν θύραν ἤθελον νὰ ἴδω καὶ νὰ λάβω ὁδηγὸν πρὸς ἔρευνάν τινα.

Μεταβάς εἰς τὸ χωρίον εὗρον ἀληθῶς λίθους τινὰς τῆς θύρας δυτικῶς πλησίον τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς, ἐν μέρει μὲν ὄρατους ἐν μέρει δὲ τεθαμμένους ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Εὐαγγέλου Μπακάλη, οὗ ὁ πατὴρ Εὐθύμιος εἶχεν εὑρεῖ τὴν πύλην πρὸ 40 περίπου ἐτῶν. Κατὰ τὰς διηγήσεις τῶν ἀνθρώπων ἡ πύλη ἀνῆκεν εἰς ὑπόγειον τάφον ἐσκαμμένον εἰς τὴν κλιτὴν τοῦ ταπεινοῦ μαλακοῦ σχιστολιθικοῦ καὶ καταρρέοντος λόφου, ὅστις ὀρίζει τὸν ἀγρὸν πρὸς βορρᾶν καὶ οὗτινος τάφου ἡ κοίλη θέσις εἶνε ἀκόμη διακριτὴ ἐν τῇ κλιτύϊ. Φαίνεται δέ, ὅτι μόνον ἡ εἴσοδος ἦτο ἐκ φορητῶν ἀγνώστου μοι ἀκόμη λατομείου καθαρῶν λευκῶν πώρων εὐήχως καμπανίζόντων εἰς πᾶν κτύπημα.

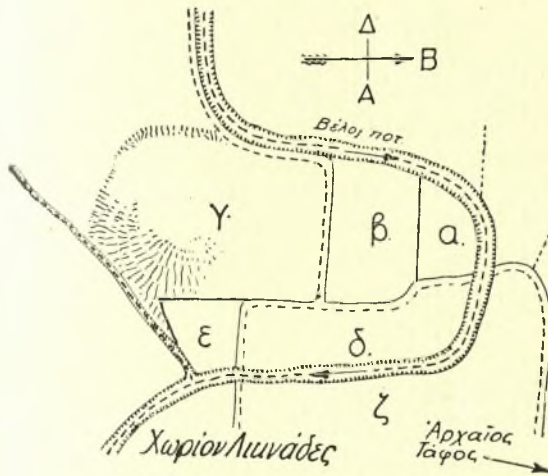
Ἡ ἱστορία τῆς εὐρέσεως ἀναφέρει προσέτι, ὅτι ὁ Εὐθύμιος διὰ νὰ κρυβῇ ἀπὸ τὴν περιέργειαν τῶν Τούρκων ἔλεγεν ὅτι ἀνοίγει ἀσκητήριον, καὶ ὅτι ὁ ἴδιος ἔθραυσε τὰ μέρη τῆς θύρας, ἵνα δυνηθῇ νὰ ἐξαγάγῃ αὐτά, εἰ καὶ δὲν εἶχεν ἀνάγκην ἢ πρόθεσιν τινα νὰ τα χρησιμοποίησῃ, ἀλλ' ἀπλῶς ἀπὸ ἀμάθειαν καὶ ἀξιοθρήνητον ῥοπήν πρὸς καταστροφὴν. Τὰ πλεῖστα μέρη τῶν λίθων εὗρον, ὡς εἶπον, ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ ἡμίθαιπα, ἄλλα τινὰ ὁμως ἀνεκάλυψα διὰ σκαφῆς ἐντὸς αὐλακος πρὸς τὸν λόφον καὶ ὑπὸ τὸν τάφον, καὶ ἄλλα τινὰ μικρὰ ἐντὸς τοῦ χώρου ἡρειπωμένου ἀχυρῶνος κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ ἀγροῦ, ἔνθα εἶχον ἐντοιχισθῇ. Ἐκ τῶν κτερισμάτων ἀναφέρεται μόνον χρυσῇ ἄλυσις πωληθεῖσα, ὡς λέγεται, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου ἐξενιτεύοντο ἄλλοτε συχνοὶ οἱ ἄνδρες τῆς περιχώρου (πρβ. Παπαδάκιν, Ἀθηνᾶ 1913, 443).

Τὰ μέρη τῆς θύρας μετεκόμισα διὰ βομαξῶν εἰς τὸ Γυμνάσιον Τσοτυλίου, ἵνα ἀποτεθῶσιν εἰς τὸ μουσεῖον, ὅπερ πρόκειται νὰ κτισθῇ αὐτόθι. Εἶνε δὲ ταῦτα: 1) Ὁ οὐδὸς εἰς δύο θραύσματα (λείπει μικρὸν μέρος), 2) Τὸ ὑπέρθυρον, 3) αἱ δύο παραστάδες εἰς δύο θραύσματα ἑκατέρω, 4) ἡ κυρίως θύρα εἰς δύο μεγάλα καὶ 4 μικρότερα θραύσματα (ὄλον ὕψος 1.60), 5) ὁ χαλοῦς ὄλμος ὅστις ἦτο ἐντεθειμένος εἰς ὑπάρχουσαν ὀπήν τοῦ οὐδοῦ καὶ ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐστρέφετο ὁ θαιρὸς τῆς θύρας, 6) Ἐν μικρὸν καὶ δύο μεγάλα θραύσματα τετραγώνου πλακὸς (παράλληλοι πλευραὶ 0.50 καὶ 0.47), ἐχούσης ἐπάνω κυμάτια κατὰ τὰ χεῖλη, κατὰ δὲ τὸ μέσον δύο γράμματα ΝΙ (ὄρα Ἀθηνᾶν ἔ.ἀ.) 7) Ἐξ ὁμοίας πλακὸς τριγωνικὸν θραῦσμα φέρων ἐπάνω δύο γράμματα

Π', ὧν τὸ δεύτερον ἔλλιπες καὶ δὴ καὶ λοξόν, ὡς τὸ κάτω μέρος τοῦ ἀριστεροῦ σκέλους Λ. Τὰ ἄκρα τῶν γραμμάτων διαπλατύνονται. Δὲν ἠκριβώσα ἀκόμη τὴν χρησιμότητα τῶν ὑπ' ἀριθ. 6 καὶ 7 πλακῶν, ἀλλὰ τὰ ἄλλα θραύσματα ἀποτελοῦσιν ὁλόκληρον πύλην, ἣτις θὰ ἀνασυσταθῆ ὡς ἄριστον καὶ ἄριον παράδειγμα. Τὸ σύστημα στροφῆς καὶ στερεώσεως αὐτῆς σφίζεται ἀκόμη ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις, ἐν δὲ παράδειγμα εἶδον εἰς τὸ «παλαιὸ χάνι» τοῦ Τσουυλίου. Ἡ κυρίως θύρα ἀποδίδει γλυπτῶς καὶ τὰ «σκῆπτρα» καὶ τὰ «ζυγά» καὶ τὰ «τύμπανα» καὶ τοὺς «ἥλους» ξυλίνης θύρας, ἣν μιμεῖται (προβ. Dyggve-Poulsen-Rhomaïos Das Heroon von Kalydon 337 ἔξ.)

Πλὴν τούτων εὐρέθη ἐν τῇ οἰκίᾳ Γεωργ. Κατσάπη ἐπιτάφιος στήλη,

Εἰκ. 2. Ἡ θέσις Κοπάτσια (α, β, γ, δ, ε) παρὰ τὸ χωρίον Λικινάδες τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας.

πωρίνη ὡσαύτως, προερχομένη ἐκ τοῦ ἀγροῦ του κειμένου πρὸς Ν τοῦ χωρίου, ἔνθα καὶ κέραμοι στρωτῆρες μεγάλοι. Ἡ κορυφὴ τοῦ ἀετώματος εἶνε τεθραυσμένη, ὑπὸ δὲ τὴν ἐντέχνως κυματουμένην βάσιν αὐτοῦ εἰς τὸ κυρίως πρόσωπον εἶνε ἐν ὀριζοντίᾳ σειρᾷ τρεῖς ῥόδακες, ὧν ὁ μέσος εἶνε ἐκ δύο συγκεντρικῶν κύκλων ὡς φιάλη ὀμφαλωτή, οἱ δὲ ἕτεροι δύο ὅμοιοι ἀλλήλοις· χαμηλότερα εἶνε ἐξοχή ὡς κρανίον ἀνάγλυπτον, οὗ λείπει τὸ κάτω, ἐπειδὴ ἡ στήλη ἀπεθραύσθη κάτω. Ἐπιγραφὴ δὲν ὑπάρχει καὶ ἴσως θὰ ἦτο γραπτὴ διὰ χρώματος (πλάτος ἐπὶ κορυφῆς τοῦ προσώπου 0.47, πᾶχ. 0.13). Φυλάσσεται ἐν τῷ σχολείῳ Λικινάδων. Εἰς τὴν κρήνην τοῦ χωρίου εἶνε ἐντετοιχισμένοι παλαιοὶ λίθοι καὶ ἐν βάθρῳ μετὰ κυματίου, τοῦτο κατωκέφαλα.

Τὸ ἀξιολογώτερον ὅμως μέρος εἶνε ἀπέναντι τοῦ χωρίου εἰς τὴν δεξιᾶν

ὄχθην τοῦ ποταμοῦ ἢ θέσις Κοπάτσια (εἰκ. 2), ἔνθα εὐρέθη ὁ χαλκοῦς Ἡρακλῆς. Οἱ ἄνθρωποι μοὶ ἔδειξαν τὸ ἀκριβὲς σημεῖον ἀγροῦ τινος, εἰς δὲ ἐκρύπτετο τὸ ἄγαλμα, καὶ ἐφιλοτιμοῦντο νὰ μοι παρασχωσιν εἰδήσεις περὶ τῶν ἀναμειχθέντων εἰς τὸ ζήτημα ἀνδρῶν, καὶ περὶ τῶν γυναικῶν δ' ἐπίσης, ἐπειδὴ καὶ αἱ δεισιδαίμονες γυναῖκες ἀνεμείχθησαν μετὰ τὴν εὕρεσιν.

Ἡ ἐπισκόπησις τοῦ χώρου ἔδειξεν, ὅτι ὁ Βέλος ποταμὸς σχηματίζων ἕλιγμόν ΔΒΑΝ (εἰκ. 2) περιλαμβάνει ἐν αὐτῷ χῶρον ἔχοντα κατακορύφους, ὑψηλὰς καὶ ἀβάτους ὄχθας καὶ ἐπομένως ὄχυρόν. Τὴν ὄχυρότητα συμπληροῖ πρὸς Α παραπόταμός τις συμπληρῶν τὴν κύκλωσιν τοῦ περιειλημμένου χώρου οὕτως, ὥστε ἐν μόνον μέρος (γ) νὰ καταλείπηται συνεχῆς πρὸς τὴν ὑψηλὴν συνέχειαν τοῦ λόφου πρὸς Ν.

Ὁ οὕτω περιειλημμένος χῶρος διαιρεῖται εἰς πέντε (α, β, γ, δ, ε) βαθμηδὸν πρὸς νότον ὑψηλότερα μέρη. Μόνον τὸ δ καὶ τὸ ε εἶνε ἰσοῦψῃ. Αἱ πρὸς τοὺς ποταμοὺς ὄχθαι εἶνε ἀπρόσιτοι σήμερον, πλὴν τῶν σημείων, εἰς ἃ διέρχεται ἡ στικτὴ γραμμὴ τῆς ὁδοῦ. Τὸ πρὸς τὸ ὄρος τελευταῖον μέρος εἶνε 20 μ. καὶ πλέον ὑψηλότερον τοῦ πρὸ αὐτοῦ, ἀλλ' ὄχι πολὺ ὑψηλότερον τῆς περαιτέρω συνεχείας τοῦ λόφου. Πάντως σχηματίζεται τραχὴλος χωριστικός ἀπὸ τοῦ τραχήλου δὲ τούτου καὶ ἐντεῦθεν μέχρι τῶν ὄχθῶν τῶν ποταμῶν εὐρίσκονται παντοῖα ἀρχαῖα λείψανα, δηλοῦντα ὅτι ὁ χῶρος οὗτος ὅλος εἶνε «οἰκόπεδον πόλεως». Ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ μέρους εὔρον κεράμους, θραύσματα πηλίνων ἀγγείων ἄλλων τε καὶ μεγαρικῶν σκύφων καὶ μελαμβραφῶν καὶ ὑαλίνων.

Εἰς τὸ ταπεινὸν παρὰ τὸν ποταμὸν μέρος α εὐρέθη ὁ χαλκοῦς Ἡρακλῆς τοῦ Μουσείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἀνέσκαψα ἐν τῷ β πρὸς τὸ δυτικὸν χεῖλος, πρὸς τὸν Βέλον, καὶ εὔρον ὑπὸ τὴν γεωργημένην ἐπιπολαίως γῆν σκληρὰ χρώματα περιέχοντα κεράμους μεγάλους στρωτῆρας καὶ καλυπτῆρας ἡμικυλινδρικούς, καὶ τεμάχια ὀπτοπλίνθων χονδρῶν ἐξυμωμένων μετ' ἀχύρων, καὶ ἄλλα προερχόμενα ἐκ καλυβῶν κατεσκευασμένων διὰ ξύλων καὶ πηλοῦ, προσέτι δὲ θραύσματα χαλκῶν, ἀγγείων πηλίνων κοινῶν ἢ μεγαρικῶν ἀναγλύπτων, χειρομύλων καὶ θεμέλια λίθινα. Ἐν θεμέλιον ἐκ μεγάλων σχετικῶς λίθων πᾶχ. 0.90 μ. παραθεῖ τὴν ὄφρυν τοῦ κρημνοῦ, ὅσον ἐσκάψαμεν, καὶ ἐπιδέχεται τὴν καὶ ἀλλαχοῦ δοθεῖσαν ἐρμηναίαν (πρβ. ΠΑΕ 1934 σελ. 77, 82 ἐξ. 1933, 62, 69, ΑΕ 1933, 38 ἐξ. 60, ὅρα καὶ ὅσα γράφω ἐν τῷ προσεχῶς ἐκδοθησομένῳ τόμῳ πρὸς τιμὴν τοῦ κ. Carrs διευθυντοῦ τῆς Ἀμερικ. ἀρχαιολ. Σχολῆς), ὅτι εἶνε τὸ τεῖχος τῆς πόλεως σχηματιζόμενον ἀπὸ τοὺς ἔξω τοίχους τῶν ἀκραιῶν οἰκιῶν Ἐνδον τοῦ τοίχου τούτου εἰς ἀπόστασιν 4.50 μ. εἶνε ἕτερος παράλληλος τοῖχος πᾶχ. 0.50 μ. Καὶ περαιτέρω ἐπιστάθησαν τοῖχοι οἰκιῶν, ἀλλ' ἢ καθολικὴ τοῦ τύπου σκαφὴ δὲν ἦτο σκοπὸς ἡμῶν, οὐδ' εἶχομεν τὰ πρὸς τοῦτο μέσα. Ἐκ τῶν ὀστράκων μνημονεύω ἑνὸς ἐκ μεγαρικοῦ σκύφου εἰκονίζοντος κρανοφό-

ρον πολεμιστὴν ἐπιτιθέμενον πρὸς δεξιὰ, ἐν ϕ ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου αὐτοῦ ἄρχεται μέγα τόξον (ἑλλιπὲς) καμάρας πιθανῶς, ἐντὸς τοῦ ὁποίου λείψανον ἐπιγραφῆς εἰς δύο στίχους, ὧν διακρίνονται τὰ πρῶτα γράμματα ϵ^{ι} (ἦ $\tau\rho$) = εἴ[σοδος;] Τρ[οίας;].

Καὶ ἀνατολικῶς ὁμῶς τοῦ ποταμοῦ (θέσις Γκόγκος) εὐρέθησαν κτίσματα ἐκ μεγάλων λίθων ἐν $\tau\phi$ ἀγρῷ τοῦ Φωτ. Παντοπούλου, ὅστις μετεκόμισε τοιοῦτους λίθους εἰς τὴν οἰκίαν του.

Προϊστορικὴ κώμη Ὀμαλῆς (πρῶν Πλάζομη). Ὅταν ὁ ἐκ Τσοτυλίου ἀναχωρῶν μεταβαίη πρὸς δυσμὰς καὶ διέλθῃ τὸ χωρίον Ὀμαλή (πρῶν Πλάζομη) καὶ τὰς περαιτέρω ἀμπέλους αὐτοῦ πρὸς τὸ χωρίον Ἀγίασμα (πρῶν Λατόριστα), βλέπει ἐπὶ τῆς ὁδοῦ πλησίον μεμονωμένου μεγάλου δένδρου εἰς περίοπτον ὀμαλὴν θέσιν μέγα πλήθος προϊστορικῶν χειροποιήτων ἀγγείων ἐστιλβωμένων ἢ κεκοσμημένων διὰ χαρακτῶν ἢ γραπτῶν κοσμημάτων. Ὁ χῶρος, τὸν ὁποῖον καλύπτουσι τὰ τοιαῦτα ὄστρακα, δὲν ὑπερβαίνει τὸ ἐν καὶ ἡμῖς στρέμμα, ὥστε θὰ περιελάμβανε καλύβας τινάς, μὴ ὑπερβαίνουσας τὸν ἀριθμὸν τῶν δακτύλων τῆς ἐτέρας χειρός. Κατὰ τὸ μέγεθος λοιπὸν ἢ κώμη αὕτη δὲν διέφερε τῆς τοῦ Μπουμπουστιοῦ, ἣν ἀνέσκαψεν ὁ Heurtley καὶ ἣτις θὰ εἶχε περὶ τὰς πέντε καλύβας (Annual of the British School at Athens 1926-1927, 158 ἐξ. ΑΕ 1932 σ. 105). Τὸ ἔδαφος κατηφορῶν πρὸς Α, οὐδεμίαν δὲ ἀνωμαλίαν δεικνύει, ἦν νὰ δύναται νὰ ἀναγάγῃ τις εἰς παλαιάν τινα ἀξιόλογον ὀχύρωσιν. Ὡστε ἢ κώμη αὕτη, ἦν θὰ κατόφκει ἐν γένος, ἦτο ἀνοχύρωτος ἔχουσα πιθανῶς ἀπλοῦν ξύλινον ἔρκος, φράκτιν, ὧς ἔχουσι καὶ τώρα οἱ χωρικοὶ πολλαχοῦ, ἵνα συνέχωσι καὶ φυλάττωσι τὰ ζῷα.

Οὐδεμίαν ἀνασκαφὴν ἐπεχείρησα ἀρκεσθεῖς εἰς τὸ πλήθος τῶν ὄστράκων τῶν ὄρατῶν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς καὶ ἐντὸς τῶν μικρῶν ρεῖθρων. Ὅσα ὄστρακα συνέλεξα, ἀπέθεσα ἐν $\tau\phi$ οἰκοτροφείῳ τοῦ Τσοτυλίου.

Προϊστορικὴ κώμη παρὰ τὸ Τσοτύλιον (Σαράντα Γκορτσιές). Παρὰ πλεύρως δεξιὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἐκ Τσοτυλίου πρὸς Λιαψίστι (Νεάπολιν νῦν) μεταξὺ τῶν σημείων, καθ' ἃ ἀναχωροῦσιν ἐξ αὐτῆς αἱ ὁδοὶ ἢ πρὸς Σιανίστι καὶ ἢ πρὸς Μπουφάρι καὶ εἰς ἀπόστασιν 20' ἀπὸ τοῦ Τσοτυλίου εἶχε γίνεи κατασκευαζομένης τῆς ὁδοῦ ἔσκαφὴ καὶ ἀφαίσεις χώματος πρὸς σύγχωσιν ταπεινῶν μερῶν καὶ ἰσοστάθμησιν τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ. Κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν δανείων τούτων χωμάτων εἶχον εὐρεθῆ πολλά ὄστρακα προϊστορικά, ὧν μικρὸς σωρὸς μετὰ χωμάτων ἀπέκειτο ἐν $\tau\phi$ τότε σχηματισθέντι κοίλῳ χῶρῳ.

Ἀνεσκάψαμεν ἐν τῇ συνεχείᾳ τοῦ κοίλου χώρου, ἔνθα ἦσαν ἄθικτα τὰ χώματα, καὶ εὗρομεν ἀνάμικτα ὄστρακα, ἀγγεῖά τινα ὀλόκληρα ἄλλ' ἔρρωγότα, πηλίνας ἢ χαλκᾶς ψηφίδας διατρήτους, σπείρας χαλκᾶς καὶ ὄστᾶ ἀνθρώ-

πινα ἀτάκτως, ἦτοι ἀλλαχοῦ κεφαλὴν, ἀλλαχοῦ χεῖρας μετὰ χαλκῶν δακτυλίων - σπειρῶν, ἀλλαχοῦ μακρὰ ὀστᾶ. Οὐδείς σκελετὸς ἀκέραιος. Ἀξιοσημείωτον εἶνε, ὅτι οὐδὲν θραῦσμα μεγαρικὸν εὐρέθη, εἰ καὶ τὰ τοιαῦτα ἀγγεῖα εἶνε συχνότατα εἰς τοὺς ἐρειπιῶνας τῆς Μακεδονίας. Ὡστε τὰ λείψανα ἐδῶ εἶνε παλαιότερα.

Ἐπίσης οὐδὲν θεμέλιον εὐρέθη πλήν τινων λίθων, περὶ ὧν δὲν δύναται τις ἄνευ πολλῆς φαντασίας νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἀπετέλουν τοίχους. Τὰ χῶματα ἦσαν καθαρὰ εἰς δύο στρώματα διακριτὰ ἐκ τῆς σκληρότητος αὐτῶν ἦτοι τὰ μὲν ὑψηλὰ ἦσαν σκληρὰ τὰ δὲ βαθύτερα ἐρυθρότερα μαλακὰ καὶ «ἀφραῖτα». Προφανῶς τὰ χῶματα προέρχονται ἐκ πηλοκτίστων καλυβῶν, ὧν τινες τοῦλάχιστον θὰ ἦσαν καὶ ξυλόπλεκτοι, ἐπειδὴ εὐρέθησαν τεμάχια ἄμορφα ὀπτῶν πλίνθων ἐκ τοιούτων ξυλοπαγῶν καλυβῶν, δεικνύοντα τὸν τύπον τῶν διὰ πηλοῦ ἀηλιμιμένων ξύλων, οἷα εὔρομεν καὶ ἀλλαχοῦ κατὰ τὰς ἐρεῦνας ἡμῶν (πρβ. ΠΑΕ 1934, 77,83) καὶ ἀμφεβάλλομεν ἂν ἦσαν λείψανα κλιβάνων ἢ καλυβῶν. Τὸ ἔδαφος εἶνε ὀμαλὸν μὴ σχηματίζον ἕξαρσίν τινα οὐδὲ μετὰ τὴν συσσώρευσιν τοῦ ἐκ τῶν καλυβῶν πηλοῦ, ἐπειδὴ, ὡς φαίνεται, δὲν ἀνεκτίσθη οὐδ' ἐφάπαξ.

Ἐχομεν λοιπὸν ἐρείπια κώμης ἐκτάσεως ἑνὸς καὶ ἡμίσεος σχεδὸν στρέμματος ἀνοχυρώτου ὡς ἢ τῆς Πιάζωμης (Ἵμαλῆς), ἣτις διειτῆρει τὴν γνωστὴν καὶ ἐν Ἑλλάδι συνήθειαν τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν ὑπὸ τὸ ἔδαφος τῶν κατοικιῶν.

Διὰ νὰ ἐννοήσῃ ὁ ἀναγνώστης τὴν ταραχὴν τῶν εὐρημάτων, ἀναγράφω πῶς ταῦτα εὐρίσκοντο:

Εἰς τι σημεῖον εὐρέθησαν ὀστᾶ χειρὸς μετὰ χαλκῶν σπειρῶν ὡς δακτυλίων περὶ τὰς φάλαγγας, ψηφίς χαλκῆ διάτρητος, ἄλλη μείζων πηλίνη στικτὴ δι' ὀπῶν ἢ κοιλοτήτων. Εἰς ἄλλο σημεῖον εὐρέθησαν μεγάλα τινὰ ἀνθρώπινα ὀστᾶ, μαχαίριον σιδηροῦν, λίθινον στιλβωτήριον φέρον ὀπὴν ἀναρτήσεως κατὰ τὸ ἔτερον ἄκρον, πῆλινον ῥαμφόστομον ἐρωγὸς δλόκληρον μετὰ γεωμετρικῶν κοσμημάτων, ὑπὸ ταῦτα ὅμως τὰ πράγματα εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον εὐρέθησαν ἄλλα ὀστᾶ, ὀδόντες κάπρου, βέλος ὀστέινον μετὰ δύο ἀκίδων (ῥγκων), ἡμίσεια πηλίνη διάτρητος ψηφίς σφονδυλοειδῆς, χονδροῦ ἀγγείου πολὺ μέρος, οὗ ὁ πυθμὴν ἐξέχει κύκλω παχύς, καὶ πολλὰ ἄλλα θραύσματα.

Ὅχι μακρὰν τούτων τῶν εὐρημάτων εὐρέθη μικρὰ σχετικῶς σιδηρᾶ λόγχη καὶ λαβίς χαλκῆ εἰς δύο τεθραυσμένη. — Εἰς ἄλλο σημεῖον κρανίον ὡσεὶ κεκαυμένον, θραύσματα ἀγγείου πολλά, σπειρωτὴ πόρπη χαλκῆ, ἀγγεῖον ῥαμφόστομον πῆλινον καὶ ἔτερον ὅλον ἄλλ' ἐρωγὸς μετὰ τεσσάρων λαβῶν ὧν αἱ δύο «wish bone handles» δηλ. ἔχουσαι τὸ σχῆμα τοῦ ὄστου τῆς ὄρνιθος, δι' οὗ συμφωνεῖται τὸ παίγνιον «γιάντες», καὶ ἅς θὰ καλέσωμεν διχαλωτὰς, αἱ δὲ ἄλλαι ἡμικυκλικαί, πᾶσαι ὀριζοντίως προσκεκολλημέναι προσεῖτε τεμάχια πηλοῦ ὀπτὰ διατηροῦντα τύπους ξύλων ἐκ καλυβῶν. Ἐν μέτρον

ἀνατολικώτερον τούτου τοῦ σημείου εὐρέθη μόνωτος σκύφος συστελλόμενος κατὰ τὸν ὄμον (λείπει μέρος τοῦ χεῖλους καὶ ἡ λαβή), χαλκοῦν ψέλιον ἀνακαμπτόμενον κατὰ τὰ μὴ ἐνούμενα ἄκρα, τεμάχιον ἐλαφείου κέρατος πρίονι κεκομμένον καὶ προσέτι δύο ἀξιόλογα θραύσματα ἀγγείων ἐπείσασκτων πιθανῶς. Τὸ ἐν (εἰκ. 3) εἶνε τὸ πρὸς τὸ χεῖλος μέρος σκύφου βεβαμμένου ἐντὸς καὶ ἐκτὸς δι' ἔρυθρᾶς ἀραιᾶς διαλύσεως καὶ φέροντος κατὰ τὸ χεῖλος ἐντὸς καὶ ἐκτὸς ζώνας ἐκ σκοτεινοτέρου βερνικίου, ἔξ ὁμοίου δὲ ἐπὶ τῆς κοιλίας συγκεντρικὸς κύκλος. Τὸ ὄστρακον ἀνήκει προφανῶς εἰς γεωμετρικὸν σκύφον ἐπείσασκτον ἐκ τῆς νοτίας Ἑλλάδος, ἀφ' οὗ ὅμοια ἀγγεῖα εἶνε σπανιώτατα ἐν Μακεδονίᾳ καὶ διακριτὰ ἀπὸ τῶν ἐντοπίων, ὅμοιον δὲ πιθανῶς πρὸς τὸν τῶν Θηβῶν (ἸΑρχ. Δελτ. III=Κεραμοπούλλου Θηβαϊκὰ σελ. 203 εἰκ. 148) καὶ ἄλλους. Σπάνια εὐρέθησαν τὰ γεωμετρικὰ καὶ ἐν Μπομπούσιτι (Ἰρα Annual ἔ. ἀ. σελ. 182 εἰκ. 29⁵⁻⁸). Τὸ ἕτερον ὄστρακον (εἰκ. 4) εἶνε ὁ πυθμὴν μετὰ μέρος τοῦ στελέχους τοῦ ποδὸς ὑψίποδος μυκηναϊκοῦ κυπέλλου, φέροντος ἐντὸς μὲν πλατείας ζώνας ἀραιᾶς δι' ἄμαυροῦ μόλις ἀποστίλβοντος βερνικίου, ἔξω δὲ ζώνας πυκνὰς στενὰς ἐπὶ ἐπιφανείᾳ ὑπολεύκου, γενομένης δι' ἀναλόγου γαλακτώματος. Τὸ ποτήριον εἶνε ἀναμφισβητήτως ὑστερομυκηναϊκόν, μεμονωμένον ὡς σχῆμα καὶ ὡς ἔργον καὶ ἐπομένως ἐπείσασκτον ἐκ τοῦ νότου, εἶνε δὲ τὸ μόνον βέβαιον μυκηναϊκὸν πήλινον λείψανον ἐν Δυτικῇ Μακεδονίᾳ, ἀφ' οὗ τὸ θραῦσμα τοῦ Heurtley ἐν Annual ἔ.ἀ. σ. 182 εἰκ. 293 ἐκ Μπομπουστίου εἶνε λίαν ἀμφίβολον κατὰ προφορικὴν του βεβαίωσιν. Εἰς τὸ πήλινον τοῦτο δύναται τις νὰ προσθήσῃ καὶ τὰ δύο ξίφη μυκηναϊκοῦ τύπου, ἅτινα εὐρεθέντα, ὡς λέγεται, κατὰ τὰ Γρεβενά, ἀπόκεινται ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς Βιέννης (Heurtley ἔ. ἀ. σ. 161).

Εἰκ. 3. Ὀστρακὸν ἐκ γεωμετρικοῦ σκύφου ἐπείσασκτου εὐρεθὲν παρὰ τὸ Τσοτούλιον ἐν Δυτ. Μακεδονίᾳ.

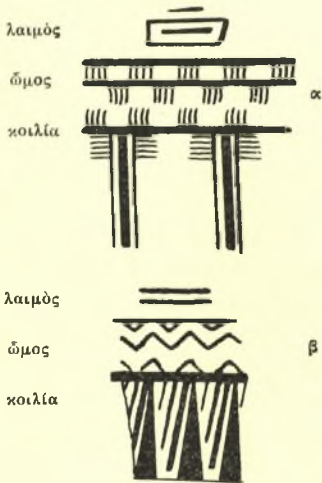

Εἰκ. 4. Πυθμὴν ὑψίποδος ἐπείσασκτου μυκηναϊκοῦ κυπέλλου εὐρεθὲν παρὰ τὸ Τσοτούλιον τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας.]

Ἐκ τῶν ὄστράκων τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης συνεκολλήθησαν καὶ ἀπό-

κείται μετ' ἄλλων πολλῶν εὐρημάτων ἀνασκαφικῶν ἐν τῷ οἰκοτροφείῳ τοῦ Τσοτύλιου δύο ῥαμφόστομοι οἰνοχόαι χειροποίητοι κεκοσμημένοι διὰ γεωμετρικῶν κοσμημάτων γραμμικῶν ὀριζοντίως ἢ καθέτως (εἰκ. 5^α), ἐν ἐπίσης χειροποίητον τετράωτον, τὸ μνημονευθὲν δηλ. ἀνωτέρω ὡς ἔχον δύο διχαλωτὰ λαβὰς καὶ δύο συνήθεις ὀριζοντίας πάσας, κεκοσμημένον δὲ διὰ γραμμικῶν γεωμετρικῶν ἑξιτήλων κοσμημάτων καὶ δύο ἡμιτελῆ ἀγγεῖα μετὰ γεωμετρικοῦ ὁσαύτως κόσμου (εἰκ. 5^β).

Διὰ τὴν χρονολογίαν συλλογιζόμεθα ὡς ἑξῆς: Τὸ τετράωτον καὶ τὰ ῥαμφόστομα καὶ τὰ δύο ἡμιτελῆ εὐρέθησαν εἰς τὸ ὑψηλὸν στρώμα, ἐπειδὴ δὲ

Εἰκ. 5. Γεωμετρικά κοσμήματα ἐξ ἐπιχωρίων παλαιῶν ἀγγείων παρὰ τὸ Τσοτύλιον τῆς Δυτ. Μακεδονίας.

ἔπειθ' ὅν ἕξι ἀκόμη ἢ κόμη αὐτῆ. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ γεωμετρικὸν ἐπίσκακτον καὶ τὸ μυκηναϊκὸν ὄστρακον εἶνε ἀσυμβίβαστα πρὸς τὸν χρόνον τοῦτον, εὐρέθη δὲ τὸ μυκηναϊκὸν σαφῶς εἰς τὸ βαθὺ στρώμα, ἐπιτρέπεται νὰ συναγάγωμεν, ὅτι ἡ κόμη ὑπῆρχεν ἤδη ἐπὶ τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, ὅτι πολλὰ τῶν ὄστράκων τοῦ βαθέος στρώματος καὶ ἴσως καὶ τοῦ ἐπιπολαίου—ἐπειδὴ βεβαίως θὰ ἀνεκινούνητο τὰ χῶματα τοῦ χώρου τῆς κόμης—ἀνήκουσιν εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους καὶ τοὺς μετέπειτα μέχρι τοῦ 5^{ου} αἰ. π. Χ., ὅτε ἔπαυσεν ἴσως ὑπάρχουσα ἡ κόμη. Αἱ μεταξὺν περίοδοι ἀπαιτοῦσιν ἄλλα τεκμήρια συγχρονισμοῦ μετὰ γνωστῶν χρονολογικῶς ἀντικειμένων, ἅτινα θὰ ἀναμείνωμεν νὰ εὐρεθῶσιν, εἰ καὶ νομίζω, ὅτι τόσον συντηρητικῆ καὶ βραδυπόρου ἦτο ἡ πρόοδος τῆς τέχνης ἐν Μακεδονίᾳ, ὥστε τὰ ὀλόκληρα ἀγγεῖα τῆς ἀνασκαφῆς μου ταύτης ἐνδέχεται νὰ κατεσκευάζοντο καὶ πρότερον ἐπὶ αἰῶνας ὅλους ὅμοια.

Περιστέρα (πρώην Μαρτίσιτι). Τάφοι. Ἀκολουθεῦντες τὴν ὁδὸν πρὸς Λιαψίσι (Νεάπολιν) πέραν τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης, φθάνομεν κατὰ τὴν θέσιν Σταυρός, ἀνήκουσαν εἰς τὸ χωρίον Περιστέραν καὶ ὑπερκειμένην αὐτοῦ. Εἰς τὰς λοφώδεις πτυχὰς ἀριστερὰ (δυτικῶς) τῆς ὁδοῦ ἐγγύτατα εὗρομεν τάφους:

1) Ὁ πρῶτος τάφος ἦτο κεκαυμένος, περιεῖχε δὲ ἴχνη χαλκοῦ, θραύ-

σματα πρασινωπῆς ὑάλου και δύο πιθανῶς ἀγγεῖα πήλινα, ὧν τὸ ἐν ἔχει ἐπίπεδον πυθμένα, τὸ δὲ ἕτερον ἐντὸς μὲν μαστοειδῶς προέχοντα, ἔξω δὲ ὑπόκοilon.

2) Τοῦτο δὲν ἦτο τάφος, ἀφ' οὗ ὁστᾶ δὲν ὑπῆρχον, ἀλλ' ἦ παράρτημα ἢ γωνία τάφου ἢ οὐκ ἔχω τί φῶ ἄλλο: δύο λίθοι ἐσχημάτιζον γωνίαν, ἐν τῇ ἔκειτο τεθραυσμένον δίωτον ἀγγεῖον, οὗ αἱ λαβαὶ ἐσχημάτιζον ἔμβολα εἰσηγμένα και προσκεκολλημένα ποτὲ εἰς τὴν κοιλίαν ἀλλ' εὐρεθέντα ἀπεσπασμένα.

3) Ἄκαυστος τάφος ΑΔ. Ἐν αὐτῷ εὐρέθη ἐν «δακρυδόχον» ληκῦθιον, ἄλλο ἀγγεῖον θρύψαλα και μέρος λείου σκύφου.

4) Ἄκαυστος ΑΔ τμηθεὶς ὑπὸ τῆς ὁδοῦ, περιέχων οἰνοχόην χονδρὴν (λείπει μέρος τοῦ χεῖλους) και τεμάχιόν τι σιδήρου.

5) Ἄκαυστος ἔχων διπλὴν περόνην χαλκῆν, σκύφον μεγαρικὸν και λάγηνον κοινὴν ὡς αἱ τῆς Ἐρατύρας (Σελίτσης) και τῆς Ἡρακλείας (Φλωρίνης): ΑΕ 1932 σ. 125 εἰκ. 85 και σ. 64 εἰκ. 15^α.

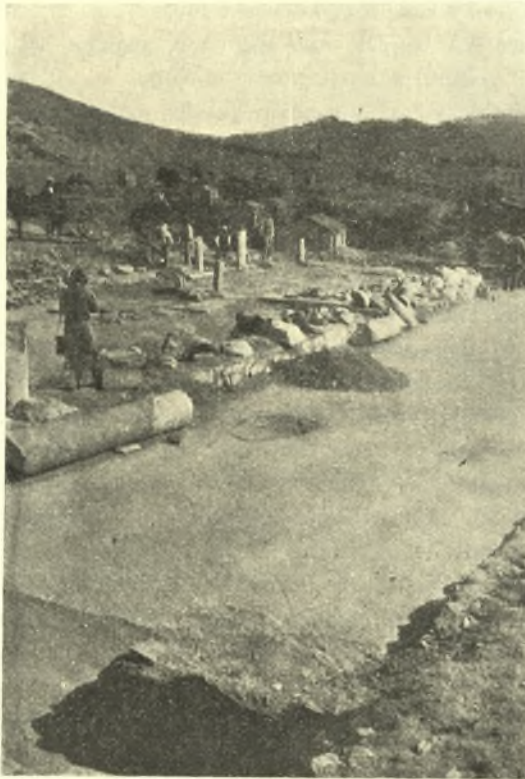
Προσέτι εὐρέθησαν εἰς τὴν γειτονίαν τῶν τάφων τούτων τοῦ «Σταυροῦ» ἄλλοι κατεστραμμένοι ἔνεκα τοῦ κατάρρου τῶν χωμάτων και καταλιπόντες μόνον τεθραυσμένους σκύφους μεγαρικοὺς ἑλλιπεῖς ἢ ἄλλα ἀγγείων λείψανα.

Βουδουρίνα. Τάφοι. Εἰς τοὺς λόφους τῆς Βουδουρίνας (πρβ. και ΠΑΕ 1934, 79. 1933, 69) εὔρομεν 6) ἓνα κεκαυμένον τάφον περιέχοντα ἐν ἀγγεῖον πήλινον, ἐν χαλκοῦν κακκάβιον και ἐν νόμισμα τοῦ Λικινίου (ὥστε τότε ἠσκειτο ἀκόμη καῦσις): 7) ἕτερον ἔχοντα δύο ἀγγεῖα πήλινα, ἐν χαλκοῦν κακκάβιον και χαλκοῦν νόμισμα τοῦ Κωνσταντίνου και 8) ἕτερον τάφον περιέχοντα ὑάλινα θραύσματα, σύνθλιμμα χαλκοῦ κακκαβίου και μαχαίριον σιδηροῦν πλατὺ και ἐν χαλκοῦν ἀρυταινοειδὲς κοχλιάριον μὲ μακρὰν ἀνακαμπομένην λαβὴν πρὸς ἀνάρτησιν. Τὰ κακκάβια, ὧν και τὸ σχῆμα και τὸ ὄνομα εὔρηται εἰς ἐκάστην σημερινὴν οἰκίαν τῆς δυτικῆς Μακεδονίας, ἔχουσι ἀτέχνως προσηρτημένην περὶ τὸν λαιμὸν σιδηρᾶν ζώνην ὑπὸ τὰ «στρεψαύχενα» χεῖλη, προσκεκολλημένην δὲ εἰς τὴν ζώνην ἔχουσι πρόσθετον κινητὴν γεφυρωτὴν σιδηρᾶν λαβὴν.

Α. Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ

3. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΝΕΑΣ ΑΓΧΙΑΛΟΥ

Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ ἔτους 1935 ἐγένετο συνέχισις τῆς ἐρεῦνης τῆς ἐπὶ λόφου ΝΔ τῆς σημερινῆς κωμοπόλεως ἀναφανείσης τετάρτης Βασιλικῆς τῶν χριστιανικῶν Θηβῶν τῆς Θεσσαλίας, ἐξ ἧς εἶχεν ἀνευρεθῆ ἴσως τὸ ἱερὸν βῆμα καὶ μικρὸν τμήμα τοῦ δεξιῦ κλίτους (πρβ. ΠΑΕ 1934 σελ. 61 κἑ).

Εἰκ. 1. Γενικὴ ἄποψις τῶν ἀνευρεθέντων κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν θεμελίων τῆς Βασιλικῆς Δ (ἄποψις ΝΔ).

Διὰ τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς ἀπεκαλύφθησαν: ὁλόκληρον τὸ μέσον καὶ δεξιὸν κλίτος τοῦ ναοῦ, τὸ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ μέσον κλίτος τμήμα τοῦ νάρθηκος, καὶ μικρὸν πρὸς ἀνατολὰς τμήμα τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους (βλ. κάτωθι εἰς πίν. Α πρβ. καὶ εἰκ. 1). Ὑπολείπεται ὅθεν διὰ τὸ προσεχὲς ἡ ἔρευνα τοῦ

ἀριστεροῦ κλίτους, τῶν ἀντιστοιχούντων πρὸς τὰ πλάγια κλίτη μερῶν τοῦ νάρθηκος καὶ τὸ αἶθριον τοῦ ναοῦ.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀνευρεθέντων δύναται ἄριστα ν' ἀποκατασταθῇ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ διάταξις τοῦ ἀνασκαπτομένου χριστιανικοῦ μνημείου, ἥτοι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν τρίκλιτον παλαιοχριστιανικὴν βασιλικὴν μετὰ νάρθηκος

Εἰκ. 2. Ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ δεξιοῦ κλίτους τῆς Βασιλικῆς Δ.

καὶ αἶθριου, ἣτις ἔχει μὲν τὸν γενικὸν ἀρχιτεκτονικὸν τύπον τῶν λοιπῶν τριῶν γνωστῶν βασιλικῶν τῆς αὐτῆς πόλεως, παρουσιάζει ὁμως καὶ διαφορὰς, ἃς σημειοῦμεν κατωτέρω.

Ἄτυχῶς οἱ μακροὶ τοῖχοι τοῦ ναοῦ ἀνευρέθησαν κατεστραμμένοι μέχρι τῶν θεμελίων, (ὡς καὶ ἡ πέρυσιν ἀνασκαφεῖσα ἀψὶς τοῦ ἱεροῦ βήματος), διε-

σώθησαν δὲ μόνον τμήματα τῶν δυτικῶν τοίχων τοῦ νάρθηκος εἰς ὕψος μόλις 0,80 μ. καὶ οἱ ὑψηλοὶ στυλοβάται τῶν κιονοστοιχιῶν (εἰκ. 1 πρβ. καὶ εἰκ. 4).

Παρὰ τὴν καταστροφὴν ὅμως ταύτην τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων τοῦ ναοῦ τὰ ἀνευρεθέντα κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ μνημείου ὑπῆρξαν ἱκανοποιητικὰ διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς διατάξεως καὶ τοῦ διακόσμου τοῦ ναοῦ.

1. **Δάπεδα.** Τοῦ δεξιοῦ κλίτους διεσώθη ἐν καλῇ καταστάσει τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον, ὡς διεπιστώθη δὲ διὰ τῆς ἐρέυνης τμήματος τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους, ἐν ὁμοίᾳ καταστάσει εὐρίσκεται καὶ τούτου τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον. Τὰ δάπεδα ἔχουσι γεωμετρικὰ σχήματα, ἧτοι συνίστανται ἐκ πλατείας ται-

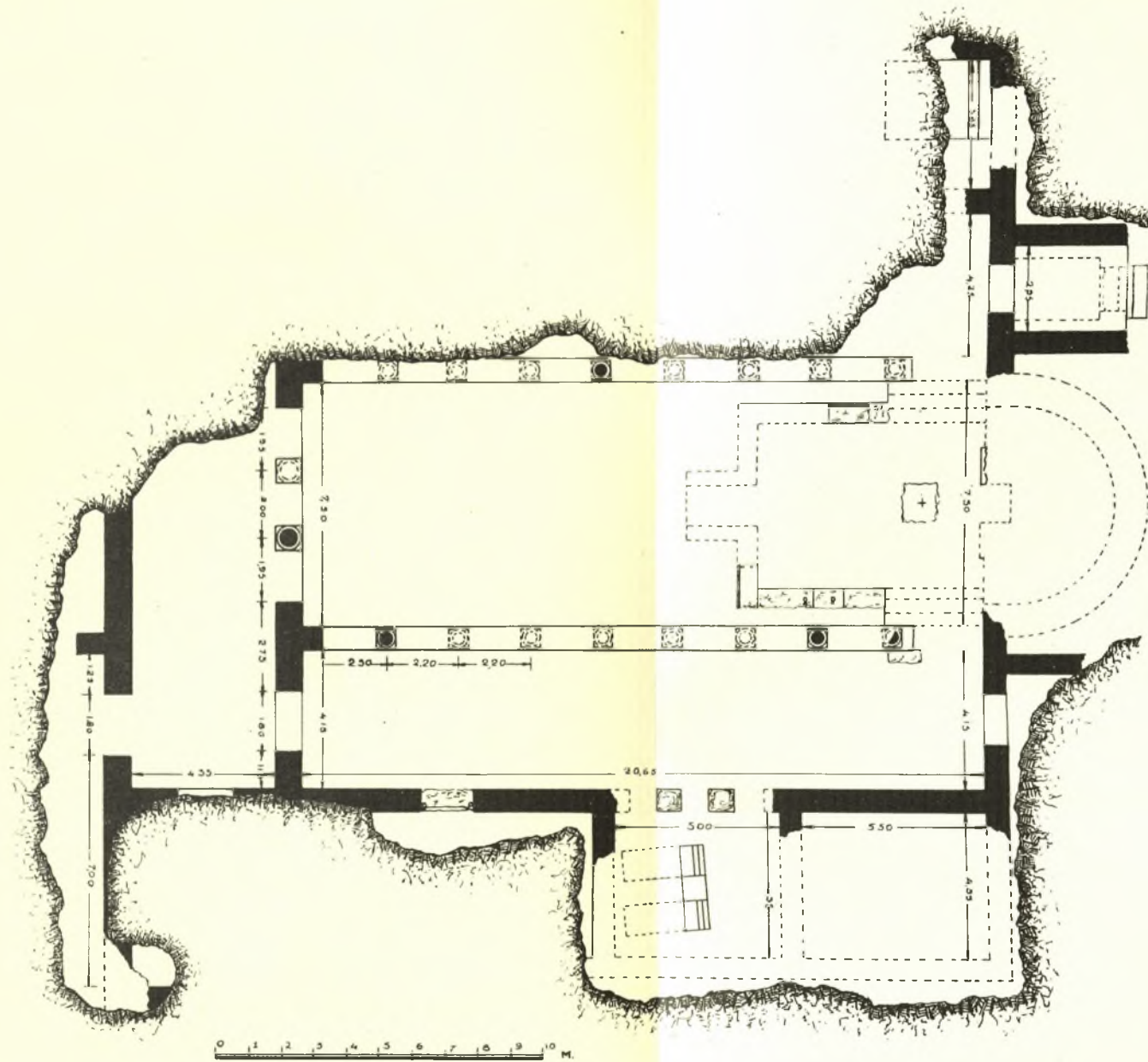

Εἰκ 3. Τμήμα τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τῆς εἰκ. 2.

νίας, περιβαλλούσης μέγα ὀρθογώνιον ὑποδιαίρουμένον διὰ στενῆς ἐκ πλοχμοῦ παρυφῆς εἰς μικρὰ τετράγωνα πληρούμενα διὰ χιαστί διατεταγμένων καρδιοσχημάτων, τριφύλλων διακοσμήσεων καὶ κύκλων μετὰ στροβιλοειδοῦς σταυροῦ καὶ ῥόδακος ἐν τῷ μέσῳ, ἐκ συμπλεκομένων μετὰ ταινίας μαιανδρικῶν σταυρῶν καὶ καθεξῆς (βλ. εἰκ. 2 - 3).

Τοῦ μέσου κλίτους τὸ δάπεδον ἦτο ἐπεστρωμένον διὰ μεγάλων ὑποφαίων μαρμαρίνων πλακῶν, τινὲς τῶν ὁποίων διεσώθησαν πρὸς τὸ μέρος τοῦ νάρθηκος. Ὁ νάρθηξ ἦτο ἐπεστρωμένος διὰ πλακῶν ἐκ λευκοῦ καὶ κυανοῦ μαρμάρου, τοποθετημένων ἐν εἴδει μαρμαροθετήματος οὕτως, ὥστε νὰ σχη-

Πίναξ Α.

Κάτοπις τῆς ἀνευρεθείσης Βασιλικῆς Δ τῶν χριστιανικῶν Θηβῶν τῆς Θεσσαλίας.

ματίζονται μικροὶ καὶ μεγάλοι σταυροί· τοῦ τοιούτου δαπέδου τοῦ νάρθηκος διεσώθησαν πολλὰ τμήματα.

Τέλος τὸ δάπεδον τοῦ ἱεροῦ βήματος ἐκόσμηι λεπτὸν μαρμαροθέτημα, πλεῖστα πλακίδια τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν, τὰ ποικίλα δὲ σχήματα τοῦ μαρμαροθετήματος τούτου διακρίνονται ἐπὶ τοῦ ἐκ κορασανίου ὑποστρώματος (πρβ. εἰκ. 5 εἰς ΠΑΕ 1934).

2. **Διάταξις τοῦ ναοῦ.** Αἱ δύο κιονοστοιχίαι τοῦ ναοῦ βαίνουνσιν ἐπὶ ὑψηλοῦ κτιστοῦ στυλοβάτου ὕψους 0,50 μ. ἔχοντος ὕφ' ἐκάστην βάσιν κίονος

Εἰκ. 4. Τὸ τρίβηλον καὶ ὁ νάρθηξ τῆς Βασιλικῆς Δ.

μεγάλους τραχύτας λίθους ἐπενδεδυμένους δι' ὀρθομαρμαρώσεως· ἐκάστη τῶν κιονοστοιχιῶν τούτων ἔφευρεν ὀκτὼ κίονας, τέσσαρες βάσεις τῶν ὁποίων ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν (βλ. εἰκ. 1 πρβ. καὶ ἀτόψιν τῆς Βασιλικῆς).

Ὁ κυρίως ναός, τὸ σχῆμα τοῦ ὁποίου εἶναι μᾶλλον τετράγωνον, συνεκοινωνεὶ δι' εὐρέος τριβήλου, οὗτινος ἀνευρέθησαν αἱ βάσεις τῶν κίωνων, βαίνουσαι ἐπὶ ὁμοίως ὑψηλῶν ἀνεξαρτήτων κτιστῶν καὶ δι' ὀρθομαρμαρώσεως ἐπενδεδυμένων βάθρων (βλ. εἰκ. 4) — ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ τρίβηλα τῶν λοιπῶν βασιλικῶν, τὰ ἔχοντα τὰς βάσεις ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου —

ὁ δὲ νάρθηξ ἔφερε δύο πύλας ἐπὶ τῆς προσόψεως καὶ δύο εἰς τὰς πλαγίας πλευράς, συγκοινωνούσας πρὸς τὰ ἔξωθεν τοῦ ναοῦ προσκτίσματα.

Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων μικροτέρων κιόνων καὶ κιονοκράνων διαπιστοῦται, ὅτι καὶ ἡ βασιλικὴ αὕτη εἶχεν ὑπερῶα ἢ γυναικωνίτας. Ὅμοίως εἶχε καὶ ὁ ναὸς οὗτος, πρὸς δυσμὰς αἵθριον, ὅπως ἀπέδειξε μικρὰ δοκιμαστικὴ ἔρευνα.

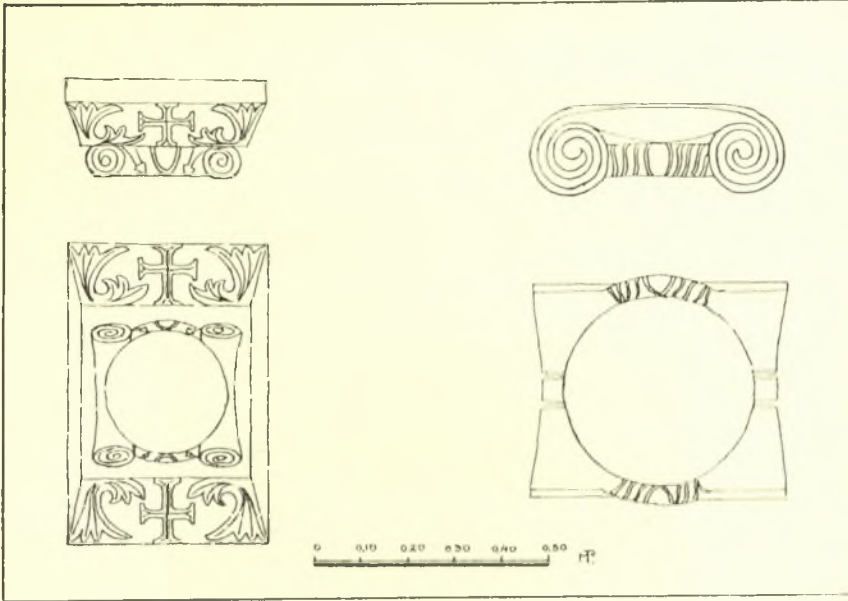
3. **Ἄνευρεθέντα ἀρχιτεκτονικὰ καὶ διακοσμητικὰ μέλη.** Ἐκ τῶν γλυπτικῶν διακοσμήσεων ἀνευρέθησαν : ἀκέραιον ἰωνικὸν κιονόκρανον καὶ δύο ἐπιθήματα, κοσμούμενα διὰ φύλλων μαλακῆς ἀκάνθου καὶ προερχόμενα ἐκ κιονοστοιχιῶν τοῦ κάτω ὁρόφου (βλ. εἰκ. 5), δύο μικρὰ ἰωνίζοντα μετὰ ἠνωμένου ἐπιθήματος κιονόκρανα τῶν ὑπερώων, τμήματα γείσων κοσμου-

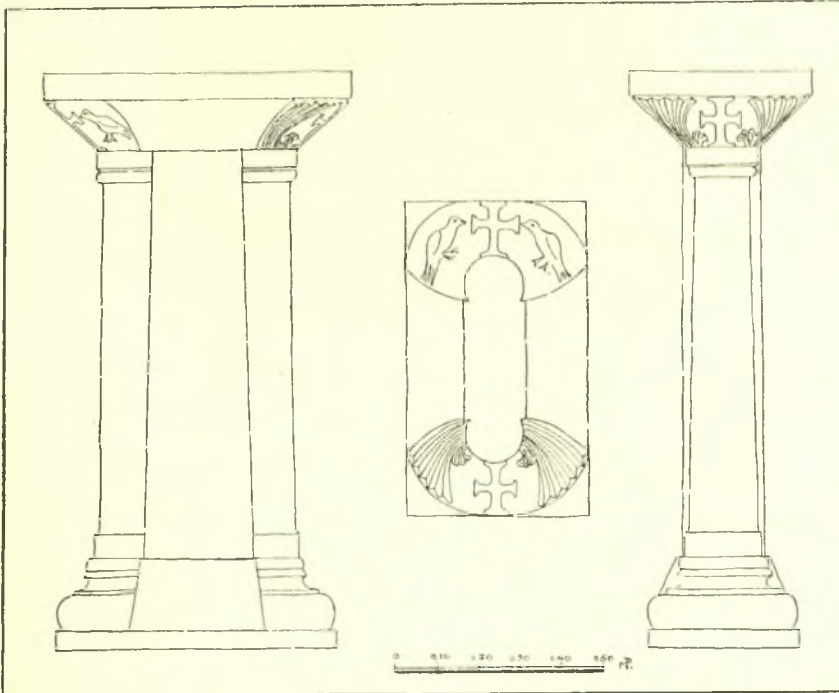
Εἰκ. 5. Κιονόκρανον ἰωνικὸν καὶ ἐπίθημα
(ἐκ τῶν κιονοκράνων τῶν κιονοστοιχιῶν τοῦ
κάτω ὁρόφου τῆς Βασιλικῆς Δ).

μένων διὰ σειρᾶς φύλλων ἀκάνθου, ἕξ γεισίποδες ἐκ κυανοῦ μαρμάρου, προερχόμενοι πιθανώτατα ἐκ τοῦ διακόσμου τῶν θυρῶν τοῦ νάρθηκος καὶ πολλὰ κιονόκρανα καὶ διαχωριστικοὶ διπλοὶ κιονίσκοι τῶν παραθύρων τοῦ ναοῦ (εἰκ. 6 - 7). Ὅμοίως ἀνευρέθησαν πολλὰ τμήματα ἐκ τῶν κυλινδρικών κορμῶν τῶν κιόνων τοῦ κάτω ὁρόφου καὶ τῶν ὑπερώων (πρβ. εἰκ. 1).

Πλὴν τούτων ἀνευρέθησαν πλεῖστα τεμάχια ἐκ τῶν ἐχόντων διπλὴν ὄψιν θωρακίων τοῦ τέμπλου καὶ τῶν ὑπερώων τοῦ ναοῦ, κοσμούμενα διὰ σταυρῶν ἐντὸς τετραγώνων πλαισίων καὶ διὰ μονογραμμάτων ἐντὸς ἐξέχοντος κύκλου, τμήματα κιονίσκων τοῦ τέμπλου μετὰ γλυφῶν, τμήματα τῶν κιόνων τοῦ κιβωρίου, τμήμα τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου, ἓν νέον τμήμα τοῦ

Είχ. 6. Σχεδιογραφήματα τών άνευρεθέντων κιονοκράνων τής Βασιλικής Δ.

Είχ. 7. Σχεδιογραφήματα άνευρεθέντος πεσσίσκου και κιονοκράνου του διλόβου παραθύρου τής άψίδος τής Βασιλικής Δ.

ἄμβωνος (βλ. τὰ ἀνευρεθέντα μεγάλα τμήματα αὐτοῦ ἐν ΠΑΕ 1934 σ. 62 εἰκ. 6 - 8), οὐτινος ἀτυχῶς δὲν ἀνευρέθη ἡ βᾶσις καὶ τέλος ὥραϊα — ἀληθῶς πρωτότυπα — θωράκια, ἔχοντα διάκοσμον ἐκ φύλλων ἀκάνθου εἰς σχῆμα στροβίλου καὶ κέρατος τῆς Ἀμαλθείας, ἥτοι ἔχοντα θέμα σπανιώτατον ἐν τῇ χριστιανικῇ γλυπτικῇ (βλ. εἰκ. 8 - 9).

4. **Προσκτίσματα - Τάφοι.** Ὅτι ὅμως προσδίδει εἰς τὴν βασιλικὴν

Εἰκ. 8. Τμήμα μαρμαρίνου θωρακίου
(ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ἐν τῇ Βασιλικῇ Δ).

ταύτην ἰδιάζουσαν ἀξίαν εἶνε οἱ περίξ τοῦ κτιρίου ἀνευρεθέντες τάφοι καὶ νεκρικοὶ θάλαμοι.

Κατὰ μῆκος τῆς βορείας καὶ νοτίας πλευρᾶς ὡς καὶ πρὸς ἀνατολὰς ἐκατέρωθεν τῆς ἀψίδος διεπιστώθησαν προσκτίσματα, φέροντα ὑπογείους θολωτοὺς τάφους (βλ. κάτωψιν εἰς πίν. Α).

Ἐξ αὐτῶν ἀπεκαλύφθησαν ἐφέτος δύο ἀριστερὰ τῆς ἀψίδος νεκρικοὶ θάλαμοι μεθ' ἑνὸς τάφου ἕκαστος, ἔξω δὲ τοῦ νοτίου κλίτους καὶ ἐν τῷ μέσῳ

τῆς δεξιᾶς μακροῦς πλευρᾶς ἕτερος νεκρικός θάλαμος μετὰ δύο συνεχομένων τάφων, ὧν ὁ εἷς εἶχεν ἀναφανῆ πέρυσι κατὰ τύχην πεπληρωμένος διὰ μαρμαρίνων τεμαχίων προερχομένων ἐκ διακοσμητικῶν μελῶν τοῦ ναοῦ (πρβ. ΠΑΕ

Εἰκ. 9. Τμήματα θωρακίων ὁμοίας τέχνης πρὸς τὸ τῆς εἰκ. 6 (περισυλλεγένητα ἐκ τοῦ χώρου τῆς Βασιλικῆς ὑπὸ Ν. Γιαννοπούλου πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς).

1934 σελ. 63). Ἐκ τούτων ἀνευρέθη ἄθικτος μόνος ὁ κείμενος ἀριστερὰ τῆς ἀψίδος, ὃν καὶ περιγράφομεν κατωτέρω.

Ὁ νεκρικός οὗτος ἀριστερὰ τῆς ἀψίδος θάλαμος (διαστ. 2,00 × 3,00 μ.), ἀνευρέθη ἐπιμελῶς ἐπεστρωμένος διὰ μαρμαρίνων πλακῶν καὶ ὀρθομαρμα-

ρώσεως, συγκοινωνεῖ δὲ διὰ θύρας ἀνοιγομένης ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους.

Ἡ εἴσοδος εἰς τὸν τάφον εὐρίσκεται ἀνατολικῶς τοῦ θαλάμου, ἐφράσσοτο δὲ τὸ στόμιον τοῦ θολωτοῦ τάφου δι' ἀκατεργάστου μαρμαρίνης πλακός, ἄνωθεν τῆς ὁποίας ὑπῆρχεν ἐτέρα μεγάλη πλάξ ἐκ φαιοῦ λίθου μήκ. 1,20 πλ. 0,63 μ. μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς, ἣς διατηροῦμεν τὴν ὀρθογραφίαν :

Εἰκ. 10. Ἐπιγράφος πλάξ ἄνωθεν τοῦ τάφου ἀριστερὰ τῆς ἀψίδος.

1. ΚΥΜΗΤΗΡΙΟΝ ΔΙΑΦΕΡΟΝ ΤΑ
2. ΗΣΥΧΙΩ ΤΩ ΤΑΠΙΝΩ ΠΡΕΣ
3. ΒΥΤΕΡΩ ΕΝΘΑ ΚΑΤΑΚΙΤΑΙ ΚΑΛΗ
4. Η ΚΟΣΜΙΟΤΑΤΗ ΕΤΕΛΕΥΤΗΣΕΝ
5. ΜΗΝΙ ΙΟΥΛΙΩ Η̄ ΙΝΔΣ Σ̄
6. ΕΝΘΕΝ ΕΣΤΙΝ Η̄ ΕΙ
7. ΣΟΔΟΣ ΤΟΥ ΜΗΜΗΟΥ (βλ. εἰκ. 10).

Μεταξὺ τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τοῦ πόματος τοῦ τάφου παρενεβάλλοντο χώματα βάθους 0,50 μ. ἐπιμελῶς ἐρριμμένα οὕτως, ὥστε νὰ καθίσταται ἐκ πρώτης ὄψεως ἀδύνατος ἢ ἀνεύρεσις τοῦ στομίου τοῦ τάφου.

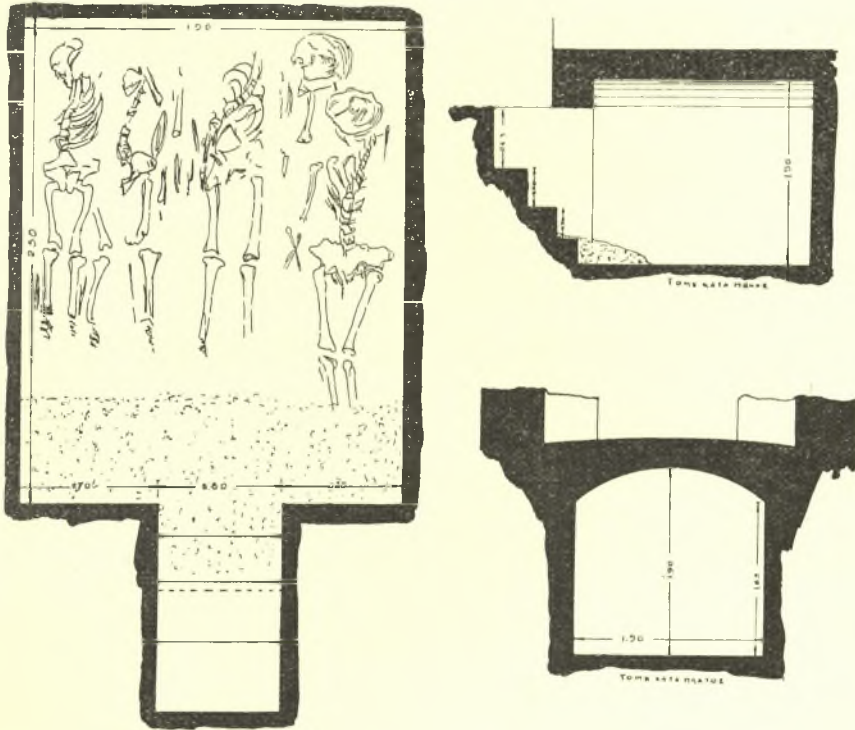
Εἰς τὸν ἀνευρεθέντα μέγαν ἄθικτον τάφον, ὅστις περιλαμβάνει ὀλόκληρον σχεδὸν τὸ ἐμβαδὸν τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου, κατέρχεται τις διὰ τεσσάρων βαθμίδων διὰ πλίνθων ἐκτισμένον.

Ὁ τάφος, ὁμοίως διὰ πλίνθων ἐκτισμένος καὶ διὰ κορασανίου ἐπικεχρισμένος, περιεῖχε τέσσαρας σκελετούς, τοποθετημένους πλησίον ἀλλήλων μετὰ τὸν συνήθη προσανατολισμὸν — μετὰ τοὺς νεκροὺς δηλονότι ἐστραμμένους πρὸς ἀνατολὰς — (βλ. εἰκ. 12 πρβ. καὶ σχέδια τάφου εἰς εἰκ. 11).

Ἐκ τῆς ἐπιμελοῦς ἐρεῦνης τοῦ τάφου διεπιστώθη ὅτι οἱ νεκροὶ ἐθάπτοντο γυμνοὶ - ἔγνη μόνον λευκοῦ λινοῦ ὑφάσματος κονιοποιημένα διακρι-

νονται περὶ ἕκαστον σκελετόν, ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι ὁ νεκρὸς περιεβάλλετο κατὰ τὴν ταφὴν διὰ λευκοῦ μόνον σαβάνου — ἄνευ οἰουδῆποτε κτερίσματος. Παρὰ τὸν τελευταῖον δεξιὰ σκελετὸν ἀνευρέθησαν ἴχνη ξύλου, ὅπερ πάλιν δεικνύει ὅτι οὔτε φερέτρου ἐγένετο χρῆσις, ἀλλὰ πιθανῶς σανίδος τινὸς κατὰ τὴν ταφὴν ἑκάστου νεκροῦ (δὲν εὑρέθησαν ἦλοι, συνδετήρες κλπ.).

Ἡ ἀνεύρεσις τοῦ ἀθίκτου τούτου τάφου, νομίζω, ὅτι διευκρινίζει ἄρι-

Εἰκ. 11. Κάτοψις καὶ τομαὶ τοῦ τάφου καὶ τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου ἀριστερὰ τῆς ἀψίδος τῆς Βασιλικῆς Δ.

στα τὰ κατὰ τὴν ταφὴν τῶν νεκρῶν ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν, ἀτελῶς μέχρι τοῦδε γνωστά.

Σπουδαιότερας σημασίας ἦτο προφανῶς ὁ κατὰ τὸ μέσον τοῦ δεξιοῦ κλίτους ἀνευρεθεὶς νεκρικός θάλαμος μετὰ τῶν δύο συνεχομένων τάφων, οἵτινες εἶχον ἀτυχῶς συληθῆ. Ὁ θάλαμος οὗτος συνδέεται ἀμέσως μετὰ τοῦ ναοῦ διὰ τριπλοῦ εἰς σχῆμα τριβήλου ἀνοίγματος (ἀνευρέθησαν τὰ κάτω τμήματα δύο πεσσῶν ἐκτισιμένων ἐπιμελῶς διὰ πλίνθων· πρβ. κάτοψιν), ἔξακολουθεῖ δὲ

εἰς τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου τὸ ψηφιδωτὸν τοῦ δεξιοῦ κλίτους, ὅπερ ἔχει καταστροφῇ εἰς πολλὰ μέρη ἴσως ὑπὸ τῶν συλησάντων τοὺς τάφους.

Οἱ ὑπὸ τὸν θάλαμον τοῦτον ὑπάρχοντες δύο συνεχόμενοι θολωτοὶ τάφοι ἔχουσιν ὅμοιον σχῆμα πρὸς τὸν ἀνωτέρω περιγραφέντα τάφον (ἔχουσι μόνον οὗτοι εἰς τὰς πλευρὰς ὁπὰς διὰ τὴν ἐναπόθεσιν λύχνων) εἶχον δὲ συληθῆ πιθανῶς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς καταστροφῆς τῆς παλαιοχριστιανικῆς πόλεως.

Εἰκ. 12. Ἐποψὶς τοῦ τάφου καὶ τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου τῆς ἀψίδος (κάτω τὸ στόμιον τοῦ τάφου καὶ ἄνω τὸ μαρμαρόστρωτον δάπεδον τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου· ἐπ' αὐτοῦ διακρίνεται ἡ καλύπτουσα τὸ στόμιον ἀκατέρηστος μαρμαρινὴ πλάξ).

προφανῶς ἐκ τῶν ἐνδυμάτων βαρβάρου τινὸς φυλάρχου ταφέντος ἐν αὐτῷ μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ μνημείου, ἧτοι τὸν 7^{ον} μ. Χ. αἰῶνα (πρβ. ΑἸ 1929 σελ. 6 κέ.), θὰ ἠδύνατο νὰ προαγάγη καὶ τὰς ἱστορικὰς ἐρεῦνας, τὰς ἀναφερομένας κυρίως εἰς τὸ πρόβλημα τῶν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 7^{ου} καὶ καθ' ὅλον τὸν 8^{ον} αἰῶνα ἐπιδρομῶν καὶ ἐγκαταστάσεων νομαδικῶν λαῶν ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι, ἡ λύσις τοῦ ὁποίου ἔχει προσκόψει μέχρι τοῦδε εἰς τὰς γνωστὰς ἀντιμαχομένας γνώμας (βλ. Γ. Σωτηρίου Αἰ Μοναὶ τῆς Ἑλλάδος, πανεπιστημιακὸς λόγος, Ἀθῆναι, 1936, σελ. 7 κέ.). Ἡ τέχνη τῆς

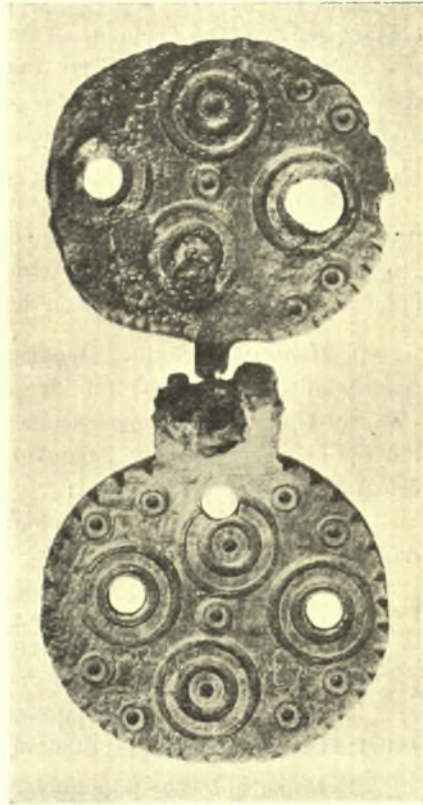
Ἡ ἐπιμελὴς ἔρευνα τοῦ εὐρεθέντος ἐφέτος δεξιοῦ τάφου ἔφερεν εἰς φῶς ἐσκορπισμένα ὀστᾶ κοριοποιημένα σχεδὸν ἔνεκα καταπεσόντων κονιαμάτων τῶν τοιχωμάτων τοῦ τάφου, ἀνευρέθησαν δὲ χαλκαὶ πόρπαι (εἰκ. 13 - 14) καὶ τμήματα ἀπλοῦ σιδηροῦ δακτυλίου. Προφανῶς ἐχρησιμοποίηθησαν οἱ τάφοι καὶ μεταγενεστέρως ὑπὸ τῶν καταλαβόντων ἴσως τὴν πόλιν νομάδων, ὡς θὰ ἠδύνατο τ' ἀναφερθέντα εὐτελεῖ εὐρήματα νὰ μαρτυρήσουν πάντως ὁ θάλαμος οὗτος ἐνεῖχε μεγάλην σημασίαν, συνεδέετο δὲ στενώτερον μετὰ τοῦ ναοῦ (περιεῖχεν ἴσως τάφους μαρτύρων) καὶ ἦτο πλουσιώτερον διακεκοσμημένος, ἔνεκα δὲ τούτου καὶ εἶχεν ἀπ' ἀρχῆς συληθῆ.

Ἡ μελέτη τῶν ἀνωτέρω ἀνευρεθέντων ἀντικειμένων εἰς ἓνα τῶν συληθέντων τούτων τάφων τῶν χρησιμοποιηθέντων κατόπιν καὶ πάλιν πρὸς ταφὴν, προερχομένων δὲ

περόνης (fibula)¹ τῆς εἰκ. 13 εἶνε λίαν χαρακτηριστική. Σύγκρισις τοῦ σχήματος αὐτῆς καὶ τῶν διακοσμουμένων ταύτην θεμάτων δεικνύει ἰκανὴν σχέσιν

Εἰκ. 12. Περόνη χλαμύδος ἀνευρεθεῖσα εἰς τάφον δεξιὰ τοῦ νοτίου κλίτους.

Εἰκ. 14. Πόρπη ἀνευρεθεῖσα μετὰ τῆς περόνης τῆς εἰκ. 13.

πρὸς τὰς μελετηθείσας μέχρι τοῦδε ὁμοίας περόνας βορείας τέχνης καὶ σλα-

¹ Τὸν ὄρον περόνη πρὸς ἀπόδοσιν τοῦ λατ. fibula μετεχειρίζοντο καὶ οἱ βυζαντινοὶ (πρβ. Ἰω. Λυδὸν de magistratibus, II, 13 «περόνης χρυσῆς ἐνδοκούσης τὸν ἱμάντα... φιβουλαν αὐτὴν πατριῶς οἱ Ῥωμαῖοι λέγουσιν»)· εἶχον ἐν τούτοις καὶ τὸ ὄνομα φίβλα καὶ φιβλίον ὡς καὶ τὸ ρ. φιβλῶν (πρβ. λ. χ. Πορφυρογέννητον. Περί βασιλείου τάξεως I, 41 «καὶ φιβλῶνονσι τὴν χλαμύδα» I, 43 «καὶ τιθέασιν ἀντιμίνσιον... ἐν φῖ κείνται αἱ χλαμύδες μετὰ τῶν φιβλῶν... τὰ γὰρ χλανίδια καὶ τὰ φιβλία ἐπάνω τῶν χλανιδίων... ἐπίκεινται εἰς τὸ ἀντιμίνσιον») κ. ἄ. (βλ. Kalitinsky, ἔ. ἄ. σελ. 60 κέ.).

βικῆς ἢ ἀβαρικῆς προελεύσεως (πρβ. A. Kalitinsky ἐν Seminarium Kondakonianum, τόμ. 2, Prague 1928, σελ. 277 κέ., ἰδίᾳ πίν. XXXVII, 56, 58 καὶ 60 καὶ XXXVIII, 65-67 = fibulae Καυκάσου, παραλίῳ πόλεων Εὐξείνου, Κιέβου, καὶ Kertsch) ὁμοίως σχεδὸν μορφῆς πρὸς τὴν ἡμετέραν μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἔχουσιν ἀντὶ τοῦ σχοινοειδοῦς διακόσμου τὸν διάκοσμον τῶν κύκλων ὁμοίων πάλιν κατὰ τὴν μορφήν πρὸς τὸν διάκοσμον τῆς ἡμετέρας πόρτης τῆς εἰκ. 14 (πρβ. καὶ A. Riegl Die spätrömische Kunstindustrie, II, Wien, 1923, τόμ. X-XII) κ.ά.

Ἐξωθεν τοῦ βορείου κλίτους ὑπάρχει καὶ ἕτερος ἀπὸ πολλοῦ γνωστὸς θολωτὸς τάφος, τὸν ἀνωθεν νεκρικὸν θάλαμον τοῦ ὁποῖου προσδιώρισamen, χωρὶς ν' ἀνασκάψωμεν αὐτὸν ἐντελῶς, ἀφήκαμεν δὲ διὰ τὸ προσεχὲς ἔτος τὴν ἔρευναν καὶ τῶν λοιπῶν νεκρικῶν θαλάμων.

5. *Περὶ συλλεγεῖσαι ἐπιγραφαί.* Ὑπὸ τοῦ φύλακος περιουλεγήσαν ἐφέτος καὶ ἐκ τῶν πέριξ τοῦ ἀνασκαπτομένου μνημείου οἰκίσκων καὶ ἐκ τοῦ περὶ τὴν λιμνοθάλασσαν χώρου (ὁπόθεν ἔχει λάβει ἡ Κοινότης χῶματα διὰ τὴν ἐπίχωσιν τῆς λιμνοθαλάσσης κατόπιν ἀδείας τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας) αἱ ἀκόλουθοι ἐπιγραφαί:

1. Πλάξ ἐξ ὑποφαίου μαρμαρίου τεθραυσμένη ἄνω (0,42 × 0,27 μ., πάχ. 0,03 καὶ ὕψ. γραμμ. 0,04).

1. ΜΜ . . . . .

2. ΕΧΕΝΕΟΥ ΕΝΘΑ ΚΑΤΑ

3. Ο ΠΡΟΓΕΓΡΑΜΕΝΟΣ

4. ΣΑΝΒΑΤΙΣ (κλάδος μετὰ δύο φύλλων κισσοῦ ἐν τέλει).

Ὁ στ. 2 συμπληροῦται: [Λ]ΕΧΕΝΕΟΥ ΕΝΘΑ ΚΑ [τάκεται]. Ἀξιοσημείωτος ἐπίσης εἶναι ἐνταῦθα (στ. 4) ὁ τύπος τοῦ ὀνόματος: Σαββάτιος (= Σανβάτις).

2. Στήλη ἐκ λευκοῦ μαρμαρίου (0,45 × 0,24, πάχ. 0,08 ὕψ. γραμμ. 0,05 μ.).

1. ΜΜ.

2. ΟΝΗ(σίμου)

3. ΔΕΚΑ(ρχου)

4. ΕΝΘΑΚ

5. ΙΤΕΤΟΠΛΕ. ; —

6. ΟΝΗΣΙΜΟ(ος)

7. ΥΙΟΣ ΑΥ(τοῦ).

3. Βάσις τετράγωνος ἐκ λίθου πρασινοφαίου ἀποκεκρουμένη ὀλίγον δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ (0,55 × 0,39 μ. πάχ. 0,21 μ. ὕψ. γραμμ. 0,025 μ.).

1. ΟΥΜΗΝΟΣΑΘΑΝΑΙΟ

2. ΔΑΜΙΩΤΩΙΕΝΗΡΑΚΛΕΙΑΙΣΩΜΑ

3. ΜΠΡΟΑΠΟΔΟΤΑΣΚΑΤΑΤΟΝΝΟΜ

4. ΑΣΝΙΚΟΚΛΗΜΕΝΙΤΑΧΗΡΑΚΛΕΙΩ

5. ΕΑΣΕΥΑΓΟΡΟΣΔΡΥΟΠΑΙΟΙΝ

Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ λίθου (ὑψ. γραμμ. 0,03 μ.).

||||| Α Κ Ο Υ Α Σ Τ Ο Β Ο Υ Λ Ο Σ Ι Ε Ρ Ε Ο |||||

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἐμελέτησα ἐφέτος καὶ τὰς ἀνευρεθείσας κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Βασιλικῆς Γ ἐπιγραφὰς καθαρίσας αὐτὰς ἀπὸ τῶν ἐπιεκολλημένων κονιαμάτων, ἐπιφέρω δὲ τὰς κατωτέρω διορθώσεις εἰς τὴν γενομένην κατὰ τὰ ἔτη 1930 καὶ 1933 ἀνάγνωσιν αὐτῶν (βλ. ΠΑΕ 1930, σελ. 35, καὶ ΠΑΕ 1933, σελ. 54).

Εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 1 ἐπιγραφὴν (ΠΑΕ 1930 σ. 35).

1. *Μόσχος Ἴπποστράτου*
2. *Περγαμηνὸς Παιδοτριβῆς*
3. *Πρόξενος Θεσσαλῶν*
4. *Τὸν οἶκον.*

Ἡ λέξις *Παιδοτριβῆς* τοῦ 2^{ου} στίχου ἐγράφη ἐπὶ ἀποξεσθείσης λέξεως, εἶνε ἄλλως τε ξένη καὶ πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐπιγραφῆς. Ὅμοίως ἔχει ἀποξεσθῆ καὶ ὁλόκληρος ὁ 4^{ος} στίχος ἄνωθεν τῆς λέξεως: τὸν οἶκον.

Ἡ ὑπ' ἀριθ. 2 ἐπιγραφὴ (ΠΑΕ 1930 σ. 35) ἀναγνωστέα οὕτω:

- α) ΤΟΥ ΕΩΣΙΠΑΤΡΟΥ ΤΟ ΔΕΥΤΕ(ρον)
ΜΗΝΟΣ ΣΕΒΑΣΤΗΟΥ ΟΙ ΑΠΕΛΕΥΘ(εροι;)
- β) ΤΟ ΛΑΒΟΝ ΠΑΡΑ ΝΕΙΚΟΥΣ ΤΗΣ ΦΑΜΕΝΗΣ
ἀπελευθ) ΕΡΩΣΘΑΙ ΥΠΟ ΝΕΙΚΥΤΟΥ Ν. . . . .

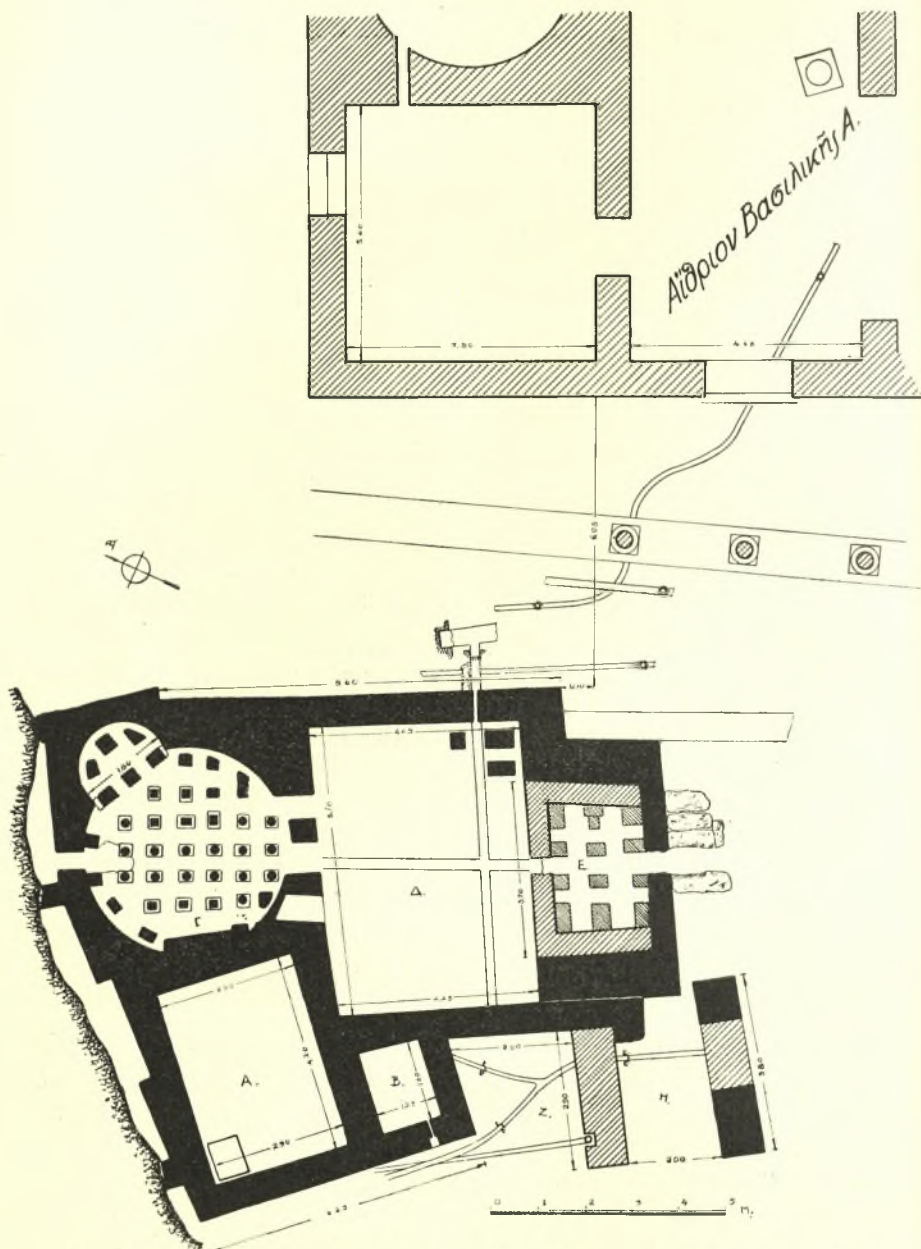
Ἡ ἀνευρεθεῖσα τέλος τῷ 1933 ἐπιγραφὴ (βλ. ΠΑΕ 1933 σ. 54 κέ.) ἀναγνωστέα οὕτω:

. . . ΠΑΡΑΝΓΕΛΛΕΙ ΜΕΤΑ ΤΟ ΕΜΕ ΤΕΘΗΝΑΙ
τ) Η ΠΟΛΙ ΜΑΓΝΗΤΩΝ. . . . .

Β'. ΕΡΕΥΝΑΙ ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΒΑΣΙΛΙΚΗΝ Α

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐνεργηθείσης, κατόπιν διαταγῆς τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καὶ δαπάναις τῶν ἐπαγγελματιῶν Νέας Ἀγχιάλου, δοκιμαστικῆς ἐρεῦνης εἰς τμήμα τοῦ πρὸ τῆς ἀγορᾶς τῆς κωμοπόλεως ἀρχαιολογικοῦ χώρου, ἔνθα εὐρίσκεται καὶ ἡ πρώτη μεγάλη χριστιανικὴ βασιλικὴ (Βασιλικὴ Α), ἐνήργησα ἐφέτος καὶ τὴν ἐκκαθάρισιν καὶ ἔρευναν τοῦ πρὸ τοῦ προπύλου τῆς βασιλικῆς ταύτης χώρου ἔνθα διεκρίνοντο θεμέλια οἰκημάτων (βλ. ΑΕ 1929 σ. 40 κέ. πρβ. αὐτόθι καὶ πίν. Β).

Ἡ ἔρευνα ἔφερεν εἰς φῶς ἀξιολογώτατον πρόσκτισμα κείμενον εἰς τὴν βορειανατολικὴν γωνίαν καὶ εἰς ἀπόστασιν ἕξ περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς βασι-

Είκ. 15. Γενική κάτοψις τοῦ άνευρεθέντος λουτρῶνος παρά τήν Βασιλικήν Α.

λικῆς Α. Τὸ πρόσκτισμα τοῦτο εἶνε σύμπλεγμα παλαιοχριστιανικοῦ λουτρῶνος ἀποτελουμένου ἐκ πέντε κυρίως διαμερισμάτων, ἐξ ὧν τὸ ἐν κυκλικὸν στεγαζόμενον προφανῶς διὰ τρούλλου (βλ. εἰκ. 15 - 19).

Εἰκ. 16.
Γενικὴ ἄποψις τοῦ ἀνευρεθέντος
λουτρῶνος παρὰ τὴν Βασιλικὴν Α.

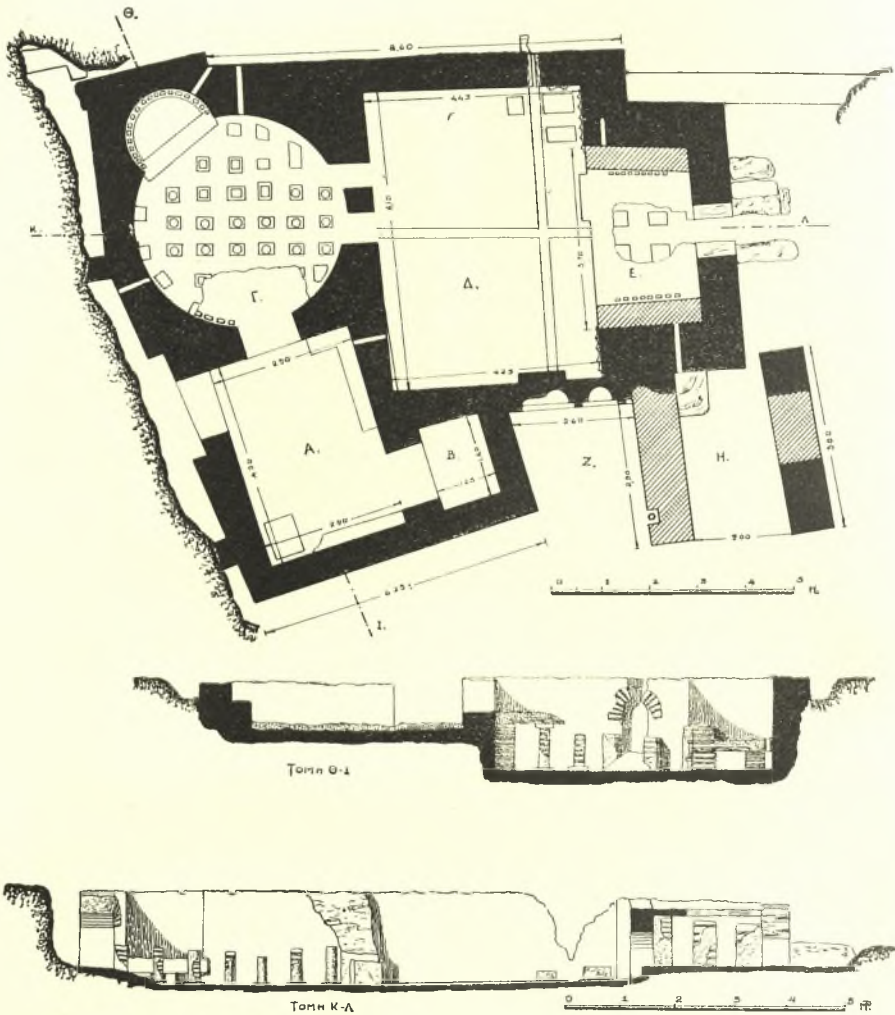
Εἰκ. 17. Ἄποψις τοῦ κυκλικοῦ μετὰ τοῦ
ὑποκαύστου διαμερίσματος (Iaconicum)
τοῦ λουτρῶνος τῆς εἰκ. 16.

Εἰκ. 18. Τὸ ἀριτίωτερον διασωθὲν caldarium τοῦ λουτρῶνος τῆς εἰκ. 16.

Ἡ εἴσοδος εἰς τὸν λουτρῶνα ἐγίνετο ἀπὸ τῆς βορείας πλευρᾶς διὰ θύρας, ἣτις συγκοινωνεῖ πρὸς ἕτερον διαμέρισμα, μὴ ἀνασκαφέν εἰσέτι καὶ ὅπερ ἦτο προφανῶς τὸ ἀποδυτήριον.

Εἰκ. 19. Κάτοπις τοῦ ἄνω διαμερίσματος καὶ τομὴ τοῦ ἀνευρεθέντος λουτρῶνος.

Ὁ λουτρῶν ἀνευρέθη εἰς ὕψος 1,50 μ. καὶ διατηρεῖ κατὰ τὸ πλεῖστον τὰ δάπεδα, τὰ ὑπόκαυστα, τὰς θέσεις τῶν καμίνων καὶ τὸ σύστημα τῆς διοχετεύσεως τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ θερμοῦ ἀέρος, ὡς καὶ τοὺς σωλήνας ἀποχετεύ-

σεως οὕτως, ὥστε νὰ καθίσταται δυνατὴ ἡ σπουδὴ καὶ ἡ ἐρμηνεῖα ἐκάστου τῶν διαμερισμάτων (βλ. εἰκ. 16-18 πρβ. καὶ σχέδια εἰς εἰκ. 15 καὶ 19).

Τὰ ἀποκαλυφθέντα διαμερίσματα ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰ τῶν ῥωμαϊκῶν θερμῶν, ἴτι το *terpidarium* (χλιαρὸν λουτρόν), *caldarium* (θερμὸν λουτρόν διατηρηθὲν ἐνταῦθα καλῶς μετὰ τοῦ ὑποκαύστου του), *laconicum* (ἰδρωτήριον μετὰ τοῦ συνεχομένου ὑποκαύστου, πρὸ τοῦ ὁποίου διακρίνεται ἡ θέσις τοῦ λέβητος — *praefurnium* — κλπ.) Ἡ σημασία τοῦ λουτρῶνος τούτου εἶνε μεγίστη, πρῶτον διότι εἶναι ὁ ἀρτιώτερον διασωθεὶς εἰς ἑλληνικὰς χώρας παλαιοχριστιανικὸς λουτρόν, δεύτερον δέ, ὅπερ καὶ σπουδαιότερον, διότι συνδέεται πρὸς τὴν βασιλικήν, εἰς ἣν διοχετεύει ψυχρὸν καὶ θερμὸν ὕδωρ εἰς τὴν φιάλην, προφανῶς δὲ καὶ εἰς τὸ Βαπτιστήριον καὶ τὸ σκευοφυλάκιον, ὡς μαρτυροῦσι τοῦτο οἱ πρὸς τὰ μέρη ταῦτα διευθυνόμενοι σωλῆνες. Ἐνταῦθα δημοσιεύω μόνον τὰ σχέδια τῶν μέχρι τοῦδε ἀναφανέντων μερῶν τοῦ ἀξιολογωτάτου τούτου λουτρῶνος, ἐπιφυλάσσομαι δὲ μετὰ τὴν τελείαν ἔρευναν αὐτοῦ ὡς καὶ τοῦ ἀνευρέντος νοτιῶς τῆς αὐτῆς βασιλικῆς ἑτέρου λουτρῶνος (ΑΕ 1929, σελ. 49 - 51 καὶ εἰκ. 51 - 52) νὰ πραγματοποιηθῶ εἰς ἰδιαιτέραν μελέτην περὶ τῶν λουτρῶνων τῶν Βασιλικῶν τῶν χριστιανικῶν Θηβῶν τῆς Θεσσαλίας.

Οὕτως ἡ ἐφετινὴ ἐν Ν. Ἀγχιάλῳ ἀνασκαφὴ ὑπῆρξε καρποφορωτάτη. Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως ἡ ἀναγκαστικὴ διακοπὴ τῆς ἐρεύνης τῆς Βασιλικῆς Γ, ἣτις παρουσιάζει νῦν τὸ μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον, εἶνε ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν λυπηρὰ, θὰ ἐπιτραπῇ δὲ εἰς τὸν ἀνασκάπτοντα νὰ ἐκφράσῃ τὴν λύπην του, διότι ἡ ἐπὶ τρία συνεχῆ ἔτη ὑπόδειξις περὶ ἀπαλλοτριώσεως τῶν πέριξ οἰκοπέδων Βοϊνόγλου καὶ Ζώτου δὲν εἰσηκούσθη ἀκόμη.

Παρακαλῶ ὅθεν καὶ πάλιν, ὅπως ἐφέτος τοῦλάχιστον γίνῃ ἡ ἀπαλλοτριώσις, ὑποδειχθῇ δὲ εἰς τὸ Σὸν Ὑπουργεῖον ἡ ἀνάγκη αὕτη καὶ διὰ τὴν ἔρευναν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ μεγαλοπρεπεστέρου τῆς Ν. Ἀγχιάλου μνημείου, ὅπερ κινδυνεύει ἐκ τῶν οἰκούντων παρὰ τὰ ἐρείπια. Τὸ τοιοῦτον δὲν πρέπει ἐπ' ἄπειρον νὰ συνεχισθῇ.

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

4. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΤΗΙ ΑΡΧΑΙΑΙ ΑΧΑΪΑΙ

Καὶ κατὰ τὸ θέρος τοῦτο ἐξηκολούθησα τὴν ἔρευναν τῶν Μυκηναϊκῶν νεκροταφείων τῆς ἀρχαίας Ἀχαΐας ἐρευνήσας εἰς πολλὰ σημεῖα αὐτῆς καὶ ἰδίᾳ εἰς τὸ χωρίον Τσαπλανεῖκα παρὰ τοὺς ΝΑ γηλόφους τοῦ Παναχαϊκοῦ ὄρους.

Ἐνταῦθα κατὰ τὴν περυσινὴν ἔρευναν, γενομένην περὶ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφῆς μου, εἶχον παρατηρήσει κιβωτιόσχημα κτίσματα κατεσκευασμένα διὰ μικρῶν ποταμίων λίθων, ἐντὸς τῶν ὁποίων οὐδὲν εὑρισκον, τοῦναντίον δὲ εὑρισκον ἔκτος καὶ παρ' αὐτὰ τὰ γνωστὰ κτερίσματα τῶν Μυκηναϊκῶν τάφων, ἀγγεῖα, χάνδρας κλπ.

Ἐπέθεσα νέον εἶδος ταφῆς καὶ ὑπεσχέθην ὅτι θὰ ἐξακριβώσω τοῦτο κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἐπομένου ἔτους (ΠΑΕ 1934 σ. 114-115).

Πράγματι ἡ προσοχή μου ἐστράφη εἰς τοῦτο καὶ ἐξηκριβώσα, ὅτι ἐπληγήθην εἰς τὴν ὑπόθεσιν περὶ νέου τρόπου ταφῆς καὶ ὅτι τὰ φαινόμενα τῶν κιβωτιοσχημῶν κτισμάτων εἶχον ἄλλον λόγον προελεύσεως.

Ἡ προέλευσις αὐτῶν εἶχε τὸν ἀκόλουθον λόγον.

Ὁ μέγας τὴν ἔκτασιν ἐκ ψαμμίτου γήλοφος, ἐφ' οὗ οἱ τάφοι οὗτοι, ἦτο κατ' ἔξοχὴν μαλακὸς τὴν σύστασιν καὶ λίαν εὐθρυπτος, ὥς καὶ σήμερον ἔτι δύναται τις καλῶς καὶ σαφῶς νὰ διακρίνη.

Οἱ ἐν τῷ λόφῳ τούτῳ τάφοι ἦσαν πολλοὶ καὶ λίαν ἐγγὺς ἀλλήλων καὶ εἰς μεγάλην ἔκτασιν, οὕτω ὥστε εἶχε κοιλωθῆ οὐσιωδῶς ὁλόκληρος ὁ γήλοφος.

Εἰς ἄγνωστον χρόνον τοῦ παρελθόντος καὶ δι' ἄγνωστον αἰτίαν ὄλων τῶν λαξευτῶν τάφων οἱ θόλοι κατέπεσον καὶ δὲν ἐξηκριβώθη ἀκόμη ἂν διετηρήθη τις ἐν καλῇ καταστάσει, διότι ἐκ τῶν πολλῶν τάφων, οὓς εὑρον, οὐδεὶς εὑρέθη ἐν τῇ ἀρχικῇ του θέσει.

Κατ' ἐμὴν γνώμην ὁ ὅλος γήλοφος ἐκ σεισμοῦ ἰσχυροῦ πιθανώτατα ἢ καὶ ἐξ ἄλλης αἰτίας ἔπαθε κατολίσθησιν καὶ ἐκ τῆς κατολισθήσεως ταύτης τοῦ ἐδάφους κατέπεσον οἱ θόλοι ὄλων τῶν λαξευτῶν τάφων.

Αἱ θυρίδες τῶν τάφων, αἱ διὰ ποταμίων συνήθως πλακοειδῶν λίθων κεκλεισμένοι ὡσαύτως κατέπεσον καὶ διὰ τῆς καταπτώσεως αὐτῶν παρέσυραν τὸν ξηρότοιχον τῶν θυρίδων, οὕτινος οἱ λίθοι ἔλαβον πλεον ὀριζοντίαν παραλληλόγραμμον διεύθυνσιν, ὥς τοὺς εὑρίσκω σήμερον.

Διὰ τὸν λόγον τοῦτον οὐδὲν εὐρημα εὑρον ἐντὸς τοῦ κιβωτιοσχημοῦ αὐτοῦ σχήματος τῶν λίθων, ἀλλὰ μόνον ὅπισθεν τούτου πρὸς τὸ μέρος τοῦ βράχου, ἐκεῖ δηλ. ὅπου ἔκειτο τὸ δάπεδον τοῦ τάφου.

Κατὰ ταῦτα εἰς τὸν ἐκτεταμένον ἐκεῖνον χῶρον τῆς κλιτύος τοῦ εὐθρύπτου γηλόφου εὐκολωτάτη καθίσταται ἡ εὑρεσις τῆς θέσεως τῶν τάφων, διότι ὅπου συναντῶμεν συγκεντρωμένους ποταμίους λίθους ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ καταπεσὼν τάφος.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ μαλακὴ ἐκείνη γῆ εἶναι καὶ εἰς καλλιέργειαν πρόσφορος καὶ εἰς ἀνασκαφὴν κατάλληλος, οἱ καλλιεργηταὶ χωρικοὶ εὐρίσκουσι συχνὰ καὶ ἀγγεῖα ἢ τεμάχια ἀγγείων καὶ χάνδρας ἐξ ἀχάτου.

Ἐὰν δὲ συστηματικῶς ἐξακολουθήσῃ ἡ εὐχερὴς αὕτη ἔρευνα τοῦ ἐδάφους καὶ τὰ χρώματα αὐτοῦ ἐπιμελῶς κοσκινισθοῦν, θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ εὗρεσις πλείστων κτερισμάτων τῶν καταπεσόντων τάφων, ὡς ἔπραξα ἐγὼ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἔτους τούτου.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην καὶ ἀγγεῖα ἱκανὰ εὗρον τῶν συνήθων ὑστερομικηναϊκῶν τύπων καὶ χάνδρας ἐξ ἀχάτου πολλὰς διατρήτους καὶ κομβία ἐγγάρακτα ἐξ ὑαλώδους κυανῆς μάζης, οἷα καὶ ἄλλοτε εἰς ἄλλας περιφερείας εἶχον ἀνακαλύψει.

Ταῦτα πάντα ἀπέθεσα εἰς τὸ ἐν Πάτραις Μουσεῖον.

N. ΚΥΠΑΡΙΣΣΗΣ

5. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ

Ἡ ἐργασία ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐξακριβώσιν τῆς κατευθύνσεως καὶ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ νοτίου τείχους τῆς Ἐλευσίνος, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχὴ ἀπὸ τοῦ νοτίου ἱεροῦ περιβόλου εἶχεν ἤδη γίνῃ πρότερον γνωστὴ.

Τὸ νότιον εἶχος ἐκτίσθη τὸ πρῶτον τὴν 6^{ην} π. Χ. ἑκατονταετηρίδα ἐπὶ Πεισιστράτου, ὡς συνέχεια τοῦ μεγάλου τείχους διὰ τοῦ ὁποίου περιέβαλε τὴν πόλιν καὶ τὸ ἱερὸν ὃ μεγαλεπήβολος τύραννος, θέλων κυρίως νὰ προστατεύσῃ καὶ τῶν Ἀθηναίων τὴν ἀσφάλειαν, καὶ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν Ἐλευσίνα ὡς ὀρμητήριον εἰς τοὺς πολέμους τοῦ κατὰ τῶν Μεγαρέων. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ Πεισιστρατείου τούτου τείχους περιελήφθη εἰς τὸν χῶρον τοῦ ἱεροῦ καὶ ἐκαλύφθη ὑπὸ τῆς ἐπιχώσεως τῆς ἱερᾶς ἀύλης, ἀλλὰ τὸ ὑπόλοιπον εἶχος ἐξηκολούθει καὶ κατόπιν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας νὰ ὑπάρχῃ, ἐπισκευασθὲν σημαντικῶς καὶ πολλάκις εἰς διαφόρους ἐποχάς. Τὸ βόρειον εἶχος ἀπεκαλύψαμεν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν.

Τὸ νότιον εἶχος ἀρχίζει μὲ μίαν πύλην, τῆς ὁποίας μόνον ἕκνη διατηροῦνται εἰς τὸν βράχον, καὶ ὀλίγα λείψανα τοῦ παρὰ τὴν πύλην πύργου, καὶ τῆς ὁδοῦ ἢ ὁποία σκαμμένη εἰς τὸν βράχον ὠδήγει πρὸς τὴν πύλην. Ἡ πύλη εὐρίσκεται εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ νοτίου περιβόλου τοῦ ἱεροῦ, ὀλίγα μέτρα δυτικώτερον τοῦ νοτίου πυλῶνος τοῦ ἱεροῦ. Τὸ εἶχος προχωρεῖ ὀλίγα μέτρα ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ περιβόλου μὲ διεύθυνσιν ἀκριβῶς πρὸς Νότον,

ἔπειτα κάμπτεται πρὸς Δυσμὰς καὶ προχωρεῖ παραλλήλως πρὸς τὴν κλίσιν τοῦ λόφου εἰς ἱκανὸν ὕψος ἀπὸ τοῦ πεδινοῦ ἐδάφους. Σφύζεται εἰς ὀλίγα σημεῖα μέχρις ὕψους 1 ἢ 1½ μέτρου, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ μόνον ὁ κατώτατος δόμος αὐτοῦ ἦ καὶ μόνον οἱ λίθοι τῶν θεμελίων του διετηρήθησαν. Ὅπου σφύζεται τὸ ἀρχαῖον Πεισιστράτειον τεῖχος παρουσιάζει τὸν γνωστὸν πολυγωνικὸν τρόπον οἰκοδομῆς τῶν Πεισιστρατείων χρόνων, τὸν ὁποῖον γνωρίζομεν πολὺ καλὰ ἐν Ἐλευσίνι. Ἡ μεγαλειτέρα ἐπισκευὴ ἔγινεν εἰς τοὺς Μακεδονικοὺς χρόνους, ὅτε ἐκτίσθη καὶ νέον τεῖχος περὶ τὴν ἀκρόπολιν τῆς Ἐλευσίνος. Καὶ εἰς τὴν ἐπισκευὴν αὐτὴν ἐχρησιμοποιήθη εἶδος πολυγωνικοῦ τρόπου οἰκοδομῆς μὲ φανερὰν ὅμως τάσιν πρὸς ἐπιτυχίαν ὀριζοντίων δόμων. Καὶ εἰς ρωμαϊκοὺς χρόνους φαίνεται, ὅτι ἔγιναν ἐπισκευαὶ εἰς τὸ τεῖχος.

Σπουδαία ἀνακάλυψις κατὰ τὴν ἐργασίαν μας πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ τείχους εἶνε ἡ ἔξις. Εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μέτρων ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, πλησίον τῆς θέσεως, ὅπου ἀρχίζει ἡ καμπὴ τοῦ τείχους πρὸς Δυσμὰς, ἔμπροσθεν τῆς σημερινῆς ἀποθήκης τοῦ Μουσείου, ὁ βράχος ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶνε στηριγμένα τὰ θεμέλια τοῦ τείχους ἔχει ἀποκοπὴν καθέτως εἰς ἱκανὸν βάθος, εἰς γραμμὴν ἀκολουθοῦσαν ἀκριβῶς τὸ ἐξωτερικὸν ἄκρον τοῦ θεμελίου τοῦ τείχους, καὶ εἰς ἀπόστασιν πολλῶν μέτρων, καὶ ἐπὶ τῆς τομῆς αὐτῆς ἀνεκαλύφθη, ὅτι ἦσαν κτισμένα μεγάλα δωμάτια οἰκημάτων, τὰ ὁποῖα ἤνοιγον πρὸς τὰ ἔξω τοῦ τείχους. Ἄν κρίνωμεν ἐκ τοῦ μεγέθους καὶ τῆς πολυτελοῦς κατασκευῆς τῶν δωματίων (οἱ τοῖχοι ἐκαλύπτοντο ὑπὸ τοιχογραφιῶν, καὶ τὰ δάπεδα κοσμοῦνται ὑπὸ ἄριστα διατηρουμένων μωσαϊκῶν μὲ ὥραϊα κοσμηματικὰ σχήματα), πρέπει νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ἀνήκον αὐταὶ εἰς ἐξέχοντα ἔλευσινιακὰ πρόσωπα, ἴσως εἰς διακεκριμένους λειτουργοὺς τοῦ ἱεροῦ.

Ἡ ἀποκάλυψις τῶν οἰκημάτων τούτων, διὰ τὰ ὁποῖα ἐκ τῶν παρουσιασθεισῶν ἐνδείξεων δικαιούμεθα νὰ ἐλπίζωμεν, ὅτι διατηροῦνται καλῶς, ἐπιβάλλεται.

Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ

6. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΣΙΚΥΩΝΟΣ

Κατὰ τὸ 1935 ἐσυνεχίσθη ἡ ἀνασκαφή τοῦ γυμνασίου τῆς Σικυῶνος. Ἐπεμακρύνθη ἐν πρώτοις ὁ μέγας ὄγκος τῶν χωμάτων, ἅτινα ἐκάλυπτον τὸν μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς τοῦ κάτω ἀνδῆρου καὶ τῶν ὀπισθεν αὐτοῦ δωματίων χώρον. Μεθ' ὃ ἡ σκαφή προὐχώρησε πρὸς νότον, ἀποκαλύψασα ἐν εἰσέτι διαμέρισμα, πλάτους 4,32, ὅπερ ἦτο καὶ τὸ τελευταῖον¹ διότι μετ' αὐτὸ

Εἰκ. 1. Ἐπίσκεψις τῆς ἀπὸ νότου ἀνατολικῆς στοᾶς τοῦ γυμνασίου τῆς Σικυῶνος.

ἐνεφανίσθη παχὺς ἐξωτερικὸς τοῖχος, βαίνων πρὸς δυσμὰς εἰς μῆκος 30 περίπου μέτρων. Παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πρὸς τὸν τοῖχον τοῦτον καμπτόμενος βαίνει καὶ ὁ στυλοβάτης τῆς στοᾶς, οὐτινος, λόγῳ τῆς μεγάλης ἐπιχώσεως, ἀπεκαλύφθη μικρὸν μόνον τμήμα. Διὰ τῆς εὐρέσεως τοῦ εἰρημένου νοτίου τοίχου καθορίσθη ἐπ' ἀκριβῆς καὶ τὸ μῆκος τοῦ γυμνασίου, ἀνερχόμενον εἰς 72.15 μ. ἦτοι εἰς 240 πόδας.

Κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ κτηρίου ἀπεκαλύφθη μικρὸς τετράγωνος χώρος (1,25×1,25) ἐκτισμένος μετὰ λεπτῶν τοιχωμάτων, ἀγνώστου δὲ προορισμοῦ¹. Ἐντὸς τοῦ χώρου αὐτοῦ εὐρέθησαν α) δύο σχεδὸν ἄρτιοι

¹ Ὅρα τὸ ἐν ΠΑΕ τοῦ 1934 σ. 116 διάγραμμα κατόψεως.

πήλινοι ἠγεμόνες καλυπτῆρες κέραμοι, φέροντες συμφυᾶ στρωτῆρα. Ἐπὶ τῆς προσθίας των ὄψεως διατηροῦσιν ἀμφότεροι ζωηρὰ τὰ χρώματα ἀνθεμίου. 2) Γωνιαῖον τεμάχιον ἐπαιτίδος (σίμης ἀετώματος) φέρον συμφυᾶ λεοντοκεφαλὴν καὶ τὸ βᾶθρον τοῦ ἀκρωτηρίου. Τὰ ἀνωτέρω εὐρήματα εἶναι χρησι-

Εἰκ. 2. Ἐποψὶς ἀπὸ βορρᾶ τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς τοῦ γυμνασίου τῆς Σικυῶνος.

μώτατα διὰ τὴν ἀναπαράστασιν τῆς στέγης τοῦ κτηρίου, ἥτις, ὡς διδάσκει ἡ σίμη, κατέληγεν εἰς ἀέτωμα κατὰ τὰς στενὰς πλευρὰς τῶν στοῶν. Ὁ ἀποκαλυφθεὶς νότιος τοῖχος φέρει ἐσωτερικῶς παχύ, στερεὸν καὶ στιλπνὸν ἐπίχρισμα, διατηρεῖται δὲ μέχρις ὕψους ἑνὸς περίπου μέτρου. Ἐν τῇ ἀνοιχθείσῃ ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς τοῦ τοίχου τάφρω εὐρέθησαν ἱκανὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, σπόνδυλοι ἰδίᾳ καὶ κιονόκρανα, προερχόμενα ἐκ τῶν στοῶν τοῦ τε ἄνω

ἀνδρήρου (δωρική) καὶ τοῦ κάτω (ἰωνικά) (εἰκ. 1 καὶ 2). Εὐρέθησαν δ' ἐπίσης καὶ ἱκανὰ τεμάχια, ὧν ἐν καὶ ἀκέραιον, κορμῶν καὶ κιονοκράνων λεπτῶν πωρῶν ἀμφικιονίσκων, ὡς καὶ ἐπίκρανα ἰσοῦψῆ καὶ ἰσοπλατῆ πρὸς τὰ κιονόκρανα ταῦτα. Λόγῳ τῶν διαστάσεων αὐτῶν τὰ μέλη ταῦτα φαίνεται ὅτι προέρχονται ἐκ τῶν παραθύρων τοῦ κτηρίου, ἅτινα θὰ ἦσαν δίφωτα ἢ τρίφωτα. Ἀνάλογα παράθυρα εὐρίσκομεν καὶ εἰς τὴν ὀλίγον μεταγενεστέραν στοὰν τοῦ Φιλίππου ἐν Δήλῳ.

Κατὰ τὴν σκαφὴν τοῦ τελευταίου πρὸς νότον διαμερίσματος εὐρέθησαν λίγνοι πῆλινοι τοῦ γνωστοῦ σφαιροειδοῦς ἑλληνιστικοῦ τύπου. Εὐρέθησαν ὡσαύτως καὶ νομίσματα, Σικυῶνος τε καὶ ἄλλα, ἀνήκοντα κατὰ τὴν γνώμην

Εἰκ. 3. Ἀπομικ ἀπὸ νότου τοῦ εἰς μουσεῖον μετατραπέντος ρωμαϊκοῦ κτηρίου τῆς Σικυῶνος.

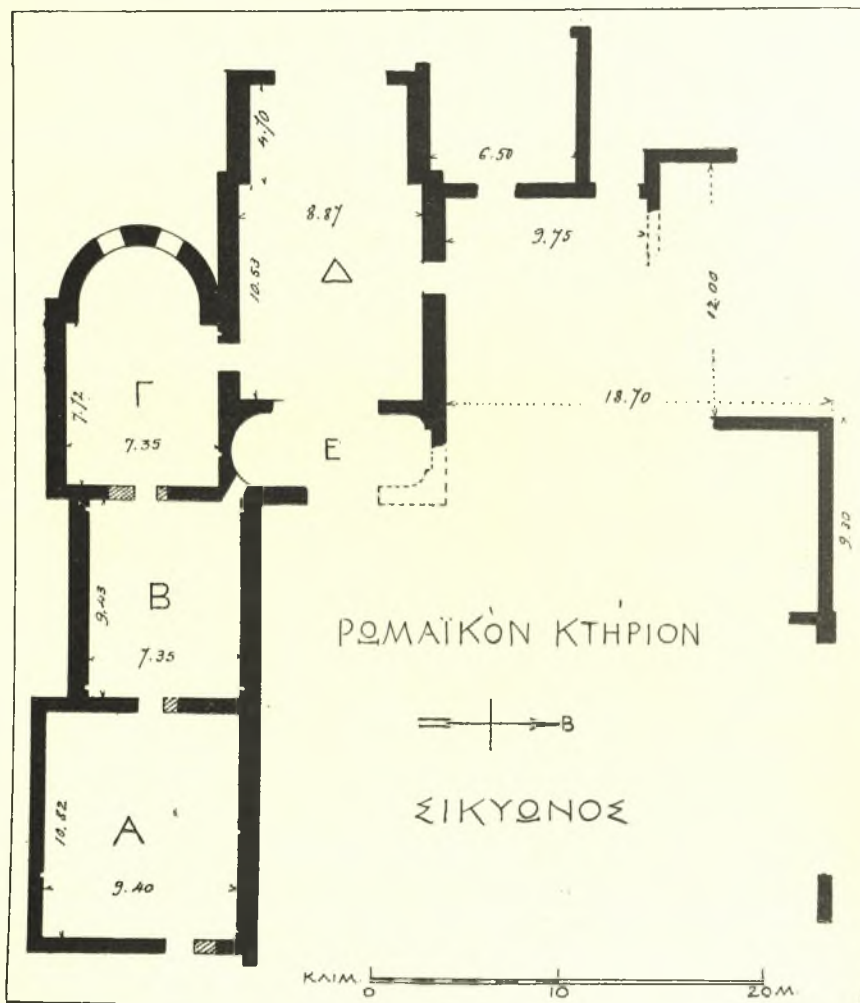
τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου κ. Κωνσταντοπούλου (εἰς ὃν καὶ παρεδόθησαν) εἰς τὸν 3^{ον} π. Χ. αἰῶνα. Ἐπικυροῦται κατὰ ταῦτα καὶ διὰ τῶν εὐρημάτων τούτων ἢ πέρυσιν ἐξενεχθεῖσα γνώμη μου¹, καθ' ἣν τὸ κτήριον εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Κλεινίου, πατρὸς τοῦ Ἀράτου, οἰκοδομηθὲν γυμνάσιον, ὅπερ ἀναφέρει ὁ Πανσανίας (II, X, 6).

Τὰ κατὰ τὰ τρία τελευταῖα ἔτη γενόμενα ἐν Σικυῶνι εὐρήματα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ γυμνασίου, ἐν οἷς τέσσαρες ὑπερφυσικοῦ μεγέθους ρωμαϊκοὶ ἀνδριάντες καὶ ἄλλα μικρότερα γλυπτὰ καὶ πώρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, καθίσταν ὁσημέραι ἐπιτακτικωτέραν τὴν ἐν Σικυῶνι ἴδρυσιν μουσείου, ἣν καὶ ἀπεφάσισεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία τοῦ Κράτους, ἐγκρίνασα πρότασίν μου περὶ χρησιμοποίησεως ὡς μουσείου τμήματος τοῦ μεγάλου παρὰ τὸ γυμνάσιον ρωμαϊκοῦ κτηρίου (εἰκ. 3), οὗτινος καὶ οἱ παχεῖς τοῖχοι ἐξησφάλιζον τὴν ἀντισταθμικότητα τοῦ νέου μουσείου καὶ ἡ ὠραία πλινθοδομία τὴν καλαίσθητον ἐμφάνισιν καὶ τέλος ἢ εἰς μέγα ὕψος (4 μ) διάσωσις τῶν τοίχων

¹ ΠΑΕ 1934. 122.

του τὴν οἰκονομίαν. Πράγματι διὰ μικρᾶς μόνον ἀνυψώσεως τῶν τοίχων (1 μ) κατωρθώθη ἡ διὰ ξυλίνης στέγης στέγασις δύο ἐκ τῶν μεγάλων νοτίων αἰθου-

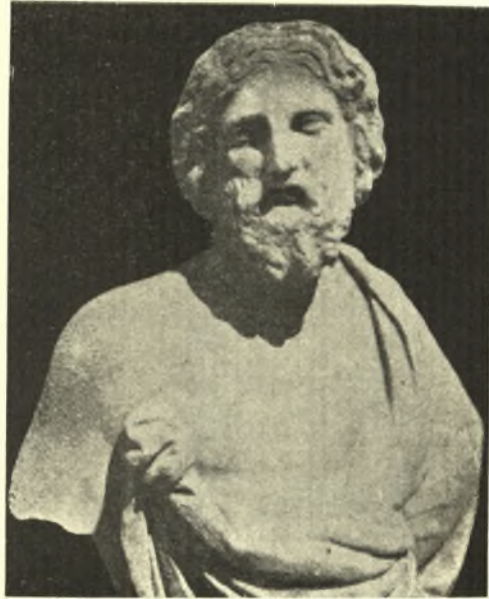
Εἰκ. 4. Κάτοψις τοῦ ρωμαϊκοῦ κτηρίου, ὄπερ μετετράπη ἐν μέρει εἰς Μουσεῖον.

σῶν τοῦ παλαιοῦ ῥωμαϊκοῦ κτηρίου (εἰκ. 4, Β καὶ Γ), ὧν ἡ δυσμικὴ φέρει προσηρτημένην ἡμικυκλικὴν ἐξέδραν, καταλληλοτάτην πρὸς ἐκθεσίαν ἀρχαίων. Αἱ εἰς τὸ ἀρχαῖον κτήριον ἐπινεχθεῖσαι διὰ τῆς εἰς μουσεῖον μετατροπῆς μεταβολαὶ εἶναι ἐλάχισται. Ἡ εἴσοδος εὐρίσκεται πρὸς ἀνατολάς, φέρει δὲ ὡς πρῶτον

διαμέρισμα, δωμάτιον (εἰκ. 4, Α) ὅπερ, λόγῳ τῆς εἰς μικρὸν ὕψος διατηρήσεως τῶν τοίχων του, ἐχρησιμοποίησα ὡς ἀθλήν, ἐν ἣ ἔξέθεσα τὰ μὴ χρῆζοντα ἀπολύτου στεγασέως ἀντικείμενα. Ἀκολουθεῖ ἡ πρώτη μεγάλη αἴθουσα, (εἰκ. 4, Β) ἐν ἣ ἔξετέθησαν ἀρχιτεκτονικά τινα μέλη πώρινα καὶ πήλινα καὶ ἐντὸς δύο προθηκῶν τὰ ἐκ τῶν τάφων ἀγγεῖα καὶ εἰδώλια τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰῶνος ὡς καὶ μικρὰ γλυπτὰ, ἰδίᾳ κεφαλαί, προερχόμενα ἄλλαι μὲν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν

Εἰκ. 5.
Ἄγαλμα Ἀσκληπιοῦ.

Εἰκ. 6. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἀσκληπιοῦ.

ἄλλαι δὲ ἐκ μικρῶν δωρεῶν πρὸς τὸ μουσεῖον τῶν κατοίκων τοῦ γειτονικοῦ χωρίου Βασιλικοῦ.

Ἡ αἴθουσα αὕτη φωτίζεται διὰ δύο φωταγωγῶν ἀνοιχθέντων ἐν τῇ ξυλίνῃ στέγῃ, δι' ἧς ἐκαλύφθη ὅλον τὸ μουσεῖον. Διὰ μεγάλου τοξωτοῦ ἀνοίγματος συγκοινωνεῖ ἡ πρώτη αἴθουσα πρὸς τὴν δευτέραν (εἰκ. 4, Γ) ἐν ἣ ἐτοποθέτησα παρὰ μὲν τὴν βόρειον πλευρὰν καὶ τὴν ἐξέδραν τὰ γλυπτὰ εὐρημάτα, ἐπὶ δὲ τοῦ νοτίου τοίχου ζωφόρον, ἀπαρτισθεῖσαν ἐκ τεμαχίων ψηφιδωτῶν ἐξαχθέντων ἐν τινι κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς περιοχῆς τῆς Σικυῶνος ἀγρῶ. Ἡ δευτέρα αἴθουσα (Γ) φωτίζεται καὶ αὕτη ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ δύο φωταγωγῶν ἀνοιχθέντων εἰς τὴν στέγην ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τριῶν τοξωτῶν παραθύρων, ὧν δύο ἐν τῇ ἐξέδρᾳ καὶ ἓν πρὸς βορρᾶν.

Πρὸς μετατροπὴν τοῦ θωμαϊκοῦ κτηρίου εἰς μουσεῖον δὲν ἤρκει ἡ ἀπλῆ ἀνύψωσις τῶν τοίχων του· ἀπῆρτετο καὶ ἡ σκαφή καὶ ἀπομάκρυνσις τῆς παχείας ἐπιχώσεως, ἣτις ἐκάλυπτε τοὺς ἐσωτερικοὺς χώρους καὶ ἣτις εἶχεν ὕψος 1.60. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ ἐξαχθῶσι καὶ μετακομισθῶσι 220 κυβικά μετρα χώματος, τοῦθ' ὅπερ ἐστοίχισεν ἱκανὰς χιλιάδας δραχμῶν. Δὲν ἀπέβη ὁμως

Εἰκ. 7. Ἄγαλμα Πανός.

Εἰκ. 8. Ἄγαλμα Τύχης.

ἄκαρπος ἡ γενομένη δαπάνη· διότι ἀπέδωκε σημαντικὸν ἀριθμὸν γλυπτῶν, ἅτινα ἤλθον εὐπρόσδεκτα πρὸς στολισμὸν τοῦ νέου μουσείου. Εἶναι δὲ ταῦτα τὰ ἑξῆς¹:

1. Ἐν τῇ αὐτῇ (εἰκ. 4, Α) εὐρέθησαν: Δύο ὀρθογώνια μαρμάρινα βάθρα φέροντα ἀναγλύπτα τὸ μὲν τρίποδα, τὸ δὲ κηρύκειον. Ὅμοιον βάθρον εἶχεν εὐρεθῆ ἔν τῳ αὐτῷ κτηρίῳ πρὸ ἐτῶν ὑπὸ τοῦ κ. Φιλαδελφῆως, φέρον ἀναγλυπτον ρόπαλον καὶ λεοντήν. Ἐκ τῶν ἀναγλύπτων συμβόλων, ἅτινα φέρουσι

¹ Λεπτομερῆ ἐξέτασιν τῶν γλυπτῶν εἰρημάτων θέλω δημοσιεύσει προσεχῶς ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι, ἀρκοῦμενος ἐνταῦθα εἰς ἀπλὴν ἀναγραφήν αὐτῶν.

τὰ βάθρα καὶ ἐκ τῶν τόρμων, οὓς δεικνύουσιν ἐπὶ τῆς ἄνω αὐτῶν ἐπιφανείας, συνάγεται ὅτι ἔφερον ἀγάλματα τὸ μὲν Ἀπόλλωνος, τὸ δὲ Ἑρμοῦ καὶ τὸ τρίτον τοῦ Ἡρακλέους, ἐξ ὧν ὁμως οὐδὲν ἀνευρέθη. Ἄντ' αὐτῶν ὁμως ἀπεκαλύφθη ἀκέραιον ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ἄγαλμα τοῦ Ἀσκληπιοῦ, (εἰκ. 5) μετὰ τῆς πλίνθου του, (ὑψ. 1,10). Ὁ μειλίχιος θεὸς ἐρειδόμενος δεξιὰ ἐπὶ τῆς ἐλλειπούσης σήμερον ῥάβδου του ἔχει γυμνὸν τὸ στῆθος, (εἰκ. 6) τὸ δὲ ἱμάτιον ἀναδιπλωμένον κατὰ τὴν ὀσφύν, καὶ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου. Τόσον ἡ στάσις ὅσον καὶ ἡ ἐπιμελής ἐργασία τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ἀγάλματος ἐνθυμί-

Εἰκ. 9. Γενειοφόρος ἀνάγλυφος μορφή.

Εἰκ. 10. Κεφαλή Ἀπόλλωνος (;

ζουσι τὸν Ἀσκληπιὸν τῆς Ἑλευσίνας (4^{ου} π. Χ. αἰῶνος) ὃν δύναται ὁ ἡμέτερος νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἀντιγράφει.

Παρὰ τὸν Ἀσκληπιὸν εὐρέθη ἀκέραιον ἄγαλμα Πανὸς μαρμάρινον. (εἰκ. 7). Ὁ τραγόπους θεὸς παρίσταται κατ' ἐνώπιον περιβεβλημένος βόειον δορὰν καὶ κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὴν σύριγγα. Παρὰ τοὺς πόδας του εἰκονίζεται μικρὸς τράγος. Τὸ ἔργον εἶναι τοῦ 2^{ου} πιθανώτατα μ. Χ. αἰῶνος.

2. Ἐν τῇ αἰθούσῃ Β εὐρέθησαν τὰ ἑξῆς γλυπτά:

α' Ἀνάγλυφον τῶν λεγομένων νεκροδείπνων.

β' Ἀνάγλυφον ἀναθηματικὸν εἰκονίζον τοὺς Διοσκούρους μετὰ τῶν ἵππων των, ἑκατέρωθεν βωμοῦ.

γ' Ἀγαλμάτιον Ἀρτέμιδος Ἀγροτέρας βαινούσης ὀρητικῶς πρὸς τ' ἀριστερὰ μὲ τὸ σύνηθες βραχὺν κυνηγετικὸν ἱμάτιον καὶ τὰς ἐνδρομίδας. Ἡ θεὰ πιθανῶς ἐτόξευε, φέρει δ' ἐπὶ τῶν νώτων τὴν φαρέτραν. Παρὰ τοὺς πόδας της εἰκονίζεται κυνηγετικὸς κύων, ὅστις ἔχει συλλάβει λαγῶν ἀπὸ τοῦ ὠτός. Ἐργασία Ρωμαϊκῶν χρόνων.

δ' Ἀπόκομμα ἀναγλύφου καλῆς τέχνης παριστῶν γενειοφόρον ἄνδρα μέχρι τῆς ὀσφύος καὶ προερχόμενον πιθανῶς ἔκ τινος μετόπης (εἰκ. 9).

Εἰκ. 11. Ἱππάριον ἀρχαϊζούσης τέχνης.

Εἰκ. 12. Κεφαλὴ Σατύρου, Ἱερίας (ι) καὶ Ἐκάτειον.

ε' Κεφαλὴ φέρουσα κόμμωσιν Ἀπόλλωνος, μὲ κλίσιν ἐλαφρὰν ἐνθυμίζουσαν Πραξιτέλεια ἔργα (εἰκ. 10).

στ' Ἄγαλμα ἀκέφαλον Τύχης κρατούσης τὸ κέρας τῆς ἀφθονίας (Ἀμαλθείας) ὅπερ εὐρέθη καὶ συνεκολλήθη (εἰκ. 8). Φέρει χειριδωτὸν χιτῶνα μετ' ἀποπτύγματος. Ἡ ἑτέρα τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἔλλειπει. Ἔργασια Ρωμ. χρόνων.

ζ. Ἐν τῇ αἰθούσῃ Γ εὐρέθησαν τὰ κάτωθι γλυπτά :

α' Ἴππάριον μαρμάρινον (μήκους 0,60) οὕτινος ἔλλείπουσιν οἱ πόδες καὶ ἡ σὺρά (εἰκ. 11). Εἶναι ἔκτελεσμένον κατ' αὐστηράν, ἀρχαΐζουσιν τεχνο-

Εἰκ. 13. Κεφαλὴ Δημητρίου (;)

Εἰκ. 14. Κεφαλὴ τῆς Τύχης τῆς Σικυῶνος.

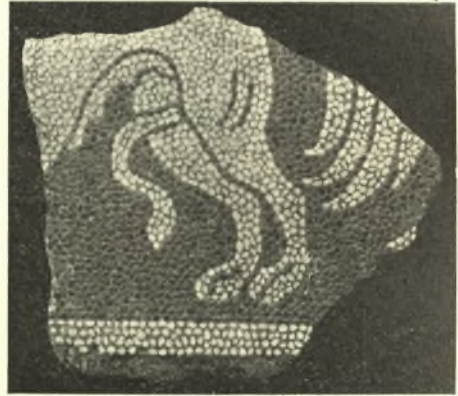
τροπίαν. Πιθανῶς ρωμαϊκὸν ἀντίγραφον παλαιοῦ τινος ἔργου. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς κοιλίας ἔφερε στήριγμα (εἰκ. 11).

β' Μικρὸν μαρμαρίνον ἀρίστης διατηρήσεως Ἐκάτειον (εἰκ. 12 δεξιά).

γ' Κεφαλή σατύρου διακρινομένου καὶ ἐκ τῶν ὀξέων ὠτων καὶ ἐκ τῆς διατάξεως τῆς κόμης καὶ τῆς κλίσεως τῆς κεφαλῆς. Ρωμαϊκὸν ἔργον τοῦ 2^{ου} πιθανῶς μ. Χ. αἰῶνος (εἰκ. 12 ἀριστερά).

δ' Γυναικεία κεφαλή μετὰ διαδήματος, ἐνθυμίζουσα κεφαλὰς ἱερειῶν τῆς Ἰσιδος, ἑλληνιστικῶν χρόνων (εἰκ. 12 ἐν τῷ μέσῳ).

ε' Μαρμαρίνη ἀνδρική κεφαλή ἐπιμελοῦς ἐργασίας (εἰκ. 13). Παρουσιάζει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς εἰκόνα τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ — δευτέρου ὡς γνωστὸν κτίστου τῆς Σικυῶνος, ἥτις διὰ τοῦτο καὶ Δημητριάς ὠνομάσθη — εὐρισκομένην ἐπὶ νομίματος (Heckler, Die Bildniskunst κλπ.

Εἰκ. 15. Ψηφιδωτὴ παραστάσις ἐλάφου. Εἰκ. 16. Τμῆμα ψηφιδωτῆς παραστάσεως λέοντος.

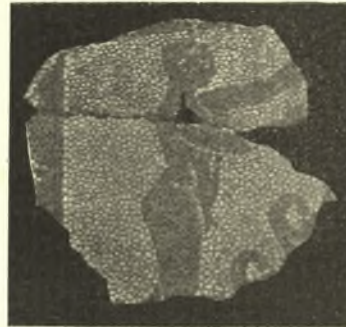
πίναξ 310). Ἡ κεφαλή ἔχει ποιάν τινα ὁμοιότητα καὶ πρὸς τὸν Μελέαγρον, ὥστε πιθανῶς νὰ εἰκονίζῃ τὸν Δημήτριον ὡς Μελέαγρον. Ἴσως εἶναι καὶ ἀπλῶς μία κεφαλή ἀθλητοῦ.

ς' Μαρμαρίνη γυναικεία κεφαλή ὑπερφυσικοῦ μεγέθους (εἰκ. 14). Φέρει κράνος μετὰ λόφου, οὐτινος διακρίνονται ἄνω οἱ τόρμοι προσηλώσεως. Τὸ κράνος φέρει παρυφὴν εἰκονίζουσαν ἐν ἀναγλύφῳ πύργους καὶ τεῖχη πόλεως. Πρόκειται λοιπὸν πιθανώτατα περὶ τῆς Τύχης τῆς Σικυῶνος. Κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν ὁ Σικυῶνιος γλύπτης Θοινίας¹ ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Εὐτυχίδου, ὅστις, ὡς γνωστὸν ἐποίησε τὴν Τύχην τῆς Ἀντιοχείας. Κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ διδασκάλου ὁ μαθητὴς δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ κατεσκευάσῃ

¹ Ἡ ὑπογραφή τοῦ Θοινίου — ΘΟΙΝΙΑΣ ΤΕΙΣΙΚΡΑ[ΤΟΥΣ] ΕΠΟΙΗΣΕ — σφάζεται ἐπὶ λίθου μετακομισθέντος ἐσχάτως εἰς τὸ Μουσεῖον Σικυῶνος. Τὴν σχετικὴν ἐπιγραφὴν ἐδημοσίευσεν ὁ Earle ἐν Classical Review 6, 1892 σ. 193.

τὴν Τύχην τῆς Σικυῶνος, ἣς ἄριστον ρωμαϊκὸν ἀντίγραφον εἶναι πιθανῶς ἢ προκειμένη κεφαλή. Ὅτι τὸ ἔργον εἶναι ρωμαϊκῶν χρόνων εἰκάζω ἐκ τῶν πολὺ ἀνοικτῶν χειλέων καὶ τῆς μεταχειρίσεως τῶν ὀφθαλμῶν. Τὸ ἔργον δὲν εἶναι λελεασμένον οὐδ' ἔχει τὰς κόρας τῶν ὀφθαλμῶν δεδηλωμένας διὰ κύκλου· συνάγω ὡς ἐκ τούτου, ὅτι πάντως θὰ ἐξετελέσθη εἰς προαδριανεῖους χρόνους.

Ἐκ τῆς ψηφιδωτῆς ζωφόρου, ἣν ἐτοποθέτησα ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου τῆς αἰθούσης Γ, προσάγω τρία δείγματα (εἰκ. 15, 16 καὶ 17). Ταῦτα εἰκονίζουσι ζῶα (ἐλάφους, (εἰκ. 15) λέοντας, (εἰκ. 16) γρύπας, κυνηγετικούς κύνες κλπ.), ἅτινα διώκουσιν ἄλληλα. Αἱ ψηφίδες ἔξ ὧν εἶναι συντεθειμένα αἱ παραστάσεις εἶναι στρογγύλαι καὶ δύο μόνον χρωμάτων—λευκαὶ καὶ βαθυκύανοι, σχεδὸν μελαναί. Ἐξαιρετικῶς τρία ἢ τέσσαρα τεμάχια ἔχουσιν ὀλίγας ψηφίδας μὲ κίτρινον ἢ ἔρυθρον χρῶμα. Τόσον τὸ ὥραιον σχέδιον ὅσον καὶ ἢ διὰ στρογγύλων λίθων ἐκτέλεσις τῶν ψηφιδωτῶν μαρτυροῦσιν ὅτι εἶναι ἔργα τοῦ 4^{ου} ἢ τὸ πολὺ τοῦ 3^{ου} π. Χ. αἰῶνος.

Εἰκ. 17. Ψηφιδωτὴ εἰκὼν αἰθίοπος.

Κατὰ τὴν γενομένην συγκόλλησιν τῶν τεμαχίων ὑπὸ τοῦ πρὸς ἀνίδρυσιν τῶν ἀγαλμάτων ἐν τῷ μουσεῖῳ μεταβάντος εἰς Σικυῶνα ἀρχιτεχνίτου τῶν Μουσείων Γ. Κοντογιώργη, εὐρέθη καὶ ἡ παράστασις γυμνοῦ αἰθίοπος (εἰκ. 17) εἰκονιζομένου εἰς μικροτέραν κλίμακα ἀπὸ τὰ ζῶα, ἐκτείνοντος δὲ ἀμφοτέρως τὰς χεῖρας πρὸς τὰ ἔμπροσ. Τὸ ψηφιδωτὸν τοῦ αἰθίοπος δὲν ἀνήκει εἰς τὴν ζωφόρον τῶν ζῶων· διότι ἔχει τὸ βάθος λευκόν, ἐν ᾧ τὰ ζῶα εἶναι λευκὰ ἐπὶ μελανοῦ ἐδάφους. Προέρχεται ὁμως ἐκ τοῦ αὐτοῦ κτηρίου καὶ εἶναι τῆς αὐτῆς τέχνης πρὸς τὰ ζῶα.

Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

ΕΡΕΥΝΑΙ ΚΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΜΑΡΑΘΩΝΙ

Α' ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ

Τὴν ἐν ἔτει 1934 πολύμηνον ἐν Μαραθῶνι, ἀπὸ Φεβρουαρίου μέχρι τῆς 16 Αὐγούστου, ἐργασίαν μου ἠδυνήθην νὰ συνεχίσω κατὰ Σεπτέμβριον καὶ Ὀκτώβριον τοῦ λήξαντος ἔτους 1935¹. Περὶ τῶν κατ' αὐτὸ πεπραγμέ-

¹ Ἡ μακρὰ μου κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ λήξαντος ἔτους 1935 ἀσθένεια καὶ ἡ τεσσαρακονθήμερος κατὰ τοὺς θερινοὺς νοσηλεία ἐν τῷ Εὐαγγελισμῷ δέν μοι ἐπέτρεψε νὰ δώσω Ἐκθεσιν περὶ τῆς ἐν ἔτει 1934 συντελεσθείσης ἐν Μαραθῶνι ἐργασίας πληρεστέραν τῆς εἰς τὰ Πρακτικά τοῦ ἔτους ἐν σελίδι 28-43 δημοσιευθείσης ἐν ἀποσπάσμασι μόνον ἀτυχῶς. Ἐπειδὴ δὲ οὔτε τὰ τυπογραφικὰ δοκίμια τοῦ ἐξ ἀνάγκης πολὺ συντομευθέντος κειμένου ἐστάθη τότε δυνατόν νὰ θεωρήσω, ἔμειναν ἐν αὐτῷ καὶ ἀβλεψία τυπογραφικαὶ συγχίζουσαι τὰ πράγματα, ὧν τινὰς διορθῶνω ἐνταῦθα. Οὕτω ἐν σελίδι 30 στίχῳ 6 γραπτέον: εἰς τὸν ἔνατον ἀντὶ εἰς τὸν ἕκτον ἐν τῷ τελευταίῳ τῆς αὐτῆς σελίδος στίχῳ προσθετέα ἡ λέξις: ἰδρύθη· ἐν σελίδι 31 στίχῳ 25 προσθετέον τὸ: «ἄλλαχού» καὶ τὸ: «ὑπὸ τοῦ κ. Καρο», μὴ ὑπολογιζομένης ἐνταῦθα τῆς ἐκ τοῦ χειρογράφου μου ἐκπεσοῦσης διπλῆς σελίδος διασαφητικῆς ἱκανῶν ἄλλων πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ὡς ἐκ τούτου παρελείφθησαν ἐν ἐκείνοις τοῖς Πρακτικοῖς· ἐν σελίδι 34 στίχῳ 16 διορθωτέον τὸ ἀδιανόητον: τὴν θέσιν τὴν ποτε εὔρον, εἰς: τὴν θέσιν των εὔρον· ἐν σελίδι 35 Εἰκῶν 8 διορθωτέον τὸ σκύφος εἰς σκύφος· ἐν σελίδι 38 στίχῳ 4 προσθετέα μετὰ τὴν λέξιν: ὄγδοον αἱ παραλείφθησαι: ἢ καὶ προγενέστερόν τινα αἰῶνα· ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι στίχῳ 5 κάτωθεν διορθωτέον τὸ ἔνεκα παραλείψεως καὶ ἐνταῦθα πολλῶν ἄλλων μετὰ σπουδῆς ὡς τέλος ἀπλῶς τοῦ κολοβωθέντος ἄρθρου ἄνευ ἀνάγκης ὑπὸ τοῦ διορθωτοῦ προσθεθέν: Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα εἶνε τὰ ὁποῖα, τοὐλάχιστον εἰς τὸ κάπως ὑποφερτόν: Ταῦτα καὶ τοιαῦτα εἶνε ὅσα κτλ. Πλὴν ὁμως τούτων σημειωτέα εἶνε καὶ τὰ ἐξῆς πρὸς τινὰ συμπλήρωσιν ὀπωσδήποτε τῶν εἰς τὰ Πρακτικά ἐκεῖνα ἐκ τῶν χειρογράφων μου τὴν τελευταίαν στιγμὴν περιληφθέντων: Ἐκ τῶν τελευταίων πληροφοριῶν περὶ τῆς ἐν Μαραθῶνι ἐργασίας στηριζόμενος ὁ Διευθυντὴς τοῦ ἐν Ἀθήναις Γερμανικοῦ ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου κ. Καρο καὶ ἐκ τινων ὠσαύτως σημειώσεών μου κατὰ φιλικὴν παράκλησιν ὀρμώμενος — γνῶσιν ὁμως τῆς ἐν τῷ Ἡρακλείῳ ἀρχικῆς μου ἐρεῦνης, ὠσαύτως δὲ καὶ τῆς ἱκανῶς τότε ἤδη προκεχωρημένης ἐν τῷ Μυκηναϊκῷ θολωτῷ τάφῳ ἀνασκαφῆς ἔλαβεν ὁ κ. Καρο μετὰ τῶν ἐταίρων τοῦ Ἰνστιτούτου καὶ ἐξ αὐτοψίας, ἐπισκεφθεὶς τὸν Μαραθῶνα ἀρχομένου τοῦ Ἰουνίου 1934 — εἶχε τὴν εὐγενῆ καλοσύνην νὰ περιλάβῃ ἱκανὰ εἰς τὸ ἐν *Archäologischer Anzeiger* Juli 1933 bis Juli 1934 γενικώτερον, λίαν δὲ ὑποχρεωτικὸν δι' ἐμὲ δημοσίευσμά του. Ἀλλ' εὐτυχῶς καὶ ἐγὼ χρόνον τινὰ ἀργότερα εἶχα σπέυσῃ ἐγκαίρως νὰ διαλάβω ἐν ἐκτάσει περὶ τῶν μετὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1934 ἀποκαλυφθέντων νέων πραγμάτων ἐν τε τῷ Μυκηναϊκῷ θολωτῷ τάφῳ καὶ ἐν τῇ Νεκροπόλει τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος, τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ κ. Καρο ἀκόμη δὲν εἶχα ἀποκαλύψῃ, πραγματευθεὶς τὰ δέοντα περὶ αὐτῶν πολὺν χρόνον πρὸ τῆς τῶν Πρακτικῶν ἐκτυπώσεως ἐν τῷ Ἀθηναϊκῷ Περιοδικῷ Νέα Ἑστία ἐν τεύχεσιν αὐτοῦ ὑπ' ἀρ. 191 καὶ 194 τοῦ 1934 καὶ ἐν τεύχει 197 τοῦ ἔτους 1935. Εἰς τὰ τεύχη ταῦτα τοῦ γνωστοτάτου καὶ εὐπροσίτου εἰς πάντα Περιοδικοῦ Νέα Ἑστία ἄς μοι

νων, τὰ ὁποῖα συνεχίζουσι μὲν ἀμέσως τὴν προηγηθεῖσάν μου ἀνασκαφὴν (πρβ. τὰ Πρακτικὰ τῶν ἐτῶν 1932, 1933 καὶ 1934), ἀναλαμβάνουσι δὲ καὶ παλαιότερας μου ἐρεῦνας, χρονολογουμένας ἀπὸ τοῦ 1926, καθ' ὅλην τὴν περίχωρον τῆς Ἀττικῆς Τετραπόλεως τὴν τε πεδινήν καὶ τὴν ὄρεινήν, ὅπου ὀλιγώτερον ἄλλοτε ἐνησχολήθην, ἔχω ν' ἀνακοινώσω τὰ ἀκόλουθα ἐνταῦθα.

ἐπιτραπῆ νὰ παραπέμψω ῥητῶς ἐνταῦθα, ἐν παραβολῇ, δι' ὄντινα εἶνε εὐκολος ἡ χρῆσις, καὶ τοῦ Archäologischer Anzeiger πρὸς τὸ ἐν αὐτῷ ἄρθρον τοῦ κ. Kago ἐπίσης ἐν Arch. Anz. Juli 1934 bis Juli 1935 πρὸς ἀποφυγὴν ἐπαναλήψεως τῶν αὐτῶν πραγμάτων ἐνταῦθα ὡς πρὸς πάσας τὰς λίαν ἀναγκαίας λεπτομερείας τῆς τε ἀνακαλύψεως καὶ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Μυκηναϊκοῦ θολωτοῦ τάφου, ὁμοίως δὲ καὶ τῆς ἀνακαλύψεως καὶ περιγραφῆς τῆς Νεκροπόλεως τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος. Τὴν ἐργασίαν μου εἰς τὴν Νεκρόπολιν ταύτην παρηκολούθησεν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας καὶ ὁ Ἐταῖρος τοῦ Γερμανικοῦ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου κ. Dr Peter Kahane, καὶ συνεπελάβετο μάλιστα αὐτῆς μέχρι τινὸς κατὰ τὴν ἐμὴν παράκλησιν καὶ τὴν ἰδικήν του ἐπιθυμίαν. Εἰς τὴν ἀνακάλυψιν δὲ τῆς πυρᾶς ἐντὸς τῆς κυψέλης τοῦ Μυκην. θολωτοῦ τάφου, τοῦ ἐν μέσῃ πεδιάδι κειμένου, καὶ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς πυρᾶς παρέστη καὶ ὁ καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ἰένης (Jena) κ. Schachermeyer ἐν συνοδείᾳ τοῦ κ. Kago. Τῆς ἐργασίας μου ἐν γένει ἐν Μαραθῶνι γινώσιν ἔλαβον ἐξ αὐτοψίας καὶ ὁ τῶος διευθυντὴς τῆς École Française ἐν Ἀθήναις καθηγητὴς τῆς Σορβόννης κ. Pierre Rousset, ὅσαυτως ὁ κ. Payne τῆς Βρετανικῆς ἐν Ἀθήναις Σχολῆς κλασικῶν σπουδῶν, τῆς Ἀμερικανικῆς ὁμοίως ὁ διευθυντὴς κ. Kapps, μετὰ τοῦ δευτέρου Διευθυντοῦ κ. Bronner, εἶτι δὲ οἱ ἐν Πανεπιστημίῳ τῆς Γερμανίας καθηγηταὶ τῆς Ἀρχαιολογίας κ. P. Goessler καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ τότε ἐπὶ τούτῳ ἐξ Ἀθηνῶν ἐκδραμόντες, καθηγηταὶ Γερμανικῶν Πανεπιστημίων. Τὴν παρατήρησιν ταύτην κάμνω ἐνταῦθα, διότι ἔνεκα τῆς περὶ πολλὰ ἰδιορρυθμίας τοῦ ἐν Μαραθῶνι Μυκην. θολωτοῦ τάφου (ἀκριβέστερον κυψελοειδοῦς) — ὅστις εὐτυχῶς διέλαθε τὴν προσοχὴν τῆς ὀργανωμένης πλειάδος τῶν σημερινῶν ἀπὸ πολλοῦ τὴν χώραν λυμαιομένων ἀρχαιοθηρῶν, δὲν ἐπιστεύθη δὲ οὐδ' ὑπ' ἐμοῦ ἐν ἀρχῇ (πρβ. Πρακτικὰ τοῦ ἔτους 1932 σ. 43) ὅτι ὑπ' αὐτῆς τῆς πολιᾶς ἀρχαιότητος ἀσύλητος καὶ τελείως μάλιστα ἀθικτος ἤθελε παραδοθῆ μέχρις ἡμῶν — εἰς ἐμὲ πολὺ εὐχάριστον ἦτο ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρους ἀρχαιολόγους νὰ καταστήσω μάρτυρας πασῶν τῶν λεπτομερειῶν τῆς ἐργασίας μου ἐν τῷ Μυκηναϊκῷ τούτῳ τάφῳ, εὐθύς δὲ μετ' αὐτοῦ καὶ τῆς ἐν τῇ παρ' αὐτὸν ἀνακαλυφθείσης Νεκροπόλεως. Ἐγκαίρως, τὴν 29 Μαρτίου τοῦ 1934, εἶχα τὴν εὐτυχίαν νὰ δεχθῶ τὴν ἐπίσκεψιν εἰς τὸν Μαραθῶνα καὶ τοῦ Ἄγγλου Brigadier General Sir Persy Sykes, συγγραφέως τῆς λαμπρᾶς διτόμου ἱστορίας A History of Persia ἐν τρίτῃ ἐκδόσει 1930, London, Macmillan and Co, ὅστις καὶ κατ' Ἀπρίλιον αὐτῆς τοῦ λήξαντος ἔτους 1935 ἐν Μαραθῶνι μὲ ἀνεξήτησε πρὸς σπουδὴν ἰδίως τοῦ ἰδιαίτερος ἐνδιαφέροντος αὐτὸν Ἰηρακλείου διὰ τὴν παρασκευὴν τῆς τετάρτης τοῦ συγγράμματός του ἐκδόσεως. (Ὁ Sir Persy Sykes διέτριψεν ἐν Περούᾳ ὑπὲρ τὰ 22 ἔτη). Πρὸς τοὺς ἄνδρας τούτους πάντας ὀφείλω νὰ ἐκφράσω τὴν βαθειάν μου ὑποχρέωσιν. Πολλὴν τὴν χάριν ὁμολογῶ καὶ πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, τὸν φιλογενέστατον Κύριον Ἀτωνίων Ἐμμ. Μπενάκη, Ὑπουργὸν νῦν, ὅστις ἔχει μόνον κατὰ τὴν πρώτην μου ἐν τῷ Μυκηναϊκῷ τάφῳ ἐργασίαν τὸ 1933 ἔσπευσεν ἐν χειμῶνι νὰ γνωρίσῃ δι' αὐτοψίας τὰ πράγματα εἰς τὸν Μαραθῶνα, ἀφοῦ πρῶτον μοι εἶχε δώσει τὴν ἐντολήν «πάση θυσίᾳ νὰ σώσω τὸν Μυκηναϊκὸν τάφον»,

§ 1.

Τῆς Νεκροπόλεως τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος τὴν ἀνασκαφὴν εἶχα προαγάγῃ ἐν ἔτει 1934 κατὰ τὸ δυτικὸν αὐτῆς μῆμα, τὸ ἐγγυτάτω τοῦ τε Ἡρακλείου καὶ τοῦ ἔρειπιῶνος τοῦ ἐκτεταμένου Βυζαντινοῦ Μετοχίου τοῦ Βρανᾶ, μέχρι τῆς μεγάλης τυμβοειδοῦς πυρᾶς νεκρῶν, ἡ ὁποία εἰς τὰ προπερυσινὰ Πρακτικά δὲν ἦτο καιρὸς πλέον νὰ μνημονευθῇ εἰ μὴ δι' ὀλίγων λέξεων (ιδεὲ σελίδα 38 τῶν Πρακτικῶν τοῦ 1934 καὶ ἀκριβέστερον ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 197 τεύχει τῆς Νέας Ἑστίας ἔτους 1935).

Ἡ πυρὰ αὕτη ἀπεδείχθη κατὰ τὴν ἐπανάληψιν τῆς ἐργασίας ἐν τῷ λήξαντι ἔτει ὡς πολὺ μεγαλειτέρα ἢ ὅσον εἶχα ὑποθέσῃ αὐτὴν, ὅτε μεσοῦντος τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1934 ἐγκατέλειψα τὸν Μαραθῶνα. Ἄλλ' ἐφόσον αὕτη κατὰ τὸ μέσον της κωνοειδῶς ὑψώνεται κάπως ὡς μικρὸς τύμβος, ἐπροτίμησα νὰ μείνῃ ἀκόμη ἐν ἡ μορφῇ ἀρχικῶς τὴν εὖρον, ὡς ἐπιφάνειαν δηλαδὴ ἀγροῦ ὑπὸ ὀλίγου μόνον φυτικοῦ χόματος καλυπτομένην, τὸ ὁποῖον ἀπειράκις βέβαια ὑπὸ τοῦ ἀρότρου ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἀρχαιότητος, εἰς καλοὺς καὶ κακοὺς καιροὺς, διὰ παντὸς τοῦ πρωΐμου καὶ ὑστέρου χριστιανικοῦ πλέον μέσου αἰῶνος μέχρι σήμερον ἀνεσκαλεύθη, ἄλλως ὅμως ὑπὸ τὸ ὕνιον ἀκριβῶς διέσωσε καθ' ὅλην τὴν περιοχὴν τῆς Νεκροπόλεως ἀθίκτους τοὺς τάφους της εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ Μυκηναϊκοῦ κυψελοειδοῦς πρὸς τε ἀνατολὰς καὶ πρὸς δυσμὰς κατεύθυνσίν της, ἐν εἴδει στενῆς μᾶλλον λωρίδος ἐπὶ τῆς εὐρείας πεδιάδος. Εἰς τὴν κορυφὴν τῆς πυρᾶς ἀκριβῶς, ὅπως αὕτη φαίνεται καὶ σήμερον, παρουσιάσθη κατ' Αὐγουστον τοῦ 1934 τεμαχισμένοι κατὰ χώραν ἕκ τῆς συνθλίψεως τοῦ ὑπερκειμένου φυτικοῦ χόματος μικροὺς ἀμφορεῦς, ὡς τελευ-

ἀλλὰ καὶ δις ἕξ ἰδίων τὸ ἐκεῖ ἔργον χρηματικῶς ὑπεστήριξε. Οἰκτρῶς εἰς τὸν Μαραθῶνα ἀπέτυχον ὡς πρὸς ἄλλο τι μόνον παραδόξως, ἐν τῇ προσπαθείᾳ μου ἵνα καὶ εἰς τὸν τόπον ἰδιαιτέρως διὰ τῶν ἐν αὐτῷ ἀνασκαφῶν φανῶ φηέλιμος. Εἰς τὰς ἀνασκαφὰς ταύτας καταγινόμενος, εἰς περιστάσεις μάλιστα πολιτικῶς ἐξαιρετικῶς δυσκόλους, ἀντίκρυσσα καὶ τὴν τελείαν ὑπὸ τιῶν ἀρχῶν ἐγκατάλειψιν τῶν πραγμάτων εἰς τὴν κακὴν τῶν τύχην διὰ τὴν κλεπτοσύνην καὶ ἀγριότητα κακῶν ἀνθρώπων. Ἄλλὰ περὶ τούτου δὲν εἶνε δυνατόν νὰ γίνῃ περισσότερος λόγος ἐνταῦθα. Ἀρκεῖ ν' ἀναφερθῶ ἀπλῶς εἰς τὰ γεγραμμένα περὶ τιῶν προσώπων ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τοῦ 1933 σελίδι 45, διὰ νὰ ὁμολογήσω μετὰ πολλῆς λύπης ὅτι αἱ προσδοκίαι μου ἐκεῖναι διόλου δὲν ἐπιλήθευσαν. Περὶ δὲ τῆς ὑπὸ τῶν κρατικῶν ἀρχῶν ἀπαραιτήτου ἐπιτηρήσεως τοῦ ἀρχαιολογικοῦ ἔργου δὲν εἶχα τι περισσότερον νὰ πράξω εἰ μὴ ἐγκαίρως ν' ἀναφερθῶ εἰς αὐτὰς περὶ τῆς ἐκ μέρους τῶν ἀναγκῆς ἐνεργείας. Τὰ τοιαῦτα ὅμως ἀκόμη ὀλιγότερον δύνανται νὰ ἔχουν τὸν τόπον τῶν ἐνταῦθα. Τὸ τελευταῖον ἔγγραφόν μου εἶνε τὸ τῆς 10 Ἰανουαρίου 1936 ὀλίγον πρὸ τῆς παραιτήσεως τοῦ Ὑπουργοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Δημ. Σ. Μπαλάνου. Μέτρα κατὰ τῶν ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας Μαραθῶνος καταγγελλθέντων λυμεῶνων ἐλήφθησαν ὑπὸ τοῦ πλημμελειοδικείου Ἀθηνῶν κατὰ τὴν δίκην, εἰς ἣν καὶ ὡς μάρτυς παρέστην.

ταῖον κτερίσμα εἰς τὸν ἀναλωθέντα ὑπὸ τοῦ πυρὸς νεκρόν, ὑπὸ δὲ τὸν ἀμφορέα ἀμέσως ἐντὸς τῆς πολλῆς κόνεως ἀνθράκων κατάμαυρον ὑπὸ τῆς πυρακτώσεως μικρὸν πήλινον εἰδώλιον γυμνῆς γυναικείας μορφῆς πάγκαλον ἔργον τοῦ πέμπτου πρὸ Χρ. αἰῶνος. Ὡς τοιοῦτον ἀνεγνώρισεν αὐτὸ καὶ ὁ κ. Ραγνε ἀνευδοιάστως. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο σῶαν διασώζει τὴν κεφαλὴν, σῶον δὲ καὶ τὸ σῶμα σχεδὸν ὅλον πλὴν τῶν βραχιόνων καὶ τῶν σκελῶν, σχεδὸν δὲν χάνει τίποτε ἐκ τῆς ὡραιότητός του. Κατωτέρω ὅμως τῆς θέσεως ἐν ἣ ἔκειτο ἀνασκαλεύσας ἐλαφρῶς τὴν πυρᾶν, δὲν εὗρηκα εἰ μὴ σποδὸν καὶ ἀνθρακας, ἄνευ οἰουδήποτε ἄλλου κτερίσματος. Εἰκ. 1.

Τοῦναντίον, ἀνασκάψας πέριξ τοῦ μικροῦ κώνου τῆς πυρᾶς τὸ ἔδαφος εἰς βάθος μέχρι δύο μέτρων καὶ εἰς πλάτος δέκα μέτρων, εἴκοσι δὲ εἰς μᾶκρος, ἔφερα εἰς φῶς καὶ ἄλλους τάφους, ἔξακριβῶσας περὶ αὐτῶν τὰ ἔξῃς:

Οἱ τάφοι εἶνε δύο-τριεῖς πίθιοι νεκροδόχοι κατασυντετριμμένοι ὑπὸ τοῦ βάρους τῶν χωμάτων καὶ σχεδὸν διαλελυμένοι ἔνεκα τῆς κακῆς παρασκευῆς καὶ ὀπτιήσεως τοῦ πηλοῦ των, πλήρεις μὲν χώματος, κεκαλυμμένον δὲ ἔχοντες ἐπιμελῶς τὸ στόμα διὰ πλακιδίου λιθίνου, κατακεκλιμένοι πάντοτε ὑπτίως ἐπὶ τῆς κοιλίας καὶ στηριζόμενοι οὕτω ἐκ τῶν πλαγίων ἐν κοιλότητι ἀβαθεῖ ἐπὶ δύο-τριῶν λίθων, ἀλλὰ κενοὶ παντὸς περιεχομένου, ἢ ὄστων δηλαδή, τὰ ὅποια εἰς τὸ ἔδαφος τοῦτο ὡς παρετήρησα πάντοτε ἐντελῶς διαλύονται, ἢ ἀγγείων ὡς κτερισμάτων. Θραύσματα ἀγγείων ἢ κοινῶν ἢ καὶ μέλανος ἐπιχρίσματος (γανώματος) τῶν περὶ τὸν τέταρτον ἢ καὶ τρίτον ἀκόμη πρὸ Χρ. αἰῶνα χρόνων εὗρέθησαν εἰς τὰ πέριξ χώματα ἀρκετά.

Πλὴν τῶν πίθων εὗρέθη καὶ μικρὰ πηλίνη λάραξ (Εἰκὼν 2) ἐμβροῦ ἴσως μᾶλλον παρὰ νηπίου μετὰ τοῦ καλύμματός της, ἀκεραία, πλήρης χώματος εἰσρεύσαντος ἔξωθεν σὺν τῷ χρόνῳ (ὅπως καὶ εἰς τοὺς νεκροδόχους πίθους τοῦτο συνέβη διὰ τοῦ στομίου μικρὸν κατὰ μικρὸν) καὶ μετὰ μικρῶν ἀγγείων τοποθετημένων περὶ ἅπαν σχεδὸν τό ποτε σῶμα.

Οἱ ἄλλοι δὲ τάφοι ἐνταῦθα εἶνε τριῶν εἰδῶν. Τινὲς εἶνε ὀριζόντιοι, ὧν ἄλλοι μὲν μὲ πλάκας λιθίνας ὀρθίας κατὰ τὰς πλευράς, τινὲς δὲ μὲ πλάκας ὡς καλυπτῆρας τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην ἐγκαρσίως ἐπὶ τοῦ τάφου. Πλήρεις χωμάτων εἶνε οἱ τάφοι οὗτοι, ἄνευ ἄλλου περιεχομένου ὅχι μόνον ὄστων, ἀλλὰ καὶ παντὸς ἴχνους κτερίσματος, ὥστε νὰ μὴ εἶνε δυνατὸν νὰ

Εἰκ. 1. Πήλινον εἰδώλιον γυναικείας μορφῆς τοῦ 5ου πρὸ Χρ. αἰῶνος.

πιστεύση τις ὅτι ἦσαν πραγματικοὶ τάφοι, ἀλλὰ ταφοειδῆ μόνον ὀριζόντια ὀρύγματα παρακείμενα εἰς τὰς ἔξωθεν αὐτῶν στηθείσας πυρὰς νεκρῶν· διότι καὶ πυραὶ ἄλλαι μικραὶ ἢ καὶ μικρόταται παρατηροῦνται πέριξ αὐτῶν, χρησιμεύσασαι βέβαια πρὸς καῦσιν νεκρῶν, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν πολλῶν μικρῶν σωρῶν κονιοποιημένων ἀνθράκων. Δύο - τρεῖς τοιούτους «τάφους» ἀφῆκα ἐν τῷ παρόντι ἀθίκτους, μετὰ μικρὰν ἐξέτασιν ἐπαρκῆ διὰ νὰ βεβαιωθῶ ὅτι καὶ αὐτοὶ δὲν περιεῖχον οὔτε ὀστᾶ οὔτε ἀγγεῖα.

Ἄλλοι ὅμως τάφοι ὀριζόντιοι, καλῶς κτισμένοι μὲ τοιχίσκους πέριξ καὶ μὲ πλάκας μὲν ὀρθὰς λιθίνας ἢ πηλίνας εἰς τὰς τέσσαρας πλευράς των, καλῶς δὲ λαξευμένους τοὺς λιθίνους καλυπτῆράς των διασώζοντες, εἶνε πραγματικοὶ τάφοι. Καὶ εἶνε ἀξιοσημεῖωτοὶ οὗτοι. Εἷς ἐξ αὐτῶν εἶνε συνήθους μεγέθους μέτρων δύο ἢ 1,60 εἰς μᾶκρος, εἰς πλάτος δὲ 0,60 ἢ 0,70, ἀλλὰ διπλοῦς, δηλαδὴ δι' ἓνα ὑπερκείμενον νεκρὸν καὶ δι' ἄλλον κείμενον ὑπ' αὐτόν, ὅχι ὅμως ὁμοίως ὀριζοντίως ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς βλέποντα, ἀλλὰ λοξῶς ἀρκετὰ ὡς πρὸς τὸν ὑπερθέν του. Ὁ ἀνώτερος περιβάλλεται ὑπὸ τοίχου στενοῦ ἐκ λίθων κοινῶν, καλύπτεται ὅμως ὑπὸ πλακῶν λιθίνων, ὧν μία καλῶς λαξευμένη εὐρέθη κατὰ χώραν καὶ ἀκεραία, ἐνῶ αἱ ἄλλαι συντριβεῖσαι κατέπεσαν ἐπὶ τοῦ νεκροῦ ὅχι πολὺ μετὰ τὴν ταφήν· πάντως πρὶν ἔτι ὁ τάφος πληρωθῆ ἠωμάτων εἰσρευσάντων διὰ τῶν ἄρμωγῶν τῶν λίθων καὶ τῶν πλακῶν. Μία λήκυθος μόνον, τοῦ πέμπτου μᾶλλον αἰῶνος πρὸ Χρ., εὐρέθη εἰς αὐτόν. Ὁ ὑποκείμενος ὅμως τάφος παρέσχε καὶ πυξίδας καὶ μικρὰ ἄλλα ἀγγεῖα καὶ μίαν λήκυθον, ὡς κτερίσματα προφανῶς γυναικός.

Ἐντὸς τῶν νεκροδόχων πίθων, εὐρέθη μετὰ τῶν ἠωμάτων καὶ λίθους κοινούς, ὑποθέτω διὰ νὰ ἔχουν ἔρμα τρόπον τινὰ οἱ πίθοι καὶ οὕτω μένουν καλὰ στερεωμένοι εἰς τὸ κοίλωμά των.

Ὁ ἄλλος τάφος μικρότερος, μὲ τοῖχον εἰς τὰς τέσσαρας πλευράς ἐκ λίθων κοινῶν, μόλις ἄφηκε μεταξὺ τῶν πλευρῶν μικρὰν ὀπήν, ἐκ τῆς ὁποίας διὰ τῆς σκαφῆς ἐξωρῦχθη τόσον πολὺ κατ' ἀρχὰς χῶμα ὥστε νὰ νομίσω ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ὀπῆς, εἰς ἣν ἐνεσφηνώοντο στῦλος ξύλινος. Ἄλλ' ὅτε πανταχόθεν ἀφῆρεσα καὶ τοὺς λίθους τοῦ τοιχίσκου, εὐρέθη βαθύτερα καὶ ἐκεῖ δεύτερος τάφος μὲ λιθίνας πλάκας εἰς τὰς τέσσαρας πλευράς καὶ λιθίνους καλυπτῆρας ἄνωθεν καὶ μὲ ἀγγεῖα μικρὰ ἐπίσης ὅμοια πρὸς τὰν ἀνωτέρω.

Ὁ τρίτος τάφος ἦτο φαινομενικῶς ὀπή εἰς τὸ ἔδαφος πενήκοντα ἑκατοστῶν τὸ βάθος καὶ πλάτος μὲ ἐπιμελῶς τεθειμένας λιθίνας πλάκας ὀρθὰς εἰς τὰς τέσσαρας πλευράς, περιεῖχε δὲ λέβητα χαλκοῦν (Εἰκὼν 3) ἀρκετὰ καλὰ διατηρημένον καὶ πλήρη ὀστῶν νεκροῦ καέντος ἐν δυνατῇ προφανῶς πυρᾷ, ἀναμίχτων ὡς εἰκὸς μετὰ χῶματος εἰσρευσάντος σὺν τῷ χρόνῳ διὰ τῶν ἄρμῶν τῶν πλακῶν καὶ τοῦ λέβητος (μεταξὺ λέβητος καὶ τοῦ καλύμματός του). Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸ ὀστεοφυλάκιον τοῦτο παρέκειτο καὶ τάφος ὀριζόντιος ἄνευ

πλακῶν εἰς τὰς πλευράς, ἀλλὰ μὲ καλυπτῆρας ὀγκώδεις λιθίνους ὀλίγον εἰργασμένους, βάθος ἔχων ἱκανὸν καὶ πλήρης κονιοποιημένων ἀνθράκων, πιθανώτατον καὶ βέβαιον μᾶλλον ἐθεώρησα ὅτι ἐν τούτῳ τῷ τάφῳ εἶχε κατὰ καὶ ὁ νεκρὸς, πυρακτωθῆ μάλιστα ἐντελῶς, καθὼς ἐδείκνυον τὰ ὄστᾱ μὲν ἐν τῷ λέβητι, τὸ πολὺ δὲ ποσὸν τῶν κονιοποιημένων ἀνθράκων ἐν τῷ ὀρύγματι παραπλεύρως τῆς πυρᾶς.

"Ἄσας ὁ περὶ τοὺς τάφους τούτους χῶρος ἀνασκαφεῖς εἰς βάθος ἐνὸς μέτρον, εὐρέθη περιέχων καὶ ἄλλους μικροὺς σωροὺς κονιοποιημένων ἀνθράκων, οἱ ὅποιοι ὡς φαίνεται παρέμειναν ὡς λείψανα μικροτέρων πυρῶν μὲ πολλὰ χώματα περὶ αὐτὰς καὶ πανταχοῦ σκορπισμένα θραύσματα ἀγγείων, ὡς εἶπα, οὔτε παλαιότερων τοῦ 5^{ου} πρὸ Χρ. αἰῶνος οὔτε νεωτέρων τοῦ

Εἰκ. 2. Πηλινὴ νηπίου λάρναξ μετὰ τοῦ καλύμματός της.

τρίτου. Κτερίσματα νεκρῶν δὲν εὐρέθησαν οὐδαμοῦ ἐδῶ εἰς τοὺς μικροὺς σωροὺς κονιοποιημένων ἀνθράκων πυρῶν. Ἄλλ' ἢ καθόλου Νεκρόπολις πρέπει νὰ ἐξετείνετο καὶ βορειότερον τοῦ φέτος ἀνασκαφέντος χώρου — ἐν τῷ ὁποίῳ ἴσως δυστυχῶς μόλις ἐγὼ τὴν 21^{ην} Ὀκτωβρίου ἐγκατέλειψα τὸν Μαραθῶνα, οἱ φορικτοὶ λαθραῖοι τυμβωρύχοι τοῦ τόπου τὰ πάντα ἀγρίως ἀνέτρεψαν, ἀνασκαλεύοντες δὲ τὸ ὑπ' ἐμοῦ ἀνασκαφὴν ἔδαφος καὶ βυθίζοντες εἰς αὐτὸ τοὺς βαρεῖς σιδηροῦς αἰχμηροὺς λιστούς των μάτην ἐδοκίμασαν νὰ ἀνεύρωσι καὶ ἄλλους τάφους ὑποκειμένους, ἐπιπίπτοντες κατὰ τῶν λειψάνων τῶν ἀνευρεθέντων ὑπ' ἐμοῦ νεκρῶν ὡς ὕιναι κατὰ θνησιμαίων. Ἐνίοτε μάλιστα καὶ ἐκ κτηνωδίας ἀπλῶς, διὰ νὰ κάμουν κακόν, φθειρόντες ἄνευ φανεροῦ τινος κέρδους ὅ,τι καλῶς εἰς τὴν θέσιν του στέκεται, διότι ὡς φαίνεται ἐνοχλεῖ αὐτοὺς τοῦτο εὖ καὶ καλῶς κείμενον.

§ 2.

Ὅλιγον πορρωτέρω τοῦ προσφάτου τούτου ὀρύγματος καὶ τῶν μικροτέρων πυρῶν ἐν αὐτῷ, ἔναντι δὲ καὶ ἐγγύτερον πρὸς τὸ γυμνὸν νῦν βουνὸν Κοτρῶνι, κεῖται ὁ ναῖσκος (Εἰκῶν 4), τὸν ὁποῖον πρὸ δύο ἔτων ἀνεκάλυψα μὲ τὰ λείψανά του σωθέντα εὐθὺς ὑπὸ τὸ ὑνίον πάλιν τοῦ ἄροτρον. Τὸ ἄροτρον, σημειωθῆτω, εἰς τὸ πετρῶδες ἐδῶ ἔδαφος δὲν ἠδύνατο νὰ εἶνε καὶ ἄλλο εἰ μὴ τὸ Ἑσιόδειον, μόλις περὶ τὰ δέκα ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου εἰσχωροῦν εἰς τὸ χῶμά του. Τίς ὁμως οἶδε κατὰ ποῖον χριστιανικὸν αἰῶνα, ἀπεμακρύνθησαν τὰ μαρμάρινα τοῦ ναϊδίου ἐρείπια, διὰ νὰ χωνευθοῦν ἴσως εἷς τινα πλησίον ἀσβεστοκάμινον ἢ ἀπαχθοῦν ἄλλοῦ, ὀλίγη ἐπομένως βλάστησις καὶ ὀλίγον, πολὺ ὀλίγον χῶμα, ἐκάλυψε τὸ δάπεδον, ὥστε ἐπ' αὐτοῦ ἔπειτα νὰ συρθῆ τὸ ἄροτρον τοῦ γεωργοῦ. Τοιοῦτοτρόπως δὲν ἔμειναν πλέον εἰς τὸ ἔδαφος ἢ αἱ κατώταται τῶν μαρμαρίνων τοίχων στρώσεις καὶ ἓνα δάπεδον λιθόστρωτον, ἀσυγκρίτως ὁμως ἐπιμελέστερον συντεθειμένον παρὰ τὸ ὁμοίον του κάπως, εἰς πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα γνωστὸν, τουρκικόν, ὡς διακρίνει τις ἀπὸ τὴν σχετικὴν εἰκόνα. Ἀλλὰ πλὴν τῶν παμπληθῶν μικρῶν θραυσμάτων ἀγγείων ἐρυθρομόρφων τοῦ τετάρτου ἢ καὶ τοῦ τρίτου πρὸ Χρ. αἰῶνος καὶ τῶν κεράμων, μετὰ τῆς πηλίνης λεοντοκεφαλῆς ὡς ὑδρορροῆς, τὰ ὁποῖα ἐσημείωσα ἄλλοτε, εὗρον ἐδῶ φέτος καὶ τεμάχια μαρμαρίνου θρόνου καὶ κομποῦς βραχίονας καὶ χεῖρας καὶ πόδας ἀγάλματος μαρμαρίνου γυναικείας θεότητος (Εἰκῶν 4^α). Τὴν θεὰν ταύτην, ὑποθέτω, δυνάμεθα νὰ ταυτίσωμεν πρὸς τὴν Ἀθηναῖαν. Τέμενος ἄλλο τῆς Ἀθηναῖας ἐν Μαραθῶνι, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῆς εὐρεθείσης κατὰ χώραν ἐπιγραφῆς (Ἡορος τεμένος Ἀθηνάας· ἰδὲ Πρακτικά τοῦ ἔτους 1933 σ. 42), εὐρέθη χίλια περίπου μέτρα ἀπὸ τοῦ ἡμετέρου ναϊδίου τοῦ παρὰ τὴν Νεκρόπολιν, εὐθὺ πρὸς ἀνατολάς. Οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τὸν Μιλτιάδην, ἐξελεθόντες ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου καὶ ἐγγύς που ὀλίγον κατωτέρω καὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ Μυκηναϊκοῦ τάφου φαλαγγηδὸν παραταχθέντες, παρὰ τὸ τέμενος τοῦτο ἀκριβῶς τῆς «Ἀθηνάας» θὰ διῆλθαν διὰ νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τοῦ προσεγγίζοντος πλέον ἢ προσεγγίσαντος ἤδη ἐχθροῦ πρὸς τὸν νῦν Σωρὸν ἐκ τῆς ὑπὸ τὸ Σταυροκοράκι πεδιάδος διὰ τῆς χαλικοπληθοῦς κατωτέρω τοῦ Μπέη ξηρᾶς κοίτης τοῦ ποταμοῦ Χαράδρας. Εἰς τὴν θέσιν ὅπου ἢ ἐν λόγῳ ἐπιγραφῆ εὐρέθη, ἐξέθαψα καὶ ἐγὼ Μάρτιον τοῦ 1934 μέγαν λίθον μὲ ἐγκοπὰς πρὸς ἐνσφήνωσιν διὰ μολυβδοχοῖας στηλῶν ἐνεπιγραφῶν. Καὶ δωμάτια κάλλιστα διακρινόμενα ἔτι μεταξὺ κλημάτων ἀμπελώνος εὐρέθησαν, μόλις ὀλίγον ἀνεσκαλεύθη τὸ ἔδαφος. Φυσικά, ταῦτα ἐκθαπτόμενα ἄπαξ, δὲν σέβεται πλέον κανεὶς γεωργὸς ἢ ἀμπελουργός. Τὰ καταστρέφει ἀμέσως. Παρακειμένως δὲ εἰς τὸν μνημονευθέντα Ὅρον τοῦ Τεμένους τῆς Ἀθηνάας ἀνέσκαψα καὶ ἀγροτικὸν τινα πιθανῶς, ἀρχαῖον οἰκίσκον. Ὡς λείψανον οἰκιακοῦ σκεύους

εὐρέθη ἐνταῦθα πίθος τεμαχισμένος, ὅτε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἦτο ἐν χρήσει ἀκόμη, εἰς πολλὰ τεμάχια, ταῦτα ὅμως θαυμασίως συνεθραμμένα οὕτως εἶπεῖν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐπίσης διὰ μολυβδίνων συνδέσμων, διότι θὰ εἶχε πάθη βέβαια ὁ πίθος κάποιαν φθορὰν προηγουμένως. Ταῦτα εὐρέθησαν, τὰ μὲν δωμάτια ἐντὸς τῆς ῥηθείσης ἀμπέλου τοῦ Μαραθωνίτου Δημητρίου Χαράμη τὸ ὄνομα· ὁ δὲ τεμαχισμένος πίθος εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ Μαραθωνίτου ἐπίσης Χριστοῦ Δημαντώνη, ὅστις ἀρχαιοθήρας τὸ ἐπάγγελμα ὡς πολλοὶ συγχωρεῖται του, εἶχεν ὅμως καὶ τὴν συγκινητικὴν καλοσύνην νὰ παραδώσῃ εἰς χεῖράς μου τὸν πολύτιμον Ἡόρον τοῦ τεμένου τῆς Ἀθηνᾶς (ιδεὲ Πρακτικὰ τοῦ ἔτους

Εἰκ. 3. Χαλκοῦς λέβης ὀστεοδόχος μετὰ τοῦ καλύμματός του.

1933 σελ. 42). Τὸ ἐπιγεγραμμένον μάρμαρον συνεκίνησε καὶ αὐτόν· τὸν διέφθειρεν ὅμως ἔπειτα ἡ λάμψις τοῦ χρυσοῦ κυπέλλου (Εἰκὼν 5) τοῦ Μυκηναϊκοῦ θολωτοῦ τάφου· διὸ καὶ ὀρμητικὸς μετ' ἄλλων ὡς ἔγραψεν ἡ ἀστυνομία ἐπέπεσεν ἐν ἀπουσίᾳ μου κατὰ τοῦ δευτέρου τάφου τοῦ αὐτοῦ Μυκηναϊκοῦ βασιλικοῦ νεκρικοῦ ἐνδικοῦ ἐνδικοῦ ἐνδικοῦ ἐνδικοῦ, ὃν ἐγὼ ἐκ λόγων τινῶν εἶχα προϋποθέσῃ καὶ εἰς τοὺς περὶ ἐμὲ δυστυχῶς προείπη, ὡς ὑπάρχοντα, χωρὶς εὐθύς τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας νὰ δυνηθῶ καὶ νὰ τὸν ἀνασκάψω. Ἀσύλητον ὅμως κατόπιν εὔρον καὶ αὐτόν, μὲ φανερά μόνον τὰ σημεῖα ὅτι τὴν σύλησίν του οἱ ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου κατελθόντες εἰς τὴν κυψέλην τυμβωρύχοι ἀπεπειράθησαν μὲν, ματαίως ὅμως. (Μετ' ἐμοῦ κατῆλθον εἰς τὴν κυψέλην καὶ αὐτόπται ἔγιναν τῆς κακοποιοῦ δράσεως τῶν Μαραθωνιτῶν κλεπτῶν ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος Μαραθῶνος καὶ ὁ διδάσκαλος τοῦ σχολείου της).

§ 3.

Μετὰ τὰς ἀνωτέρω ζητήσεις ἡ προσοχή μου ἐστράφη εἰς τὸν νοτίως (πρὸς τὸ ὄρος Ἀγριελίκι) ἐκτεινόμενον, ἀμέσως ὅμως καὶ τοῦ Ἡρακλείου ἀπτόμενον τόπον, ὅστις ἐμφανῶς ἐδῶ, ἐντὸς τοῦ τεμένους τούτου πλέον καὶ ἀκριβῶς εἰς τὴν βορειοδυτικὴν αὐτοῦ γωνίαν παρὰ τὸ σημειούμενον ἐν τῷ σχεδιογραφίῳ ἐκκλησίδιον (Εἰκῶν 6), ἀνυψούμενος ὀλίγον ὑπὲρ τὴν χαμηλοτέραν ὁμαλὴν ἐπιφάνειαν τῆς ἐκτεταμένης πλατείας τῶν ἀσκήσεων τῶν ἐφήβων, σχηματίζει ἓνα ἰδιαίτερον ἐπίπεδον. Τὰ περὶ τοῦ ἐπιπέδου τούτου ἐξήγησα ἐν Πρακτικοῖς τῷ 1934 σ. 31¹.

¹ Πρέπει νὰ σημειώσω ἐνταῦθα πῶς τὰ ἐν σελίδι τῶν Πρακτικῶν ἐκείνων τοῦ 1934 διορθῶν ἐν τῇ ὑποσημείωσει 1) τῆς σελίδος 1ης διὰ τῆς προσθήκης τῆς λέξεως: «ἀλλαχοῦ» εἰς τὸ: «περὶ ἧς τὰ εἰκότα (ἀλλαχοῦ) ἐλέχθησαν». Τὸ ἐλέχθησαν τοῦτο ἀνεφέρθη ὑπὸ τοῦ τυπογραφικοῦ διορθωτοῦ εἰς τὸν Archäol. Anz., τοῦ ἔτους νοουμένου ὡς ἔτους Juli 1933 bis Juli 1934, ὅπερ δὲν εἶνε ὀρθόν. Καλῶς ὅμως δύναται νὰ προσαρμοσθῇ ἡ λέξις πρὸς τὴν παραπομπὴν Arch. Anz., νοουμένου ὡς ἔτους Juli 1934 bis Juli 1935, τὰ ὅποια ὡς γενόμενα μετὰ τὸν Ἰούνιον 1934 γραπτῶς μετέδωκα τῷ κ. Καρο, διατρίβοντι ἐν Βερολίνῳ κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1935, ὅτε ἐγὼ ἀσθενῶν συνέτασσον τὸ μὴ τελειωθὲν ἄρθρον μου διὰ τὰ Πρακτικά τοῦ 1934. Ἀναφερόμενος ὅμως ἐδῶ εἰς τὰ ὑπὸ τὸν κ. Καρο εὐμενῶς σημειωθέντα ἐν Arch. Anz. Juli 1934 bis Juli 1935 συνάπτω πρὸς ἐκεῖνα καὶ τὰ ἀκόλουθα. Ὁμιλῶν καὶ περὶ τῆς τελειωτικῆς κατὰ τὸ ἔτος 1934 ἐν τῷ Μυκην. τάφῳ ἐργασίας μου συμφώνως πρὸς τὰς ἐμὰς περὶ αὐτῆς πληροφορίας (διαπιστωθείσας καὶ κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν του εἰς τὸν Μαραθῶνα) ὁ κ. Καρο προσφέρει καὶ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ πολῦτιμον δι' ἐμὲ συμβολήν, παραπέμπων περὶ μὲν τοῦ χρυσοῦ κυπέλλου (Eik. 5) εἰς τὸ περὶ τῶν Μυκηναϊκῶν ὀριζοντίων τάφων (Schachtgräber) μέγα ἔργον του εἰς σελ. 217 καὶ εἰς πίνακας 127, 168, διὸ καὶ τὸ κύπελλον τοῦτο, ὡς οἰκογενειακὸν κειμήλιον τῆς δυναστείας, ἀνάγει εἰς τὸν 16/15 πρὸ Χρ. αἰῶνα· τὸν δὲ κυπελοειδῆ τοῦ Μαραθῶνος τάφου τάσσω εἰς τὸν 13^{ον} πρὸ Χρ. αἰῶνα, εἰς ὃν θέτει καὶ τὸν θολωτὸν κυπελοειδῆ τοῦ Μαινιδίου. Ὅτι ὅμως ἀλήστευτος καὶ ἄθικτος ὅλως διόλου παραδόξως διεσώθη ὁ ἐν Μαραθῶνι σύγχρονός του δὲν «ὑποθέτω» ἀπλῶς ἐγώ, ἀλλὰ ἀσφαλῶς βεβαίωμαι, πρῶτον ἐκ τοῦ ὅτι οὐδὲν ἀπολύτως σημεῖον δεικνύει παραβίασμον τοῦ τάφου (λεπτομερῶς τὰ περὶ τούτου ἰδὲ ἐν Νέῃ Ἑστία τοῦ 1934 τεῦχος 191, 192), τοῦ ὁποίου τὰς λιθίνας κάλλιστα ἠρμοσμένας πλάκας ὡς καλύμματα δὲν ἤθελαν ἐφαρμόσῃ βέβαια τόσον θαυμασίως πάλιν συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχικὴν τὴν θέσιν οἱ λησταὶ καὶ τυμβωρύχοι, ὡς αὐτοπροσώπως αὐτὰς εὐρήκα παρόντος καὶ τοῦ κ. Fernand Ghisl μηχανικοῦ — ἀρχαιολόγου μετὰ τῶν ἐργατῶν μου· δεύτερον, διότι ἡ ἐπιφάνεια τοῦ διαπέδου τῆς κυψέλης δὲν θὰ εὐρίσκετο τόσον θαυμασίως καλῶς στρωμένη διὰ καθαρᾶς τέφρας πάχους δέκα ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου, ὡς κατακαθίσματος τῆς ὑπερθεν αὐτῆς πυρᾶς, καθόσον οὔτε τὴν τέφραν οἱ λησταὶ θὰ ἐπανέθετον ἐπιμελέστατα καὶ σοφώτατα ὡς καλοὶ οἰκοκυραῖοι ἐπὶ τοῦ διαπέδου, ἐπάνω τῆς δὲ καὶ ὄλην τὴν πυρὰν αὐτῆς, ὡς εἶχεν αὐτῇ πρότερον, πρὶν ἐγὼ τὴν ἐγγίσω· ἀλλ' οὔτε ἄθικτον καὶ κατὰ χόρον ἤθελε μείνῃ ὅλον τὸ σῶμα τῆς πυρᾶς ἀπὸ τῆς τέφρας καὶ ἄνω εἰς ὕψος δύο μέτρων ἐντὸς τῆς ὅλης περιφερείας τῆς κυψέλης μέχρι τῶν παρειῶν αὐτῆς· τρίτον, διότι περιεργοὶ θὰ

Καὶ εὐθύς ἐδῶ τὸ συναπτόμενον, ὑπὸ τοῦ κ. Fernand Ghiol ἐκπονηθὲν σχεδιογράφημα τῆς περιοχῆς τοῦ περιτειχίστου ἱεροῦ τοῦ Ἡρακλέους, μετὰ τῶν προσαρτημάτων αὐτοῦ, περιτειχίστων ὠσαύτως καθ' ἑαυτά, δίδει μίαν ἰδέαν περὶ τοῦ μεγέθους τοῦ μοναδικοῦ τούτου τεμένους, καὶ μοναδικοῦ ὄχι μόνον διὰ τὸν Μαραθῶνα — ἐξ ὧσων τοῦλάχιστον τὰ τοιαῦτα ἱερὰ ἐν Ἑλλάδι γνωρίζομεν ἢ εἰκάζομεν ποίαν ἔκτασιν εἶχον, ἐξαιρουμένων ἐννοεῖται τοῦ ἐν Δελφοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ τοῦ Διός· διότι ταῦτα εἶνε ὅλως διόλου ἄλλης φύσεως. Τὸ ἡμέτερον ἐν Μαραθῶνι μὲ μόνην ἤδη τὴν πλατεῖάν του, πλατεῖαν τῶν ἀσκήσεων, ὡς εἶπα, τῶν ἐπὶ διε-

ῆσαν, νῆ τὸν Κῦνα, οἱ λησται οὗτοι, ἐὰν ἤνοιγον τὸν τάφον ὄχι μόνον ὡς ἄλλα πνεύματα, ἀλλὰ καὶ ὡς Ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ δὲν θὰ ἤγγιζον κἂν τὸ ἀπαστρέπτον χρυσοῦν κύπελλον ὅπερ εἰς τὰς χεῖράς του ἐκράτει ὁ νεκρὸς βασιλεὺς, διὰ νὰ εὐρωμεν ἡμεῖς αὐτὸ σήμερον μετὰ εἰκοσιδύο ἑκατονταετίας ἀκριβῶς εἰς τὴν θέσιν του, μόλις ὀλίγον καλυπτόμενον ὑπὸ τοῦ ἀνωτάτου στρώματος τοῦ εἰσρεύσαντος εἰς τὸν τάφον ἐπὶ αἰῶνας καὶ χιλιετηρίδας λεπτοτάτου καὶ ἐν εἰδῆ ἀλεύρου ὑγροῦ χρώματος τοῦ καλύψαντος τὸ νεκρὸν σῶμα. Ἄλλὰ τοιαῦτα πράγματα ὑποθέτω ὅτι δὲν εἶνε κἂν νὰ λέγονται, διότι θὰ ἦσαν μωρότατα. Ὑπὸ τὴν αὐτὴν δὲ ἀδιατάρακτον ἐντελῶς τέφραν μετὰ τῆς αὐτῆς ὡς εἰκὸς πυρᾶς ὑπὲρ αὐτὴν εὐρέθη πλὴν τοῦ πρώτου καὶ ὁ δεύτερος τῆς κυψέλης τάφος, ὁ τῆς βασιλείσεως ὡς ὑπέθεσα, ἡ ὁποία ἴσως συναπέθανε κατὰ τύχην μετὰ τοῦ βασιλέως, ἡ καὶ ἐσφαγιάσθη, ἡ καὶ ἡ ἰδία ἀπέσφαξεν ἑαυτὴν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἀνδρός της. Ἀκριβῶς ὁμοῦ παρὰ τὸν τάφον τοῦτον τῆς «βασιλείσεως» ἄς εἰπῶ οὕτω πρὸς εὐκολίαν, καὶ μεταξύ αὐτοῦ καὶ τῆς παρεῖας τῆς κυψέλης, εἶχα ἀφήσῃ προσωρινῶς τοῦλάχιστον ἄθικτον μέρος τι τῆς πυρᾶς, διὰ νὰ δυνηθοῦν καὶ ἄλλοι ἐπισκέπται τοῦ Μυκηναϊκοῦ τούτου νεκρικοῦ ἐνδαιτημάτος νὰ ἰδοῦν πῶς εἶχον τὰ πράγματα ἀρχικῶς ἐν αὐτῷ διὰ τινος «μάρτυρος» τῆς σκαφῆς, καθὼς τὰ ἐπίτηδες ὑπολειπόμενα ταῦτα πάσης σκαφῆς, π. χ. καὶ τῶν νεοσκαφῶν ὁδῶν, συνήθως παρ' ἡμῖν λέγονται. Ἄλλ' οἱ βαρβαρικοὶ σημερινοὶ εἰσβολεῖς εἰς οὓς χώρους ἔσκαψα, ὅσοι ὡς ὑποποιοῦν ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας θεωρηθέντες ἐφυλακίσθησαν, νεωστὶ δὲ ὑπὸ τοῦ πλημμελειοδικείου ὡς ἔνοχοι κατεδικάσθησαν, καὶ τὸν «μάρτυρα» τοῦτον κατέσκαψαν καὶ ἐν γένει ἔκαμαν ὅ,τι ἄλλο ἠδύναντο εἶτι νὰ κάμουν (τίς θὰ τοὺς ἐμπόδιζε;) ἐντὸς τῆς κυψέλης. Ὅταν πᾶσα ἀνασκαφὴ ἔνεκα ἐλλείψεως πόρων εἶχε διακοπῆ, αὐτοὶ ἀφῆρσαν καὶ συναπήγαγον καὶ πάσας εἶτι τὰς δοκοὺς καὶ τὰ λοιπὰ στηρίγματα τῶν παρεῖων τῆς κυψέλης, τὰ ὁποῖα ἐθεωρήθησαν ὑπ' ἐμοῦ ἤδη κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1933 ἀπαραίτητα ἐκ δικαιολογημένου φόβου μήπως ἐπὶ τῶν κεφαλῶν μας καταρροῦσουν τὰ τοιχώματα αὐτῆς· κατεθραύσθη δὲ καὶ ἡ κλίμαξ ἡ φέρουσα ἄνωθεν ἀπὸ ὕψους ὀκτὼ μέτρων εἰς τὸ βάθος τῆς κυψέλης, λυσσαλέως καταστραφέντος καὶ παντὸς τεμαχίου αὐτῆς. Ἐξηφανίσθη τέλος καὶ ὁ σφηνοειδοῦς σχήματος ὀγκώδης λίθος, τὸν ὁποῖον εὐρήκα μεταξύ τῶν παμπλείστων ἐκ τῆς κυψέλης ἐξαχθέντων κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν κοινῶν λίθων, διότι ἐπὶ τῆς πλατείας αὐτοῦ ἐπιφανείας ἔφερε χαραγμένα σχήματα παραδόξως δεικνύοντα ὁμοιότητα πρὸς τινὰ σχήματα τῆς Μινωικῆς ἀλφαβήτου. — Συνάπτω ἐνταῦθα καὶ τὴν ἐν τῷ αὐτῷ Arch. Anz. παρατήρησιν τοῦ κ. Καρο ὠσαύτως, ὅτι καὶ ἐν τῷ Ἀθήνησι Κεραμεικῷ εὐρέθησαν τάφοι μικρῶν παιδίων, ὡς εὐρέθησαν καὶ ἐν τῇ Νεκροπόλει τοῦ Μαραθῶνος ἀποτελοῦντες χωριστὰς ὁμάδας· ἰδὲ Arch. Anz. τοῦ 1932, 200.

τίαν ὡς νεοσυλλέκτων τρόπον τινά τοῦ στρατοῦ ὑπηρετούντων ἐφήβων, ὁμοῦ μὲ ἓνα μικρὸν τεμάχιον τοῦ παρακειμένου ὑψηλοτέρου κατὰ τι τῆς πλατείας ἐπιπέδου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου σημειώνεται τὸ μνημονευθὲν ἐκκλησίδιον μήκους 4 περίπου μ. καὶ πλάτους τριῶν, ἔχει συνολικὸν ἐμβαδὸν εἰκοσιῦτο περίπου χιλιάδων τετραγωνικῶν μέτρων. Ἄλλὰ τὸ ὑπολειπόμενον μέχρι καὶ πέραν τῆς πλατάνου (Εἰκὼν 8) καὶ ἱκανῶς δεξιόθεν ἦτοι βορείως τῆς αὐτῆς πλατάνου εἶνε κατὰ τι μόνον μικρότερον. Τοῦτο δὲ εἶνε τὸ τῆς ἀρχαίας «κρήνης», ὡς ἐγὼ πάντα λόγον ἔχω ἀνευδοιάστως νὰ ὀνομάζω αὐτήν, παρὰ τὸ σημερινὸν φρέαρ καὶ τὴν πλάτανον, καί, κοντὰ εἰς αὐτήν, ἓνα ἄλλο πάλιν μέρος σημειούμενον μὲ δύο κυκλωτερῇ τείχῃ ἢ καὶ ὀλίγον ἔξω αὐτῶν ἐκτεινόμενον ἀμέσως παρὰ τὸν σημερινὸν καρπόδρομον, ὅστις κατ' εὐθείαν φέρει πρὸς τὸν Βρανᾶν. Εἰς τοῦτο τὸ σημεῖον διακρίνεται καὶ εἰς τὸ σχεδιογράφημα καὶ

Εἰκ. 3α. Σύνδεσμοι λέβητος καὶ καλύμματος.

εἰς τὴν εἰκόνα 7 ἢ ξηρά, βαθεῖα καὶ βραχωδεστάτη κοίτη τοῦ χειμάρρου, ὅστις κατερχόμενος ἀπὸ τὴν ἐπιβλητικὴν βραχώδη καὶ δασώδη χαράδραν τῆς Ραπεντόζας, ἢ ἄλλως τοῦ ὑψηλότερα κειμένου γνωστοῦ Διονύσου, διευθύνεται ἔπειτα μέχρι τοῦ καταντικροῦ βουνοῦ Κοτρῶνι, ἐκεῖ δὲ στρεφόμενος πρὸς ἀνατολὰς κατ' εὐθείαν γραμμὴν, σκορπίζει ἐν καιρῷ βροχῶν τὰ νερά του εἰς ρεῦμα πλατὺ φερόμενον διὰ τοῦ ἐλαιῶνος. Διὸ καὶ λαμβάνει ἐδῶ τὸ ὄνομα Σκόρπια νερά. Ταῦτα δὲ ἔπειτα καταπλημμυροῦντα τοὺς περαιτέρω πυκνοὺς ἀμπελώνας, μετ' ὀλίγον χάνονται εἰς τὴν ἀμμωδεστάτην τοῦ διασκορπιζομένου τούτου ρεύματος προέκτασιν, καθόσον ἐδῶ προσεγγίζουν τὴν παρακειμένην δημοσίαν ἀμαξιτὴν κατὰ τὸ 36^{ον} χιλιόμετρον αὐτῆς. Ἐντεῦθεν ὁ «Σωρὸς» κοινῶς λεγόμενος (διότι εἰς τὰ ὄμματα τῶν ἀπλοικῶν ἀνθρώπων παρουσιάζετο ἄλλοτε ὡς ἀπλοῦς χωμάτων σωρὸς), ἦτοι ὁ τύμβος τῶν Μαραθωνομάχων, ἀπέχει ὀκτακόσια μέτρα. Ταῦτα λοιπὸν τὰ ὀκτακόσια μέτρα, προστιθεμένων εἰς αὐτὰ καὶ ἄλλων ἑξακοσίων περίπου ὄση εἶνε ἢ ἀπὸ τῆς ἀμαξιτῆς μέχρι τοῦ σημείου ἐκείνου ἀπόστασις ἀρκετὰ ὀπωσδήποτε ἀνατολι-

κῶς τοῦ Μυκηναϊκοῦ τάφου, ὅπερ ἀνωτέρω ἐσημείωσα ὡς θέσιν παρατάξεως τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τὸν Μιλτιάδην, ἀποτελοῦν τὰ ὀκτῶ στάδια ἤτοι τὰ 1500 περίπου μέτρα περί ὧν ὁ Ἡρόδοτος ἐν VI 112, λέγει: «ἦσαν δὲ στάδιοι οὐκ ἐλάσσονες τὸ μεταίχμιον αὐτῶν ἢ ὀκτῶ». Δὲν πρέπει μόνον νὰ νομίσωμεν ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ὁμιλῶν περὶ τοῦ μεταίχμιου τούτου καὶ προσθέτων εἰς τὴν περιῆ αὐτοῦ ἀφήγησίν του ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι «δρομῶ ἴεντο εἰς τοὺς βαρβάρους» ἐννοεῖ, ὡς ὑπετέθη, ὅτι καὶ διὰ πάσης τῆς ἀποστάσεως τῶν ὀκτῶ σταδίων «δρομῶ ἐπιόντες» ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Περσῶν. Ὁ ἱστορικὸς ἀναφέρει τὸ γεγονός τῆς ἐν ταχεῖ βαδίσματι ἐπιθέσεως κατὰ τῶν ἐτοίμων ἤδη

Εἰκ. 4. Τὸ λιθόστρωτον τοῦ δαπέδου τοῦ ναΐδιου (Ἀθηνᾶς;).

νὰ τοὺς δεχθῶσι («παρεσκευάζοντο ὡς δεξόμενοι») ἐχθρῶν. Δὲν εἶχεν ὅμως ἀνάγκην νὰ ἐξηγήσῃ εἰς τοὺς ἀναγνώστας του ὅτι ἀπὸ τῆς ἀσυγκρίτως μικροτέρας τῶν 1500 μέτρων ἀποστάσεως, ἤτοι δεκάδων τινῶν μέτρων βολῆς τόξου, ἀλλάξαντες τὸ βῆμά των, ἀπὸ βάδην εἰς ταχύ, «δρομαῖον» μάλιστα, τρέχοντες δηλαδὴ αὐτὸ τοῦτο πλεόν, ἐπετέθησαν κατὰ τῶν ἀντιμετώπων πολεμίων. Διότι τοῦτο θὰ ἐφαίνετο εἰς πάντα ἀρχαῖον περιιτῆ ἐπεξήγησις, γνωστοῦ ὄντος πόσον ὁ βαρεῖαν πανοπλίαν φέρων ὀπλίτης ἠδύνατο ἀλματικῶς οὕτως εἰπεῖν νὰ δράμῃ. Περισσότερον δὲ πρέπει νὰ προσέξωμεν εἰς τὸ ὅτι ἐνῶ ἐν κινήσει πλεόν εὐρίσκοντο οἱ Ἀθηναῖοι φαλαγγίται, οἱ Πέρσαι ἤδη ἐτοιμοὶ ἦσαν καὶ νὰ τοὺς δεχθῶσι ἐπιτιθεμένους. Ὅπερ σημαίνει ὅτι καὶ αὐτοί, ἀποφασί-

σμένοι πλέον νὰ μετρηθῶσι μὲ τὸν ἐχθρὸν ἐκείνην τὴν ἡμέραν καὶ ὄχι ἄλλην, ἐσπευσμένως μάλιστα μόνον ἐκείνην καὶ οὐδὲ τὴν ἐπαύριον ἄν, ἔξηλθον ἐκ τοῦ ἰδικοῦ των στρατοπέδου, καθὼς καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐκ τοῦ ἰδίου ἑαυτῶν ἐν τῷ Ἡρακλείῳ, διότι ἀμφοτέρους ὁ αὐτὸς λόγος ὤθει νὰ πράξωσι τοῦτο. Ἦτο δὲ ὁ λόγος οὗτος ὅτι οἱ μὲν ἐμπειροπόλεμοι Πέρσαι δὲν ἦσαν βέβαια μωροὶ ὥστε τὴν μάχην νὰ ἀναβάλωσι μέχρι τῆς γνωστῆς πλέον εἰς ὅλους ἡμέρας, καθ' ἣν οἱ δισχίλιοι Σπαρτιάται ἐπίκουροι ἀναποδράστως θὰ εὐρίσκοντο παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Ἀθηναίων ἐν Μαραθῶνι, οὕτω δὲ ἵνα καὶ τὴν νίκην δώσωσιν εἰς αὐτούς· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, διότι, βέβαιοι περὶ τῆς νίκης διὰ τῆς ἰδικῆς των μόνον ἀνδρείας καὶ ἐθελουσίας, δὲν ἤθελον συμμετόχους αὐτῆς νὰ κάμουν καὶ τοὺς Σπαρτιάτας, ὥστε καὶ ὡς σωτήρες των μάλιστα οὗτοι νὰ φανοῦν εἰς τὸν κόσμον.

Ἄλλὰ ταῦτα κατωτέρω μόνον καὶ εἰς ἄλλην συνέχειαν λόγου θὰ ἐξηγήσω ἀκριβέστερον. Παρεκβατικῶς δὲ προδηλῶ ἀπλῶς αὐτὰ ἐνταῦθα, ὡς στενωῶς συνδεόμενα πρὸς ὅσα πολλαχού ἐν τῇδε τῇ ἐκθέσει μνημονεύω ἐπιμένων συχνὰ περὶ τὰ τοπογραφικά, ἔστω καὶ μετὰ περισσοῦς ἀκόμη ἀκριβολογίας. Ἄλλ' ἐνῶ ἐξ ἑνὸς ἐσχημάτισα τὴν πεποίθησιν ὅτι ὁ Ἡρόδοτος εἶνε πολὺ πιστότερος καὶ ἀκριβέστερος ἱστορικὸς ἀφηγητῆς, παρ' ὅσον κοινῶς πιστεύεται, περὶ τε παμπόλλων ἄλλων ἀναμφιβόλως καὶ οὐχ ἦττον προκειμένου ἰδιαιτέρως περὶ τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ γεγονότος τοῦ Μαραθῶνος, ἐξ ἑτέρου δὲν ἐπιθυμῶ νὰ ἀπομακρυνθῶ διόλου ἐκ τοῦ περιφήμου διδάγματος, τὸ ὁποῖον διὰ τοιαύτην περίστασιν ἀκριβῶς, ὅποια εἶνε καὶ ἡ περὶ τῶν πραγμάτων τοῦ Μαραθῶνος, πρὸ πολλοῦ μέγας στρατάρχης, ὁ Μόλτικε, ἔδωκεν εἰς τοὺς ἱστοριολογοῦντας, ὅτι «τὸ μόνον ὑπόλοιπον πραγματικότητος ἐκ παλαιοῦ τινος γεγονότος εἶνε ὁ τόπος, die Örtlichkeit, ἐν ᾧ τοῦτο συνέβη». (Πρβ. περὶ τῶν τοπογραφικῶν μου συμβολῶν ἐν Μαραθῶνι, Καρο, ἐν Arch.Anz. Juli 1933 bis Juli 1934 ἐν στήλῃ 147ⁿ καὶ τὴν ἐμὴν αὐτόθι σημειουμένην μελέτην ἔτους 1928).

Ἄλλ' ἐπανέρχομαι τώρα εἰς τὰ ἐξ ὧν καὶ εἰς τὰ τελευταῖα ταῦτα παρεξέβην.

§ 4.

Εἰς τὸ ὑψηλότερον λοιπὸν τῆς πλατείας τοῦ Ἡρακλείου σχηματιζόμενον ἐπίπεδον, καὶ μόνον ἐπ' αὐτοῦ, καθόσον μάλιστα καὶ διὰ τοίχου ἀρχαίου τοῦτο ἀπὸ τῆς πλατείας ἐμφανῶς διαστέλλεται, δι' ὅλους τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους ἀνέφερα εἰς τὰ προπερυσινὰ Πρακτικά (τοῦ 1934 ἐν σελ. 31 καὶ 32), ἐστοχάσθην τότε ἤδη ὅτι ἐξάπαντος πρέπει νὰ ἔκειτο καὶ ὁ βωμὸς καὶ τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἡρακλέους, ἀκόμη καὶ τῶν Ἑλλανοδικῶν αἱ ἔδραι καὶ ὅτι ἄλλο τοιοῦτον. Τὰ εὐρήματά μου τὰ ἐκεῖ σημειωθέντα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν σελίδι 34

ὡσαύτως μέχρι 35 μνημονευθέντα, διαπιστώνουν ὅτι, καὶ ἄνευ ἄλλων ἐνδείξεων, μόνον ἐκεῖ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἔκειντο τὰ εἰρημένα διὰ πᾶν τοιοῦτον ἱερὸν ἄμα καὶ στρατῶνα, ἀλλὰ καὶ στάδιον ἐπίσης κατὰ Πίνδαρον ἀγῶνων, ἀπαραίτητα τῆς λατρείας στοιχεῖα¹⁾. Ἐσημείωσα ὅμως εἰς τὰ τοῦ 1934 Πρακτικὰ ἐν σελίδι 32 καὶ τινα περὶ συντριμμάτων μαρμάρων ὡς τῶν μόνων λειψάνων κτισμάτων τοῦ ἱεροῦ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου ἀκριβῶς ἐπιπέδου, τῆς σημασίας τῶν ὁποίων τὴν διάγνωσιν ὡς δυνατὴν τότε παρέστησα μόνον ὅταν ἤθελα κατὰ τὸ ἀκόλουθον πλέον ἔτος (τὸ 1935) ἀναλάβῃ τὰς ἀποτόμους τότε, ὡς ἀνωτέρω εἶπα, τὴν 16 Αὐγούστου τοῦ 1934 ἔνεκα ἀχρηματίας διακοπείσας ἀνασκαφάς. Ἴδου λοιπὸν ἐδῶ τί ἐκ τῶν ἐπαναληφθεισῶν πράγματι κατὰ Σεπτέμβριον καὶ Ὀκτώβριον τοῦ λήξαντος ἔτους 1935 ἀνασκαφῶν, χάρις εἰς τὴν ἀμείωτον πρὸς ἐμὲ ἐμπιστοσύνην τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ τὴν ἔγκαιρον πρόνοιαν τοῦ κ. Γενικοῦ Γραμματέως, περὶ τῶν πραγμάτων τούτων ἐπιστοποίησα.

Τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος μάρμαρα (Εἰκῶν 8 καὶ 9), ἄλλα μὲν ὡς οἰκοδομικοὶ ἀρχαῖοι λίθοι, ἄλλα δὲ ὡς κατασυντετριμμένα καὶ πολλαχῶς βεβλαμμένα ὀγκῶδη τεμάχια ὀγκωδῶν ἐπίσης ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ αὐτοῦ βεβαίως ἐν ταύτῃ τῇ θέσει ὑπάρξαντός ποτε κτίσματος κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς τοῦλάχιστον χρόνους, εὐρῆκα ἐντετειχισμένα ἐν ὑστάτοις νεωτέροις χρόνοις εἰς τὸ μνημονευθὲν καὶ ἀνωτέρω εὐτελέστατον ἐκκλησίδιον ὡς κατασκευάσμα τοῦτο πρόχειρον τῶν μοναχῶν ἀναμφιβόλως τοῦ μεγάλου ποτέ, ἐπιβλητικοῦ καὶ εἰς τὰ ἐρείπια του σήμερον Μετοχίου Βρανᾶ. Διεσώθησαν ταῦτα καὶ μετὰ τὴν 21 Ὀκτωβρίου τοῦ λήξαντος ἔτους 1935, ὅτε τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἀρξαμένων τῶν χειμαρρῶδῶν τοῦ φθινοπώρου βροχῶν ἠναγκάσθη νὰ διακόψω αὐθις τὴν ἐργασίαν εἰς τὸν Μαραθῶνα, ἂν καὶ ὄχι νὰ ἐγκαταλείψω αὐτὴν ἐντελῶς.

¹⁾ Ἐν σελίδι 32 στίχῳ 7 κάτωθεν, τὸ λεγόμενον «κατὰ τὰ προειρημένα» περὶ τῆς μαρτυρίας τοῦ Πινδάρου δὲν λέγει τίποτε, διότι «δὲν προετάχθη» τίποτε, ἐμνημονεύθη ὅμως εὐτυχῶς ὡς παραπομπὴ ἐμὴ ὑπὸ τοῦ κ. Καρο αὐθις ἐν Arch. Anz. 1934 - 35 στήλῃ 183 συμφώνως πρὸς τὰ Πρακτικὰ ταῦτα τοῦ 1933 ἐν σελίδι 32 σημ. 1 καὶ πρὸς τὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τοῦ 1934 σ. 14. Τοῦ Πινδάρου ἡ μαρτυρία κεῖται ἐν Ὀλυμπιονικῶν φῶδῃ IX στίχῳ 89: οἶον! δ' ἐν Μαραθῶνι σαλαθεῖς ἀγενοῖαν | μένε ἀγῶνα Πρᾶσβυτέρων ἀμφ' ἀργυρίδεσσιν (οἶον! ἐπιφώνησις εἶνε θαυμάζοντος) κατὰ τὴν παράφρασιν τοῦ Νεοφύτου Δούκα: «ὦ! πῶς ἂν ἐξείποι τις ἀξίως, ὅπως αὐτὸς ἑαυτὸν ὑπέξελών τῶν ἀγενοῖαν παίδων (καθόσον ὡς παῖς εἶχε νικῆσιν ἐν τοῖς Παναθηναίοις τῶν Ἀθηνῶν), τελείων ἀνδρῶν ὑπέστη ἀγῶνα παραδόξως, ἐπ' ἀργυραῖς φιάλαις» (αἱ ὁποῖαι ὡς βραβεῖον ἐδίδοντο εἰς τὸν νικητὴν). Ὁ νικητὴς Ἐφάρμοστος εἶχε νικῆσιν καὶ εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ Ἡραίου τοῦ Ἀργους, πρὸς οὓς, ὡς καὶ πρὸς τὰ Ἴσθμια, παραβάλλονται οἱ ἐν τῷ Ἡρακλείῳ τοῦ Μαραθῶνος. Περὶ τῶν Ἡραίων τοῦ Ἀργους ἰδὲ καὶ Christ, Pindari carmina, ἐν Λειψία 1896, Prolegomena p. 88. Ὁ Ἐφάρμοστος ἐνίκησε (στ. 86) καὶ «ἐν Κορίνθου πύλαις» ἦτοι εἰς τὰ Ἴσθμια, ἐνίκησε δὲ καὶ ἐν Νεμέῳ (στ. 87).

Ὅταν ὀλίγον κατόπιν ἐπανῆλθον εἰς τὸ Ἡράκλειον, εὗρηκα ὅτι ὁ ἰδιοκτῆτης τοῦ παρὰ τὸ ἐκκλησίδιον ἀγροῦ ὀλίγων τετραγωνικῶν μέτρων Μαραθωνίτης ἀγρότης Ἀθανάσιος Μπαϊρακάρης, ἀροτριάσας ἐν τῷ μεταξὺ τὸν ἀγρόν, βιαίως μετετόπισεν ὅλα τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος μάρμαρα, καὶ ἐν μὲν ἐξ αὐτῶν ἐξαφανίσας, ἄλλο δὲ εἰς βαθὺν βόθρον καταρρίψας, διέλυσε καὶ αὐτὸ εἰς τεμάχια. Εὐτυχῶς ὡς παρατηρητῆς ἐκεῖ τῶν ἀγροίκων τάσεων τῶν ἀνθρώπων

Εἰκ. 4α. Λείψανα τοῦ μαρμαρίνου ἀγάλματος τῆς θεᾶς καὶ τῶν ποδῶν τοῦ θρόνου αὐτῆς.

καὶ μὴ ἀπατώμενος ὡς πρὸς τὰς ἥκιστα ἀγαθὰς αὐτῶν διαθέσεις εἶχα τὴν πρόνοιαν, κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀκόμη τοῦ Σεπτεμβρίου νὰ μετακαλέσω ἐξ Ἀθηνῶν φωτογράφον καὶ λάβω φωτογραφίας τῶν μαρμάρων, καθὼς καὶ τῆς ἀνασκαφῆς ἐν γένει εἰς τὸ ἐκκλησίδιον. Τοιοῦτοτρόπως διὰ τὰς ἐπὶ τῶν μαρμάρων παρατηρήσεις δὲν ἐξημιώθην πολὺ, ἐπεδόθη δὲ καὶ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς παιδείας ἐν δέοντι ἢ περὶ τῶν κυριολεκτικῶς βαρβαρικῶν τούτων πράξεων κακοβούλων καὶ βαναύσων ἀνθρώπων ἀναφορὰ μου. Ἐχουσι λοιπὸν τὰ κατὰ τὰ λείψανα ταῦτα ἀρχαίου κτίσματος ἐνταῦθα καὶ τὰ περὶ τὸ ἀξιόσπουδαστον ὡσαύτως ἐκκλησίδιον ὡς ἐξῆς.

§ 5.

Τὸ ἐκκλησιδίου, ὡς ἐξῆλθεν εἰς φῶς διὰ τῆς ἀνασκαφῆς, δὲν εἶνε τὸ πρῶτον κτισθὲν ἐνταῦθα. Προῦπήρχεν ὑπ' αὐτὸ ἄλλο παλαιότερον, εὐδιάκριτον γενόμενον μετὰ τὴν ἀνασκαφήν. Ἀλλὰ τὸ ἐκκλησιδίου (Εἰκῶν 16), καὶ τὸ ἐπάνω - ἐπάνω νῦν φαινόμενον καὶ τὸ ὑπ' αὐτὸ προῦπάρξαν, ἰσομέγεθες πρὸς αὐτό, δὲν εἶνε προσανατολισμένον, ὡς πᾶσαι αἱ ἐκκλησῖαι μας, πρὸς ἀνατολάς, ἀν καὶ πάντα τὰ ἄλλα στοιχεῖά των, τὸ «Ἱερὸν» πρῶτα ἢ τὸ

Εἰκ. 4β. Πηλίνη λεοντοκεφαλὴ ὑδρορροή τοῦ ναϊδίου.

«Ἁγιον Βῆμα» ὅπως καὶ κατὰ τοὺς δύο τρόπους ὀνομάζομεν ἡμεῖς σήμερον τοῦτο, εἶτα τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἐκκλησιδίου, τὸ προωρισμένον διὰ τοὺς ἐκκλησιαζομένους, καὶ τέλος τὸ πρὸ αὐτοῦ (ἐκ δυσμῶν ἐννοῶ) προαύλιον ἢ ὑπόστεγον τοῦ ναϊδίου, ἔνθα κεῖται ἡ εἴσοδος εἰς τοῦτο, συμπίπτουσιν ὡς φαίνεται ἐντελῶς. Ἀλλὰ ὁ βόρειος ἀμφοτέρων τῶν ἐκκλησιδίων τούτων τοῖχος δὲν ὁμοιάζει κατὰ τὸ κτίσιμόν του οὔτε πρὸς τὸν νότιον τοῦ νεωτέρου (τοῦ ἐπάνωθεν) οὔτε πρὸς τὸ εὐτελέστατον τοῦ εἰκονοστασίου τοίχωμα αὐτοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τῆς λεγομένης «Ὁραίας Πύλης» ἦσαν ἐντειχισμένα, τοποθετημένα μᾶλλον πρὸς σχηματισμὸν ἐνὸς τοιχείου μετ' ἄλλων λιθαρίων, τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος μάρμαρα. Ὁ βόρειος τοῖχος, διακρινόμενος ἀρκετὰ καὶ πρὶν ἐγὼ σκάψω ἐδῶ, ἐθεωρήθη

εὐθύς ἐν ἀρχῇ τῆς ἐργασίας ὑπὸ ἐμπειρογνομόνων παρατηρητῶν ὡς ἑλληνιστικῶν χρόνων, καὶ ὑπ' ἐμοῦ δὲ ὠσαύτως, ὅστις πρὶν σκάψω ἐπίστευα ὅτι θὰ εὑρισκα ἐκεῖ ἓνα δωμάτιον ἀρχαίων πάντως χρόνων, καὶ ὄχι ἓνα χριστιανικὸν ναῖσκον· διότι τὸ κύριον ἐνὸς τοιούτου ναΐσκου παρ' ἡμῖν γνώρισμα, ἢ πρὸς ἀνατολὰς δηλαδὴ κατεύθυνσις, μοῦ ἔλειπε. Τοιουτοτρόπως ὡς πρὸς τὴν περὶ τῶν πραγμάτων τούτων κρίσιν μου ἤχθην εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ μὲν παλαιότεροι κτίσται τοῦ πρώτου ἐκκλησιδίου, ἀποβλέποντες εἰς τὸν ἔτοιμον ἐκ χρόνων προχριστιανικῶν, τῶν ἑλληνιστικῶν δηλονότι, τοῖχον, δὲν ὤκνησαν νὰ χρησιμοποιήσουν αὐτὸν διὰ τὸ ἰδικόν των χριστιανικὸν ναῖδιον, μὲ θυσίαν τῆς εὐθὺ πρὸς ἀνατολὰς ἐπιβαλλομένης κατευθύνσεως τούτου· οἱ δὲ ἀνακαινισταὶ αὐτοῦ, πολὺ νεώτεροι, τῶν ἐσχάτων δηλαδὴ χρόνων χριστιανοί, ἀπλῶς ἐπὶ τῶν φανερῶν ἰχνῶν του ἀνφοδόμησαν τὸ ἑαυτῶν, χρησιμοποιῶντες τὰ μόνον περισωθέντα οἰκοδομικὰ τε καὶ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐκ τοῦ πάλαι ποτέ, πρὸ πολλῶν αἰῶνων, προϋπάρχοντος ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κτίσματος, ὡς παρουσιάζονται αὐτὰ σήμερον ἐκεῖνα μὲν κατὰ χώραν, ταῦτα δὲ ἐπὶ τῶν φωτογραφιῶν, ἀφοῦ ἀπετειχίσθησαν ἐκ τοῦ εἰκονοστασίου. Πάντως ὅμως ἔχομεν ἐνταῦθα λείψανα ἀρχαίου κτίσματος, καὶ τούτου λίαν ἀξιολόγου προφανῶς, ὡς μαρτυροῦσιν αὐτὰ ταῦτα τὰ μεγάλοςχημα καὶ καλοειργασμένα μαρμάρινα ὑλικά του. Τώρα, διατί εἰς τὸν τόπον τούτον δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διασωθῇ τι περισσότερο ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ἀρχαίου κτίσματος παρὰ τὸν βωμὸν καὶ παρὰ τὸ ἄγαλμα τοῦ λατρευομένου ἡμιθέου, ἐξήγησα ἤδη εἰς τὰ προσηγηθέντα Πρακτικά τοῦ 1934 ἐν σελίδι 33. Τί περισσότερο ἀληθῶς ἦτο δυνατόν νὰ εὑρεθῇ εἰς τὸ ἐλάχιστον ἐκεῖνο στρῶμα φυτικού χώματος, τὸ μυριάκις διὰ τῶν αἰῶνων ὑπὸ τοῦ ἀρότρου ἀνασκαλευθέν, ὅπερ ἐν τούτοις δὲν μᾶς ἐστέρησεν ὀλοτελῶς ἐνδεικτικωτάτων τινῶν ὠραίων εὐρημάτων ἐκ τῶν λαμπρῶν τῆς Ἑλλάδος χρόνων τῶν πλησιεστάτων εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ πράγματα τῶν ἀρχῶν τοῦ πέμπτου καὶ τοῦ τέλους τοῦλάχιστον τοῦ ἔκτου πρὸ Χρ. αἰῶνος; Ἐξήγησα δὲ ἐκεῖ καὶ ποῖαν σημασίαν εἶχαν, καὶ τίνα χρῆσιν ἐπομένως, καὶ οἱ περιτείχιστοι ἄλλοι χῶροι, οἱ πολὺ πέραν τοῦ πλησιεστάτου εἰς τὴν πλατεῖαν ἐπιπέδου παρατηρούμενοι. Διότι οὔτε εὐάριθμος, οὔτε ἀσημαντος πρὸ πάντων, ἦτο δυνατόν νὰ εἶνε ἢ τε ἱερατικὴ καὶ ἢ ἀγωνιστικὴ ὑπηρεσία—τὰ ἱερατικὰ δηλαδὴ πρόσωπα διὰ τὸ ἱερόν, ἀξιωματικοὶ δὲ καὶ κοσμηταὶ διὰ τοὺς ἐφήβους, καὶ ἀγωνοδίκαι ἦτοι ἑλλανοδίκαι διὰ τοὺς ἀγῶνας—ἢ ὅποια μάλιστα ὄχι πρόσκαιρα, ἀλλὰ διαρκῆ καὶ μόνιμα μᾶλλον ἐνδιαιτήματα ἐχρειάζετο ἐν τῷ ἱερῷ. Ἄλλὰ περὶ τούτων δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ προσθέσω τι πλεότερον ἐνταῦθα. Διότι αὐτονόητα μοὶ φαίνονται τὰ πράγματα καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων παρατηρήσεών μου. Διὰ τῆς προσφάτου μου δὲ κατὰ τὸ παρελθὸν φθινόπωρον ἐργασίας κατάδηλον ἔγινε καὶ τοῦτο, ὅτι εἰς τὸν ἀγρὸν τὸν παρὰ τὸ ἐκκλησίδιον, εἰς βάθος τοῦ φυτικού χώματος

ένδῳ μόνον παρουσίασθέν, τῶν ὀγδοήκοντα ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου ἢ καί ένός μέτρου, κρύπτονται ἔτι τοῖχοι ἀρχαῖοι καί πολυάριθμα ἀγγείων θραύσματα τῶν ὑστέρων τοῦλάχιστον τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος χρόνων. Τοῦτο ὅμως ἀποδεικνύει συνεχῆ χρῆσιν τοῦ τόπου πρὸς παντοῖα διαφόρων χρόνων κτίσματα, ἐξ ὧν φανερόν γίνεται πῶς τὸ έν ἔτει 490 ἡδη πρὸ Χρ. γνωστότατον πλέον ἱερὸν ὡς Ἡράκλειον, διὸ καί ἀμέσως διὰ τῆς χρονολογίας ταύτης μετὸν ἕκτον σχετιζόμενον αἰῶνα, δύναται νὰ συνδεθῆ ὀπισθοδρομικῶς καί μετὸς πολὺν πέραν αὐτοῦ ἀρχαιοτέρους, μετὰ αὐτοὺς δηλαδὴ τοὺς παναρχαίους χρόνους, ἀκριβῶς ἔνεκα τῆς τοῦ Ἡρακλέους έν αὐτῷ λατρείας. (Πρβ. τὴν περὶ τοῦ Ἡρακλέους καί τῶν τέκνων αὐτοῦ παλαιοτάτην έν τῇ Ἀττικῇ παράδοσιν έν Πausανίου Α΄ κεφ. 32, 4ἔ). Ἐξ ἄλλου πρέπει ένταῦθα νὰ παρατηρήσω

Εἰκ. 5. Τὸ χρυσοῦν κύπελλον τοῦ Μυκηναϊκοῦ θολωτοῦ τάφου.

καί περὶ τῶν ἀμέσως εἰς τὸ νοτιοδυτικὸν σκέλος τοῦ περιβόλου τοῦ ἡμετέρου ἱεροῦ προσηρητημένων ἀξιοσημειώτων ἀρχαϊκῶν λειψάνων τειχῶν, ἀρχαϊκῶν τέρων ὡς φαίνεται καί τοῦ ἕκτου αἰῶνος, ὅπου ὑπόπτεισα τὴν ὑπαρξιν ναοῦ, νὰ παρατηρήσω, λέγω, ὅτι διὰ τῆς ἀνασκαφῆς ὡς τεῖχη μὲν ταῦτα ναοῦ αὐτὸ τοῦτο μετὰ βεβαιότητος τοῦλάχιστον δὲν ἀπεδείχθησαν. Τὸ παραλληλόγραμμον ὅπερ ὑπέθεσα ὅτι σχηματίζουσι τὰ τεῖχη μήκους μ. 32 καί πλάτους ἔνδεκα δὲν ἀφήκεν ἴχνη εἰς τὰς ἄλλας δύο πλευράς του, τὴν νοτίαν καί τὴν ἀνατολικήν, ἀν καί ἄλλως διὰ τοῦ σχήματός του τὸ κτίσμα καί διὰ τοῦ μήκους καί πλάτους του καί διὰ τοῦ προσανατολισμοῦ του (βλέπει εὐθὺ πρὸς ἀνατολὰς) μόνον ναὸν στενόμακρον ένθυμίζει. Ἀλλὰ καί τὰ έν αὐτῷ εὐρήματα διὰ πλείστων μὲν, σωρῶν ὄλων μάλιστα, εἰς βάθος ένός μέτρου εὐρεθέντων μεγάλων κεράμων στέγης, καλυπτῆρων δηλαδὴ καί στρωτήρων, ὡς ἐστεγασμένον μὲν πάλιν ἐξάπαντος αὐτὸ ἀποδεικνύουσι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἔστω καί

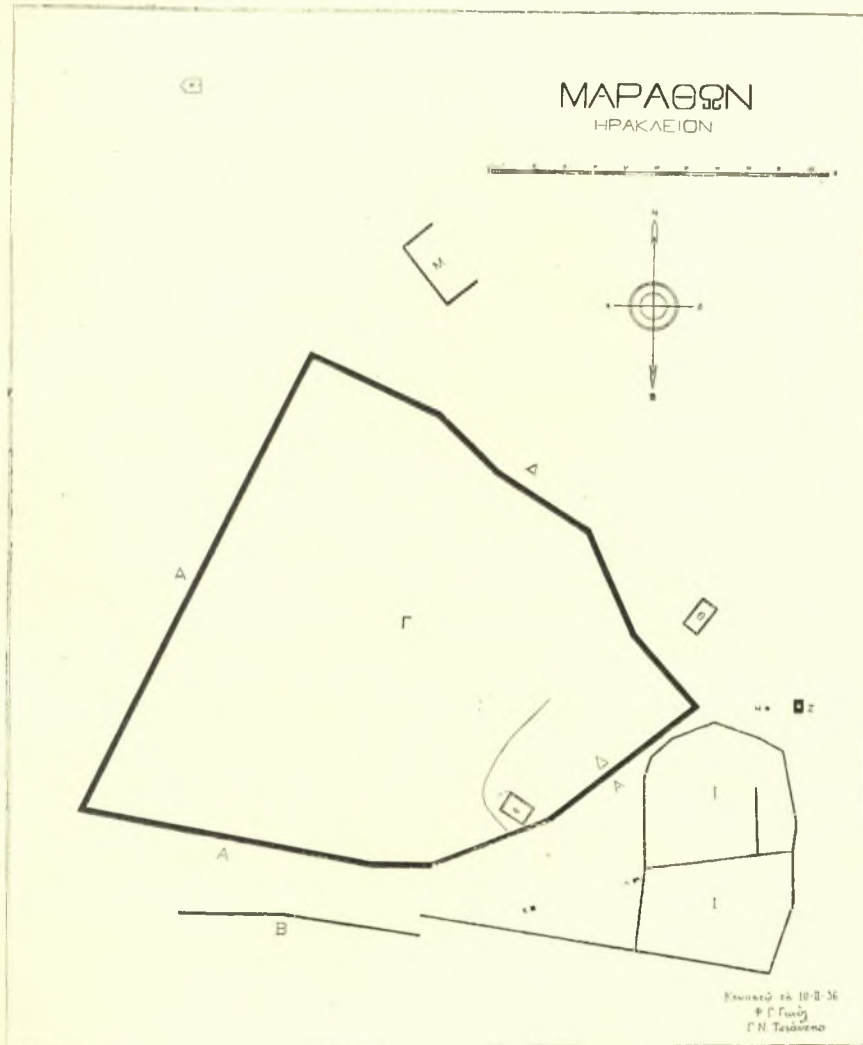
τὴν ὑστέραν· αὕτη δὲ διὰ λειψάνων τινῶν θραυσμάτων ἀγγείων στιλπνοῦ μέλανος ἐπιχρίσματος, τὰ ὁποῖα εἰς τὸ αὐτὸ βάθος εὐρέθησαν, δύναται κάλλιστα νὰ ἀναχθῆ καὶ μέχρι τῶν κλασικῶν χρόνων. Ἦδη λοιπὸν καὶ ἐκτὸς τοῦ περιβόλου τοῦ ἱεροῦ, συνημμένως ὁμως πρὸς τοῦτον, ὑπῆρχον κτίσματα ἀρχαῖα, τὰ ὁποῖα καὶ ἐξ ἄλλων πρὸς τούτοις ἀναλημμάτων ἢ τοίχων δυτικῶς τοῦ «παρραλληλογράμμου» (ὡς ὀνομάσω αὐτὸ ἀπλῶς οὕτω) πρὸς τὴν πλάτανον κατάδηλα ἐνιαχοῦ γίνονται. Καὶ ἐπειδὴ πάντα μὲν ταῦτα λίαν πιθανῶς, τὰ δὲ τοῦ παρραλληλογράμμου ἀσφαλῶς μᾶλλον — εἶπα! κατὰ τὸν ἔβδομον αἰῶνα διόλου δὲν εἶνε πολὺ ἔνωρις νὰ θέσωμεν μνημεῖα ἀρχαϊκωτάτης τεichoδομίας ἀναμνησκοντα λατρείαν ἀνερχομένην μέχρι τῆς δευτέρας πρὸ Χρ. χιλιετηρίδος! — εἰς τὸν ἔβδομον ἀνήκουσιν αἰῶνα, σιζιτησίμον τόσον ὀλίγον πλέον δύναται νὰ εἶνε ὄχι μόνον τὸ περὶ τῆς παλαιότητος τοῦ ἡμετέρου τεμένου θέμα, καθόσον τοῦτο τὸ θέμα καὶ ἐκ τῶν εὐρημάτων τοῦ τεμένου διαλευκαίνεται¹, ἀλλὰ καὶ τὸ περὶ τῆς ταυτότητος ὡσαύτως τοῦ αὐτοῦ ἱεροῦ, εἰς ὃ καὶ ὁ Μιλτιάδης διὰ πάντας ἤδη τοὺς τοπογραφικοὺς καὶ στρατηγικοὺς λόγους φυσικώτατον ἦτο νὰ ὀδηγήσῃ πρὸς στρατοπεδείαν τοὺς ἀθανάτους δεκακισχιλίους ἢ ἔννεακισχιλίους τοῦ Ἀθηναίου. Ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλον ἓνα σπουδαιότατον ἐπίσης λόγον, ὡς ἐξηγοῦμαι ἀμέσως.

§ 6.

Τὸ Ἡράκλειον, καθὼς καὶ ἄλλοτε δητῶς παρετήρησα (πρβ. Πρακτικά τοῦ ἔτους 1932 σ. 4 καὶ τοῦ 1933 σ. 34, σ. 40, σ. 41 - 42¹ καὶ Ἀνακοίνωσίν μου τῆς 18 Ἰανουαρίου ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν, Πρακτικῶν αὐτῆς 9, 1934 σ. 15), δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ εἶνε τὸ τέμενος στρατιωτικῶν ἀσκήσεων τῶν ἐφήβων (ἐκτὸς ὅτι ἦτο καὶ στάδιον ἐπίσης ἀγῶνων ἑλληνικῶν ὡς προανέφερα, κατὰ Πίνδαρον), ἂν δὲν ἦτο ἐφωδιασμένον δι' ἀφθόνου ποσίμου ὕδατος. Καὶ ἐπειδὴ ἀδύνατον ὡσαύτως ἦτο νὰ παρέχεται τὸ ἀναγκαϊότατον τοῦτο ὕδωρ ἀνεπαρκέστατα ὑπὸ φρέατος ἀπλῶς (πέντε μέτρων βάθους) ὡς σήμερα, ἐξήγησα μὲν πῶς καὶ τὸ λεγόμενον σήμερον φρέαρ ἦτο πηγὴ ἀφήνουσα κατὰ

¹ Ἐνθυμίζω ὅτι ταῦτα εἶνε θραύσματα ἀγγείων στιλπνοῦ χρώματος (γανώματος) τῶν ἀρχῶν τοῦ πέμπτου πρὸ Χρ. αἰῶνος· καλυπτῆρες κέραμοι μικροῦ κτίσματος κλασικῶν χρόνων· χάραγμα ἐπιγραφῆς μὲ στοιχεῖα τῆς ἀλφαβήτου τῶν περὶ Μιλτιάδην καὶ Θεμιστοκλέα χρόνων. Ἐφιστῶ τὴν προσοχὴν ὅτι ταῦτα εἶνε εὐρήματα τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ Ἡρακλείου, τὰ μὲν θραύσματα καὶ οἱ καλυπτῆρες κέραμοι ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τοῦ ὑπερκειμένου τῆς πλατείας τῶν ἀσκήσεων καὶ παρὰ τοὺς τοίχους τοῦ ἐκκλησιδίου, τὸ δὲ χάραγμα ἐπιγραφῆς παραπλεύρως τοῦ παρὰ τὴν πλάτανον κρηναίου τόπου καὶ ἐντὸς ἐνός τῶν περιτειχίστων χώρων, οἵτινες περιεῖχον λείψανα κτισμάτων πρὸς χρῆσιν τοῦ ποικίλου προσωπικοῦ τοῦ ἱεροῦ. Σήμερον εἶνε ἀγροὶ δημητριακῶν οἱ τόποι οὗτοι καὶ καπνοφυτεῖαι.

διαλείμματα χρονικὰ πρὸ τινων ἀκόμη ἔτων νὰ ἐκρέη διαρκῶς τὸ ὕδωρ της ἐκ τῶν χειλέων τοῦ φρέατος πρὸς σκοποὺς μάλιστα ἀρδευτικoὺς τοῦ παρακειμένου ἀγροῦ· προσέθεσα δὲ καὶ ὅτι, ὅσονδήποτε καὶ ἂν ἦτο ποτε τὸ οὔτω

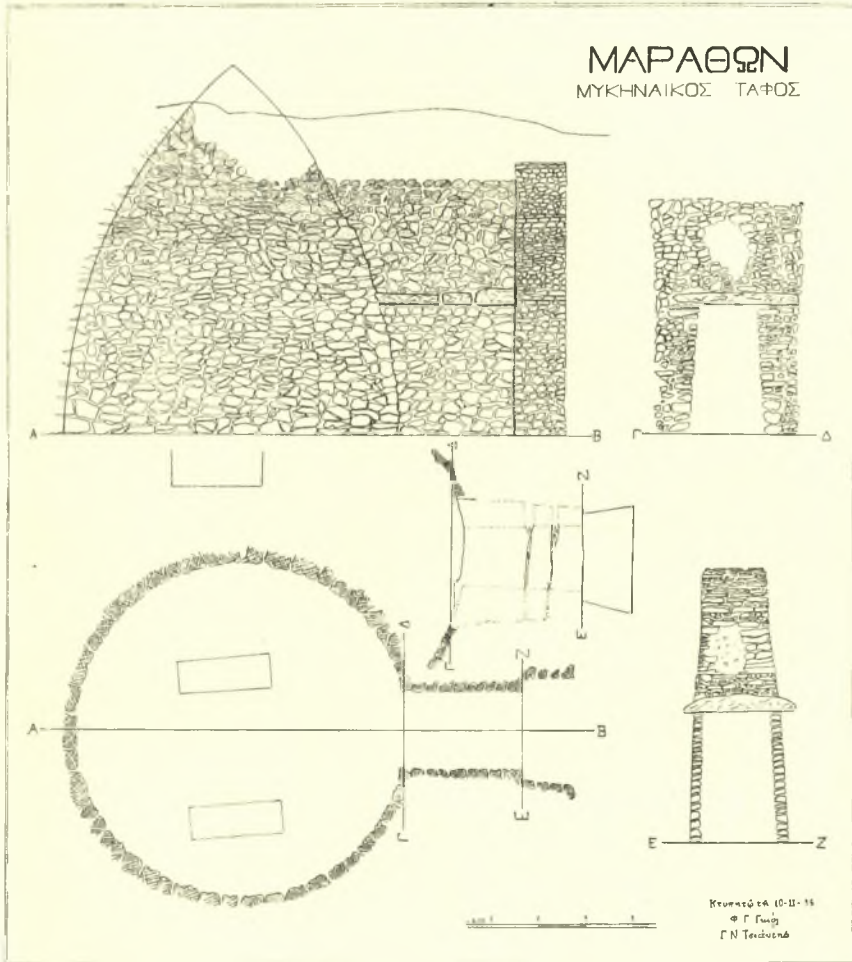

Εἰκ. 6. Σχεδιογράφημα τοῦ τεμένους τοῦ Ἡρακλέους.

παρεχόμενον τοῦτο ὕδωρ, δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ προέρχεται ὡς πᾶν φρεατιαῖον ἐκ βαθυτέρου τινὸς στρώματος γῆς τῆς ὅλης παρα τὸ Ἡράκλειον πεδιάδος μέχρις Αὐλώνας καὶ Κοτρῶνι, ἐπειδὴ κατάξηρος αὕτη πᾶσα ἀπε-

δείχθη καὶ ἄνδρος ἐντελῶς ὁπουδήποτε ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ καὶ ἂν ἔγινεν ἀπόπειρα ἀνορύξεως φρέατος. Ἐντὸς ἀκριβῶς τοῦ Ἡρακλείου ἡ ἀπόπειρα πρὸς ἀνόρυξιν φρέατος ματαίως ἔγινε μέχρι βάρθους εἴκοσι καὶ ἑννέα μέτρων! Τοιοῦτοτρόπως συνεπέρανα ὅτι τὸ νῦν ὡς φρεατιαῖον ἐκλαμβανόμενον ὕδωρ ἦτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐπίρρυτον. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ ἐπίρρυτον, παρετήρησα τότε ἤδη, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ προέρχεται ἐκ τῶν παρὰ τὴν χαράδραν τοῦ Βρανᾶ δυτικωτέρων κλιτύων τοῦ ὄρους Ἀφορισμοῦ, ἐξ ὧν καὶ ἀπ' αἰώνων οἱ μοναχοὶ δι' αὐλακος μετωχέτευσαν τὸ ὕδωρ εἰς τὰς σωζόμενας ἔτι δεξαμενάς, καὶ σήμερον δὲ ἔτι τὸ ἀναγκαῖον πρὸς ἀρδευσιν φυτειῶν τῶν παρὰ τὸ ποτε Μετόχιον μικροαγρῶν οἱ πρόσφυγες καλλιερρηται αὐτῶν μετοχέτευουσι. Παρηκολούθησα μέχρι τῆς πηγῆς του τὸ τεχνητὸν τοῦτο αὐλάκιον κατεσκευασμένον εἰς τὰ δεξιόθεν τῷ ἀνερχομένῳ τὴν χαράδραν Βρανᾶ ἢ Ραπεντόζας - Διονύσου δασώδη καὶ ἀπότομα αὐτῆς πλάγια, ἐνταῦθα δὲ εἰς τὴν θέσιν «Δέση» ἐντὸς τῆς βαθείας καὶ στενωτάτης διασφάγος (ῥευματιᾶς) τῆς λεγομένης Μακρυμποῦρι παρετήρησα τὰ ἔξῃς. Παρετήρησα πῶς καὶ οἱ πρόσφυγες νεωστὶ ἐχρησιμοποίησαν τὸ παλαιὸν τῶν μοναχῶν ἔργον διὰ τὰς ἰδικὰς των τώρα ἀρδευτικὰς ἀνάγκας, ἀφοῦ ἀνενέωσαν μὲν τὴν Δέσην, τουτέστι τὸν γεφυροειδῆ ξύλινον ἀνοικτὸν αὐλακα πρὸς διοχέτευσιν τοῦ ὕδατος ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τῆς διασφάγος εἰς τὴν ἀντίπεραν πλευράν. Κάλλιστα δὲ φαίνεται ἐδῶ πῶς μία ὠραία πηγὴ σχηματίζεται ἐξ ὑδάτων ἀποσταζόντων ἐκ τοῦ βράχου, ὁπόθεν ἡ παλαιὰ πλέον αὐλαξ διὰ στρώσεως σιμέντου διασκευασθεῖσα ἐπὶ τῶν αὐτῶν παλαιῶν ἀκριβῶς ἰχνῶν της πρὸς τὸ αὐτό, ἐγκαταλελειμμένον σήμερον παλαιὸν μοναστηριακὸν Μετόχιον μεταφέρει ἐπίσης τὸ ὕδωρ. Τὸ ποσὸν ὅμως τοῦτο ὄχι μόνον εἶνε πολὺ ὀλίγον σχετικῶς διότι εἶνε φανερὸν ὅτι καὶ διὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ὕδωρ ἀρκετὸν θὰ ἐχρειάζετο ὄχι ὀλιγώτερον παρὰ διὰ τοὺς μοναχοὺς τῶν μέσων καὶ νεωτάτων χρόνων (μέχρι τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος καὶ ὀλίγον κατόπιν) ἀπὸ αὐτῆς τῆς εἰσβολῆς του εἰς τὸ Μετόχιον πρὸς πλήρωσιν δεξαμενῶν ἢ κρηνῶν, ὡς πόσιμον ἅμα καὶ ποτιστικόν, καθὼς χρειάζεται καὶ σήμερον διὰ τοὺς πρόσφυγας. (Ὁ τόπος χωρὶς νὰ ἦτο ποτε πόλις, καθὼς ἐσημείωσα καὶ τοῦτο πρὸ πολλοῦ ἐν σελίδι 13 τῆς μελέτης μου περὶ τῆς Τετραπόλεως τοῦ Μαραθῶνος καὶ περὶ τοῦ Ἡρακλείου τοῦ Ἡροδότου, συνοικισμὸν τινα χωρικὸν ὅμως θὰ ἔτρεφε πάντοτε. Ἴδὲ καὶ Πρακτικά τοῦ 1932 σ. 40 περὶ τὸ μέσον). Τοῦναντίον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, πρὸς τοὺς αὐτοὺς σκοποὺς πόσεως καὶ ἀρδύσεως, ἐὰν τυχὸν ἤθελαν νὰ διοχέτευσουν ἐντεῦθεν ὕδωρ ἀφθονώτατον καὶ ἄριστον μέχρι τοῦ Ἡρακλείου των, πρῶτον μὲν θὰ ἔκαμνον χρῆσιν τοῦ ῥύακος ὄλου, ὅστις ὑπὸ τὸ ὄνομα Μακρυμποῦρι ὑπὸ τὴν Δέσην ἀκριβῶς ῥέων, ἄνωθεν δὲ ἐκ τῶν πλαγιῶν τοῦ ὄρους Ἀφορισμοῦ (ὑψους μ. 572) ἀρχόμενος, εἰς τὴν χαράδραν τῆς Ραπεντόζας - Διονύσου - Βρανᾶ ἐκβάλλει παρὰ τὴν θέσιν Παλιόμου-

λος, μῦλον πραγματικῶς ἄλλοτε, ὡς δεικνύουν καὶ τὰ ἐρείπιά του, εἰ καὶ ἴσως ὄχι νερόμυλον κυρίως ἀλλὰ νεροτριβεῖον. Ἄλλ' οὔτε παρὰ τὸν Παλιόμυλον τοῦτον (εἴτε νερόμυλος οὔτος ἦτο εἴτε νεροτριβεῖον) οὔτε παρὰ τὴν Δέσην οὔτε καὶ ὑψηλότερα αὐτῆς, ὅθεν ἄρχονται αἱ πηγαὶ τοῦ μεγαλορρύακος μάλιστα

Εἰκ. 6α. Τομὴ τοῦ Μυκηναϊκοῦ θολωτοῦ τάφου.

Μακρυμποῦρι, οὐδὲ ἡ ἐλαχίστη ὑπόνοια δύναται νὰ ἐκφρασθῇ ὅτι ὑδραγωγεῖόν τι κατεσκευάσθη ποτέ, διὰ νὰ διοχετευθῇ δι' αὐτοῦ ὅσον ὕδωρ θὰ ἤρχετο ὄχι μίαν μεγάλην κρήνην νὰ τροφοδοτήσῃ, ὅση ἔλπερε νὰ εἶνε ἡ τοῦ Ἡρακλείου, ἀλλὰ καὶ μέγα τῆς Μαραθωνιακῆς πεδιάδος μέρος νὰ προικίσῃ μὲ

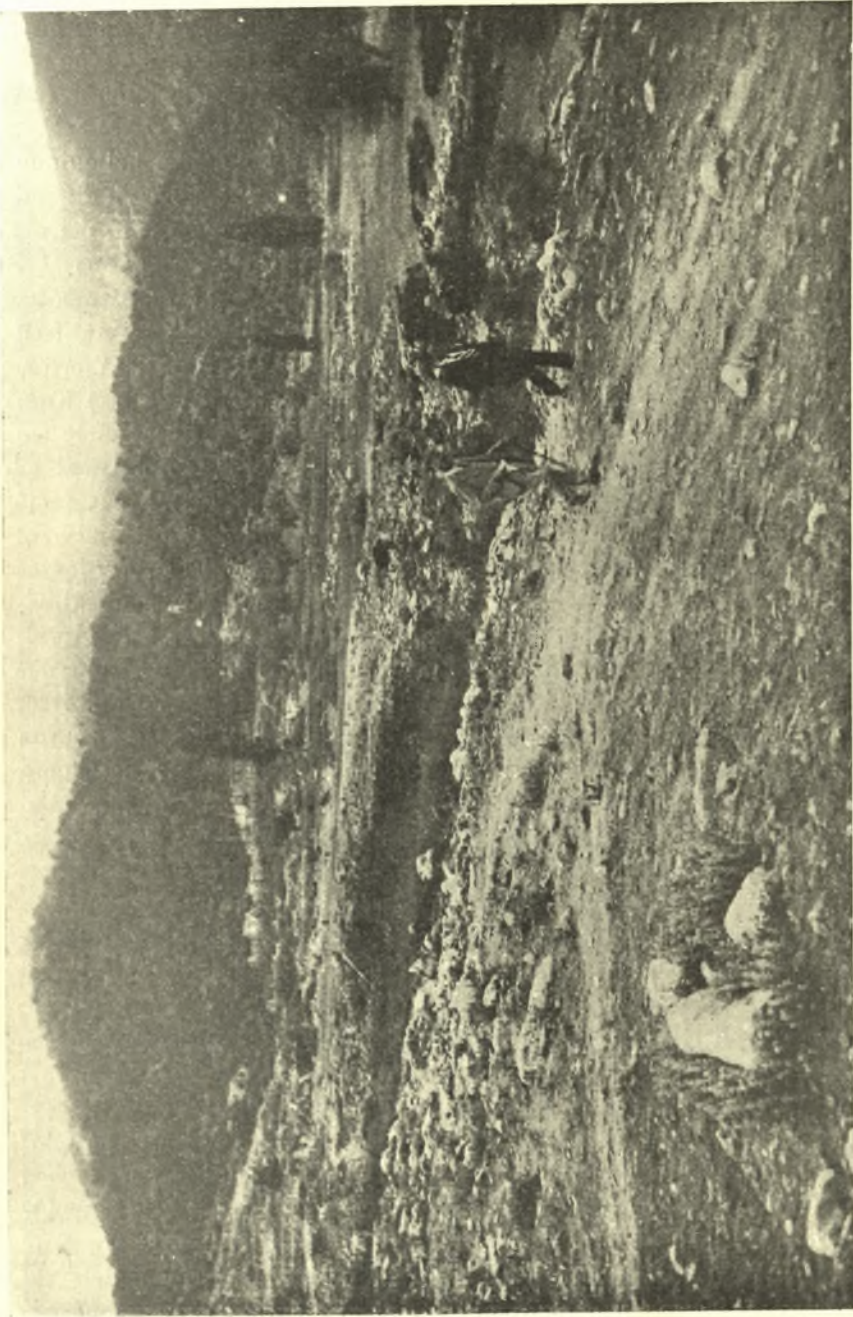
κρήνας καὶ τὸν τόπον νὰ ἀρδεύσῃ. Οὐδὲν ἔδῳ ἀπολύτως λείψανον ὑδραγωγείου ὑπάρχει, τὸ ὁποῖον ἄλλως θὰ ἦτο ἀνάγκη ἢ διὰ μεγάλων ὑπογείων, ὑπὸ τὸ ὄρος, στοῶν ἢ ὑπονόμων νὰ διέλθῃ, καὶ οὐχὶ ἀπαξ μάλιστα ἀλλὰ πολλάκις, ἀλλὰ καὶ ἂν τοῦτο ἔβαινεν ἐν ἀρχῇ μὲν παρὰ τὰ πλάγια τῆς κοίτης τοῦ μεγαλορρύακος Μακρομποῦρι μέχρι τοῦ Παλιόμυλου, εἶτα δὲ ἀναγκαίως παρὰ τὰς βραχυδεστάτας πλευρὰς τῆς στενωτάτης κατὰ τὸ πλεῖστον κοίτης τῆς χαράδρας Ραπεντόζας - Διονύσου μέχρι Βρανᾶ, πάλιν τῶν ἀδυνάτων ἀδύνατον θὰ ἦτο νὰ μὴν εἶχεν ἀφήσῃ ἐμφανέστατα τὰ ἴχνη του ὅχι εἰς ἕν, ἀλλ' εἰς πάμπολλα σημεῖα καὶ καθ' ὅλην μάλιστα τὴν διαδρομὴν τῆς κοίτης τῆς χαράδρας. Ἀφήνω ὅτι τὸ ἀνήκουστον τοῦτο διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα ἔργον θὰ ἄφηνε πλεῖστα τὰ λείψανά του ὁπωσδήποτε μέχρι τῶν χρόνων τοῦλάχιστον τῆς γενέσεως τοῦ μεσαιωνικοῦ Μετοχίου τοῦ Βρανᾶ. Τοιαῦτα δὲ λείψανα θὰ εἶχαν ὀδηγήσῃ καὶ τοὺς μεσαιωνικοὺς ἀκόμη ἐκείνους ἀνθρώπους εἰς κάποιαν χρησιμοποίησιν τῶν ἀφθονωτάτων τοῦ ὑδραγωγείου ὑδάτων, χρησιμοποίησιν σπουδαιότεραν πάντως παρὰ τὴν ἀπαιτουμένην χάριν ἑνὸς μύλου μόνον ἢ νεροτριβείου, ὁποῖος εἶνε ὁ σήμερον ἀπὸ προγενεστέρων ὁπωσδήποτε χρόνων, νέων ὅμως ὅλως διόλου πάλιν γνωστὸς «Παλιόμυλος».

Ταῦτα πάντα πρὸ πολλοῦ, ὡς εἶπα, στοχαζόμενος, ἐγκατέλειψα ἕνωρὶς πᾶσαν σκέψιν νὰ ζητήσω εἰς τὸν ὑπὲρ τὸν Βρανᾶν δρεινὸν τόπον τὴν πηγὴν τοῦ ὕδατος, ἥτις θὰ ἐτροφοδοτεῖ τὸ νῦν φρέαρ τοῦ Ἡρακλείου παρὰ τὴν πλάτανον, ἥτοι τὴν πρῶην ποτὲ κρήνην ἐνταῦθα, καθόσον αὕτη ἀσφαλῶς ἠδύνατο νὰ εἰκάζεται ἡδη ἕνεκα τοῦ ἀπὸ τῶν χειλέων τοῦ νῦν φρέατος ῥέοντος ἄλλοτε ὕδατος. Ἐπανέλαβα ἐν τούτοις τὴν ζήτησιν εἰς τοὺς εἰρημένους τόπους καὶ κατὰ τὸ τελευταῖον φθινόπωρον (Σεπτέμβριον καὶ Ὀκτώβριον τοῦ 1935), καὶ εἶδα ἔτι ἀπαξ τὰ πράγματα ὡς οὕτω ἀκριβῶς ἔχοντα, ὅπως αὐτὰ καὶ περιέγραψα ἀνωτέρω.

§ 7.

Πρὸς ὀδηγίαν ὅμως ἐπισκεπτῶν τυχόν καὶ ἔξεταστῶν τῶν τόπων, οἱ ὁποῖοι καὶ ἔξ αὐτοψίας θὰ ἐπεθύμουν νὰ διαπιστώσωσι τὰς ἐμὰς παρατηρήσεις, προσθέτω ἐνταῦθα καὶ τὰ ἑξῆς:

Ὅταν τις, ἀπὸ τοῦ Βρανᾶ ἀναχωρῶν, ἀνέλθῃ διὰ τῆς ὁμαλῆς κοίτης πρῶτον τῆς χαράδρας Ραπεντόζας - Διονύσου δεξιὰ εἰς τὴν ἀνωφερῆ ἀτραπὸν, θὰ εὗρεθῇ μετὰ ἕν μόνον τέταρτον τῆς ὥρας εἰς τὸ ὑψηλότερον ταύτης σημεῖον. Βραχυδέστατος γίνεται ὁ τόπος ἔδῳ, καθόσον προεκβάλλεται τὸ πρὸς τὴν κοίτην τῆς χαράδρας ἀριστερόθεν τῷ ὀδεύοντι μέρος αὐτοῦ. Ὀλίγον λοιπὸν πρὶν πατήσῃ τις ἐπὶ τῶν γυμνῶν αὐτοῦ βράχων, παρετήρησα πρὸ ἱκανῶν ἐτῶν, ὀλίγον μετὰ τὸ 1914, ἀνερχόμενος ἀπὸ τοῦ Βρανᾶ εἰς τὸν Διονύσον μετὰ τοῦ τότε πρεσβευτοῦ τῆς Ρωσσίας κ. Démidoff καὶ ἄλλων ξένων,

Εικ. 7. 'Η βυθεται βραχώδης κοίτη του εκ του Μετοχίου Βραυ̃ εις την πεδιάδα ἐν βυθόντιος χειμάρρου Ρυπεντιάδας - Διονύσου.

φανερῶτατα σημεῖα ἀρχαίων τροχιῶν ἀμαξῶν, ὅποια πάμπολλα μάλιστα δύο-τρία ἔτη πρωτίτερα ἔτυχε τότε νὰ ἀνεύρω ἐν τῇ Λακωνικῇ εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Οἰνοῦντος, παραποτάμου τοῦ Εὐρώτα, ἀναμφήριστα ταῦτα σημεῖα ὁδῶν ἐκεῖ ἀρχαίων ἑλληνικῶν ἀμαξιτῶν, τὰς ὁποίας περιέγραψα εἰς τὰ περὶ τῆς ἐν Σελλασίας μάχης δημοσιεύματά μου ἐν Bulletin de Correspondance hellénique τοῦ 1911. Τὰς τροχιάς τοῦ Βρανᾶ ἔδειξα τότε καὶ εἰς τὸν κ. Démidoff, καὶ εἰς ἄλλους ἐκ τῶν μετ' αὐτοῦ· δὲν ἀνεῦρον ὅμως αὐτὰς πρὸ δύο ἐτῶν ὅτε τὰς ἀνεζήτησα αὐθις, χωρὶς νὰ καταλαμβάνω πῶς τοιαῦτα ἐν τῷ βράχῳ λίαν εὐδιάγνωστα διαυλακώματα ἦτο δυνατόν νὰ ἐξαφανισθοῦν τόσον ὀλοσχερῶς. (Ἐγγὺς τῶν Ἀθηνῶν σώζονται τοιαῦται τροχιαὶ ἀμαξῶν ἀρχαίων ἐν τῇ Ἱερᾷ ὁδῷ πρὸς τὴν Ἐλευσίνα παρὰ τὸ Δαφνὶ καὶ εἰς τὰ πλάγια τοῦ Ὑμηττοῦ παρὰ τινὰ ἀρχαία λατομεῖα, τὰ ὅποια πολλάκις μετ' ἄλλων ἐπεσκέφθην). Κατὰ τὸ παρελθὸν ὅμως φθινόπωρον, ἐνῶ πάλιν ἐπέμενα νὰ ἐπανεύρω αὐτὰς καὶ συνωμίλουν περὶ τούτου, τὸν τόπον διερχόμενος, μετὰ τὸν συνοδεύοντά με ἐργατικὸν Στέλιον Γκίκαν, κατοικοῦντα παρὰ τὴν Νέαν Μάκρην, οὗτος μοῦ ἀπεκάλυψεν ὅτι πρότερον ἐργαζόμενος ἐκεῖ πρὸς ἀνανέωσιν τῆς μεσαιωνικῆς ποτιστικῆς αὐλάκος τοῦ Βρανᾶ, παρετήρησε μὲν πραγματικῶς εἰς τὸν βράχον τὰ ἔκδηλα τροχιῶν ἀμαξῶν ἴχνη· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖ τοῦ ἐχρειάσθησαν πλακίδια καὶ πλάκες διὰ τὴν ἐργασίαν του εἰς τὸ ἐπισκευαζόμενον καὶ ἀνανεούμενον αὐλάκιον τῶν ἄλλοτε μοναχῶν, ἀφῆρσεν ἀκριβῶς τὰς πρὸ τῶν ποδῶν του τοιαύτας, ἐφ' ὧν φανερὰ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τοῦ τυχόντος διαβάτου θὰ προσέπιπτον τῶν ἀρχαίων τροχιῶν τὰ ἴχνη. Οὕτω ἐλύθη ἡ ἐμὴ ἀπορία περὶ τοῦ μεταξὺ Μαραθῶνος-Λιονύσου οὕτως εἰπεῖν «τροχιοδρόμου» εἰς ὃ σημεῖον ἀκριβῶς οὗτος ἐχρησιμοποιοεῖτο διὰ πᾶσαν μὲν τὴν συγκοινωνίαν ἐν γένει μέσῳ τῆς Πεντελικῆς χώρας μεταξὺ Μαραθῶνος καὶ Ἀθηνῶν, χρήσιμος δὲ ἀπέβαινε ὁ αὐτὸς πολλαχῶς καὶ διὰ τὸν Μιλτιάδην στρατοπεδεύοντα ἐν τῷ Ἡρακλείῳ, πρὸ πάντων ἂν οἱ Πέρσαι δι' ἐπικαίρου ἀποβιβάσεως μοίρας στρατοῦ ἤθελον καταστήσῃ ἐπικίνδυνον τὴν διὰ Μεσογαίας εἰς Ἀθήνας ὁδόν. Ἀλλὰ δύναται τις νὰ δεχθῇ καὶ ἄλλο τι ὡς πιθανώτατον καὶ ἐπιβεβλημένον μάλιστα, προκειμένου περὶ τῆς συντομιωτέρας ταύτης ὁρεινῆς ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Μαραθῶνα ὁδοῦ. Τὴν 5^{ην} Μεταγεινιῶνος, ὡς θὰ ἐξηγήσω κατωτέρω ἰδιαιτέρως, εἶχε φθάσῃ ἔνωρις ἀναμφιβόλως εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ ἀγγελία περὶ τῆς ἀποβάσεως τῶν Περσῶν εἰς τὸν Μαραθῶνα, καταπλευσάντων εἰς αὐτὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν καὶ τὸν ἔξανδραποδισμόν τῆς Ἑρετρίας (Ἡροδότου VI 102). Τὴν 6^{ην}, ἔνωρις ἤδη εἶχεν ἡ ἀφ' ἐσπέρας συγκληθεῖσα ἐκκλησία τοῦ δήμου ἀπὸ πρωίας συνέλθῃ καὶ τελειώσῃ περὶ μεσημβρίαν τὸ ἔργον τῆς, τὴν 7^{ην} δὲ ἀπὸ βαθείας βέβαια πρωίας εἶχεν ἐκκινήσῃ τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ στρατοῦ μετ' ἑκατοντάδων ἀναμφιβόλως ἀμαξῶν καὶ ὑποζυγίων φορτωμένων τὰ ἀναγκαῖα ἐφόδια, ὥστε νὰ φθάσῃ αὐθημερὸν

Εικ. 8. Το νοτιανατολικόν σκέλος τοῦ περιβόλου τοῦ Ἡρακλείου. Εἰς τὴν ὑπώρειαν ὁ πλάτανος καὶ παρ' αὐτὸν τὸ φρέαρ.
Ἡ ὑψηλὴ κορυφὴ εἶνε ἡ τοῦ Ἀφορισμοῦ.

περὶ τὴν ἐσπέραν εἰς τὸν Μαραθῶνα. Ἄλλ' οἱ στρατεύσιμοι τῶν δῆμων τῆς κοιλάδος τοῦ Κηφισοῦ καὶ πολὺ μᾶλλον οἱ τῆς περὶ τὸν Μαραθῶνα Διακρίας δὲν εἶχαν διόλου ἀνάγκην νὰ μεταβῶσι πρῶτον εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ νὰ ἀναχωρήσουν εἰς τὸν Μαραθῶνα ἐκεῖθεν. Συντομώτερα αὐτοὶ καὶ ταχύτερα ἠδύναντο νὰ φθάσουν ἀπὸ τὸν Διόνυσον ἀμέσως εἰς τὸν πρὸς ὄν ὄρον, ἐκ τῶν αὐτῶν δὲ δῆμων νὰ μεταφερθῶσιν εἰς τὸ στρατόπεδόν των καὶ πολλὰ ἄλλα χρειώδη. Ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν Πλαταιέων συμμάχων πιστεύω—εἰρήσθω καὶ τοῦτο ἐν παροῦσιν— ὅτι ἡ αὐτὴ ὁδὸς ἐνεδεικνύετο διὰ νὰ σπεύσωσιν εἰς συνάντησιν τῶν Ἀθηναίων ἐν Μαραθῶνι, ἀναχωροῦντες ἐκ Πλαταιῶν, χωρὶς νὰ διέλθωσι δι' Ἐλευσίνας καὶ Ἀθηνῶν, ἀλλὰ δι' ἄλλων ἀπὸ Κάζας ἀπ' εὐθείας πρὸς τὴν Δεκέλειαν ἀτραπῶν, γνωστῶν καὶ σήμερον.

Τοῦτο δὲ λέγω ἀναφερόμενος εἰς ἐναντίαν, ὀλοτελῶς ἀπαράδεκτον ὅμως δι' ἐμὲ γνώμην διακεκριμένου στρατηγοῦ καὶ στρατιωτικοῦ συγγραφέως, ἀλλὰ καὶ ἐξαιρετικῶς φιλοπέσου καὶ ἀντιηροδοτικοῦ, τοῦ Sir Frederik Maurice ἐν ἄρθρῳ αὐτοῦ ἐπιγραφομένῳ *The Campaign of Marathon*, δημοσιευθέντι ἐν τῷ *Journal of Hellenic Studies* τοῦ ἔτους 1932 τεύχει I σελίδι 14-24, περὶ οὗ πάλιν ἐπιθι τὰ ἐμὰ ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ἔτους 1934 δημοσιευθέντα ὑπὸ τὸν τίτλον *L'expédition de Marathon d'après une récente critique* (πρβ. καὶ Πρακτικά τοῦ ἔτους 1933 ἐν σελίδι 31 σημ. 1 καὶ σελίδι 42 σημ. 1). Ἀλλὰ προκειμένου περὶ τῆς τοῦ Μακρυμποῦρι κοίτης, ἀναγκαῖον θεωρῶ ἐνταῦθα ὡς πληροφορίαν διὰ τοὺς τυχόν, ὡς ἐν ἀρχῇ εἶπα, ἐπισκέπτας καὶ ἐξεταστὰς τῶν τόπων τούτων, νὰ παραθέσω καὶ τὴν ἐξῆς. Ἡ ἀτραπὸς ἡ ὁποία παρὰ τὸν Παλιόμυλον φέρει δεξιὰ ἄνω εἰς τὴν δασώδη κλιτὺν τοῦ βουνοῦ ἀνηφορικὴ λίαν, κάτωθεν τῆς δὲ ἔπειτα ἀριστερὰ ἀφήνει τὴν Δέσην, προχωρεῖ περαιτέρω ὁμαλῶς μέχρι οὗ κατέλθῃ εἰς τὴν κοίτην τοῦ Μακρυμποῦρι ῥύακος, ὅπου οὗτος ὡς μεγαλορρύαξ ῥεεῖ διὰ τῆς στενῆς διασφάγος. Ἐδῶ διερχόμενός τις αὐτὸν ἀνέρχεται εὐθὺς τὴν ἐναντι κλιτύν, ἔνθα μετ' ὀλίγον ἀπαντᾷ κατεσπαρμένα εἰς τὸ ἔδαφος θραύσματα κοινῶν ἀγγείων. Μετ' ὀλίγην ὥραν φθάνει εἰς τὰ λεγόμενα Μάρμαρα, τὰ ὁποῖα εἶνε παχύτατος τοῖχος μνημείου σπουδαίου ἐπιταφίου, συνιστάμενος ἐξ ὀγκωδῶν καλῶς ἐξεργασμένων λίθων μὲ τάφον ἀρχαῖον εἰς μικρὸν βάθος παρ' αὐτὸν ἑλληνιστικῶν χρόνων, συλημένον. Παρὰ τὸ μνημεῖον ἦσαν ὡς φαίνεται καὶ ἄλλοι τάφοι, συλημένοι ἐπίσης. Ἡ περίοπτος ἐνταῦθα ὑψηλὴ θέσις ἀντικρύζει καὶ τοῦ Ἀγριελίκι τὰς κορυφὰς ἐξ ἀριστερῶν, ἐκ δεξιῶν δὲ τὸ πρὸ τοῦ Διονύσου ἀκριβῶς μέγα νεώτερον λατομεῖον Μπώμαν. Πλησιέστατα, καταντικρὺ φαίνεται ἡ πανταχόθεν ἐκ τῆς παρὰ τὸν Βρανᾶ καὶ τὸ Ἡράκλειον πεδιάδος ὄρατὴ κορυφὴ τοῦ Ἀφορισμοῦ, παρὰ τὴν ὁποίαν κεῖται ἡ πρὸς τὴν Σταμάταν καὶ τὸ Μπογιατί καὶ τὴν ἐγγὺς «λίμνην τοῦ Μαραθῶνος» λεγομένην ἀτραπός. (Ἀλλὰ «τοῦ Μαραθῶνος», πρὸς ὄν ὑπὸ τῶν

ἀπαιδευτῶν καὶ τῶν πεπαιδευμένων συγχέεται, ἡ λίμνη αὕτη βεβαίως δὲν εἶνε. Εἶνε τοῦ χωρίου Μπογιάτι, καὶ ἀρχαιοπρεπῶς θὰ ὠνομάζετο καλλίτερα «τῆς Ἀφίδνης», πρὸς ἣν πολὺ περισσότερον καὶ τοῦ Μπογιάτι πλησιάζει).

§ 8.

Ἄλλ' ἐγκαίρως ἀπὸ τοῦ 1933 ἔτους ἤδη εἶχα λάβει ὑπ' ὄψιν μου ὅτι τὸ ὄρος Ἀγριελίκι θὰ ἤρμοζε πολὺ περισσότερον παρὰ ὁ ἀπώτερος Ἀφορισμός διὰ νὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἐξήγησιν τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς ὑδραγωγείου πρὸς τροφοδότησιν τῆς κρήνης τοῦ Ἡρακλείου, ἀφοῦ τοιοῦτον ὑδραγωγεῖον, ἀπὸ

Εἰκ. 9. Δεξιὰ τὸ γυμνὸν σήμερον ὄρος Κοτρῶνι. Ἐν μέσῳ ἡ Αὐλώνα. Ἀριστερὰ οἱ πρόποδες τοῦ ὄρους Ἀφορισμοῦ δυτικώτερα τοῦ Βραναί.

τοῦ μεγαλορρύακος τοῦ Ἀφορισμοῦ ἀναχωροῦν, πᾶς λόγος πλέον εἶδα ὅτι ἀπέτρεπε νὰ θεωρηθῇ ὀπωσδήποτε πιθανόν. Τὰ πυκνοδασωμένα νοτιοδυτικὰ πλάγια τοῦ Ἀγριελίκι ἐξαπλούμενα ἐπὶ ἀπεράντου σχεδὸν ἐπιπέδου ἐπικλινοῦς κᾶπως πρὸς τὴν δυτικὴν του κατεύθυνσιν ὡς ἄλλα στέγνα τοῦ ἐκτεταμένου τούτου προβούνου τῆς Πεντέλης, δέχονται κολοσσιαῖα ὡς εἶνε ἐπόμενον ποσὰ ὑδάτων ἐξ ὑετῶν καὶ χιόνων, διὰ νὰ ἀποθηκεύσουν αὐτὰ εἰς τὰ βαθύτερά των στρώματα. Εὐνόητον ἐπομένως εἶνε ὅτι, ἂν ἡ γεωλογικὴ σύστασις τοῦ βουνοῦ τούτου Ἀγριελίκι εἶνε ὡς ἡ τῆς Πεντέλης, τῆς Πάρνηθος καὶ τοῦ Ὑμηττοῦ—ὅπως καὶ εἶνε κατὰ τὴν βεβαίωσιν τῶν γεωλόγων¹,—τὰ

¹ Ὡς βοήθημα περὶ ταῦτα δύναται νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ἡ τοῦ R. Lepsius, Γεωλογία τῆς Ἀττικῆς, μετάφρασις βιβλιοθήκης Μαρασλή Ἀθῆναι 1906.

στρώματα ταῦτα εἶνε ὑδροφόρα ὡς ἐκεῖνα, καὶ ὡς τὰ τοῦ Ἀφορισμοῦ προσέτι καὶ τῶν πρὸς τὴν χαράδραν τοῦλάχιστον τῆς Ραπεντόζας πλαγιῶν αὐτοῦ. Εἰς τὸ Ἀγριελίκι, πλὴν τῆς πηγῆς τοῦ ποτιστικοῦ αὐλάκος Βρανᾶ παρὰ τὴν Δέσην, παρατηρεῖται καὶ ἡ κοίτη τοῦ ὄρυκος Μακρυμποῦρι, ὅστις ὄλως διόλου νῦν ἀμελούμενος καταπίνεται μὲν ἐν μέρει ἐν καιροῖς πολυμῆνων ἀνομβριῶν ὑπὸ τῶν χαλίκων καὶ τῆς ἄμμου ἰκανῶς κατωτέρω τῆς Δέσης, σχηματίζει ὅμως πάντοτε τὸ ῥεῦμα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀρκετὸν ἄλλοτε, δύναται δὲ καὶ σήμερον εἶτι νὰ εἶνε ἐπίσης ἀρκετὸν εἰς τὴν θέσιν Παλιόμυλος διὰ τὴν κίνησιν μύλου ἢ νεροτριβείου, καθόσον καὶ τοῦτο καὶ ἐκεῖνος ἀπαιτοῦσιν ὄχι μικρὰν ποσότητα ὕδατος. Περιττὸν δὲ εἶνε νὰ ἀναφέρω ἐδῶ τὰ ὅμοια φαινόμενα τῶν πολυπληθῶν πηγῶν πολλαχοῦ τῆς ὑψηλῆς Πάρνηθος (1412 μ.), καθὼς αὐτοπροσώπως αὐτὰ ἐγνώρισα, πάντες δὲ οἱ χωρικοὶ γνωρίζουν καλῶς, ἀρκούμενος νὰ ὑπομνήσω τὰ τῶν χαμηλοτέρων βουνῶν Πεντέλης (μ. 1126), Ὑμητοῦ (μ. 1026) καὶ τὸ τῆς ἀσυγκρίτως πολὺ χαμηλοτέρας Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν μὲ τὰς δύο πηγὰς τῆς, τῆς Κλειψύδρας καὶ τοῦ Ἀσκληπείου. Ὡς πρὸς τὸ Ἀγριελίκι ὅμως πρὸ δύο ἐτῶν ἤδη συνέπεσε νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ φανερὸν ὀλίγον ὑπεράνω τῆς πλατάνου, ἐπὶ τοῦ λόφου, τὸ στόμιον τετραγωνικοῦ καθέτου φρεατοειδοῦς ὀρύγματος, ἀπαραλλάκτου πρὸς τε ἄλλα πολλὰ καὶ πρὸς τὰ πλησιέστατα τῶν Ἀθηνῶν, στρογγύλα δὲ ταῦτα, βαθεῖα φρεατοειδῆ ὀρύγματα, ἀνήκοντα εἰς τὴν γνωστοτάτην πλουσίαν ἀρχαίαν κρήνην τῆς Καισαριανῆς, τὰ ὁποῖα κατὰ σειρὰν ἄλληλα διαδεχόμενα, οὐδὲν ἄλλο εἶνε εἰ μὴ οἱ ἀνεμιστήρες ἐνταῦτῶ καὶ φωτοδόχοι τῆς μακρᾶς ὑπογείου τεχνητῆς στοᾶς τοῦ ὑδραγωγείου τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος κρήνης. Ὡς ὑδραγωγεῖον ἐν τούτοις δὲν πρέπει νὰ νοήσωμεν τὸν ἄλλως νεραγὸν καλούμενον ἦτοι τὸν ἐκ τινος πηγῆς, ἐκ τῆς γῆς ἀναβλυζούσης ἢ ἐκ βράχου ρεούσης, διοχετεύοντα πρὸς τὴν κρήνην τὸ ὕδωρ. Πηγὴ τοῦ ὕδατος εἶνε ἐνταῦθα πᾶν σημεῖον τῆς μακρᾶς πρὸς τὸ βουνὸν διὰ τῶν ὑδροφόρων στρωμάτων αὐτοῦ σκαπτομένης ὑπονόμου ἢ σήραγγος, κατὰ τὰς περιστάσεις χαμηλοτέρας καὶ στενωτέρας ἢ πλαιυτέρας καὶ ὑψηλοτέρας, ἡ ὁποία ὑπογείως παρατεινομένη ὀπωδῆποτε ἔχει ἀνάγκην, χάριν τῶν ἐν αὐτῇ ἐργαζομένων, ἀερισμοῦ μὲν πρὸ πάντων, ἀλλὰ καὶ φωτὸς ὡσαύτως. Ἄλλ' αἰσθάνομαι ὅτι μὲ αὐτὰ μου τὰ λεγόμενα ἐξηγῶ πράγματα, εἰς ὀλιγίστους μόνον ἴσως ὄχι πολὺ γνωστά, διὰ τοὺς ἀρχαιοδίφας ὅμως, ὡς καὶ διὰ πολλοὺς βεβαίως ἄλλους, γνωστότατα ἐκ παραδειγμάτων πολλῶν. Ὁ κ. Καρο μνημονεύει εἰς τὸ Arch. Anz. τοῦ 1934/35 ἐν στήλῃ 183ⁿ καὶ τὴν Ἐννεάκρουνον καὶ τὴν ἐν Παλαιᾷ Κορίνθῳ Πειρήνην καὶ τὴν Γλαύκην καὶ ἄλλα. Τὴν Ἐννεάκρουνον ὅμως, γνωστήν μου ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν ἤδη τοῦ ἀνακαλύψαντος αὐτὴν μεγάλου ἐρευνητοῦ τῆς κ. Δαῖρπεφελδ, ἀνέφερα πρωτίστως καὶ ἐγὼ εἰς τὰ ἔλλιπῆ δι' ὃν λόγον προανέφερα ἀπομείναντα γραφόμενά μου ἐν Πρακτικοῖς τοῦ 1934. Ἄλλο

παραδειγμα ὡσαύτως εἶνε τὸ ἐκ τῶν κατωτάτων στρωμάτων τῆς Πάρνηθος ἀρχόμενον Ἀδριάνειον τῶν Ἀθηνῶν ὑδραγωγεῖον. Οὐχ ἤττον καὶ τὸ εἰς τὸ Γουδι παρὰ τὸ ἐκκλησιδίων Ἅγιος Θωμᾶς αὐτόθι παρατηρηθὲν ἐκ τῶν κατωτάτων ὁμοίως στρωμάτων τῆς Πεντέλης προερχόμενον ἀρχαῖον ὑδραγωγεῖον. Ἀλλὰ μήπως καὶ ἑνᾶκιον ὁλόκληρον δὲν σχηματίζεται εἰς τοὺς πόδας τῆς αὐτῆς Πεντέλης ὀλίγον ἀνωτέρω τῶν παρὰ τὸ Ἀμαροῦσι Μελισσιῶν; Καὶ ἔξωθεν αὐτῆς τῆς Μονῆς τῆς Πεντέλης ἄλλο ἓν; Καὶ τρίτον τὸ παρὰ τὴν

Εἰκ. 9 α. Εἰκὼν εἰλημμένη ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ τύμβου τῶν Μαραθωνομάχων. Ἀριστερὰ κάτω ἡ στενὴ ἀμαξιτὴ ἢ φέρουσα πρὸς τὸν τύμβον ἐκ τοῦ 36ου περιόπου χιλιομ. τῆς πισσοστρώτου δημοσίας ὁδοῦ. Ἀριστερὰ ἐπίσης τὸ ὄρος Κοτρῶνι. Μεταξὺ Κοτρῶνι καὶ Ἀγριελίκι, διὰ τῆς μικροπεδιάδος τοῦ Βρανᾶ, ἐβάδισαν οἱ Ἀθηναῖοι, πορευόμενοι πρὸς τὸν περὶ τὸν τύμβον τόπον εἰς συνάντησιν τοῦ ἐχθροῦ.

παλαιότεραν Μονὴν «Ταῶ Πεντέλην»; Καὶ τὰ τοῦ Ὑμηττοῦ ἔτι τοῦ τε Ἀστερίου καὶ τῆς Καλιοπούλας (Κύλλον Πήρας τῶν ἀρχαίων); Καὶ τὸ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Καρέα; Καὶ ἄλλο δέ, τῆς Κορίνθου τοῦτο, πρέπει νὰ μνημονευθῆ, τὸ πλησιέστερα εἰς τὴν Νέαν Κόρινθον μᾶλλον, λίαν ἀξιοσημείωτον, ὄχι τόσον κοινῶς γνωστόν, εἰς τὸ μέγα ἀγρόκτημα Τρίπου κείμενον, τὸ ὁποῖον πρώτην φορὰν μετ' ἐκπλήξεως εἶδα τὸ 1893. Εἶνε στοά, σήραγξ εὐρεῖα καὶ τοῦτο. Τὸ πλέον πρόσφατον ὅμως παραδειγμα τῶν τοιαύτης κατασκευῆς ὑδραγωγείων παρέχει ὄχι μόνον τὸ τοῦ Κοκκιναρᾶ τῆς Πεντέλης, ἀλλ' ἡ μεγάλη πρὸ πάντων σήραγξ ἢ παρὰ τὴν λίμνην Ἀφίδνης πρὸς τὸ μέρος τὸ Μπογιατί, ἥτις καὶ ἔξαιρετικῶς μέγα καὶ αἶρουν ποσὸν ὕδατος ἔδωκεν

εἰς τὸ νεώτατον ὑδραγωγεῖον τῶν Ἀθηνῶν, τὸ τῆς Ἑταιρείας Γιούλεν λεγόμενον.

§ 9.

Ἄλλ' ἱκανὰ τὰ περὶ τῶν ἀρχαίων ὑδραγωγείων ταῦτα. Ὡς πρὸς δὲ τὸ τοῦ Ἡρακλείου τώρα, ὅπου πάντοτε μὲ ἓνα ὑδραγωγεῖον ἐκ τῶν κατωτέρων τοῦ Ἀγριελίκι στρωμάτων τὸ ὕδωρ αὐτοῦ ἀρυόμενον ἔχομεν νὰ κάμνωμεν, ἐπειδὴ καὶ ὁ φωτοδόχος ἀεριστήρ του πρὸς αὐτὸ μᾶς ὀδηγεῖ, τὰ πράγματα ἔχουσιν ὡς ἔξῃς. Ὁ πρὸς ἀνόρουξιν τοῦ ἀνεμιστήρος λαξευθεὶς βράχος, μόνον ἀρχαίαν ἐργασίαν προϋποθέτει. Διότι τόσον ἐπιμελής καὶ καθαρὰ εἶνε αὕτη, ὅσον πᾶσα ἀρχαία μόνον, κατὰ τὰ πολλαπλᾶ ὑποδείγματα, τὰ ὁποῖα ἢ ἀρχαιότης περὶ αὐτῆς μᾶς ἀφήκε. Ὁ καθαρισμὸς ὅμως τοῦ δρύγματος ἀπὸ τῶν διὰ τῶν αἰώνων καταρρευσάντων εἰς αὐτὸ χωμάτων καὶ λίθων εἰς φῶς ἔφερε καὶ ἓνα κοινὸν ἀγγεῖον, εἰς μίαν γωνίαν τοῦ δρύγματος ἀποτεθὲν ὑπὸ ἐργάτου τῆς ἀρχαιότητος προφανῶς, ὡς συνέβαινε εἰς τὰς τοιοῦτου εἴδους φῶς χρηζύσας ἐργασίας καὶ μὲ τὰς λυχνίας. Ἄλλὰ τὸ ἀγγεῖον τοῦτο δὲν ἔχει δυστυχῶς ὠρισμένην ἐποχὴν, ἐπιτρέπουσαν τὴν ἀναγκαιοτάτην εἰς ἡμᾶς χρονολόγησίν του. Ἐντύπωσιν ἐν τούτοις μοῦ ἔκαμαν πολὺ μικρὰ ἄλλα θραύσματα ἀγγείων λεπτῶν, τὰ ὁποῖα βεβαίως νεωτέραν κατασκευὴν δὲν ἤλεγχον, οὔτε καὶ ἀσφαλῆ ὅμως πάλιν συμπεράσματα χρονολογικὰ ἐπέτρεπον, πλὴν ἐνὸς ἐξ αὐτῶν, ὅπερ ἔφερε μέλαν στιλπνὸν ἐπίχρισμα, ὡς γνώρισμα ἐξάπαντος ἀρχαίων μόνον χρόνων. Ἄλλ' ἦτο ἓν καὶ μόνον. Ὁπωσδήποτε ἡδύνατο ἀκόμη νὰ προχωρήσῃ ὁ καθαρισμὸς οὗτος κατὰ τὸν παρελθόντα Ὀκτώβριον μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἐνωρίτερα ἢ ἀργότερα θὰ ἐφθανα πάντως μέχρις ὑδροφόρου τινὸς στρώματος στοᾶς, — ὅτε παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἢ σκαπάνη προσέκρουσεν εἰς σκληροτάτου ἐδῶ βράχου τὴν στρώσιν, ὑπεράνω τῆς ὁποίας ἦδη καὶ τὸ ὄρυγμα τόσον ὀφθαλμοφανῶς κατέληγε, ὥστε νὰ ἀποκλείεται πᾶσα ἰδέα ὅτι θὰ εἶχα πλέον περισσώτερόν τι ἐκεῖ νὰ κάμω, παρὰ ἀμέσως καὶ τὴν ἐργασίαν νὰ διακόψω. Ὁ βράχος ἦτο ὑπὸ τοὺς πόδας μας συμπαγέστατος — κατ' ἀγαθὴν συγκυρίαν παρέτυχεν εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην ὁ καθηγητὴς κ. Peter Goessler, μετ' ἄλλων ὡς ἐπισκέπτης τοῦ Μαραθῶνος δευτέραν τότε φορὰν τὴν ἀκόλουθον δὲ ἡμέραν διήλθεν ἐκεῖθεν ἐν Ραμνοῦντος προερχόμενος καὶ ὁ Γερμανὸς ἐπίσης ἀρχαιολόγος κ. Schuchhardt. Οἱ ἐργάται ἄρα τοῦ ἔργου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, συνεπέρανα ἐγώ, ἀποπειραθέντες τὴν διάτρησιν τοῦ ἐδάφους διὰ νὰ παρασκευάσουν ἐκεῖ ἓνα ἀνεμιστήρα φωτοδόχον, ἠναγκάσθησαν νὰ παραιτηθοῦν αὐτῆς, ἐκλέγοντες ὡς εἰκάζω ὀλίγον ἴσως παρέκει καλλιτέραν πρὸς τὸν σκοπὸν των θέσιν. Ἄλλὰ τὴν θέσιν ταύτην ἐγὼ δὲν ἐπανεῦρον, καθόσον μάλιστα ὄλος ὁ τόπος εὐθὺς ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, ὅπου ἕως εἰς τὴν στιγμήν ἐκείνην μετὰ τόσον ἀγαθῆς ἐλπίδος εἰρ-

γάσθην, εἶνε θαμνωδέστατος. Ὀλίγον παρέχει μάλιστα ἀρχίζει καὶ τὸ πυκνότατον τοῦ Ἄγριελίκι ἀπέραντον δάσος, οὗ ἀνωτέρω ἐμνήσθην. Ἐκεῖ ἡ ζήτησις τῆς ἀβεβαίας καλλιτέρας θέσεως ἀποβαίνει δυσχερεστάτη, ἴσως δὲ ἤθελεν ἀποδειχθῆ καὶ ματαία, διότι εἰς τοὺς κοίλους ἐκείνους καὶ ἥκιστα κατηφορικούς τόπους πιθανώτατον εἶνε ὅτι ὀρύγματα φρεατοειδῆ εἰς τὸ ἔδαφος ἀπροφύλακτα μένοντα, ἄνευ δηλαδὴ ἐξεχόντων κτιστῶν στομίων, καὶ ἐντὸς ἤδη ὀλίγου μόνον χρόνου δυνατὸν εἶνε νὰ ἐμφραχθῶσι, πληρούμενα παντοίας ὕλης. Ἐντὸς δὲ αἰῶνων δύνανται καὶ νὰ ἐξαφανισθῶσι τελείως, ἰσοπεδούμενα μὲ

Εἰκ. 10. Οἰκοδομικὰ μαρμάρινα ὑλικά ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κτίσματος εἰς τοίχους πενιχοῦ ἐκκλησιδίου.

τὸ ἔδαφος. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἀναζήτησιν τοιούτων ἀφανῶν φρεάτων ὑδραγωγείου σήμερον δὲν σκέπτομαι διόλου νὰ ἐπιδοθῶ. Ἀλλὰ μελετῶ μᾶλλον τὸ ἐξῆς. Πολὺ κατωτέρω τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, ἐπὶ τῆς ὁποίας εὗρέθη ὁ ἀνεμιστήρ-φωτοδόχος, καὶ μᾶλλον παρὰ τὴν ρίζαν τοῦ λόφου, νὰ δοκιμάσω τὴν ἀνόρυξιν φρεάτος καθέτου, ἢ ἴσως ὑπονόμου κατηφορικῆς πρὸς τὰ ἐνδον μᾶλλον καὶ μᾶλλον, μήπως καταστῆ δυνατὸν εἰσδύων οὕτω μέχρι καὶ τῶν βαθυτέρων τῆς ἐπιφανείας τῆς πεδιάδος στρωμάτων τοῦ ὄρους, νὰ γνωρίσω τὴν φύσιν αὐτῶν ὑπὸ τὸν λόφον κατ' ἀρχὰς καὶ περαιτέρω ἔπειτα ὑπὸ τὸ ὄρος, ἀφοῦ ἐμπειρογνῶμων τις πρῶτον ἐξετάσῃ τὰ πράγματα καὶ κρίνῃ αὐτὸς κάλλιον περὶ τοῦ πρακτέου. Ἐμπειρογνῶμων τις φρεατωρύχος ἀνάγκη εἶνε

νὰ ἐξετάσῃ καὶ τί συμβαίνει εἰς αὐτὸν τὸν πυθμένα εἰς ὃν καταλήγει τὸ νῦν φρέαρ τοῦ Ἡρακλείου, ἐφόσον τὸ ὕδωρ αὐτοῦ ὀλοσχερῶς συχνάκις ἐκλείπει, ἐπειδὴ δι' ἀρυτῆρος ἐκ τοῦ φρέατος ἀντλούμενον καταντᾷ εἰς τὸ μηδὲν ἐνίστε περὶ τὸν Ὀκτώβριον μετὰ προηγηθεῖσαν μακρὰν ἀνομβρίαν. Ἡ ἔρευνα εἰς τοιαῦτα ἔτη μέχρι τοῦ ἐσχάτου βάθους τοῦ φρέατος καὶ τοῦ κύκλω αὐτοῦ κενοῦ πλέον μένοντος πυθμένος, ἀποβαίνει εὐκολωτάτη, ὡς οἱ ἐνδιαφερόμενοι διὰ τὸ πότισμα τῶν ποιμνίων των βοσκοὶ μὲ ἐβεβαίωσαν. Τὴν ἐπάνοδον ὁμως τοιαύτης περιπτώσεως πρέπει νὰ περιμένη κανεὶς ἐπὶ ἔτη πολλάκις. Δὲν ἐξαρτᾶται δὲ τὸ πρᾶγμα τόσον ἐκ τῶν θερινῶν ἀνυδριῶν ὅσον ἐκ τῶν μὴ δοριμένων χειμῶνων, ὅταν ἐλαχίστη ἐνίστε εἶνε ἡ πτώσις χιόνων¹.

Ἐγὼ ὁμως δὲν ἀπομακρύνομαι διόλου ἀπὸ τὴν ἰδέαν ὅτι τὸ Ἡρακλείου τὸ ἄφθονον καὶ ἄριστον ὕδωρ του ἐλάμβανε μόνον ἐκ τῶν φλεβῶν τοῦ ὄρους Ἀγριελίκι, καὶ τοῦτο ὄχι βέβαια διὰ νὰ γεμίσῃ ἓνα φρέαρ ἀπλῶς. Τοῦτο θὰ ἦτο γελοῖον μᾶλλον καὶ ἄλλως ἀπαράδεκτον ὁμως καθιστῶσιν αὐτὸ τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα περὶ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν ὑδραγωγείων τῆς Ἀττικῆς ὅλης καὶ τόσων ἄλλων ἔτι τόπων τῆς Ἑλλάδος. Τὸ «φρέαρ» δὲ λεγόμενον, καλῶς ἄς σημειωθῇ τοῦτο, δὲν εἶνε εἰ μὴ νεώτατον μόνον κτίσμα, ὅπερ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα οὐδέποτε ὑπῆρξε². Ἀδιάφορον δὲ ὅτι εἷς τινὰς

¹ Μόλις εἶχα γράψῃ ταῦτα, καὶ μεταβὰς ἐκ συμπύσεως εἰς Μαραθῶνα εὗρηκα ὅτι οὐδὲ σταγόνα ὕδατος ἔχει φέτος (κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1936) τὸ φρέαρ. Εὐκαιρία ὁμως οὕτω παρέχεται δι' ἐμπείρων ἐργατῶν καὶ γεωλόγου ἐμπειρογνώμονος νὰ ἐξετασθῇ τὸ φρέαρ, τὸ ὁποῖον τόσον μόνον ἐγὼ βεβαιούμαι σήμερον, ὅτι διόλου δὲν εἶνε ἀρχαῖον φρέαρ ἀπὸ βάθους ἤδη μ. 5 τοῦ νῦν περικτίστου νεωτάτου φρέατος, ἀλλ' ὄλως διόλου νεωτέρων χρόνων κτίσμα. Εἰς τοῦτο λοιπὸν τὸ φρέαρ συμβαίνει κατὰ καιροὺς καὶ νὰ ἀνέρχεται μέχρι χειλέων τὸ ὕδωρ καὶ νὰ ἐκλείπῃ παντελῶς. Ἀλλὰ ἀνήκουστον πρᾶγμα εἶνε, φρεατιαῖον ὕδωρ «ὅπερ ἐκ τοῦ πυθμένος ἀναβλύζει» νὰ ἀνέρχεται μέχρι τῶν χειλέων! Τοῦτο ἐννοεῖ πᾶς ἄνθρωπος εἰς τὴν Ἑλλάδα. Δύναται νὰ αὐξάνῃ εἰς καιροὺς ὑετῶν καὶ χιόνων, νὰ ἐλαττώνεται δὲ ἢ καὶ νὰ ἐκλείπῃ τὸ θέρος, ἀλλ' οὐδέποτε μεταβάλλεται εἰς πηγὴν αὐτοῦ τοῦ ὑπεδάφους ἐκρέουσαν ἔπειτα ἐκ τῶν χειλέων. Ὅλη ἢ χαμηλοτέρα πεδιάς τοῦ Μαραθῶνος εἶνε πλήρης φρεάτων, εἰ καὶ ἤκιστα ἀγαθοῦ ποσίου ὕδατος, ἀλλ' οὐδὲν ἐξ αὐτῶν μεταβάλλεται ποτε εἰς πηγὴν τοιαύτην. Πλειστάκις δὲ ἐπανελάβα ὅτι ἡ περὶ τὸν Βρανᾶν καὶ τὴν Αθλῶνα καὶ παρὰ τὸ Κοτρῶνι καὶ τὸ Ἀγριελίκι πεδιάς οὐδὲ εἰς μεγάλα βάθη παρέχει ὕδωρ πρὸς ἀντλησιν δι' ἀρυτῆρος. Μόνον ἄρα κάποια φλὲς ἐκ στρώματος ὑδροφόρου τοῦ ὄρους Ἀγριελίκι δύναται νὰ εἶνε ἐκείνη, ἢ ὁποία εἰδειξεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ποῦ ὕδωρ πραγματικῶς ἀνέβλυζε, ὥστε νὰ κατασκευάσουν καὶ ἓνα φρέαρ αὐτόθι — μὲ ὕδωρ ἐπίρρυτον ἐκ τοῦ ὄρους, ἀλλ' ὄχι ὑπὸ τοῦ παρὰ τὸ ὄρος ὑπεδάφους τῆς πεδιάδος παρεχόμενον. Ἡ φλὲς δὲ αὕτη ὕδατος πηγῆς πρέπει νὰ ἦτο τὸ τελευταῖον λείψανον στοᾶς ἢ σήραγγος, ὅπως μαρτυροῦν ὄλαι αἱ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαι κρῆναι καὶ αἱ πηγαὶ αὐτῶν.

² Ἄν ἦτό ποτε φρέαρ τοῦτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀδύνατον θὰ ἦτο νὰ μὴ εἶχαν μείνῃ εἰς τὸν πυθμένα του λείψανα θραυσμάτων ἀρχαίων ἀγγείων. Πλὴν ὁμως λίθων

νεωτέρους χρόνους κατεσκευάσθη ὅπωςδῆποτε εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἕνα φρέαρ, βεβαίως ὄχι ἐξ ἀναδιδομένου ἀπὸ τὸν πυθμένα ποσοῦ ὕδατος, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε ὑπῆρξε εἰς τι στρῶμα τοῦ καταξήρου τούτου ἐδάφους καὶ ὑπεδάφους, ἀλλ' ἐκ λειψάνου τινὸς τοῦ ἐκ τοῦ ὄρους Ἁγριελίκι προερχομένου ἀρχαίου ὑδραγωγείου, τοῦ ὁποίου τὴν ὑδατοδότειράν ποτε πηγὴν εἰκάζομεν ἐκ τῶν λειψάνων τῆς κρήνης αὐτοῦ ἐν τῷ Ἡρακλείῳ. Τὰ λείψανα ταῦτα εἶνε

Εἰκ. 10α. Ὅμοίως ὡς τὸ ὑπ' ἀριθ. 10.

ῥοαῖα πεντελήσια μάρμαρα σκορπισμένα περὶ τὸ νῦν φρέαρ εἰς τὴν θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἡ κρήνη ἐχρειάζετο. Δύο ἐξ αὐτῶν ὀγκώδη τμήματα ὀγκωδεστάτου, παχυτάτου δηλαδὴ καὶ μεγίστου, καλῶς ἄμα εἰργασμένου πεντελήσιου μαρμάρου, ἐχρησίμεισαν ἀργότερά ποτε ὡς στόμιον τοῦ φρέατος, καθὼς αἱ διαβρώσεις αὐτοῦ ὑπὸ τῶν σχοινίων τῶν ἀρυτήρων δεικνύουσι. Ἐνα τρίτον ἐκοιλάνθη ποτὲ ὑπὸ τῶν χωρικῶν ἐπίτηδες ὡς σκάφη διὰ τὴν χρησιμεύσιν ὡς ποτιστήριον τῶν ὑποζυγίων καὶ τῶν αἰγοπροβάτων. Τὰ ἄλλα μικρότερα μάρμαρα εὐρίσκουν τὴν θέσιν των εὐκόλως εἰς μίαν ἀρχαίαν κρήνην, τῆς ὁποίας

καταρρευσάντων ἐκ τῶν τοιχωμάτων τοῦ περικτίστου νῦν φρέατος οὐδὲ ἴχνος θρασματοῦ οἰουδήποτε ἀγγείου εὐρέθη εἰς τὸν ἀποξηρανθέντα πρὸ μικροῦ τοῦτον πυθμένα, ὡς εἶπα εἰς τὴν προσηγηθεῖσαν σημείωσιν 1.

τὴν πιστὴν εἰκόνα παρουσιάζουσιν εἰς ἡμᾶς ἀγγεῖα γνωστά, ὑδρίαί, τῆς κλασικῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ ἔκτου ἤδη πρὸ Χρ. αἰῶνος.

Τὸν ἕκτον δὲ ἀκριβῶς πρὸ Χρ. αἰῶνα ἀδιστακτως πιστεύω ὅτι καὶ τὸ Ἡράκλειον ἐκοσμήθη καὶ ἐλαμπρύνθη, καὶ ἡ κρήνη του ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πεισιστράτου ἢ τῶν υἱῶν του κατεσκευάσθη. Εἶνε ὁ περίλαμπρος αἰὼν οὗτος τῶν τυράννων τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὅποιοι πανταχοῦ τῆς χώρας ἐνδοξα μνημεῖα τῆς καλλιτεχνικῆς των δράσεως κατέλιπον, ὁ Πεισίστρατος δὲ καὶ οἱ Πεισιστρατίδαι δὲν ἦσαν οἱ μικρότεροι μεταξὺ αὐτῶν διὰ τὰς Ἀθήνας καὶ τοὺς ἄλλους τόπους τῆς Ἀττικῆς. Ὁ Μαραθῶν ἑξαιρέτως, πᾶς λόγος ὑπῆρχε νὰ ἐλκύσῃ τὴν ἰδιαιτέραν αὐτῶν προσοχήν. Οἱ λόγοι ἦσαν πολιτικοὶ πρὸ πάντων. Διότι γνωστὸν εἶνε πόσον στενοὶ ἦσαν οἱ δεσμοὶ οἱ συνδέσαντες τὴν οἰκογένειαν τῶν βασιλικῶν τούτων ἀνδρῶν μὲ τὴν σημαντικὴν καὶ ἄλλως διὰ τὸ μέγεθος, διὰ τὴν θέσιν καὶ διὰ τὸν πλοῦτόν της περιφέρειαν τοῦ Μαραθῶνος, εἰς ἣν συμπεριελαμβάνετο καὶ ἡ Διακρία ὅλη ὡς κέντρον τῆς ἰσχυρᾶς φατρίας τῶν Διακρίων, εὐθὺς ἐκ πρώτης ἀρχῆς τῆς εἰσόδου τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς φατρίας Πεισιστράτου εἰς τὴν λαμπρὰν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν (Ἡροδότου I 61, 62 ἔ). Ὅταν δὲ ἐπὶ μίαν πεντηκονταετιάν ὁ ἴδιος ὁ Πεισίστρατος καὶ οἱ υἱοὶ του μετ' αὐτὸν διὰ τὰς Ἀθήνας περὶ τε τῶν ἄλλων μεγάλων ἔργων καὶ περὶ τῆς ὑδρεύσεως αὐτῶν ὄχι ὀλιγώτερον μεγαλοπρεπέστατα ἐφρόντιζον, τί καλλίτερον θὰ εἶχαν νὰ πράξουν καὶ διὰ τὸν οἰκεῖον εἰς αὐτοὺς Μαραθῶνα, εἰ μὴ τοὺς στασιωτὰς των καὶ ὑποστηρικτὰς αὐτόθι περιποιούμενοι, τὰ τε ἱερὰ αὐτῶν ἐν γένει νὰ κοσμήσουν—ὅσον καὶ ἂν ἡμεῖς σήμερον τίποτε δὲν ἠξεύρομεν περὶ τούτου—καὶ τὸ ὡς ἱερὸν ἀναμφιβόλως ὀνομαστὸν Ἡράκλειον νὰ προικίσουν, κοντὰ ἴσως εἰς μίαν καὶ ἐδῶ, ὡς ἐν Ἀθήναις, «Καλλιρρόην» πρότερον, μὲ μίαν ὁσαύτως, ὡς ἐκεῖ πάλιν, «Ἐννεάκρουνον». Ἴδου ἄλλως ὅτι καὶ τὰ ἀσφαλῆ τοιαύτης τινὸς κρήνης λείψανα εἰς τὸ Ἡράκλειον τοῦτο, δὲν μᾶς λείπουν. *Δὲν μᾶς λείπουν μάλιστα εἰς τὴν θέσιν ἀκριβῶς ὅπου πρέπει!*

§ 10.

Σημασίαν τινὰ διὰ τὸ ὑδραγωγεῖον τοῦ Ἡρακλείου δύναται νὰ ἔχη καὶ τὸ ἐκ πηλίνων σωλήνων ὑδραγωγεῖον, Ἡρώδειον ἑξάπαντος ἔργον, τὸ ὁποῖον καὶ ἄλλοτε ἀνέφερα, σημειῶνων ποῦ εὔρον αὐτὸ διοχετεύον τὸ ὕδωρ του καὶ ποῦ ἔπειτα ἠδυνήθη νὰ τὸ παρακολουθήσω εἰς τὴν κατεύθυνσιν πρὸς τὴν πηγὴν του (πρβ. Πρακτικά τοῦ ἔτους 1933 ἐν σελίδι 40^η καὶ Kago ἐν Arch. Anz. Juli 1933 bis Juli 1934 ἐν στήλῃ 147^η). Τὸ τελευταῖον ὅμως φθινόπωρον ἠδυνήθη νὰ βεβαιωθῶ πόσον προσωτέρω ἐκ τῶν ἀμπελώνων ὅπου τὸ συνήνησα ἄλλοτε (ἀμπελώνες Ἀναστασίου Τσίρκα καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ δυτικῶς τῆς πισσοστρώτου δημοσίας ὁδοῦ Ἀθηνῶν - Μαραθῶνος), ἑξακόσια

δηλονότι ἀκόμη μέτρα ἔτι δυτικώτερα, τοῦτο προβαίνει καὶ πολὺ ἐγγύτερα ἐπομένως καταντᾷ πρὸς τὸ Ἡράκλειον (ἀμπελῶν τοῦ ἔξ Ἄνω Σοῦλι ἀγρότου Εὐθαγγέλου Ζεγγίνη). Εἶνε εὐνόητον ὡς ἐκ τούτου ὅτι ἡ πηγὴ τοῦ ὑδραγωγείου ἄλλη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἶνε παρὰ ἡ αὐτὴ καὶ τοῦ ἐν λόγῳ ὑδραγωγείου τοῦ Ἡρακλείου· διότι ἄλλη εἰς τὸν περὶ τὸ Ἡράκλειον τόπον δὲν ὑπάρχει οὔτε ὑπῆρξέ ποτε. Ἴδου λοιπὸν καὶ ἄλλη ἀπόδειξις ὅτι τὸ νῦν φρέαρ, τὸ ὁποῖον καὶ στεριεύει πολλάκις ὀλότελα (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 116 σημ. 1), δὲν ἦτο ἡ ἀπ' εὐθείας πηγὴ τοῦ ὕδατος τοῦ Ἡρωδείου ὑδραγωγείου, ἀλλ' ἄλλο τι ἐμεσολάβει προφανῶς ἐνταῦθα, τοῦτο δὲ τὸ μεσολαβοῦν ἦτο τὸ ὑδραγωγεῖον, ἔξ οὗ καὶ ἡ κρήνη ἐνταῦθα ἐτρέφετο. Ἡ προσεχὴς προσπάθειά μου διὰ τοῦτο θὰ εἶνε, σκάπτων ἀπὸ τοῦ τελευταίου σημείου ἔνθα

Εἰκ. 10 β. Μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τοῦ αὐτοῦ ἀρχαίου κτίσματος εἰς τοῖχον τοῦ ἐκκλησιδίου.

εὐρέθησαν ἐν τῷ ἀγρῷ Ζεγγίνη οἱ σωλῆνες τοῦ Ἡρωδείου ὑδραγωγείου, νὰ εὕρω τὴν κατεύθυνσιν αὐτοῦ ἔτι δυτικώτερα καὶ ἴσως- ἴσως νὰ φθάσω μέχρι τοῦ Ἡρακλείου. Χαρακτὴρ τοῦ ὑδραγωγείου τούτου εἶνε ὅτι πανταχοῦ ὅπου εἰς φῶς ἦλθε κεῖται εἰς ὀλίγιστον βάθος, μόνον τεσσαράκοντα ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου, ὅπου ἐν τούτοις ἀσφαλέστατον αὐτὸ καθιστᾷ ἡ ῥωμαϊκῇ τῷ τρόπῳ στερεότης τῆς κατασκευῆς του, καθὼς περιέγραψα αὐτὴν εἰς τὰ μνημονευθέντα Πρακτικὰ τοῦ 1933. Ἀλλὰ ἀκολουθοῦντες μὲ τοιοῦτον βάθος τῶν τεσσαράκοντα μόνον ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου τὴν περαιτέρω πρὸς δυσμὰς κατεύθυνσιν τοῦ Ἡρωδείου ὑδραγωγείου ἐπὶ μιᾷ διαρκῶς ὡς εἶνε ἐπόμενον ὑψομένης γραμμῆς— ἔνεκα τῆς ἐκ δυσμῶν ῥύσεως τοῦ ὕδατος αὐτοῦ—, ἠθέλαμεν καταντῆσαι μετὰ τινος ἑκατοντάδας μέτρων καθόσον πλησιάζομεν τὸ φρέαρ, μὲ τοὺς τελευταίους πρὸς τὸ φρέαρ σωλῆνας εἰς ὕψος πολὺ ὑπέρτερον τοῦ πυθμένος τοῦ φρέατος, ἴσως μάλιστα εἰς ἐπιφάνειαν ἰσοῦσῃ μὲ τὰ χεῖλη αὐτοῦ. Τότε ὅμως ποίαν σημασίαν θὰ εἶχε πλέον διὰ τὸ ὑδραγωγεῖον τοῦτο τὸ

φρέαρ, μὲ στάθμην τοῦ ὕδατός του μέτρα τινὰ πάντοτε κατωτέρω τῶν χειλέων του, ἐνῶ πρὸς ταῦτα μόνον θὰ ἰσοστάθμιζαν τοῦ ἡμετέρου Ἡρωδείου ὑδραγωγείου οἱ σωλῆνες; Φανερὸν βεβαίως ὅτι οὐδεμίαν, ἐφόσον τοῦ φρέατος τὸ ὕδωρ συχνότατα θὰ εὐρίσκετο περὶ τὸν πυθμένα μόλις, πολλάκις δὲ καὶ ἐντελῶς θὰ ἐξέλειπε· ἐνῶ πᾶσαν σημασίαν δι' αὐτὸ θὰ εἶχε τὸ ὑδραγωγεῖον στοᾶς τοῦ ὄρους Ἀγριελίκι, καθόσον τοῦτο καὶ τὴν κρήνην τοῦ Ἡρακλείου θὰ ἔτρεφε, ὡς ἐξέχουσιν τοῦ ἐδάφους καὶ ἰκανῶς ἐπομένως ὑπερκειμένην τοῦ φρέατος, ὥστε διαρκῆ τὸ ὕδωρ νὰ ἔχη τὴν ῥύσιν.

Ἄλλ' ἐδῶ διακόπτω πάντα πρὸς τὰς τελευταίας μου ταύτας λέξεις σχετιζόμενον λόγον. Διότι ἐδῶ ὅπου ἔφθασα, ἄλλο τι μόνον πολὺ μᾶλλον ἐπείγον πρὸς ἐξέτασιν παρουσιάζεται τί δύναται νὰ βεβαιώσῃ ἡμᾶς ἢ περὶ τὰ τοιαῦτα μόνη ἀλάθητος σκαπάνη, προκειμένου περὶ τῆς τελικῆς κατευθύνσεως τοῦ Ἡρωδείου ὑδραγωγείου. Ἦδη μάλιστα ἔθεσα αὐτὴν εἰς ἐνέργειαν αὐθις καὶ τὸ ἔργον τῆς ἴσως δὲν θὰ βραδύνη πολὺ, ὥστε καὶ ταχέως νὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἀσφαλεστέραν παντὸς λόγου ἀπάντησιν εἰς τὴν ἀπορίαν, ἣ ὁποία καὶ τὰς ἐμὰς σκέψεις νῦν διασταυρῶνει, ἐπειδὴ καὶ πρῶτος ἐγὼ ἐπείγομαι πᾶν μέσον νὰ ἐξαντλήσω φέρον πρὸς εὔρεσιν τῆς ἀληθείας, ὅσον καὶ ἂν αὕτη ἐκ πάντων τῶν ἄλλων περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἀνωτέρω λεχθέντων πρόδηλος νομίζω καθίσταται¹.

§ 11.

Μεταξὺ τοῦ 34^{ου} περίπου καὶ τοῦ 35^{ου} χιλιομέτρου (τὸ σταδιόμετρον τοῦτο ἐξηφανίσθη πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ἀλλ' ἢ θέσις του δύναται κατ' εἰκασίαν εὐκόλως νὰ προσδιορισθῇ) τῆς δημοσίας ὁδοῦ Ἀθηνῶν - Μαραθῶνος κεῖται

¹ Καὶ δυτικώτερα τοῦ ἀνωτέρω σημειωθέντος ἀγοῦ Εὐαγγέλλου Ζεγγίνη, εἰς τοὺς ἀγρούς καὶ τὰς ἀμπέλους τῶν Μαραθωνιτῶν καλλιεργητῶν Ράφτη καὶ Πίτσα, κατὰ ἄλλα τριακόσια δηλονότι μέτρα ἐγγύτερον πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ Ἡρακλείου, εὐρέθησαν λείψανα τοῦ Ἡρωδείου ὑδραγωγείου, ἐνῶ αἱ σελίδες αὐταὶ ἐξετυποῦντο ἀλλὰ καὶ πολὺ ἀπωτέρω τοῦ σημείου τούτου, ἐπὶ ἑκατοντάδων μέτρων, μὲ ἐξακολουθοῦσαν τὴν κατεύθυνσιν καὶ τὴν προσέγγισιν εἰς τὸ Ἡράκλειον, καὶ μόνον τὸ Ἡράκλειον, διὰ τῶν ὁμοίων λειψάνων τῶν πηλίνων σωλῆνων, τὰ ὁποία διεπιστώθησαν εἰς τὰς ἀμπέλους καὶ τοὺς ἀγρούς τῶν ἐξῆς καλλιεργητῶν: τοῦ Μαραθωνίτου Ἰωάννου Ρούση, τοῦ ἐκ Γραμματικοῦ Ἰωάννου Παπᾶ, τοῦ ἐκ τοῦ χωρίου Μάξι (παρὰ τὸ Καπανδρίτι) Πέπα ἢ Βασιλάκου καὶ τῶν βοσκῶν-γεωργῶν Φλώρου καὶ Σωτηρίου Ζορμπᾶ, παραπλευρῶς πλέον πρὸς τὴν *πλησιάζουσαν τὸν Ἅγιον Δημήτριον* (ὑπερθεν τοῦ Ἡρακλείου), *οἶζαν τοῦ Ἀγριελίκι*. Οὕτω δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ διατὶ μετὰ τῆς ἐμπιστοσύνης ἀποβλέπω εἰς τὸ ἔργον τῆς σκαπάνης, καθὼς εἶπα ἀνωτέρω, ἀρκεῖ μόνον νὰ εὐνοηθῇ τοῦτο ὑπὸ τῆς ἀγαθῆς τύχης μέχρι τέλους, ὅπως μέχρι τοῦδε ἠννοήθη εἰς διάστημα ἤδη χιλιομέτρων τινῶν ἀπὸ τῆς παρακτίου ἐκβολῆς τοῦ ὑδραγωγείου εἰς ἐν Ἡρώδειον κτίσμα μέχρι τόσοσιν ἐγγύς, ἐγγύτατα μάλιστα τοῦ Ἡρακλείου πρὸς δυσμάς.

τὸ λεγόμενον Μικρὸν ἔλος τοῦ Μαραθῶνος, κοινῶς Μπρεξίτζα. Εἶνε ἀπεξηραμένον σήμερον (πρβ. Πρακτικά τοῦ 1932 ἐν σελίδι 36^η). Ἀλλὰ τεναγῶδης παραμένει εἰσέτι ὁ τόπος, εἰ καὶ πᾶσα προσπάθεια, καταβάλλεται ὑπὸ τῶν προσφύγων κατοίκων τῆς Νέας Μάκρης (χιλιόμετρον 32^{ον}) πρὸς τελείαν ἐκχέρσωσίν του. Ἄν τις ὅμως, ἀναχωρῶν ἀπὸ τῆς θέσεως ὅπου ἐγείρεται ἢ εἰς τὸν Ροκφέλλερ ἀναθηματικὴ στήλη, κατέλθῃ παρὰ τὸ δεξιὸν χεῖλος τῆς αὐλακος μέχρι τῆς δεκακόσια περίπου μέτρα ἀπεχούσης θαλάσσης, ὅπου εὐρίσκετο τὸ ἐπίγειον τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος (πρβ. περὶ τούτου τὰ αὐτὰ Πρακτικά), θὰ παρατηρήσῃ ὅτι εἰς βάθος ἑνὸς μέτρον, εἰς ὅσον καὶ τὸ νερὸν τῆς πηγῆς Μάτι ἐντὸς τῆς αὐλακος ῥέει, τὸ νῦν τεναγῶδες ἔδαφος εἶνε τὸ σχηματισθὲν ἀφότου κατὰ τοὺς μέσους βυζαντινοὺς αἰῶνας, πολλὰ ἔκ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν ὑποστᾶσα ἢ χώρα, καὶ τὴν μορφήν της πολλαχοῦ παρήλλαξε. Τοῦναντίον κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς, ἐξάπαντος δὲ κατ' αὐτοὺς τοὺς ἐπὶ Ἡρώδου ἀκόμη, ἦτοι κατὰ τὸν δεῦτερον πλέον μετὰ Χρ. αἰῶνα, διετηρεῖτο ἡ ἀρχαία κατάστασις. Τότε λοιπὸν ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους ἔκειτο ἐν ὅλον μέτρον ὑπὸ τὸ σημερινὸν τεναγῶδες, ὡς πείθεται τις καὶ ἔκ τοῦ ὅτι τὸ ἀρχαῖον τοῦτο ἔδαφος ὄχι μόνον εἰς τὸ βάθος τοῦτο τῆς αὐλακος, ἀλλὰ καὶ ἀλλοῦ ὅπου ἐδοκίμασα παρουσιάζεται μεστὸν θραυσμάτων κεράμων. Εἰς τινὰ

Εἰκ. 10 γ. Ὅμοιος ὡς τὸ ὑπ' ἀρ. 10 β.

ἀπόστασιν μάλιστα δεξιόθεν τῆς εὐρείας καὶ βαθείας πηγῆς ὕδατος, τὸ Μάτι κοινῶς λεγομένης, παρετήρησα καὶ ὁδόν(;) ἀρχαίαν διατέμνουσαν τὸ τέλμα, ἂν τὸ ὀφθαλμοφανὲς τοῦτο ἀνάγκωμα δὲν εἶνε ἴσως μᾶλλον τὸ ἐκ μιᾶς πλευρᾶς περιθώριον τῆς κατωτέρω ἐμφανιζομένης τάφρου μὲ πλάτος τεσσαράκοντα μέτρων, τὴν ὁποίαν τὸ 1926 ἀνεκάλυψα, ὑπὸ παχυτάτων ἔτι καὶ καταπρασίων ὑδροχαρῶν χόρτων καλυπτομένην, ἐνῶ τὰ χεῖλή της εὗρον ἑκατέρωθεν προστατευόμενα ἀπὸ κάλλιστα σωζομένους ἰσχυροὺς ῥωμαϊκῶν χρόνων τοίχους.

Ἀλλὰ τὰ περὶ τοῦ ῥηθέντος ἀναχώματος ἢ ὁδοῦ, ἢ ὁποῖα θὰ ἔφερε πάντως μέχρι τῆς θαλάσσης, δὲν ἦτο δυνατόν διὰ σκαφῆς νὰ ἐξακριβώσω καλλίτερα. Εὐθὺς ὅμως παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ τενάγους καὶ παρ' αὐτὸ τὸ ξηρὸν ἔδαφος τὸ παρὰ τὴν δημοσίαν σήμερον ὁδόν, πλησίον δὲ ἑνὸς μικροῦ ἀβαθεστάτου φρεατίου, ἐντὸς τοῦ βορβόρου παρετήρησα τὸν κορμὸν ὑπερφυσικοῦ μαρμαρίνου ἀγάλματος (εἰκῶν 11), τὸ ὁποῖον εὐδιάκριτον ἐπρόβαλλεν ἀπὸ

ἀρκετὰ βαθὺν χάνδακα ἀνορυχθέντα ἐν τῷ βορβόρῳ τοῦ τενάγους ὑπὸ χωρικοῦ. Καὶ ὁ χωρικός ἤδη εἶχεν ἀναγνωρίσῃ τὸ παραμορφωμένον ὑπὸ τοῦ συμπαγοῦς πηλοῦ ὀγκωδέστατον μάρμαρον ὡς λείψανον ἀγάλματος. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀπόπειράν του νὰ ἀναβιάσῃ αὐτὸ ἐπὶ τῶν χειλέων τοῦ χάνδακος, διεργάγη τοῦτο εἰς δύο τεμάχια, μεθ' ὧ καὶ τῆς προσπαθείας του ὁ εὐρὼν ἀπέστη, ἀποταθεὶς πρὸς ἑμὲ διὰ τὰ περαιτέρω. Ὁ κορμὸς ἐξορυχθεὶς τοιούτοτρόπως διὰ τῶν ἐργατῶν μου διεργηγμένος κατὰ μῆκος εἰς δύο τεμάχια, μετεφέρθη εἰς τὸ προαύλιον τοῦ σχολείου τῆς Νέας Μάκρης. Μὲ συνηρμοσμένον δὲ τὸ ἀποσπασθὲν τεμάχιον καὶ μετὰ πλήρη καθαρισμὸν ἀπεδειχθῆ αὐτὸ παριστάνον ἄνδρα γυμνὸν καθήμενον ἐπὶ θώκου. Λείπει ἐξ αὐτοῦ ἡ κεφαλὴ καὶ ὁ τράχηλος μὲ μέρος τοῦ στήθους. Λείπουν καὶ οἱ βραχίονες, ὡσαύτως δὲ κάτω τῶν μηρῶν καὶ οἱ πόδες. Σῴζεται ὅμως τὸ ἀριστερὸν γόνυ, ἐφ' οὗ κατέπιπτε τὸ ἱμάτιον τοῦ ἀνδρός. Καλῶς διακρίνονται αἱ πτυχαὶ τοῦ ἱματίου. Εὐρέθη ὡσαύτως καὶ τὸ ἄκρον τῆς χειρός, διὰ τῆς ὁποίας φαίνεται ὅτι ἐκράτει λαβὴν ξίφους. Τὸ στήθος καὶ ἡ κοιλία διακρίνονται καλῶς μέχρι τῶν μηρῶν. Καὶ ἡ γυμνὴ ῥάχη καλῶς διακρίνεται. Μοὶ φαίνεται καλὸν ἔργον τοῦ δευτέρου μετὰ Χρ. αἰῶνος, παριστάνον ὡς ὑποθέτω Ῥωμαῖον αὐτοκράτορα, τὸν Ἀδριανὸν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα. Ἡ Εἰκὼν 11 ἀμυδρῶς μόνον δεικνύει κλίνοντα πρὸς τὰ δεξιὰ τὸν ἀνδριάντα, ὅπως ἦτο δυνατόν νὰ τοποθετηθῆ διὰ νὰ φωτογραφηθῆ.

§ 12.

Παρὰ τὸν ἀνδριάντα τοῦτον ἐτοποθετήθη προσωρινῶς εἰς τὸ προαύλιον τοῦ σχολείου Νέας Μάκρης καὶ στήλῃ ἐνεπίγραφος, τὰ περὶ τὴν ὁποίαν ἔχουσιν ὡς ἑξῆς. Κατὰ τὸ 1926 ἤδη ἔχω σημειώσῃ εἰς τὴν περὶ τὴν ἀρχαίαν Προβάλινθον προπεδιάδα τοῦ καθ' αὐτὸ πεδίου τοῦ Μαραθῶνος τὴν ὑπαρξίν ἀρχαίας δεξαμενῆς ὀλίγον κατωτέρω τῆς παρὰ τὸ βουνὸν θέσεως Κακὸ - Μελίσσι. Βουνὸν ἐννοῶ τὴν ἀνατολικὴν πρόσοψιν τοῦ ὄρους Ἀγριελίκι, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῆς Μυκηναϊκῆς ἀκροπόλεως τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος κατευθύνεται ὀλοὲν χαμηλούμενον πρὸς νότον. Ἡ θέσις Κακὸ - Μελίσσι κεῖται παραπλεύρως καὶ βορειότερα ὀλίγον τοῦ λεγομένου Μεγάλου Μετόχι, εἰς ὃ μεταβαίνει τις ἀπὸ τὸ 30^{ον} χιλιόμετρον τῆς ἐξ Ἀθηνῶν ἀμαξιτῆς κατ' εὐθείαν πρὸς δυσμὰς πρὸς τὸ βουνόν. Μέγας παλαιὸς ἔλαιὸν μὲ ἓνα κίσμα τῶν γεωργῶν τοῦ τόπου κάμνει εὐδιάκριτον τὴν θέσιν του. Ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Μετοχίου ἀτραπὸς φέρει διὰ μικρᾶς ῥευματιᾶς ὑπὲρ τὰ ὑψώματα τῶν προπόδων πλέον τῆς Πεντέλης (ὅπου φαίνονται ἴχνη συνοικισμοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ) εἰς τὴν περιοχὴν τῆς παλαιᾶς ἐρειπωμένης μονῆς τῆς λεγομένης Ταῶ - Πεντέλης, ἡ ὁποία τὸν 17^{ον} αἰῶνα κατεστράφη ὑπὸ πειρατῶν κατὰ τὴν

παραδόσιν. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀρχαία δεξαμενὴ τὸ ὕδωρ της ἐλάμβανε ἀπὸ τὴν πηγὴν τοῦ Κακὸ - Μελίσσι, παρὰ τὴν ὁποίαν φύεται καὶ πλάτανος. Τὰς παρειάς της ἡ δεξαμενὴ ἔχει ἐπικεχρισμένας διὰ στερεωτάτου ἀσβεστοκονιάματος (ἦτοι ἀσβέστου μετ' ἀναμίκτου χονδρῆς ἄμμου). Ὅμοιον εἶνε τὸ κονίαμα καὶ τῆς δεξαμενῆς τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀφροδίτης, ὅπερ κεῖται δεξιόθεν τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ εἰς τὴν κατωφέρειαν ἀπὸ τοῦ Δαφνίου πρὸς τὴν θάλασσαν τοῦ κόλπου τῆς Ἐλευσίνος. Περὶ τὴν δεξαμενὴν τοῦ Κακὸ - Μελίσσι πρέπει νὰ ἠγείρετο καὶ ἀρχαῖόν τι κτίσμα, τὸ ὁποῖον μαρτυροῦσι μὲν καὶ πολλοὶ ἐξεργασμένοι ὀγκόλιθοι, ἀλλ' ἡ θέσις κατήνησεν ἀπὸ πολλοῦ πρόχειρον λατομεῖον διὰ τὴν στρωσὴν τῆς δημοσίας ἐξ Ἀθηνῶν πισσοστρώτου νῦν ὁδοῦ μὲ χάλικας. Ἐπὶ τοῦ ἐνώπιον ὁμως τῆς δεξαμενῆς φέροντος καρροδρόμου πρὸς τὸ 30^{ον} χιλιόμετρον τῆς δημοσίας ὁδοῦ παρετήρησα τὸ 1934 καὶ ὄχτην ὕδραγωγείου ἀρχαίου, τὸ ὁποῖον ποτε ἔφερε πόσιμον ὕδωρ μέχρι τῆς ἀκτῆς τῆς θαλάσσης ὡς φαίνεται εἰς τὴν θέσιν, ὅπου σήμερον ὑπάρχει ἀγρόκτημα καὶ κατοικία Καρυστηνοῦ τινος καλλιεργητοῦ τὸ ὄνομα Ζούμπερης. Τὸ ὄρος λοιπὸν Ἀγριελίκι ὡς πρόβουνον τῆς πολὺ ὑψηλοτέρας καὶ μεγαλειτέρας Πεντέλης, ἀφοῦ ἐκ τῆς βορείας του κλιτύος τῆς παρὰ τὸν Βρανᾶν ἐπρομήθευεν ἄφθονον καὶ κάλλιστον πόσιμον ὕδωρ εἰς τὴν κρήνην τοῦ Ἡρακλείου, ἐκ ταύτης δὲ δι' ὕδραγωγείου πηλίνων σωλήνων ὕδωρ ἔδιδεν ὑποθέτω καὶ εἰς τὰ Ἡρώδεια μνημεῖα τῆς παρὰ τὴν Μπρεξίτζαν ἀκτῆς, εἰς τὴν αὐτὴν ἀκτὴν νοτιώτερον εἰς τὴν θέσιν Ζούμπερη ἔπεμπεν ἐξ ἄλλης ἰδικῆς του ἐπίσης πηγῆς, τῆς τοῦ Κακὸ - Μελίσσι, ὅπως ἀπὸ τῆς Προβαλίνθου λαμβάνει σήμερον τὸ ἑαυτῆς ἢ Νέα Μάκρη. Ἀλλὰ τὸ Κακὸ - Μελίσσι διὰ τοῦ ὕδατος τῆς ἰδικῆς του πηγῆς ἐπλήρου καὶ τὴν ὀλίγον κατωτέρω αὐτοῦ δεξαμενὴν ὡς εἶπα δι' ἀρδευτικούς μᾶλλον ὡς φαίνεται σκοπούς. Διὰ σκοποὺς δὲ ἀρδευτικούς ἐγὼ καὶ τὸ 1926 πάλιν ἤδη ἐσημείωσα μίαν ἄλλην δεξαμενὴν ἀρχαίαν εἰς τὸ μεταξὺ τῆς Νέας Μάκρης καὶ τῆς Προβαλίνθου πεδῖον, τὴν ὁποίαν ὁμως ἀναζητήσας αὐτὴς κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1935 παραδόξως δὲν κατώρθωσα νὰ ἐπανεύρω, ἂν καὶ δὲν ἀπελπίζομαι ἀκόμη περὶ τῆς αὐτῆς εὐρέσεώς της, ἀναζητῶν αὐτὴν καὶ ἄλλην μίαν φορὰν προσεχῶς εἰς τὴν πυκνὴν λόχμην ὅπου καὶ τὰ ρεύματα κατέχωσαν ἀρκετοὺς τόπους. Ἡ δεξαμενὴ ὁμως ἐκείνη, ἣν τελευταίως δὲν ἀνεῦρον, δὲν εἶχεν ἐπικεχρισμένας τὰς παρειάς. Ἀλλ' εἶχε τὸ σχῆμα διπλοῦ χωνίου, ἐνὸς δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ στομίου μέχρι βᾶθους τινὸς καὶ ἐνὸς ὑπ' αὐτὸ

Εἰκ. 10δ. Ὅμοιος ὡς τὸ ὑπ' ἀρ. 10β καὶ γ.

πάλιν ἄλλου, ὅπερ δι' ὀπῆς εἰς τὸν πυθμένα τοῦ πρώτου συνεκινῶναι μετ' αὐτοῦ. Παρὰ τὴν δεξαμενὴν λοιπὸν τὴν ὀλίγον κατωτέρω τοῦ Κακό-Μελίσσι εἰς τὴν πεδιάδα κατέκειτο καὶ ἡ στήλη, ἐφ' ἧς διαγινώσκονται ἐπὶ κορυφῆς μὲν, ὅπου τὸ μάρμαρον ἀπεκόπη, λείψανά τινα μόνον γραμμάτων, δι' ὧν ἴσως ἀνεγινώσκετο ποτε τὸ ὄνομα γνωστοῦ καὶ ἄλλως δῆμου τῆς Ἀττικῆς, τῆς Φηγαίας, ἢ δημότου αὐτῆς Φηγαίως· κατωτέρω ὅμως καθαρῶς ἀναγινώσκονται τὰ ὀνόματα (Π)υθάγγελος (Π)υθόδωρος Φηγαίεος.

§ 13.

Ἐπανερχόμενος τώρα εἰς τὰς παρατηρήσεις μου σχετικῶς πρὸς τὴν ἐργασίαν μου παρὰ τὸ τέλμα τῆς Μπρεξίτζας, προσθέτω ἔτι τὰ ἑξῆς.

Ἄνεσθρα μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ σημερινοῦ ἐδάφους καὶ ὅλα τὰ ἄλλα μάρμαρα, τὰ ὅποια, κατεφθαρμένα κατὰ τὴν φαινομένην των ἐπιφάνειαν, ἀπεδείχθησαν ὡς κολοσσιαῖα λείψανα μνημείου τινός (εἰκὼν 12), τὸ ὁποῖον παρὰ τὸ σημερινὸν ἀκριβῶς φρεάτιον (βάθους ἑνὸς μέτρου) ἠγείρετο ἐκεῖ κατὰ τὴν ῥωμαϊκὴν ἀρχαιότητα, καθὼς ἀποδεικνύει καὶ τὸ ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους ἀναφανέν θεμελίωμα τοῦ ἐν λόγῳ μνημείου ὑπὸ τὸν ἐκλείποντα στερεοβάτην. Παρὰ τὸ ἐκ παρῶντων λίαν ἐφθαρμένων λίθων θεμελίωμα τοῦτο εὐρέθη καὶ ἓνα μέγα κιονόκρανον ῥωμαϊκῶν χρόνων (εἰκὼν 13). Ἐκ τοῦ ὅλου μνημείου ὅμως δὲν φαίνεται ὅτι κρύπτεται εἰς τὸν βόρβορον τοῦ τενάγους ἄλλο τι περισσότερον. Ἄλλ' ἢ ὑπαρξίς ἑνὸς μνημείου εἰς ταύτην τὴν θέσιν δεικνύει ὅτι ἔλος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶνε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὁ ἀμέσως ὑπ' αὐτὸ τόπος, καθὼς μὲ μίαν ἐλώδη ἐν γένει καὶ τεναγώδη ἔκτασιν ἐδῶ ἐξάπαντος οὐδεμίαν ἠδύναντο νὰ ἔχουν σχέσιν οὔτε τὰ παράκτια ὡσαύτως μνημεῖα, τὰ ὅποια ὁ Ἡρώδης ἀνήγειρεν εἰς τοὺς φίλους του. Εἶπα αὐτὸ καὶ ἄλλοτε, ἐπαναλαμβάνω δὲ ἐδῶ καὶ τώρα καὶ ὄχι μόνον διὰ τὴν Ἡρωδεῖαν ἀρχαιότητα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τοῦ πέμπτου πρὸ Χρ. αἰῶνος, τὴν καθόλου ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα. Δι' ἐκείνην ἀρκοῦν τὰ μνημεῖα τῆς ἐξαιρέτου δράσεως ἐνταῦθα τοῦ μεγάλου Μαραθωνίου πολίτου, πλὴν τῶν θαυμασῶν ἀποστραγγιστικῶν καὶ λιμενικῶν αὐτοῦ ἔργων, περὶ ὧν πάντων τότε τὰ δέοντα ἀνέφερα. Τώρα προστίθεται καὶ τὸ εἰς τὴν δυτικὴν ὄχθην τοῦ τέλματος ἀποκαλυφθέν μνημεῖον, ὅπερ μετὰ τῆς ἀνωτέρω παρατηρήσεώς μου περὶ τοῦ πραγματικοῦ ποτε ἐδάφους τοῦ ἔλους παρὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ καὶ κυριωτάτην πηγὴν ὕδατος ἀναβλύζοντος θυακίου δίκην, αἴρει πάντα περὶ τοῦ πράγματος δισταγμόν. Διότι τὸ ἐγγὺς αὐτοῦ κατὰ ἓν πάντως μέτρον βαθύτερα κείμενον ἀρχαῖον ἔδαφος θὰ ὑπέκειτο εἰς εὐκολωτάτην ἀποτελεμάτωςιν, ἐὰν καὶ κατὰ τὴν κλασικὴν ἀρχαιότητα δὲν εἶχαν ληφθῆ καθ' ὅλην τὴν μέχρι θαλάσσης ἔκτασιν ἀνάλογα πρὸς τὰ Ἡρώδεια ἀποστραγγιστικά

μέτρα ὡς ἀποδεικνύει ἡ σημερινὴ κλίσις τοῦ αὐλάκος ἀπὸ τῆς πηγῆς τοῦ ὕδατος μέχρι τῆς θαλάσσης. Μὲ μικροτέραν κλίσιν ἢ ῥοὴ αὐτοῦ θὰ ἦτο ἀδύνατος. Ἄλλ' ἀφοῦ πᾶσα ἀνάγκη ὑπῆρχε νὰ ἀπαλλάσσεται ὁ τόπος ἀπὸ κατακλυζόντων αὐτὸν ὑδάτων, τότε δὲν θὰ ὑπῆρχε καὶ ἔλος ἐν γένει εἰς αὐτόν, οὔτε πλησίον ὁπωσδήποτε τοῦ παρὰ τὸ φρεάτιον μνημείου οὔτε ὅμως καὶ πολὺ ἀπωτέρω πρὸς τὸ παραθαλάσσιον τοῦ τέλματος ὄριον. Ἐνταῦθα τὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ καθιστῶσιν ἤδη ἀδύνατον τὰ μεγαλοπρεπῆ ὕστερον ὑπὸ τοῦ Ἡρώδου εἰς τοὺς φίλους καὶ συντρόφους του ἀνεγερθέντα μνημεῖα, καθόσον δὲν ὑπάρχει βέβαια τρόπος νὰ υποθέσωμεν ὅτι πολὺ χαμηλοτέρα μὲν ἦτο κατὰ τὸν πέμπτον πρὸ Χρ. αἰῶνα ἢ νῦν ἐπιφάνεια τῆς θαλάσσης, ὥστε νὰ ῥέη εὐκόλως εἰς αὐτὴν τὸ ἐκ τῆς πηγῆς Μάτι θανάκιον, ὅλος δὲ ὁ ξηρὸς ἐπὶ Ἡρώδου ἤδη παρὰ τὰ μνημεῖα αὐτοῦ τόπος ἐσχηματίσθη μεταξὺ τοῦ πέμπτου πρὸ Χρ. καὶ τοῦ δευτέρου μετὰ Χρ. αἰῶνος ἀπαραλλάκτως ὡς ἔχει καὶ μέχρι σήμερον¹. Ἀλλὰ καὶ μνημεῖον πολυτελὲς εἰς τιμὴν αὐτοκράτορος πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ φαντασθῇ τις ἐγειρόμενον εἰς τὴν παρυφὴν ἀκριβῶς βορβορωδεστάτου τέλματος;

§ 14.

Ὀλίγον περαιτέρω τοῦ ἐν λόγῳ μνημείου πρὸς τὸ 34^{ον} χιλιόμετρον παρὰ τὴν δημοσίαν ὁδὸν ἐξ ἀριστερῶν τοῦ πρὸς τὴν Νέαν Μάκρην (32^{ον} χιλιόμετρον) ὀδεύοντος, διέκρινα πρὸ ἐτῶν ἤδη μικρὸν κύρτωμα τυμβοειδές, ὅπου ἐκ τινων θραυσμάτων ἀρχαίων ἀγγείων εἰκάζων ἐπίστευσα ὅτι θὰ ὑπῆρχε τάφος τις, συλημένος βέβαια, διότι φανερὰ ἦσαν καὶ σκαψίματα ἀρχαιοθηρῶν ἐνταῦθα. Ὁ ἀγρὸς ἀνήκει εἰς τὸν ἐκ Νέας Μάκρης Χατζηκυριάκον. Ἐοκαψα τὸ τελευταῖον φθινόπωρον καὶ εὗρηκα πολλοὺς λίθους τοίχου οἰκοδομῆς ἀρχαίας, ἀλλ' ὑπ' αὐτοὺς ὡς καὶ ὑπὸ τὰ χῶματα τοῦ κυρτοῦ ἐδάφους ἀπήντησα τοῖχον ἐκ μαρμάρων καὶ ὑπ' αὐτὸν ὥραϊα ἐξεργασμένα ἄλλα μάρμαρα ἀρχιτεκτονικὰ καταπεσμένα παρὰ τὴν θεμελίωσιν ἀκριβῶς τοῦ μαρμαρίνου τοίχου, ὅστις κατὰ τὴν ἀρχαιότητα θὰ ἔξειχε τοῦ ἐδάφους ἀρκετά. Περὶ τὸ κέντρον τοῦ κυρτώματος σκάψας ὡσαύτως, εὗρηκα ἀρκετὴν τέφραν. Τὰ ἐν αὐτῇ κρυπτόμενα θραύσματα ἀγγείων εἶχαν ἐπίχρισμα μέλαν στυλπνόν. Ταῦτα καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ τοῦ τε μαρμαρίνου τοίχου ὄψις καὶ ἡ τῶν παρ' αὐτὸν ἐκ τινος θριγκοῦ καταπεσόντων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ἐξεργασία κατέδειξαν ὅτι τὸ

¹ Δὲν γνωρίζω τί πραγματικῶς πρέπει νὰ πιστεύη κανεὶς περὶ τῆς ὑψώσεως τῆς θαλάσσης κατὰ τρία μέτρα ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι τῆς σήμερον, καθὼς διδάσκουσι σοφοὶ ἄνδρες, ὀρμώμενοι ἐκ πολλῶν παρατηρήσεων γενομένων εἰς τὰς ἀκτὰς τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ εἰς τοὺς μάλους τῶν λιμένων ὠρισμένων νήσων, ὡς π. χ. τῆς Αἰγίνης. Ἐννοῶ τὰς σχετικὰς γνωστὰς μελέτας τοῦ μακαρίτου Φωκίωτος Νέγρη.

οιονδήποτε κτίσμα ἐδῶ ἀνηγέρθη κατὰ τὴν πέμπτην ἢ τὴν τετάρτην πρὸ Χρ. ἑκατονταετίας. Ἄλλὰ τὴν ἐργασίαν δὲν ἦτο δυνατὸν περισσότερον καιρὸν νὰ ἐξακολουθήσω, ἐνῶ ὁ χωρικός ἠτοιμάζετο νὰ καλλιεργήσῃ τὸν ἀγρόν. Ἐκάλυψα μάλιστα ἀμέσως μετὰ δύο ἡμέρας καὶ τὰ ἀποκαλυφθέντα μάρμαρα μὲ γῶμα πολὺ, διότι οἱ βοσκοὶ τὸν περὶ αὐτὰ ἀκριβῶς σκαφέντα λάκκον μετεχειρίσθησαν πρὸς ἄλλον σκοπὸν. Τὴν ἐκ τῆς τέφρας ὅμως καὶ τινων

Εἰκ. 11. Ἄνδριάς μαρμαρίνος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ γυμνοῦ καθημένου ἐπὶ θώκου. Διακρίνεται καλῶς τὸ στέρνον. Ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ἀποκεκρουμένου γόνατος πτυχάς τῆς χλαμύδος.

ὄσταριων κατάδηλον γενομένην πυρὰν ἐξήγησα ὡς προερχομένην ἐκ θυσιῶν αὐτόθι ἐπὶ τάφου ἢ ἐπὶ βωμοῦ. Δὲν γνωρίζω ἂν προσεχῆς μου αὐτόθι ἀπόπειρα σκαφῆς θὰ ἐμφανίσῃ καὶ ἄλλα λείψανα τοῦ κτίσματος, ὅσον διὰ νὰ βεβαιωθῇ ἂν τάφος ἦτο τοῦτο ἐνταῦθα ἢ μνημεῖόν τι μᾶλλον ἄλλο. Διότι ὀλίγον περαιτέρω ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς δημοσίας ὁδοῦ εὐρέθη ἄλλοτε ἱερὸν, Διονύσιον πιθανῶς. (Ἡ αὐτόθεν ἐξαχθεῖσα μαρμαρίνη κεφαλὴ, ὑπὸ τῶν χωρικῶν ὕστερον κλαπεῖσα, ἦτο τοῦ Διονύσου, ἀρχαῖστικῆ ρωμαϊκῶν χρόνων). Ἡ ὁδὸς ἐνταῦθα ὡς φαίνεται συμπίπτει ἀκριβῶς μετὰ τὴν ἀρχαίαν. Δεξιόθεν ὅμως αὐτῆς, πρὸς δυσμᾶς, τίποτε μέχρι τοῦδε δὲν ἀπεκαλύφθη ἢ τάφος ἢ μνημεῖον οἰονδήποτε. Σήμερον ἐκτεταμένος ἐλαιὼν κατέχει ὅλην τὴν δυτικὴν τῆς ὁδοῦ πλευρὰν. Καταντικρὸν δὲ καὶ ἀριστεροῦθεν τῆς ρίζης τῆς Μυκηναϊκῆς ἀκροπόλεως, εἶνε βραχυδέστατος ὁ τόπος, ἐνῶ δεξιόθεν παρ' αὐτὴν τὴν ρίζαν πάλιν αὐτῆς, ὅπου καὶ οἱ χωρικοὶ κατὰ τὸ 1926 ἦδη μοὶ ἔδειξαν κομμάτια μαχαιριδίων καὶ ξυραφίων ἐξ ὀψιανοῦ, ἀργότερα εὗρηκα καὶ ἐγὼ εἰς πᾶν σημεῖον αὐτόθι ἀρκετὰ τοιαῦτα, τελευταίως δὲ ὀλόκληρον πυρῆνα (nucleus) τοῦ ἐκ τῆς νήσου Μήλου προελθόντος τούτου ὀρυκτοῦ ἀπεσκληρυμένης λάβας ἀκριβῶς παραπλεύρως τῆς δημοσίας ὁδοῦ καταντικρὸν τῆς ἀναθηματικῆς στήλης τοῦ Ροκαφέλλερ. Τέλος ὑπὸ τὴν αὐτὴν αὐθις τῆς ἀκροπόλεως τὴν ρίζαν δεξιόθεν εὗρηκα εἰς ἐλάχιστον βάθος λείψανα τοίχων κτισμάτων τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος ἀναμφιβόλως, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ὁποίας καὶ ἄλλοι τοῖχοι σώζονται. Θραύσματα μικρὰ ἀγγείων μὲ τὸ αὐτὸ στιλπνὸν μέλαν ἐπιχρῖσμα τῶν μέχρι τοῦ 3^{ου} πρὸ Χρ. αἰῶνος χρόνων δὲν λείπουν οὐτ' ἐδῶ.

Παραπλεύρως δὲ ἐνὸς ἀρχαίου προφανῶς τοίχου εὔρον καὶ ἓνα μέγα μαρμάρινον ἰγδίων (Εἰκὼν 14). Σκέπασμα δὲν φέρει, ὡς δὲν φέρουν καὶ τὰ μεγάλα λιθίνια ἰγδία, ἅτινα συνηθίζοντο ἀντὶ τῶν κατόπιν καὶ νῦν μεταλλίων «μύλων» καφὲ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν τῆς κονιοποιήσεως τοῦ ἀφειψήματος τούτου εἰς τὰς τουρκικὰς οἰκίας κοπανιζομένου διὰ τοῦ σιδηροῦ «λοστοῦ» τοῦ πρὸς τὰ κάτω μὲν πλατυτέρου, πρὸς τὰ ἄνω δὲ λεπτυνομένου διὰ τὰ κρατεῖται οὕτω ἐκ τοῦ μέσου μὲ τὸ μεγαλείτερον βᾶρος πρὸς τὰ κάτω ὑπὸ τοῦ χειριζομένου αὐτὸ μὲ ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας. Κατ' ἀρχὰς μοι ἐφάνη ὡς ὀστεοδόχος κάλλη ἀντὶ τῶν συνήθων ὀστεοδόχων πηλίνων πίθων. Ἄλλ' ἢ θέσις του ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν θὰ ἦτο παρὰ τὸν τοίχον κατοικουμένης ἀρχαίας οἰκίας. Ἴσως εἶχε βιομηχανικὴν τινα χρῆσιν πρὸς κοπάνισμα ὕλης τινὸς διὰ τὴν βυρσοδεψίαν παραδείγματος χάριν. Τὸ μαρμάρινον τοῦτο «ἰγδίων» μετέφερα ὠσαύτως εἰς τὸ προαύλιον τοῦ σχολείου τῆς Νέας Μάκρης.

Β'. ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΔΙΑΔΑ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΡΕΙΝΗΝ ΤΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ

Περὶ τὸ 40^{ον} μέχρι τοῦ 41^{ον} χιλιομέτρου τῆς ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Μαραθῶνα δημοσίας ἀμαξιτῆς ὁδοῦ, δεξιόθεν κεῖται τὸ μικρὸν χωρίον «τοῦ Μπέη»¹,

¹ Εἶνε φανερόν ὅτι τὸ ὄνομα προήλθε ἐκ τοῦ μεγάλου γαιοκτήμονος ποτε, ἴσως δὲ καὶ διοικητοῦ τῆς χώρας Τούρκου ἀξιωματοῦχου, ὅστις καὶ τὴν κατοικίαν του καὶ τὰς γεωργικὰς του ἐγκαταστάσεις εἶχεν ἐνταῦθα ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Σῶζονται ἔτι οἱ ερειπωμένοι τοῖχοι αὐτῶν καὶ αἱ αὐλαί. Τὸ ὀλίγον παρέκει ἀπὸ τὸ Μπέη, χωρίον ἐπίσης, ἢ Μαραθῶνα κοινῶς, εἶνε τῶν νεωτάτων τῆς Τουρκοκρατίας χρόνων μικρὸς ἄλλοτε συνοικισμός, σήμερον «Κοινότης Μαραθῶνος» καλούμενος, ἀυξήσας νεωστὶ καὶ διὰ συνοικισμοῦ προσφύγων. Οἱ Μαραθωνῖτες ὁμῶς τῆς Κοινότητος ταύτης εἶνε ἰδιοκτῆται ὄλων σχεδὸν τῶν ἐλαιῶνων καὶ ἀμπελώνων τοῦ πεδίου τοῦ Μαραθῶνος, μὲ κέντρον αὐτοῦ, δύναται τις νὰ εἴπῃ, τὸν ἱερόν τύμβον τῶν Μαραθωνομάχων. Καλλιεργηταὶ τινες ἐν τούτοις ἔρχονται καὶ ἀπὸ τὸ ὑπερκείμενον τῆς Μαραθῶνας χωρίον Γραμματικό, ὀλίγον ὑψηλότερα τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε μέχρι πρὸ ὀλίγου λειτουργοῦν καὶ μεταλλεῖον νεώτερον, ἐπίσης δὲ καὶ ἀπὸ τὸ πολὺ ἀπέχον Καπανδρίτι. Μετὰ τὸν παλαιότερον Σούτσον, γαιοκτῆμων σημαντικοῦ τμήματος τῆς πεδιάδος ὑπῆρξε πρὸ τινων δεκαετηρίδων ὁ ἐκ παλαιᾶς ἀθηναϊκῆς οἰκογενείας ἔλκων τὸ γένος Παῦλος Γεωργίου Σκουζές, ὅστις τὸν ἐκ τῶν σταφυλῶν τῶν ἀμπελώνων του ἐπιστημονικῶς παρασκευαζόμενον ἐκλεκτὸν οἶνον ἐμονοπῶλει ἐφ' ὅσον ἐξῆ εἰς τὸ Grand Hôtel τῶν Παρισίων ὡς τὸ ὀνομαστὸν clos Marathon. Σῶζονται ἀκόμη τὰ εἰρήπια τῶν σπουδαίων ὑδρευτικῶν καὶ οἰνοποιητικῶν ἐγκαταστάσεων τοῦ ἐξαιρετικῶς καλῶς τότε περιποιημένου ἀγροκλήματός του, κειμένου ὀλίγον πρὶν φθάσῃ τις εἰς τὸ Κάτω-Σούλι, παρὰ τὴν μεγάλην περιφημον εἰς τοὺς ἀρχαίους μύθους πηγὴν Μακαρίαν, σήμερον Μεγάλο Μάτι (Πανσανίου I 32, 5). Τὸ κτῆμα τοῦτο ἠγόρασε κατόπιν Σαλαμίνιός τις (ἀπὸ τὴν Κούλουρη) Βενετσάνος τὸ ὄνομα. Ὁ ἀείμνητος Ἐμμανουὴλ Μπενάκης ἐπεχείρησεν ὄχι πρὸ πολλῶν ἐτῶν μεγάλα διοχετευτικὰ καὶ ἀποξηραντικὰ ἔργα εἰς τὸ Μέγα λεγόμενον ἔλος τοῦ Μαραθῶνος καὶ περὶ αὐτό, εἰς τὸ ἔλος δηλονότι εἰς ὃ ἐμπίπτοντες οἱ ἐκ τοῦ πεδίου

ὀλίγον μόνον ἀπέχον τοῦ μεγάλου χωρίου «ἡ Μαραθῶνα» ἢ τῆς «Κοινότητος Μαραθῶνος» ὡς λέγεται σήμερον, ἡ ὁποία κατὰ τοὺς τελευταίους τουρκικοὺς χρόνους ὡς φαίνεται τὴν θέσιν τῆς ἐδῶ κατέλαβεν εἰς τὸ βάθος τῆς ἐν εἴδει κολλίσκου τῆς Μαραθωνιακῆς πεδιάδος, πρὸς βορρᾶν εἰσχωροῦντος, σχημα-

τῆς μάχης φεύγοντες εἰς τὰ πλοῖα των Πέρσαι ἐπνίγοντο ἢ ἐφονεύοντο ὑπὸ τῶν καταδιωκόντων αὐτοὺς Ἀθηναίων, πρβ. Ἡροδότου VI 113 καὶ Πausanίου I 23, 6. Μετὰ τὴν διανομὴν εἰς τοὺς πρόσφυγας χιλιάδων τινῶν στρεμμάτων ἐκ τῆς δώδεκα περίπου χιλιάδων στρεμμάτων ἰδιοκτησίας ταύτης καλλιερгоῦνται σήμερον ὡς κτῆμα τοῦ κ. Κωνστ. Ἀντωνίου Μπενάκη χίλια στρέμματα. Τοῦ δὲ Βενετσάνου τὸ ἀγρόκτημα ἠγοράσθη πρὸ τινος ἀντὶ δύο ἑκατομμυρίων τετρακοσίων χιλιάδων δραχμῶν παρὰ τοῦ Σμυρναίου κ. Κωνσταντινίδου, ὅστις εἰς περιοχὴν 400 ἢ 500 στρεμμάτων εἰσήγαγεν εὐθύς καὶ καλλιέργειαν διὰ βενζιναρότρων, ὡς ὁ κ. Μπενάκης, εἰσχωροῦντων μέχρι βάθους ἐξήχοντα ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου ἀντὶ τῶν ἐπιχωρίων μὴ ἀνασκαλευόντων τὴν γῆν βαθύτερον τῶν δεκαπέντε ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου. Ἐντατικῶς ἤρχισε νὰ καλλιεργητῆ εἰς τὰ τελματώδη ἢ καὶ ὅλας ἐλώδη ἐδάφη ὁ βάμβαξ πρὸ πάντων. Ἐλώδης ὁμως μένει ἀκόμη κατὰ τὸ πλεῖστον ὁ ἀπὸ τῆς Μακαρίας πηγῆς καὶ τοῦ Κάτω-Σοῦλι τόπος, ὃν διασχίζει ἡ ὠραία πρὶν ἀμαξιτῆ ὁδός, ἔργον Μπενάκειον πρὸ τῆς ἀπαλλοτριώσεως, ἀρχόμενον ἀπὸ τὸ Κάτω-Σοῦλι καὶ τελευτῶν εἰς τὸν δύο χιλιόμετρα ἀπέχοντα παραθαλάσσιον Πύργον, ὅπου πρέπει νὰ τεθῆ τὸ τῆς ὁμοσπονδίας τῶν τεσσάρων πόλεων τῆς Ἀττικῆς Τετραπόλεως κοινὸν ἱερὸν Διονύσιον. (Περὶ ἐνὸς ἄλλου Διονυσίου παρὰ τὸ ἐπίγειον τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος ἔγραψα ἐν Πρ. Ἀκ. Ἀθ. 1932). Παρὰ τὸν Πύργον ἀνεκαλύφθησαν πρὸ πολλῶν δεκαετηρίδων ἀγγεῖα ἀρχαῖα. Ἐπιγραφαὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηναίων (C. I. A II καὶ ἐν Ath. Mitteil. III 1878 σ. 251) ἀναφέρονται εἰς τὸ Διονύσιον τοῦ Πύργου (ιδὲ καὶ Karten von Attica herausgegeben von Curtius und Kaupert Text von Milchhöfer Heft II und VI). Ἡ ἀπὸ τοῦ Κάτω-Σοῦλι εἰς τὸν Πύργον φέρουσα διὰ τοῦ ἔλους ἀμαξιτῆ εἶνε μήκους δύο χιλιομέτρων. Τὸ πόσιμον ὕδωρ τοῦ Κάτω-Σοῦλι (πρβ. καὶ Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηναίων 7, 1932 σ. 218 ἐ.) ἐφθανε μέχρι τοῦ Πύργου πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, ἐκ τούτου δὲ τοῦ παρακτίου σημείου ἀναμφιβόλως ἠδύνατο νὰ ἰδρευθῶσι καὶ τὰ πληρώματα τοῦ εἰς τὸν ναύλοχον τοῦ μυχοῦ τοῦ Μαραθωνιακοῦ κόλπου προσεγγίσαντος Περσικοῦ στόλου κατὰ τὴν 5ῃν τοῦ μηνὸς Μεταγειτνιώνος. Πρὸς δυσμὰς τοῦ Πύργου ἀποβάς εἰς τὴν ἱπτάσιμον πραγματικῶς πεδιάδα (ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος V 102 χωρίον τῆς Ἀττικῆς ἐπιτηδεώτατον ἐνίππευσαι) ὁ Περσικὸς στρατός, ἠδύνατο νὰ ὑδρευθῆ καὶ ἐκ τῆς ἀφθονωτάτης χειμῶνός τε καὶ θέρους Μακαρίας πηγῆς, ἐξ ἧς διὰ μεγάλου ὑδραγωγείου, ἐν ἐρειπίοις ἔτι σωζομένου, καὶ ὁ Παῦλος Γ. Σκουζὴς μέχρι τῶν παρακτίων οἰνοποιητικῶν του ἐγκαταστάσεων τὸ ἀεῖρουν ἀρδεντικὸν ὕδωρ τῶν κτημάτων του διωχέτευε. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν θὰ εἶχαν ὑστερήσῃ πιθανώτατα τῶν νεωτέρων οὔτε κατὰ τοῦτο. Ὁ διὰ πολιτικούς λόγους εἰς τὴν πεδιάδα ταύτην τοῦ Μαραθῶνος καθοδηγήσας τοὺς Πέρσας Ἰππίας ἤξευρε τί ἔκαμνε προκειμένου καὶ περὶ τῆς ἐπαρκείας ὕδατος διὰ τὸν στρατόν, τὸν ὁποῖον καμία κριτικὴ βέβαια δὲν θὰ θεωρήσῃ ποτὲ ὀλιγαριθμότερον τοῦ Ἀθηναϊκοῦ (ἦτοι δέκα χιλιάδων ὀπλιτῶν μετὰ τῶν Πλαταίων), ἀφοῦ τὸ μέτωπόν του ἐξισοῦτο πρὸς τὸ τῶν Ἀθηναίων μετὰ τῶν Πλαταίων ὁμοῦ χωρὶς νὰ ὑπολογίζεται καὶ τὸ μαχητικὸν σῶμα τῶν πολυαριθμῶν τοξοτῶν του, πρὸ πάντων δὲ χωρὶς νὰ συνυπολογίζονται καὶ τὰ πληρώματα τοῦ διαβιβάσαντος αὐτὸν στόλου. Περὶ τούτου ὁμως παραπέμπω εἰς τὰ Πρα-

τιζομένης λεκάνης. Ἐκ τῆς λεκάνης ταύτης, ἣν διαρρέει ὁ ποταμὸς τῆς Οἰνός, ἡ Χαράδρα λεγομένη, ἀνέρχεται ἔπειτα ἡ ἀμαξιτὴ πρὸς τὸ πολὺ ὑψηλότερα κείμενον ἐπὶ τοῦ βουνοῦ χωρίον Γραμματικό, ἐνῶ ἀριστερόθεν τῆς Μαραθῶνας ἀτραπὸς φέρει ἐντὸς ἡμισείας ὥρας ἀναμέσον ἀνθηρῶν κήπων καὶ ἐλαιῶνος εἰς τὴν παλαιὰν Οἰνόν (νῦν Νοινόν), μίαν τῶν τεσσάρων πόλεων τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς Τετραπόλεως. Τοῦ χωρίου δὲ Μπέη ὑπέρεκται ἐπιμήκης πετρώδης ῥάχις ὡς κατὰ νότον τείνουσα προεκβολὴ τῆς πρὸς τὸ Μπέη πλευρᾶς τοῦ γυμνοῦ βραχωδεστάτου ὄρους Σταυροκοράκι (ὑψηλοῦ μ. 310), εἰς τοὺς πόδας τοῦ ὁποίου ὑπὸ τὸν κύριον ὄγκον του ἐγείρονται ἀνατολικώτερα κατοικίαι τινὲς καὶ ἄλλαι γεωργικαὶ ἐγκαταστάσεις τοῦ κτήματος Μπενάκη εἰς τὴν θέσιν Κάτω Σοῦλι, παρὰ τὴν ὁποίαν καὶ ἡ ἀρχαία πόλις Τρικόρυνθος ἔκειτο ἐπὶ μεγάλου στρογγύλου βραχώδους λόφου, ἐνθα ἐρειπωμένα σώζονται τὰ τεῖχη αὐτῆς τε ὡς πόλεως καὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς. (Εἰκὼν 15). Ἡ ὑπερθεν

κτικὰ ταῦτα τοῦ ἔτους 1932 εἰς τε ἄλλας αὐτῶν σελίδας (οἶον σ. 42 μετὰ τῆς σημ. 1, σ. 41 μετὰ τῆς σημ. 1) καὶ ἰδιαίτερος εἰς σημ. 1 τῆς σελίδος 38ης, διότι ἐγὼ δὲν πιστεύω ὅτι καὶ διὰ τὸ ζήτημα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πλοίων τοῦ Περσικοῦ στόλου καὶ διὰ τὸ ζήτημα τῆς δυνάμεως τοῦ Περσικοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλα τινὰ πράγματα, περὶ ὧν ὁμιλῶ ἐν τῇ ρηθείσῃ σημ. 1 τῆς σελίδος 38 τῶν ἐν λόγῳ Πρακτικῶν, ἐμελετήθη καλῶς μέχρι τοῦδε ὁ Ἡρόδοτος. Εἰς τὸν κριτὴν μου ἀρκοῦμαι διὰ τοῦτο πρὸς ἔλεγχον νὰ ὑποβάλω τὰ χωρία ἀπλῶς τοῦ Ἡροδότου, τὰ ὅποια, ἐκ τοῦ ἔκτου αὐτοῦ βιβλίου εἰλημμένα, λεπτομερῶς εἰς τὴν σημείωσίν μου ἐκείνην ἀναγράφω.

Ἡ δὲ ἐν σημειώσει 1 τῆς σελίδος 42^ας μνημονευομένη ὡς ἐν παρασκευῇ τότε ἔτι μελέτη μου εἶνε ἡ ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης δημοσιευθεῖσα, ἔτους 1933-34 ὑπὸ τὸν τίτλον *L'expédition de Marathon d'après une récente critique*. Καὶ ὡς πρὸς τὸ Κάτω-Σοῦλι ἦτοι τὴν παναρχαίαν τῶν μύθων ὡς εἶπα πόλιν Τρικόρυνθον, ἡ ὁποία ἄγνωστος εἶνε εἰς τοὺς πολὺ πλείστους τῶν μέχρι τοῦ τύμβου μόνον προχωρούντων ἐπισκεπτῶν τοῦ Μαραθῶνος, κρίνω χρησίμον νὰ προσθέσω ἐν σημειώσει τοῦλάχιστον τὰ ἑξῆς. Εὐθύς ὑπερθεν τοῦ ἐξ ὀλίγων οἰκογενειῶν συγκειμένου χωρίου Κάτω-Σοῦλι κεῖται ὁ βραχώδης λόφος, τὸν ὁποῖον περιβάλλουσι τὰ εὐδιάκριτα ἑρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως Τρικόρυνθου (τὸ ὄνομα εἶνε προελληνικόν, ὄχι δηλ. νεώτερον τῆς τρίτης πρὸ Χρ. χιλιετηρίδος), ἐνῶ τὴν κορυφὴν τοῦ αὐτοῦ βραχώδους λόφου περιστέφουσι τὰ εὐδιάκριτα ἐπίσης ἑρείπια τῶν τειχῶν τῆς ἀκροπόλεως τῆς Τρικόρυνθου. Ἀπὸ τῶν ὑψηλοτέρων τούτων θέσεων εἶνε κάτοπος ἡ θάλασσα τοῦ μυχοῦ τοῦ Μαραθῶνος, τὴν ἀκτὴν τοῦ ὁποίου, ὡς προεῖπα, ἐπλησίασεν ὁ Περσικὸς στόλος πρὸς ἀποβίβασιν τοῦ ὑπὸ τὸν ἐμπειροπόλεμον Μῆδον στρατηγὸν Δάτιν ὡς ἀρχιστράτηγον καὶ τὸν βασιλικὸν πρίγκιπα Ἀρταφέρνην ὡς συστράτηγόν του Περσικοῦ στρατοῦ, καθοδηγουμένου ὑπὸ τοῦ ὑπὲρ ἑβδομήκοντα ἔτη γέροντος Ἰππίου (πρβ. τὰ ὑπὸ Ἡροδότου IV 107 παραδιδόμενα περὶ τοῦ ἐκπεσόντος ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Ἰππίου ὀδόντος). Σύνοπτος εἶνε ἐντεῦθεν καὶ πᾶσα ἡ ἀπὸ τοῦ Πύργου μέχρι τῆς ἐκκλησίας τῶν ἀλλιῶν Ἀγίου Παντελεήμονος πεδιάς, εἰς τὴν ὁποίαν ἐστρατοπέδευσαν οἱ Πέρσαι ἀπὸ τῆς 5ης τοῦ Μεταγειννίως μηνὸς μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς μάχης, περὶ ἧς ὁμιλῶ ἐν τῷ κειμένῳ τῆς ἐκθέσεως ταύτης.

αὕτη τοῦ Μπέη ἐπιμήκης πετρώδης ῥάχης σχηματίζει μακρὸν διάσειλον, εἰς τὸ νοτιοανατολικὸν ἄκρον τοῦ ὁποίου ἔξέχει τραχύτατος γυμνὸς βράχος, ἀποτόμως κατερχόμενος εἰς τὴν πεδιάδα. Ὅπισθεν δὲ τῆς ῥάχως (Εἰκ. 18), ἔνθα καὶ ἐκκλησιδίων εὐρίσκεται Ἅγιος Γεώργιος, ἐκτείνεται πρὸς τὰ βορειοανατολικά τὸ εὐρὸν ὁμαλὸν πεδίον τὸ μεταξὺ Σταυροκοράκι καὶ τοῦ μυχοῦ τοῦ κόλπου τοῦ Μαραθῶνος σχηματιζόμενον, περὶ τοῦ ὁποίου ὡς τόπον τῆς ἀποβιβάσεως καὶ τῆς στρατοπεδείας τῶν Περσῶν ἀνωτέρω ἐν παρόδῳ τινὰ ἐλέχθησαν. Ἄλλ' εἰς τὰς βραχείας ἐκείνας ἐξηγήσεις μου μένει νὰ προσθέσω ἐδῶ καὶ τὰς παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας κατὰ τὸ παρελθὸν φθινόπωρον ἔκαμα ἐνταῦθα, ἐξετάζων ἀκριβέστερα καὶ τῆς στρατοπεδείας ταύτης τὸν τόπον, καὶ τῶν πρώτων κινήσεων τοῦ Περσικοῦ στρατοῦ τὴν κατεύθυνσιν εὐθὺς ὡς οὗτος ἐκ τοῦ στρατοπέδου του κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς μάχης ἐξῆλθε πρὸς ἀντιμετώπισιν τοῦ ἀπ' ἀντικρῦ του, ἐκ δυσμῶν δηλαδή, ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου κατερχομένου Ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ. Διότι καὶ περὶ τοῦτο τὸ οὐσιωδέστατον σημεῖον τῆς ὄλης περὶ τοῦ μεγάλου συμβάντος τοῦ 490 πρὸ Χρ. ζητήσεως ἢ συμβολῆ μου ἐνταῦθα πρὸς ὅσον ἔνεστι περισσοτέραν διαφώτισιν τῶν γεγονότων ἐπὶ τῆς βάσεως πάντοτε τῆς «πραγματικότητος τῶν τόπων» πιστεύω ὅτι δύναται ἔτι κατὰ τι νὰ βοηθήσῃ¹. Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ὅμως εἰς τὰς ἐν λόγῳ τοπογραφικὰς μου παρατηρήσεις θὰ συνάψω κατόπιν καὶ τι ἄλλο, ὅπερ ἐν τῇ συνεχείᾳ τῶν περὶ τῆς μάχης ἀκριβῶς λεγομένων μου δὲν πρέπει νὰ παραλειφθῇ, ὡς ὑπόμνησις ἄλλως μόνον τῶν ἀλλαχοῦ περὶ τῆς ἡμέρας ὡσαύτως τῆς μάχης δημοσιευθειῶν μου παρατηρήσεων. Ἐννοῶ τὰ ἀγγλιστὶ ἔνεκα τοῦ πρὸς ὃν ἀπετεινόμενην ξένου συγγραφέως καταχωρισθέντα εἰς τὰ Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας ὡς ἀνακοίνωσις μου ἐν αὐτῇ κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 18 Ἰανουαρίου τοῦ 1934, περὶ ὧν καὶ κατωτέρω ἰδιαίτερος αὐθις θὰ γίνῃ λόγος.

Ἐνταῦθα, ἐν τῇ ἀκολουθούσῃ παραγράφῳ, ἀνάγκη εἶνε περὶ ἄλλα ἔτι νὰ ἐνδιατρίψω.

§ 12.

Ἐξ ὅσων καὶ ἀλλαχοῦ ἀνωτέρω διέλαβα, γνωρίζομεν μεταξὺ τίνων ἀκριβῶς σημείων ἐντὸς τοῦ μυχοῦ πάντως τοῦ κόλπου τοῦ Μαραθῶνος — ὅστις καὶ μόνος, ὅχι δὲ ἀδιαφόρως ὅποιονδήποτε μέρος τοῦ κόλπου, παρεῖχεν ἀσφαλῆ ἀπὸ τῶν κυμάτων τοῦ ἀνοικτοῦ πελάγους ναύλοχον — ὁ Περσικὸς στρατὸς

¹ Ἄς μοι συγχωρηθῇ νὰ παραπέμψω ὁμοίως ἐνταῦθα καὶ εἰς τὴν ὀλίγον γνωστὴν ἐργασίαν μου περὶ τῆς Τετραπόλεως τοῦ Μαραθῶνος καὶ τοῦ Ἡρακλείου τοῦ Ἡροδότου (Θεσσαλονίκη, 1928) ἔνεκα τῶν ἐκεῖ λεχθέντων ἐν σημειώσει 24 (κακῶς εἶνε τυπωμένον αὐτόθι 1. ἀντὶ 2) τῇ ἐκτεινομένῃ ἀπὸ σελίδος 29 μέχρι σελ. 34.

ἐκ τῆς ξηρᾶς, ἐκ τῆς θαλάσσης δὲ ὁ στόλος ἐτάχθησαν ἔναντι ἀλλήλων κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐκ παραλλήλου, ὥστε καὶ ἡ δυτικὴ ἀμφοτέρων πλευρὰ νὰ μὴ ἦτο δυνατόν νὰ παρεκτείνεται περαιτέρω μιᾶς ὠρισμένης (ἐπὶ τῆς ἀκτῆς καὶ παρ' αὐτήν) ἀποστάσεως ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμᾶς, ὅπως οὔτε ἡ ἀνατολικὴ ἔτι περαιτέρω τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς στρατοπεδείας. Ἀνατολικῶς, ἀκτὴ καὶ θάλασσα ἔθεταν τὰ φυσικὰ καὶ ἀνυπέρβλητα ὄρια εἰς ἑκατέρωθεν δύναμιν, καθόσον ἐπὶ τῆς ξηρᾶς μὲν ἤγγιζον ταῦτα τὸ ἀπρόσιτον παρὰ τὸ βουνὸν τῆς Δρακονέρας παρεκτεινόμενον Μέγα λεγόμενον ἔλος τοῦ Μαραθῶνος, ἐν δὲ τῇ θαλάσσει τὸ ὄριον ἐσημείωνεν ἡ ἐσχάτη γωνία τοῦ μυχοῦ τοῦ κόλπου κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς χερσονήσου τῆς Κυνοσοῦρας. Καὶ ἐνταῦθα,

Εἰκ. 11α. Χεὶρ τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Ἀδριανοῦ.

ἀνατολικῶς δηλονότι, ἦτο ἐπόμενον ἔνεκα τοῦ στόλου καὶ ὁ στρατὸς νὰ ταχθῇ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἔναντι τῶν ἐξ ὧν ἀπεβιβάσθη πλοίων, τὰ ὅποια μάλιστα πρέπει νὰ φαντασθῶμεν καὶ οὐχὶ ἐπ' ἀγκύρας εἰς βαθύτερα ὀπωσδήποτε νερὰ ἡρεμοῦντα, ἀλλ' εἰς τὸ ἀβαθέστερον παρὰ τὴν ἀκτὴν μέρος τῆς θαλάσσης προσωρμισμένα. Ἀλλῶς δὲν θὰ ἦτο νοητὸν οὔτε τοῦ Κυναιγείρου τὸ τόλμημα, ὅστις ὄχι κολυμβῶν βέβαια ἐντὸς βαθέων ὑδάτων, ἀλλ' ἰστάμενος ἐντὸς τοῦ ἀβαθοῦς τῆς θαλάσσης, ἤρπασε μὲ τὰς χεῖράς του τὰ ἄφλαστα τῆς νηός, οὔτε πῶς οἱ καταδιώξαντες μέχρι τοῦ ναυλόχου τοὺς φεύγοντας εἰς τὰ πλοῖα τῶν Πέρσας νικηφόροι Ἀθηναῖοι ἠδυνήθησαν ἀναπηδῶντες βέβαια ἢ ὀπωσδήποτε ἀναρριχώμενοι ἐπ' αὐτῶν, «ἐπὶ νηῶν νὰ ἐπικρατήσωσι». (Ἡροδότου VI 114, 115). Ἐχομεν ὁμῶς καὶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πausanίου (ἐν Ἀττικοῖς κεφ. 32, 6) ὅτι πράγματι εἰς τοὺς ὑπερκειμένους τοῦ ἔλους βρά-

χοὺς τῆς Δρακονέρας τὸ στρατηγεῖον τῶν Περσῶν εἶχε στηθῆ, παρ' αὐτῷ δηλαδὴ τῷ στρατοπέδῳ, τὸ ὁποῖον τοιουτοτρόπως μᾶς ἀφήνει νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι μὲ τὴν ἀνατολικὴν του πλευρὰν ἤγγιζε πάντως τὸ ἔλος, ἐνῶ συνάμα ἐστηρίζετο καὶ εἰς τὴν παρ' αὐτὸ ἀκτὴν τῆς γωνίας τοῦ μυχοῦ, ὥστε νὰ ἐκτείνεται ἔπειτα ἐντεῦθεν πρὸς δυσμὰς ἐξακολουθητικῶς μέχρι τοῦ δυτικοῦ του ὄριου. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ, εἰς τὴν ἐσχάτην του δηλονότι δυτικὴν πλευρὰν, τὸ ὄριον εἰς τὸ ἔναντι στρατόπεδον ἔθετεν ἐξάπαντος ἡ ὑπὸ τοῦ ἀσφαλοῦς ναυλόχου ἤδη παρεχομένη εἰς τὴν προσόρμισιν τῶν πλοίων ἀριστερὰ πτέρυξ αὐτῶν, ἐκ τοῦ πελάγους ἐρχομένων. Ἡ πτέρυξ ὁμως αὕτη πάλιν τοῦ στόλου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκτείνεται περαιτέρω τοῦ δυτικωτάτου ἄκρου τοῦ ναυλόχου, ἂν ὅλως τὰ ἔσχατα δυτικὰ πλοῖα εἶχον νὰ προφυλαχθῶσιν ἀμέσως μετὰ τὸ ἔσχατον τοῦ ναυλόχου ὄριον ἀπὸ τὰ κύματα τοῦ κλυδωνιζομένου πλέον ἐδῶ πελάγους. Ἀλλ' ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ καὶ τὸ στρατόπεδον τῆς ξηρᾶς δὲν ἦτο δυνατὸν πλέον νὰ ἐκτείνεται, ἔναντι ἐπὶ τῆς ἀκτῆς, πέραν τοῦ ἀντιστοίχου εἰς τὰ πλοῖα σημείου αὐτῆς. Τὸ σημεῖον ὁμως τοῦτο κεῖται περὶ τὴν ἐκβολὴν εἰς τὴν θάλασσαν τοῦ ποταμοῦ Χαράδρας, τοῦ ὁποίου ἡ κοίτη παρατεινομένη ἔπειτα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἐν τῇ πεδιάδι ἐπὶ δύο περίπου χιλιόμετρα κατατιγᾶ μέχρι τῆς παρὰ τὸ Μπέη ἐκ τῆς λεκάνης τῆς Μαραθῶνας ἐξόδου της, ἐκεῖ ὅπου ἡ δημοσία ἐξ Ἀθηνῶν ὁδὸς διέρχεται μίαν γέφυραν παραπλευρῶς τοῦ πρὸς τὴν πεδιάδα ἀνατολικοῦ ἄκρου τοῦ ὄρους Κοτρῶνι. Τούτου λοιπὸν τοῦ τμήματος τῆς κοίτης τῆς ἐξ Οἰνός καὶ τῆς λεκάνης τῆς Μαραθῶνας κατερχομένης Χαράδρας τὸ πρὸς τὴν θάλασσαν μέρος, καὶ, ἀκριβέστερα, τὸ μέρος τὸ μεταξὺ θαλάσσης καὶ τῆς ὑπερκειμένης τοῦ Μπέη ἐπιμήκουσ βουνώδους ράχως, ἥτις ἀρκετὰ νοτιανατολικῶς εἰσχωρεῖ εἰς τὴν πεδιάδα, τελευτῶσα ἀπὸ ἐνὸς διασέλου εἰς ἓνα ἀποτόμως κατερχόμενον εἰς αὐτὴν τραχὺν καθὼς εἶπα βράχον, πρέπει νὰ ἀπετέλει ἐξάπαντος τὴν ἐσχάτην δυτικωτάτην πλευρὰν τῆς Περσικῆς στρατοπεδείας.

Τώρα, ἂν τὸ ἐν λόγῳ τμήμα τοῦτο τῆς κοίτης τῆς Χαράδρας συνέπιπτεν ἀκριβῶς μὲ τὴν σημερινὴν δι' αὐτῆς κατεύθυνσιν τοῦ ποταμοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν ἀπὸ τοῦ μεσογειοτέρου της σημείου παρὰ τὸ ἄκρον τῆς ὑπερκειμένης τοῦ Μπέη βουνώδους ράχως μέχρι τῆς ἐκβολῆς, δύναται ἴσως νὰ θεωρηθῆ καὶ ἀβέβαιον. Ὁ Ξηροπόταμος δηλαδὴ κυρίως, καὶ ὅχι αἰέρους ποταμός, ἡ Χαράδρα, ὅστις καὶ σήμερον ὅπως εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας, μόνον ἐν καιρῷ βροχῶν καὶ χιόνων ἐπὶ τῶν ὄρεων μεταβάλλεται εἰς καταστρεπτικόν, τὴν πεδιάδα κατακλύζον χειμαρῶδες ρεῦμα, ἦτο δυνατὸν ἐν τῇ ἀρχαιότητι νὰ ἐλάμβανε καὶ ἄλλην κατεύθυνσιν ἀπὸ τοῦ σημείου τῆς πεδιάδος, ὅπου ἀπὸ τῆς εὐρείας καὶ εὐδιαβάτου — ὅχι ἐννοεῖται ἐν καιρῷ πλημμύρας — κοίτης του κατωτέρω τῆς ρηθείσης γεφύρας μεταβαίνει εἰς τὸ κατόπιν μέχρι τῆς ἐκβολῆς τμήμα της, καθόσον μάλιστα πλησιάζει τὸ δυτικὸν ἀκριβῶς ὄριον

τῆς Περσικῆς στρατοπεδείας περὶ τὸ ἔσχατον ἄκρον τῆς ὑπερκειμένης τοῦ Μπέη βουνώδους ράχως. Ἄλλ' εἶνε ἀδιάφορον, ἂν τὴν αὐτὴν ἐντελῶς κατεύθυνσιν εἶχεν ἢ κοίτη ἀρχαιοθεν, ἦν καὶ σήμερον. Διότι εἶτε ὀλιγώτερον πέραν τῆς σημερινῆς δεξιᾶς, εἶτε καὶ ὀλίγον ὀπισθεν τῆς σημερινῆς ἀριστερᾶς ὄχθης διέσχιζέ ποτε τὴν πεδιάδα εἰς τὴν πρὸς τὴν θάλασσαν κατεύθυνσιν, ἢ διαφορὰ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἶνε σπουδαία. Ἐκ τῆς κλίσεως δὲ τοῦ ἐδάφους δύναται τις νὰ συμπεράνη ὅτι ἡ σημερινὴ κοίτη εἶνε οὐσιωδῶς ἢ αὐτὴ καὶ ἡ ἀρχαία ἀπὸ τῆς ἐκβολῆς καὶ ἄνω, μέχρις ἀκριβῶς περὶ τὸ ἐπὶ τῆς πεδιάδος ἄκρον τῆς ὑπερκειμένης τοῦ Μπέη βουνώδους ράχως, διότι καθ' ὅλην ταύτην τὴν γραμμὴν παρὰ τὰς ὄχθας ἐκατέρωθεν τῆς κοίτης ἀνεκαλύφθησαν πίθοι καὶ ἄλλα τοιαῦτα σημεῖα ὑπάρξεως ἀρχαίων ἀγροτικῶν οἰκημάτων ὅπερ δὲν θὰ συνέβαινε ἂν ἡ ἀρχαία κοίτη εὑρίσκετο ἐντὸς τῶν σημερινῶν ἐλαιῶνων καὶ ἀμπελώνων εἶτε δεξιόθεν ἀρκετὰ ὀπωσδήποτε, εἶτε ἀριστερόθεν τῆς σημερινῆς.

Ἐκ τούτου ὅμως συνάγομεν ὅτι τὸ στρατόπεδον τῶν Περσῶν ἐξάπαντος εὐθὺς ἐκ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς ἐγκαταστάσεώς του εἰς τὸ ὁμαλὸν (« ἐνιππεῦσαι ἐπιτηδεώτατον ») πεδίου τὸ παρὰ τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου δὲν ὑπερέβη τὴν γραμμὴν τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ. Νὰ ἐπεκταθῇ ἄλλως πέραν αὐτῆς, πέραν δηλονότι τῶν ἀντιστοιχῶν τελευταίων πλοίων τοῦ ναυλόχου δὲν εἶχε καμίαν ἀνάγκην. Τοῦναντίαν ἀνάγκην εἶχε ὡς προεῖπα νὰ μένη ἀκριβῶς ἔναντι καὶ πλησιέστατα ἐπομένως τῶν πλοίων. Ἄλλὰ καὶ στρατηγικῶς ἐπίσης ἐπεβάλλετο εἰς τὸ στρατεύμα νὰ διατηρήσῃ ἐδῶ τὴν θέσιν του καὶ νὰ μὴν ὑπερβῇ τὸ ὑπὸ τοῦ ναυλόχου ἀναγκαιῶς καὶ ἐπὶ τῆς ἔναντι του ξηρᾶς ἀπαιτούμενον ὄριον. Ἡ βαθεῖα καὶ πλατεῖα, ἀποτόμους τὰς ὄχθας ἔχουσα τοῦ ποταμοῦ κοίτη ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἐξαιρετος φυσικὴ τάφρος πρὸς κατοχύρωσιν τῆς μόνης ἀνυπερασπίστου μενούσης ἐδῶ πρὸς δυσμὰς πλευρᾶς τοῦ στρατοπέδου, καὶ ἂν οὐδεὶς ἀκόμη παρουσιάζετο κίνδυνος ἐκ τινος οἰασδῆποτε ἐπιδρομῆς ἢ τινος οἰουδῆποτε αἰφνιδιασμοῦ ἐκ μέρους τοῦ ἐχθροῦ, ἐνόσῳ ὁ ἐχθρὸς οὕτως ὑπετίθετο ὅτι εἰς τοῦτο πρὸ πάντων εἶχε νὰ προσέξῃ, πῶς ἐν τῷ ἄστει μένων νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν πόλιν Ἀθήνας κατὰ τῶν προελαιυνόντων Περσῶν, καὶ ὅχι πῶς ἐγκαταλείπων αὐτάς, νὰ τρέξῃ ἀμέσως διὰ νὰ προσβάλλῃ τοὺς Πέρσας μόλις ἀποβιβαζομένους εἰς τὸν Μαραθῶνα μὲ τὸν πρόδηλον βέβαια σκοπὸν τούτων νὰ κατευθινηθῶσιν ἐκεῖθεν κατὰ τῶν

Εἰκ. 12. Μάρμαρον ἐκ τοῦ μνημείου τοῦ Ἀδριανοῦ.

Ἀθηνῶν συμφώνως πρὸς τοὺς ὑπολογισμοὺς καὶ τὰ σχέδια τοῦ Ἰππίου καὶ τῶν φιλοτυράνων ὀπαδῶν του ἐν τῇ Μεσογαίᾳ ἤδη καὶ ἐν Ἀθήναις πρὸ πάντων. Ἄλλ' ὅτε ἀπροσδοκῆτως βέβαια ἐνεφανίσθησαν εἰς τὸν Μαραθῶνα οἱ Ἀθηναῖοι, τὴν δευτέραν μόλις ἡμέραν μετὰ τὴν ἀποβίβασιν τῶν Περσῶν εἰς τὸν Μαραθῶνα, τότε πάντα λόγον εἶχον οἱ στρατηγοὶ τῶν Περσῶν νὰ φυλάξουν τὴν λαμπρὰν θέσιν των ἐντὸς ἐνὸς πάντοθεν ὄχυρωμένου στρατοπέδου ἀπὸ τε τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ ὄρους τῆς Δρακονέρας καὶ τοῦ ὄρους Σταυροκοράκι, καὶ τώρα ἀπὸ τῆς δυτικῆς ἔτι πλευρᾶς, μέτωπον σχηματίζοντες ἔμπροσθεν ἐνὸς ὑπὸ τῆς φύσεως ἐπίσης διδομένου τόσον ἰσχυροῦ κωλύματος διὰ πᾶσαν τοῦ ἐχθροῦ ἐπίθεσιν, ὅσον ἦτο ἡ κοίτη τοῦ ποταμοῦ Χαράδρας.

Ἄλλ' ἔφθανε πλέον καὶ ἡ τελευταία ἡμέρα τῆς ἀδρανοῦς κατὰ τὸ φαινόμενον παραμονῆς ἐν Μαραθῶνι (πραγματικῶς ὅμως ἄριστα ἐκατέρωθεν ὑπολογισμένης) τῶν τε Περσῶν καὶ τῶν Ἀθηναίων, ἐκείνων μὲν ἀπὸ τῆς 5. Μεταγεινιῶνος, τούτων δὲ ἀπὸ τῆς ἐσπέρας τῆς 7., ἀφοῦ ἡ αὐτὴ ἀφικτος ἀνάγκη τὴν μάχην πλέον ἀμειλίχως ἐπέβαλλε εἰς ἑκάτερον τῶν ἀντιπάλων τὴν αὐτὴν ὠρισμένην ἡμέραν καὶ ἄνευ ἀναβολῆς μηδὲ μέχρι τῆς ἐπομένης¹.

¹ 1) Εἰς τὸ σύγγραμμα *La Grèce et l'hellénisation du monde hellénique*, par Robert Cohen (Paris 1934, les presses universitaires de France—Clio. Introduction aux Etudes historiques — 2) τὸ ἔξις μόνον ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ σελ. 156 κεφ. IX, σημ. ἀναφέρεται ἐξ ἀφορμῆς τῆς ὑπ' ἐμοῦ τοποθετήσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος ὑπὸ τὸν βράχον τῆς ὑπ' ἐμοῦ ἀνακαλυφθείσης ἀκροπόλεως: on a cru pouvoir déterminer le site du village (ἰσχυρότερον *ville*, μετὰ τὸν Θησέα *déme*) antique de Marathon μὲ παραπομπὴν εἰς σημειώμα ἐν BCH, τόμος 51, 1926, σ. 540 καὶ Πρακτικά τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας 1932 σ. 28) ce que ne nous apprend pas grand' chose, mais on ignore l'emplacement d'un Hérahkion ce qui pourrait nous fixer sur la position primitive des Athéniens. Ὅτι ἀγνοοῦνται ἐν τοῖς οὕτω λεγομένοις πάντα τὰ περὶ Μαραθῶνος κατὰ τὰς ἐμὰς αὐτόθι ἀνασκαφὰς καὶ ἐρεῦνας γραφέντα ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τούτοις ἔτων 1933, 1934, ἐν Ἀνακoinώσεσι τῆς Ἀκαδημίας, ἐν Ἐπετηρίδι τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (τὸ 1928 δημοσιευθέντα) καὶ ἐν τῷ *Archäologischer Anzeiger* ἔτι τοῦ Βερολίνου ὑπὸ τοῦ κ. Karo, εἶνε φανερόν. Ἄλλ' ἐν ταύτῃ τῇ ἐκθέσει εἶνε σημειωμένα ἀνωτέρω τὰ δέοντα πάντα ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ἀγνοουμένην ἔτι περὶ Μαραθῶνος πρόσφατον βιβλιογραφίαν. Συχνάκις ἐν τῷ ἐν λόγω συγγράμματι ἀναφέρεται ἐν συνεχείᾳ τῆς σελίδος 156 καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ Ἄγγλου στρατηγοῦ καὶ στρατιωτικοῦ συγγραφέως Sir Frederik Maurice ἐν *JHS* 1932 σ. 13, τὸ ὁποῖον φοβερὰ ἐπισκοτεῖ τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων διὰ πάντων τῶν ἀσυστάτων ἰσχυρισμῶν τοῦ στρατηγοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἔδωκα τὴν ἐπιβαλλομένην ἀπάντησιν διὰ τῆς μελέτης μου: *L'expédition de Marathon d'après une récente critique* ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Φ. Σχ. τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ἔτους 1934. Εἰς τοὺς ἀναγνώστας ὅμως τῆς ἐκθέσεώς μου ταύτης ἐλπίζω ὅτι παρέχω ὑπηρεσίαν τινά, συγκεντρῶνων ἐν αὐτῇ εἰς κάθε εὐκαιρίαν πάντας τὰς ἀναγκαίας παραπομπὰς εἰς τὰ περὶ Μαραθῶνος τὸ 1926

Και πῶς μὲν ἐννοῶ τοῦτο, ἀκριβέστερον διαλαμβάνω ἐν τῇ συνημμένῃ ὑπομνησίῳ¹. Ἐδῶ δὲ γενικώτερον τόσον μόνον παρατηρῶ, ὅτι ἑκάτερος τῶν

τὸ πρῶτον, ἔπειτα δὲ τὸ 1928 και ἀκολούθως αὐτῆς ἀπὸ τοῦ 1932 γραφέντα. Εἰς τὰς ἀνωτέρω προσθέτω και τὴν παραπομπὴν εἰς τὸ ἀγγλικὸν περιοδικὸν Great Britain and the East τεύχος τοῦ Ἰανουαρίου 23, 1936 ἕνεκα τοῦ ἐν αὐτῷ ἐν σελίδι 101 - 103 ἀρθρου τοῦ ἐπιφανοῦς στρατιωτικοῦ συγγραφέως (A History of Persia) Brigadier - General Sir Percy Sykes. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον τῆς συγκεντρώσεως πάσης περὶ Μαραθῶνος πληροφορίας, ὅσον ἐξαρτῶνται αὐται αἱ πληροφορίες ἐξ ἐμοῦ, εἶμαι και εἰς τὴν ἐκθεσιν ταύτην διεξοδικὸς ἀρκετά, διὰ νὰ μὴ λείψῃ εἰ δυνατόν καμία λεπτομέρεια περὶ τῶν αὐτόθι ἄχρι τῆς ὥρας γενομένων ἐρευνῶν. Σχεδὸν ἀδύνατον εἶνε νὰ γνωρίζω τί περὶ αὐτῶν διὰ τῶν δημοσιευμάτων μου γίνεται γνωστὸν εἰς ξένα περιοδικά, πλὴν ἐν τῷ Archäologischer Anzeiger, ἐν αὐτῷ δὲ χάρις εὐτυχῶς εἰς τὸν κ. Καρο, ὅστις και ἐξ αὐτοψίας κάλλιστα γνωρίζει τὸν Μαραθῶνα. Ἐν τῇ σημειώσει ὅμως ταύτῃ θὰ μοι ἐπιτραπῇ νὰ παρεμβάλω και ἀναφορικῶς πρὸς τὴν μνημονευθεῖσαν ἀπάντησίν μου πρὸς τὸν στρατηγὸν Sir Frederik Maurice ὅ,τι ἐπιστολιμαίως πέρυσι μοι ἀνεκοίνωσαν, μὲ τὴν ρητὴν των ἄδειαν νὰ δημοσιεύσω τὰ γραφόμενά των, δύο γνωστότατοι ἐπιφανεῖς ἐρευνηταὶ και συγγραφεῖς, ὁ ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις Βρυξελλῶν και Καίρου καθηγητῆς κ. Paul Graindor και ὁ ἐν Freiburg in Br. καθηγητῆς κ. Ernst Fabricius. Ὁ πρῶτος μοῦ ἔγραψε ὑπὸ ἡμερομηνίαν 4 Ἰανουαρίου 1935 τὰ ἀκόλουθα: je suis justement en train de m'occuper de Marathon avec mes étudiants. J'ai eu d'autant plus de plaisir à leur communiquer vos conclusions qu'elles sont absolument d'accord avec ce que je pensais de l'article de Maurice: article d'aniaton dont vous avez très bien fait justice. Και ὑπὸ ἡμερομηνίαν 12 Φεβρουαρίου 1935: «Je vous autorise bien volontiers à faire état de mon opinion concernant la question que vous avez très bien traité dans votre excellent article sur «l'expédition de Marathon». Je deteste les excès de l'hypercritique qui sert, trop souvent, à de gents qui n'ont pas d'idées, ou même à de simples «accusateurs», pour tâcher d'attirer l'attention sur eux».—Ὁ κ. Ernst Fabricius μοῦ ἔγραψε τὰ ἑξῆς ὑπὸ ἡμερομηνίαν 12 Φεβρουαρίου 1935: «Selbstverständlich bin ich damit einverstanden, dass Sie von meiner Meinungsäußerung über ihre Marathon-Abhandlung jeden Gebrauch machen, der Ihnen gut scheint. Ich stehe auf dem Standpunkt, dass Herodot eine durchaus zuverlässige, innerlich wahrscheinliche Darstellung der ganzen Vorgänge, die sich um die Schlacht bei Marathon gruppieren, gibt, nur glaube ich, dass die Perser, als sie sahen, dass die Athener ihnen durch die Besetzung der Höhen um die Strandebene zuvorgekommen waren, um aus der «Mäusefalle» wieder herauszukommen, Anstalten gemacht haben, sich wieder einzuschiffen. Ἐδῶ πρέπει νὰ προσθέσω διατὶ ἐγὼ ἀφοῦ τὸ 1926 ἤδη, καθὼς και τότε ἀμέσως διὰ τοῦ Messenger d'Athènes ἀνήγγειλα και τὸ 1928 διὰ τῆς μελέτης μου «Ἡ Τετράπολις τοῦ Μαραθῶνος και τὸ Ἡράκλειον τοῦ Ἡροδότου» εὐθρῶς ἐξέθηκα, ποῦ και πῶς τὴν Μυκηναϊκὴν ἀκρόπολιν τοῦ Μαραθῶνος ἀνεκάλυψα εἰς τὴν πρὸς ἀνατολὰς πλευρᾶν τοῦ ὄρους Ἄγριελίμι και τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος ὠρῖσα (συμαρτυροῦντος και τοῦ Στραβῶνος p. 599 ἐν βιβλίῳ 9φ § 22), δι' αὐτῆς δὲ και τοῦ Ἡρακλείου τὴν θέσιν προσεσήμανα ὡς ἀναγκαιῶς πλησίον αὐτῆς ζητητέαν και μάλιστα οὐδαμῶ ἀλλοῦ εἰ μὴ ὑπὸ τὴν βορείαν τοῦ Ἄγριελίμι κλιτὸν παρὰ τὴν εἴσοδον τῆς ἀπὸ Διονύσου και Ραπεντόζας ὁρεινῆς μεταξὺ Ἀθηνῶν και Μαραθῶνος ὁδοῦ, και ἐπὶ τέλους εἰς τὸ σημεῖον

ἀντιπάλων ἤθελε μὲ πάντα πλέον τρόπον νὰ προσφέρει τὴν μάχην πρὶν ἐμφανισθοῦν εἰς τὸν Μαραθῶνα οἱ δισχίλιοι τῶν Ἀθηναίων ἐπίκουροι Σπαρτιαῖ-

τοῦτο ἀκριβῶς ἀνεκάλυψα, φανερώτατα προσδιοριζομένην διὰ τοῦ περιβόλου ἐνὸς κολοσσαίου τεμένους, τὸ ὅποιον ὡς ἐκ τούτου καὶ οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ εἶνε εἰμὴ τοῦ Ἡρακλέους τὸ τέμενος. Πρβ. τὰ περὶ αὐτοῦ ἐν Πρακτικοῖς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1932 σ. 42, τοῦ 1933 σ. 33 ἔ. καὶ ἐν *Archaeol. Anz.* 1933/34 στήλη 146/147 καὶ 1934/35 στήλη 182. Τὴν θέσιν δὲ ταύτην διὰ τὴν στρατοπεδείαν τῶν Ἀθηναίων ὑπαινίσσεται διὰ τῶν ἀνωτέρω λόγων του καὶ ὁ κ. E. Fabricius. Ὁ περίβολός του ἄλλως χωρὶς νὰ εἶνε τεῖχος φρουρίου, ἐπειδὴ φρούριον δὲν ἦτο κανένα τέμενος, εἶνε ὅμως ὅτι πάντως ἐπρεπε νὰ ἔχη ὡς περιφραγμα πᾶν τέμενος, αὐτὸ τοῦτο δηλαδὴ ἓνα περιφραγμα ἢ φράκτης ἀπλοῦς, ὡς σήμερον λέγεται (κοινῶς φράκτης) ἤτοι enceinte γαλλιστί, καθόσον καὶ τέμενος παρὰ τὸ τέμνω, ἤτοι ἀποτέμνω, ἀποχωρίζω ἀπὸ τὰ ἄλλα γήπεδα, αὐτὸ θὰ εἴπῃ: ὅτι ἀπὸ τὴν ἄλλην γῆν ἀποχωρίζεται καὶ περιφράσσεται ἐπομένως, χωρὶς μὲ τοῦτο νὰ γίνεται καὶ φρούριον τὸ οὕτω ἀποχωριζόμενον κτῆμα τοῦ θεοῦ, τὸ *Gottesland* (ein umgrenztes καθὸ καὶ *geweihtes Land*), ἢ τὸ *Krongut* διὰ τὸν βασιλέα. Περίβολον λοιπὸν τοιοῦτον ἔχει μέγαν τὸ ἐμὸν Ἡράκλειον, ὑπὲρ εἴκοσι χιλιάδων τετραγωνικῶν μέτρων, διότι καὶ δὲν ἦτο γυμνάσιον ἀπλοῦν, ἀλλὰ μεγάλη μὲν πλατεία ἐν μέρει πρὸς ἐκγύμνασιν τῶν νεοσυλλέκτων τοῦ στρατοῦ ἦτοι τῶν ἀπὸ 18-20 ἐτῶν ἐφήβων, χώρους δὲ ἄλλους εἶχε καὶ διὰ τὴν ἱεραικὴν καὶ στρατιωτικὴν του ὑπηρεσίαν—ἀφήνω ὅτι ἰδιαίτερος τὸ ἡμέτερον εἶχε καὶ προσωπικὸν ἄλλο διὰ τὴν τέλεσιν ἀγῶνων ἑλληνικῶν. Ταῦτα εἶπα καὶ ἀνωτέρω ἐν μέρει, ἀλλ' ἐπαναλαμβάνω καὶ ἐδῶ, διότι πρέπει νὰ συνάψω καὶ τὰ ἐξῆς ἔτι εἰς ἐκεῖνα: καθὼς θεωρῶ ὅλως διόλου ἀδιάφορον ἂν δὲν θέλῃ κανεὶς νὰ ἀναγνωρίσῃ ὡς μυκηναϊκὴν τὴν ἀκρόπολιν τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος (τότε ὅμως πῶς εὐρέθηκε ἐκεῖ, εἰς τὴν ἄμεσον περιοχὴν ταύτης ὁ Μυκηναϊκὸς τάφος;), ἀλλὰ ὡς ἀπλὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, εἶτε τῶν προκλασικῶν εἶτε τῶν κλασικῶν χρόνων, ἂν καὶ εἶνε ἀναμφιβόλως Μυκηναϊκή, ὥστε πᾶσα εἰς τοῦτο ἐναντιολογία νὰ μὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ παρὰ παραδοξολογία μόνον, οὕτω ἀδιάφορον θεωρῶ καὶ ἂν τις δὲν θέλῃ νὰ ὀνομάσῃ ἀρχαϊκὰ τὰ τεῖχη τοῦ περιφράγματος τοῦ τεμένους τοῦ παρὰ τὸν Βρανᾶν, τοῦ Ἡρακλείου δηλονότι, ἀλλὰ ἀπλῶς ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἢ ἑλληνιστικά, ἀφοῦ ῥωμαϊκὰ βέβαια δὲν εἶνε ἢ ὑστέρων ὅλως διόλου χρόνων, φανερώτατα δὲ εἶνε τὰ ἐντὸς τοῦ περιβόλου αὐτῶν τρανὰ μαρτύρια τῶν ἀρχῶν τοῦλάχιστον τοῦ 8ου πρὸ Χρ. αἰ. (ιδεὲ σ. 102 σημ.1). Διότι καὶ ὅλως διόλου ἀπερίφρακτον ἂν εὐρήσκον αὐτὸ ὁ Μιλτιάδης—πρᾶγμα ἀδύνατον δι' ἓνα τέμενος—τάχιστα αὐτός, ἐντὸς ὀλίγων ὥρῶν, μὲ μίαν-δύο χιλιάδας τοῦ στρατοῦ του, ἢ τῶν ἐκ τῆς Ἐρετρίας ὀλίγον πρῶτιτερον ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Περσικοῦ στόλου καὶ στρατοῦ ἐπιστρεψάντων δι' Ὠρωποῦ εἰς τὴν Ἀττικὴν Ἀθηναίων κληρούχων, θὰ ἠδύνατο ἐδῶ ν' ἀνεγείρῃ ἓνα φράκτην, ἀληθινὸν στηθαῖον ἐνὸς μέτρου πάχους καὶ ἐνὸς μέτρου ὕψους, ὁποῖος καὶ πραγματικῶς εἶνε ὁ περίβολος τοῦ Ἡρακλείου, ὡς πρόχειρον προάσπισμα κατ' ἐπιτιθεμένων ἐχθρῶν. Τοιοῦτον προάσπισμα μόνον εἶχεν ὡς τεῖχη καὶ ἡ ἀρχαία ἀκόμη ἑλληνικὴ πόλις Οἰνὴ ἐν Μαραθῶνι καὶ ἡ ἀκρόπολις προσέτι αὐτῆς, καθὼς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν. Ἀλλὰ ἀσχέτως πρὸς τὰ τεῖχη τοῦ Ἡρακλείου, ἢ μὲν ἐντὸς αὐτῶν κολοσσαῖα πλατεία εἶνε αὐτὸ τοῦτο, ὡς μεγάλου στρατῶνος πλατεία, ἀξία τεμένους, ὁποῖον μόνον ἓνα Ἡράκλειον ἠδύνατο νὰ εἶνε, ἀφοῦ τοῦτο πρὸς ἐκγύμνασιν νεοσυλλέκτων ἦτο προφορισμὸς καὶ ὄχι ὅπως αἱ πλατεῖαι γυμνασίων διὰ τὰ γνωστὰ ἀρχαῖα ἀγωνίσματα τῶν νέων. Καὶ τὰ ἐντὸς αὐτῆς κατεσπαρμένα θραύσματα κοινῶν ἀρχαίων

ται. Τους δυναμένους ἀμέσως τὴν πλάστιγγα τῆς νίκης νὰ κλίνωσι πρὸς τὸ μέρος τῶν Ἑλλήνων Σπαρτιάτας τούτους οἱ μὲν Πέρσαι, ἀφοῦ βέβαια δὲν ἐπρόκειτο κρυφίως νὰ διαλάθουν οὔτοι αὐτὸ τοῦτο τοὺς Ἀθηναίους φεύγοντες ἐκ τοῦ Μαραθῶνος ἵνα λάβωσιν ἀλλαγῶν οἰαδήποτε ἄλλα πολεμικὰ μέτρα διὰ τὴν ὠρισμένως μετὰ τὴν Ἐρέτριαν κατὰ τῶν Ἀθηνῶν διευθυνομένην ἐκστρατείαν των—δὲν ἤθελαν φυσικὰ νὰ περιμείνουν, χάριν τῆς σωτηρίας τῶν Ἀθηναίων!, μέχρις οὗ φθάσῃ εἰς αὐτοὺς μία τόσον σπουδαία ἐνίσχυσις· ὁ δὲ Μιλτιάδης διόλου δὲν ἤθελε νὰ ἴδῃ αὐτὴν καταφθάνουσαν εἰς τὸν Μαραθῶνα διὰ νὰ τοῦ ἀρπάσῃ ἀπὸ τὰς χεῖρας τὴν ἀσφαλῆ νίκην, ἣν αὐτὸς μετὰ πάσης ἀγαθῆς ἐλπίδος, μετὰ βεβαιότητος μάλιστα, ἀνέμενε, πρὸς δόξαν ἀποκλειστικὴν ἑαυτοῦ μόνον καὶ τῆς πόλεώς του. Ἄλλ' ἀφήνων ἐδῶ τοὺς δύο ἀντιπάλους εἰς τὰς τελευταίας των πλέον παρασκευὰς διὰ τὴν μετ' ὀλίγας μόνον ὥρας μέλλουσαν νὰ ἐπέλθῃ ἀναπόφευκτον σύγκρουσιν, θὰ παρακολουθῆσω πρὸς στιγμὴν τοὺς Πέρσας ἐξεληθόντας ἅπαξ ἐκ τοῦ στρατοπέδου των εἰς τὴν περαιτέρω μόνον πορείαν των πρὸς τὴν σύγκρουσιν ταύτην, ἐν τῷ γνωστῷ, χάρις εἰς τὸν τύμβον τῶν Μαραθονομάχων, πεδίῳ τῆς μάχης.

Οἱ Πέρσαι λοιπὸν δὲν ἦτον ἀνάγκη οὔτε γεφύρας νὰ ρίψουν ἐπὶ τῶν ὄχθων τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ διὰ νὰ διαβοῦν εἰς τὴν ἀντίπεραν ὄχθην αὐτῆς, οὔτε πηδῶντες ἀτάκτως μᾶλλον εἰς τὴν βαθεῖαν κοίτην, ὅπου ἕκαστοι εὕρισκον εὐκολίαν, νὰ ἀνέρχωνται ἔπειτα εἰς τὴν ἀντίπεραν ὄχθην, κακοπαθοῦντες ὡς εἰκός, διότι λίαν ἀποτόμως ὑψοῦντο αἱ ὑψηλαὶ ὄχθαι, ἀλλὰ καὶ τὴν τάξιν των λύνοντες. Οἱ Πέρσαι ἐξάπαντος πρέπει νὰ ἐπορευῆσαν εἰς τὸ ἀντίπεραν τῆς κοίτης, παρακάμπτοντες τὸ ἄκρον τῆς ὑπερκειμένης τοῦ Μπέη ράχως ἐκεῖ πλησίον ὅπου ἡ βαθεῖα εἰς μεγάλην ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἐκβολῆς

ἀγγείων, συμφανέστατα δὲ καὶ τῶν κεράμων στέγης τὰ θραύσματα εἰς τοὺς γνησίους ἑλληνικοὺς χρόνους ἀναφέρονται. Τὸ ἐσωτερικὸν ὁμοῦ τοῦ Ἡρακλείου διέσωσεν εὐτυχῶς τοιαῦτα ἀναμφισβήτητα μαρτύρια ἐκ τῆς κλασικῆς ἀρχιαιότητος, ὅπως προεῖπα, ἰδιαιτέρως δὲ αὐτῆς ἐτι τῆς ἀρχῆς τοῦ πέμπτου πρὸ Χρ. αἰῶνος, ὥστε οἱ χρόνοι τοῦ τέμενους νὰ ἀνέρχωνται καὶ μέχρι τοῦ 500 πρὸ Χρ., ὡς προεῖπα ταῦτα καὶ ἀνωτέρω. Ἡρακλέους ὁμοῦ ἱερὰ δὲν ἦτον ἀνάγκη νὰ κτιζῶνται ὑπὸ τῶν Ἀττικῶν τὸ πρῶτον περὶ τὸ 490 π. Χρ. Αὐτὰ προὔληρχον εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἀπὸ τῶν μυθικῶν ἀκόμη χρόνων, εἰς οὓς ὄλαι αἱ λατρεῖαι τῶν ἑλληνικῶν θεῶν ἀνέρχονται. Εἰμαι δυστυχῶς ἀναγκασμένος ταῦτα ἀπὸ ἐτῶν τώρα νὰ ἐπαναλαμβάνω, ἀλλ' ἐλπίζω ὅτι καὶ οἱ ἀρχαιολόγοι, καὶ πρωτίστως ἄνευ ἤδη τῶν ἀρχαιολόγων, οἱ ἱστορικοὶ ἕνεκα στρατιωτικῶν καὶ τοπογραφικῶν λόγων οὐδὲ θὰ διανοηθῶν νὰ μὴ συμφωνήσουν μετ' ἐμοῦ ὅτι μόνον ἐκεῖ τὸ ἡμέτερον περίφρακτον μέγα τέμενος ἐξήγησε διὰ τὴν στρατοπεδειαν τοῦ στρατοῦ του ὁ Μιλτιάδης, παρὰ τὴν ἐξοδὸν ἀκριβῶς τῆς ὄρεινῆς ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Μαραθῶνα ὁδοῦ διὰ τοῦ Βραναῖ, καὶ ὅτι τοῦτο τὸ τέμενος δὲν εἶνε πλέον δυνατὸν νὰ ἦτο ἄλλο παρὰ τὸ Ἡρακλείου τοῦ Ἡροδότου.

τοῦ ποταμοῦ πρὸς τὰ ἄνω κοίτη, πολὺ πλατυνομένη ὡς εἶπα, καταντᾷ ἀβαθῆς καὶ ἐντελῶς εὐδιάβατος εἰς ζῶα καὶ εἰς ἀνθρώπους. Ἐδῶ μάλιστα παρατηροῦμεν καὶ τοῦτο. Ἡ κοίτη πλατυνομένη εὐθὺς μετὰ τὴν γέφυραν, ὀλίγον κατωτέρω ταύτης τῆς πλατύσεως μεταβάλλει καὶ ὄψιν, διότι διχάζεται, καὶ ἐνῶ κατὰ τὴν μίαν κατεύθυνσιν, ἦτοι τὴν ἀριστεράν, καθαρώτατα φαίνεται ὅτι πρὸ πολλοῦ πάντως χρόνου, ἔπαυσε νὰ εἶνε κοίτη, δι' ἧς θὰ ἐξηκολούθουν νὰ ρέουν ἐν καιρῷ πλημμυρῶν τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ, κατὰ τὴν ἄλλην μόνον, τὴν δεξιὰν δηλαδή, διανοιχθεῖσα εἰς τὸ παχὺ, χωματώδες ἐντελῶς ἔδαφος συναντᾷ μὲν αὐθις τὴν ἀριστεράν, ἀλλ' εἰς τὸ σημεῖον ἀκριβῶς τῆς συναντήσεως ἐγκαταλείπει αὐτὴν καὶ ἐξακολουθεῖ τὴν μίαν καὶ μόνην ἐντεύθεν μέχρι θαλάσσης κοίτην, γίνεται δηλαδή αὐθις ἢ αὐτὴ μὲ ἐκείνην, μὲ ὀπισθὲν τῆς ὅμως μίαν νῆσον οὕτως εἰπεῖν ἐπὶ ἓνα διάστημα μεταξύ τῶν δύο

Εἰκ. 13. Κιονόκρανον ἐκ τοῦ μνημείου τοῦ Ἀδριανοῦ.

βραχιόνων. Τοιοῦτοτρόπως γίνεται σαφές, ὅτι ὁ Περσικὸς στρατός, ὅστις ὡς εἶπα δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ διαβῆ εἰς κανὲν σημεῖον τὴν αὐτὴν νέαν ἅμα καὶ ἀρχαίαν κοίτην ἐντεῦθεν μέχρι τῆς εἰς τὴν θάλασσαν ἐκβολῆς, προχωρῶν ὅμως ἐκ τοῦ στρατοπέδου του πρὸς συνάντησιν τοῦ ἐκ δυσμῶν, ἀπὸ τῆς παρατάξεώς του ἔξωθεν τοῦ Ἡρακλείου, ὀρμηθέντος ἐχθροῦ, εὔρισκε πρὸ τῶν ὀμμάτων του διάβασιν, ἀκριβῶς ὀριζομένην ὑπὸ μόνῃς τῆς ἐγκαταλειφθείσης ὑπὸ τοῦ ρεύματος ἀρχαίας αὐτοῦ κοίτης.

Ἀβαθεσιᾶτῃ δὲ εἶνε αὕτη καὶ παντελῶς εὐδιάβατος, δεικνύουσα καὶ σήμερον ὅπως πάντοτε πῶς ἢ ἐκ τοῦ ὄμαλου, πέραν τοῦ ἐκκλησιδίου τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, πεδίου τῆς Περσικῆς στρατοπεδείας ἐρχομένη ἕως ἐδῶ ὁδός, συνεχιζομένη ἀκολούθως ἐντεῦθεν παρὰ τὸ μέγα πολυδένδρον καὶ πολυστάφυλον ἀγρόκτημα, ὅπερ ἐν σχήματι ἐκτεταμένου παραλληλογράμμου ἐκτείνεται ἐκατέρωθεν τῆς νῦν ἀμαξιτῆς ἐξ Ἀθηνῶν ὁδοῦ, τοῦτο μὲν τὸ ἀγρόκτημα παρακάμπτει, ἀφήνουσα αὐτὸ ἐκ δεξιῶν, κατόπιν δὲ φέρει ἀκριβῶς πρὸς τὸ πεδῖον, ὅπου ἐν πλήρει παρατάξει βεβαίως οἱ Πέρσαι προσερ-

χόμενοι, ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου των ἤδη, ἔδειξαν τὸ μέτωπόν των πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἐν πλήρει σχηματισμῷ τῆς φάλαγγός των καὶ αὐτοὺς ἤδη εὐρισκομένους, οὕτω μάλιστα ὥστε καὶ τὸ ἰδικόν των μέτωπον νὰ εὐρεθῆ ἔξι-
 σούμενον πρὸς τὸ Περσικόν— ὄχι ὅμως τυχαίως, βέβαια! Διότι τὸ πλῆθος
 τῆς στρατιᾶς ἑκατέρου τῶν ἀντιπάλων δὲν ἦτο διόλου ἀδύνατον νὰ εἶνε ἐκ

Εἰκ. 14. Μαρμάρινον ἰγδίον ἐξ οἰκίας τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος. Ἡ ἀρχαία πόλις ἔκειτο παρὰ τὴν ῥίζαν τῆς βραχώδους ῥάχως τῆς Μυκηναϊκῆς αὐτῆς ἀκροπόλεως.

τῶν προτέρων γνωστὸν εἰς τὸν ἄλλον. Δὲν ἔλειπον οὕτε ἀπὸ τὸ μέρος τῶν Περσῶν πρόσκοποι καὶ αὐτόμολοι— Ἴωνες καὶ Αἰολεῖς— οὕτε ἐκ μέρους τῶν δραστηρίως βεβαίως ἐργασθέντων φιλοτυράννων (πρβ. καὶ Ἡροδότου VI 98 καὶ 109) ἀκριβεῖς πληροφορηταί. Ἦδη ὅμως εἶνε πιθανώτατον, νομίζω μάλιστα καὶ αὐτονόητον, ὅτι ἐκ τοῦ ἐνώπιον τῆς Καρύστου ἀκόμη πρὸς πολιορκίαν τῆς πόλεως ἀποβιβασθέντος στρατοῦ καὶ ὄχι ὀλιγώτερον ἐκ τῆς ἑξαήμερου τῶν Περσῶν παραμονῆς πρὸ τῆς Ἐρετρίας, δὲν ἐβράδυναν νὰ φθάσουν εἰς τὰς Ἀθήνας ὅσαι εἰς τὸ στρατηγεῖον τοῦ Μιλιτιάδου πληροφο-

ρίαι ἐχρειάζοντο. Ὁ Μιλτιάδης ἄλλως ἐγνώριζεν ἀπὸ ἐτῶν ὡς ἀξιωματικὸς τοῦ Περσικοῦ στρατοῦ πῶς συνεκροτοῦντο οἱ Περσικοὶ στρατοί. Εἰς τὴν Κάρυστον δὲ καὶ εἰς τὴν Ἐρέτριαν θὰ εἶχον ἀναμφιβόλως φθάσῃ καὶ ἀπὸ τὰς Ἀθήνας διαφωτιστικαὶ διὰ τοὺς Πέρσας πληροφορίαι στρατιωτικῆς ὄχι ὀλιγώτερον ἢ πολιτικῆς φύσεως, καθὼς καὶ διὰ τοὺς Ἀθηναίους μετὰ τὴν Ἐρέτριαν. Οὕτω δὲ ἐξηγῶ καὶ τὴν ἀφελῆ κατὰ τὸ φαινόμενον, ἐντυπωτικὴν ὅμως διὰ τὸν ἀναγνώστην του παρατήρησιν τοῦ Ἡροδότου, ὅτι μόλις ἀλλήλους ἀπ' ἀντικρῦ διέκριναν καὶ ἀλλήλων πορευόμενοι, καὶ εὐθὺς ἐβεβαίωνοντο ὅτι κάτι περιέργον ἐν τῇ ἐξιστορουμένῃ τῶν πραγμάτων ἀκολουθίᾳ συνέβαινε (ἐγίνετο τοιόνδε τι λέγει ὁ Ἡρόδοτος, ἐκ τῶν προτέρων δηλαδὴ εἰομασμένον καὶ ὄχι ἐξαφνικὸν καὶ μόλις τὴν στιγμὴν ἐκείνην παρουσιαζόμενον), στρατὸς Μηδικὸς καὶ στρατὸς Ἀθηναϊκὸς νὰ ἔχουν τὸ αὐτὸ μέτωπον! Ἐν ἀληθείᾳ τὸ μέτωπον τοῦτο ἦτο μὲ ἀκριβείαν γνωστὸν ἐπακόλουθον τῆς τελείας γνώσεως ἣν εἶχεν ἑκάτερος τῶν ἀντιπάλων περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ ἄλλου. Καὶ θὰ ἦτο περιέργον πραγματικῶς ἂν τοῦτο δὲν εἶχαν ἀντιληφθῆ οἱ τε Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Πέρσαι οὐδὲ ὅταν ἔναντι ἀλλήλων εὐρέθησαν στρατοπεδευμένοι ἐπὶ δέκα πάντως ἡμέρας, ἐνῶ ἄλλως καὶ ἐκ τῶν προτέρων ὡς εἶπα ἦτο δυνατόν νὰ λάβουν ἀκριβῆ γνώσιν τούτων¹.

¹ Ὁ Ἡρόδοτος μίαν μόνον χρονολογίαν παρέχει περὶ τῶν συμβάντων τῆς Μαραθωνιακῆς ἐκστρατείας μετὰ τὸν κατάπλου τοῦ Περσικοῦ στόλου εἰς τὸν Μαραθῶνα, τὴν ἡμερομηνίαν τῆς 9^{ης} ἡμέρας μηνὸς Ἰσταμένου Μεταγειτινῶνος. Κατ' αὐτὴν αἱ ἀρχαὶ τῆς Σπάρτης παρέδιδον εἰς τὸν ἡμεροδρόμον Φειδιππίδην τὴν ἀπάντησιν, τὴν ποίαν αὐτὸς θὰ εἶχε νὰ φέρῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Παρέχει ὅμως μετὰ τῆς χρονολογίας ταύτης καὶ ἄλλας τινὰς πληροφορίας, μὲ τὸν συνδυασμὸν τῶν ὁποίων πρὸς ἐκείνην τόσον τελείως τὰ πράγματα διαφωτίζονται ὡς πρὸς τὴν ἀπ' ἀλλήλων ἐξάρτησιν καὶ τὴν ἀκριβῆ αὐτῶν ἐπομένως χρονολογικὴν σειρὰν, καθὼς αὐτὴν προηγουμένης ὥρισα, ὥστε νὰ μὴ μένη καμία ἀμφιβολία περὶ τοῦ συμπεράσματος. Αἱ πληροφορίαι αὗται εἶναι αἱ ἀκόλουθοι. Πρῶτον ὅτι δευτεράτως εἰς τὴν Σπάρτην ἐξ Ἀθηνῶν ἔφθασεν ὁ Φειδιππίδης, κατορθώσας οὕτω δι' ἐν διάστημα 200 ἢ 225 χιλιομέτρων ἓνα πρωτάθλημα ἐξαιρετικόν, ἂν καὶ ὄχι ἀδύνατον νὰ ἐπιτευχθῆ, οὔτε ἀπίστευτον ἐπομένως, καθὼς ὑπὸ τινων κριτικῶν ἐλέχθη. Πρὸς περὶ τούτου τὴν σημειωθείσαν καὶ ἀνωτέρω λῆαν ἀξίαν προσοχῆς διὰ τινὰ πράγματα μελέτην τοῦ Γάλλου στρατηγοῦ Arthur Boucher, *La bataille de la Marne de l'Antiquité MARATHON*, d'après Hérodote, Paris 1920 ἐν σελίδι 16 καὶ ἐν σημ. 2 τῆς σελίδος 17. Δεύτερον ὅτι οἱ μετὰ τὴν πανσέληνον, τὴν νύκτα δηλ. 15^{ης} Μεταγειτινῶνος ἐκ Σπάρτης ἀναχωρήσαντες δισχιλίοι ὀπλιταὶ ἐπίκουροι ἔφθασαν εἰς τὰ ὄρια τῆς Ἀττικῆς τριταῖοι, τουτέστι τὴν νύκτα τῆς 18 Μεταγειτινῶνος, ὅπερ συνεπάγεται τὴν εἰς τὰς Ἀθήνας ἀφίξιν αὐτῶν ἂν ὄχι πλεόν ὡς εἰκὸς τὴν αὐτὴν νύκτα, πάντως ὅμως κατὰ τὰς πρώτας ὥρας τῆς ἐπιούσης ἡμέρας ἤτοι τῆς 19 τοῦ μηνός. Καὶ εἶνε μὲν καὶ τοῦτο θαυμαστὸς πραγματικῶς ἄθλος, ἀλλὰ διὰ τοὺς σκληραγωγημένους καὶ ἀθλητικούς Σπαρτιάτας ὄχι ἀδύνατος, ὄχι μόνον διότι ὁ Ἡρόδοτος μίαν τοιαύτην ἀκριβῆ πληροφορίαν ἦτο δυνατόν νὰ λάβῃ εὐκόλως εἰς τε τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς τὴν Σπάρτην καὶ δεκάδας τινὸς ἐτῶν μετὰ

§ 13.

Ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου τοῦ χωρίου Μπέη διασέλου τῆς μνημονευθείσης βουνώδους προεκβολῆς τοῦ ὄρους Σταυροκοράκι, καὶ μᾶλλον πρὸς τὰ δεξιὰ τῶ ἀναβαίνοντι, παρετήρησα τὰ ἑξῆς·

Εἰς τὸ διάσελον φέρεται ἀπὸ τοῦ Μπέη ἀνωφερῆς ἀτραπὸς ἐπὶ πετρωδε-

τὴν μάχην—ὅτε κατὰ μίαν γενεὰν αὐτὸς νεώτερος τῶν Μαραθωνομάχων ἐγνώρισε βεβαίως μαζί μὲ τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Σπάρτην—, ἀλλὰ καὶ διότι, φθάνοντες οἱ Σπαρτιᾶται εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐμάνθαναν συνάμα ὅτι τὴν προτεραιάν ἤδη εἶχε συγκροτηθῆ πλέον ἡ μάχη, τῆς ὁποίας αὐτοὶ διὰ τοῦτο τοὺς νεκροὺς μόνον «οὐς ἰμείροντο θεήσασθαι» ἦτο δυνατόν ἀκόμη νὰ ἴδωσι. Ἡ ἀσφαλῆς ὁμως αὕτη κατὰ μίαν ἡμέραν καθυστέρησις τῶν Σπαρτιατῶν διδάσκει ὅτι ὄχι ἄνευ λόγου ὁ Ἡρόδοτος βεβαιώνει τὴν εἰς τὰ ὄρια τῆς Ἀττικῆς ἀφίξιν τῶν Σπαρτιατῶν τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν ἐκ Σπάρτης ἀναχώρησιν. Διότι οὕτω ὑποδηλοῖ ὁ ἱστορικός πῶς καὶ ὁ θαυμαστός ἄθλος τῶν ἀνδρῶν τούτων εὐρῆκε πλέον τὰ ὄριά του, ὥστε ὄχι μόνον νὰ ἐξηγηταί, ἀλλὰ καὶ τελείως νὰ δικαιολογεῖται ἡ μὴ ἔγκαιρος αὐτῶν ἀφίξις διὰ μίαν μάχην, τὴν ὅποιαν οἱ μὲν Πέρσαι δὲν ἦσαν βέβαια μωροί, ὥστε νὰ μὴ τὴν ἐπισπεύσουν κατὰ τὴν ἐσχάτην εἰς αὐτοὺς ὑπολειπομένην ἡμέραν, ὁ δὲ Μιλτιάδης τὸ πᾶν ἀκριβῶς ἔκαμνε ὥστε καὶ ὀυδένα τρόπον πέραν αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς ἡμέρας νὰ μὴ τὴν ἀναβάλλῃ, ἀφοῦ καὶ διὰ τὸ ἰδικόν του στρατηγικὸν σχέδιον, *ἀνευ δηλαδὴ τῶν Σπαρτιατῶν νὰ συγκροτηθῆ μὲ τοὺς Πέρσας*, ἡ ἡμέρα αὕτη ἦτο ἡ ἐσχάτη τῆς ἀναμονῆς του.— Τώρα ὁμως ἀσφαλῶς πλέον δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα τῶν σκέψεων, τὰς ὁποίας κάμνω ἐδῶ.

Ἡ ἀποστολὴ τοῦ Φειδιππίδου εἰς τὴν Σπάρτην ἦτο δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῆ μόνον μετὰ μίαν ἀπόφασιν τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἐν Ἀθήναις. Ἡ ἐκκλησία δὲ αὕτη ἦτο δυνατόν ἡμέραν τινὰ νὰ συγκροτηθῆ, μόνον ἀφοῦ θὰ εἶχε συγκληθῆ ἀφ' ἑσπέρας. Καλῶς ὁμως γνωρίζομεν ὅτι ἡ οὕτω συγκροτηθεῖσα ἐκκλησία σκοπὸν εἶχε τὴν ἔξοδον τοῦ στρατοῦ ἐκ τοῦ ἄστεως εἰς τὸν Μαραθῶνα, ἥτις μετὰ τὴν ἐκκλησίαν διατασσομένη, καὶ θὰ ἐξετελεῖτο ἐννοεῖται ἄνευ οὐδ' ἐλαχίστης ἀναβολῆς. Περιττὸν δὲ εἶνε νὰ εἰπῶ ὅτι τὰ πάντα διὰ τὴν περὶ ζωῆς ἢ θανάτου ὑπόθεσιν ταύτην ἦσαν προετοιμασμένα ἀπὸ τὸν Μιλτιάδην, ἀφ' ἧς στιγμῆς τελειώσαντες πλέον οἱ Πέρσαι μὲ τὴν Ἐρέτριαν, ἦσαν ἔτοιμοι νὰ βαδίσωσι κατὰ τῶν Ἀθηνῶν. Τοιοῦτοτρόπως βέβαιοι γίνονται ὅτι, ἐφόσον καὶ ἡ ἔξοδος αὕτη τοῦ στρατοῦ ἐκ τοῦ ἄστεως θὰ ἐξετελεῖτο εὐθύς τὴν ἐπαύριον τῆς συγκροτήσεως τῆς ἐκκλησίας—, βέβαιον λέγω γίνεται ὅτι καὶ ὁ Φειδιππίδης θὰ ἐπέμπετο εἰς τὴν Σπάρτην εὐθύς μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐκκλησίας, κατὰ τὰς ἑσπερινὰς πάντως ὥρας τῆς ἡμέρας τῆς συγκροτήσεως αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ ἡ σύγκλησις τῆς ἐκκλησίας, ἡ γενομένη ἀφ' ἑσπέρας ἦδη τῆς ἡμέρας τῆς συγκροτήσεως, δὲν εἶναι βέβαια δυνατόν νὰ ὑποτεθῆ ὅτι ἐπραγματοποιήθη ἄλλην ἡμέραν παρά κατὰ τὴν ἡμέραν ἤδη τοῦ κατάπλου τῶν Περσῶν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Μαραθῶνος, κυρίως μάλιστα συγχρόνως μὲ τὴν εὐθύς ἀκολουθήσαν τὸν κατάπλου ἔναρξιν ἤδη τῆς ἀποβιβάσεως τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν παραλίαν τοῦ μυχοῦ τοῦ κόλπου, χωρὶς οὐδεμιᾶς στιγμῆς ἀναβολῆν τῶν ἐπιβαλλομένων νὰ γίνον. Τὰ ἐπιβαλλόμενα δὲ ταῦτα ἦσαν ἡ ἄμεσος εἰς Ἀθήνας μεταβίβασις τῆς εἰδήσεως περὶ τῶν συμβαινόντων ἐν Μαραθῶνι μὲ τοὺς Πέρσας ἢ μεταβίβασις ὁμως αὕτη, διὰ τῶν ἡμεροσκοπῶν γινομένη, ἡδύνατο νὰ εἶνε πραγματικῶς στιγμιαία μὲ τὰ τότε ἐφαρμοζόμενα μέτρα πρὸς ταχυτάτην μετάδοσιν εἰδήσεων εἰς μακρυνὰς ἀποστάσεις. Περρ. περὶ

στάτου καὶ βραχῶδους ἐδάφους ἐντὸς εἴκοσι λεπτῶν τῆς ὥρας εἰς θέσιν Μάρμαρα καλουμένην, ἃν καὶ μάρμαρα ταῦτα δὲν εἶνε, ἀλλὰ λίθοι ὀγκώδεις ὀλίγον τι διὰ τῆς σφύρας ἐξεργασμένοι, ἀπεσπασμένοι ἐκ τῶν φυσικῶν βράχων, πρὸς κτίσιν ποτὲ καλυβῶν ἐρειπωμένων νῦν, αἱ ὁποῖαι ἔχουν μὲν τὸ στρογγύλον σχῆμα τῶν σημερινῶν ἀχυροκαλυβῶν τῶν βοσκῶν, ἀλλὰ μὲ λίθους ὡς

τῶν μέσων τούτων ἐν Ἡροδότου VI 121 καὶ 124 τὰ περὶ τῆς ἀνυψώσεως ἀσπίδος ἀπὸ τῆς κορυφῆς βέβαια ὄρους τίνος, οἶον τῆς τοῦ Ἀγριελίκου πρὸς τὴν ἀμέσως ἔπειτα κορυφὴν τῆς Πεντέλης, καὶ ἐξ αὐτῆς κατόπιν πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἧ καὶ (ἐν ὅσῳ ἀκόμη παρέκαμπτεν ὁ Περσικὸς στόλος τὸ ἀκρωτήριον Στόμι τῆς Κυνοσούρας) διὰ τινος λόφου ὑπερκειμένου ἐπὶ τῆς ἀκτῆς ἔναντι τοῦ ἀκρωτηρίου, ἔπειτα δὲ ἐκ τοῦ λόφου τούτου κατ' εὐθείαν πρὸς τὴν κάτοπτον ἐντεῦθεν κορυφὴν τοῦ Ὑμηττοῦ, ἧ καὶ διὰ ἡμεροδρόμου ἤδη παρεσκευασμένου κάπου ἐδῶ ἐπίτηδες διὰ τὰ φέρη πεζὸς τάχιστα τὴν εἰδησιν εἰς αὐτὰς τὰς Ἀθήνας· αὐτὴς δὲ τὰ ἐν Ἡροδότου VII 192 λεγόμενα, ὡς συνέχειαν ταῦτα τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Ἱστορικοῦ ἐν κεφαλαίοις 188 - 191 : Τοῖσι δὲ Ἕλλησι οἱ ἡμεροσκόποι ἀπὸ τῶν ἄκρων (τ. ἔ. βουνοκορυφῶν) τῶν Εὐβοϊκῶν καταδραμόντες (ἐσπευσμένως κατελθόντες) δευτέρᾳ ἡμέρᾳ, ἀπ' ἧς ὁ χειμὼν ὁ πρῶτος ἐγένετο, ἐσήμαινον πάντα τὰ γενόμενα περὶ τὴν ναυγίην». Ἄλλ' οὕτω σχηματίζεται ἀμέσως πλέον ὁ χρονολογικὸς πίναξ τῶν συμβάντων, τὰ ὁποῖα ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἐβεβαίωσα ἄρχονται μὲν ἐν Μαραθῶνι τὴν 5 τοῦ Μεταγειτινῶνος, τελειῶνουν δὲ τὴν 18ῃν μὲ τὴν μάχην, ἧς τὸ πεδῖον ἀκριβῶς καθορίζεται διὰ τοῦ τύμβου τῶν Μαραθωνομάχων. Διότι προσδόκιμοι μὲν ἦσαν οἱ Σπαρτιάται εἰς τὸν Μαραθῶνα ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς ἀφίξεως τοῦ Φειδιππίδου εἰς Ἀθήνας κατὰ τὴν 12 τοῦ μηνός, ἀφοῦ διὰ τοῦ Φειδιππίδου ἀνηγγέλθη εἰς τοὺς ἐν Ἀθήναις ὅτι οἱ Σπαρτιάται θὰ ἀνεχώρουν ἐκ Σπάρτης μόνον τὴν νύκτα τῆς πανσελήνου ἧτοι τὴν 15 τοῦ μηνός· ὅτι τριταῖοι δὲ φθάνοντες εἰς τὰ ὄρια τῆς Ἀττικῆς, θὰ ἔπρεπε καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας νὰ ἀναμένωνται τὴν 18ῃν τοῦ μηνός. Οὐδόλως δὲ ἄπορον ἠδύνατο νὰ εἶνε, πῶς μὲ τὴν βεβαίωσιν ταύτην ὅτι εἰς ὠρισμένην ἐκ τῶν προτέρων ἡμέραν προσδόκιμοι ἔπρεπε νὰ εἶνε οἱ Σπαρτιάται (ἀφοῦ ἐξάπαντος ἀρχομένης τῆς νυκτὸς τῆς 15 τοῦ μηνός θὰ ἀνεχώρουν ἐκ Σπάρτης, διότι οἱ Σπαρτιάται πολλακίς βέβαια θὰ εἶχαν προπονηθῆ εἰς ὁδοπορίας τοιαύτας), ὥστε δισχίλιοι ἐξ αὐτῶν ἐπίλειτοι πάντως, καλῶς νὰ γνωρίζουν ἐκ τῶν προτέρων πότε μὲν θὰ ἔφθαναν εἰς τὰ ὄρια τῆς Ἀττικῆς, πότε δὲ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ πότε ἐπομένως εἰς τὸν Μαραθῶνα. Ἄλλὰ καὶ διὰ τῶν ἰδίων των πρακτόρων οἱ Πέρσαι ὡσαύτως ἐπόμενον ἦτο ἀσφαλῶς νὰ γνωρίζωσι ταῦτα, τὴν αὐτὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ Φειδιππίδης φθάνων εἰς τὰς Ἀθήνας (νύκτα τῆς 11ης), τὰς εἰδήσεις ταύτας θὰ ἔφερνεν εἰς τὰς ἀρχάς τῆς πόλεως κατὰ παραγγελίαν τῶν ἀρχῶν τῆς Σπάρτης — ἐνῶ ἄλλως καὶ θὰ ἐκοινολογεῖτο τοῦτο βεβαίως ἀθημερὸν καὶ αὐθωρεὶ εἰς τὴν Σπάρτην, ἀφοῦ μυστικόν τοῦ κράτους δὲν ἦτο βέβαια τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' οὔτε καὶ καμία ἀνάγκη τὸ ἐπέβαλλεν ὡς τοιοῦτον. Συμφέρουσα μάλιστα ἦτο δυνατόν νὰ θεωρηθῆ ἡ διάδοσις του, διότι θάρρος μὲν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἐπένεε, δόξαν δὲ ἔφερνε εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, καὶ τοὺς Πέρσας ἐφόβιζε. Οὕτως ὅμως δυνάμεθα τώρα καὶ ὡς πρὸς τοῦτο νὰ εἰμεθα βέβαιοι, ὅτι οὔτε ψεῦδος ἦτο ἐκ μέρους τοῦ Ἡροδότου οὔτε καὶ πρόφασις δῆθεν ἐκ μέρους τῶν Σπαρτιατῶν (ἐλέχθη καὶ τοῦτο ὑπὸ τῆς κριτικῆς), ἀλλ' ἡ γυμνὴ ἀλήθεια ὅτι τὰ Κάρνεα ὄντως ἦσαν τὸ ἐμπόδιον τῆς ἐκ Σπάρτης ἀμέσου ἀναχωρήσεως τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τὰς Ἀθήνας. Δύναται τις ὅμως ἐν τέλει καὶ τοῦτο εἶναι νὰ στοχασθῆ, μὲ πόσῃ χαρᾷ καὶ ἀγαλλίασιν οἱ δισχίλιοι ἄριστοι ἀσφαλῶς ἐξ ἀρί-

ὕλικόν. Εἰς τὰς ἐξ αὐτῶν καλλίτερα κάπως σωζομένας, παχύτατοι λίθοι σχηματίζουσι τὸ κατώφλιον καὶ τὰς ὀρθὰς ἔτι ὑψηλὰς παραστάδας τῶν εἰσόδων αὐτῶν. Εἷς τινὰς ὁμως σώζονται μέχρι μικροῦ τινος ὕψους καὶ οἱ περιφερικοὶ λίθοι τόσον ὥστε νὰ βλέπη τις πῶς ἔπειτα εἰς ὕψος ἀρκετὰ μεγαλείτερον οἱ τοῖχοι οὗτοι ἀνερχόμενοι θὰ συνέκλιναν οὕτως ὥστε ἐπάνωθεν αὐτῶν, ἐπιτιθεμένων δοκῶν τινων ἐγκαρσίως, νὰ ἐσκεπάζετο ἡ καλύβη μὲ χόρτα ἢ ἄχυρα ὅπως αἱ σημεριναί. Πλήθος τεμαχίων πλίνθων καὶ ἀγγείων χονδροειδῶν, ἀρχαίων ὁμως, σώζονται ἔτι μεταξὺ τῶν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κατακειμένων λίθων καὶ ὑπ' αὐτούς. Τοιοῦτοτρόπως αἱ καλύβαι αὗται καὶ διὰ τὰ ἐν αὐταῖς καὶ παρ' αὐτὰς διακεχυμένα θραύσματα καὶ διὰ τὸ λίθινον ὕλικόν των ἀποδεικνύονται ὡς ἀρχαία κατασκευάσματα τῶν ἐπὶ τῶν ὀρέων διαιτωμένων ποιμένων, ἃν καὶ ἐκ τῶν προτέρων, ἄνευ ἄλλων ἐνδείξεων, τὴν ἀρχαιότητα αὐτῶν κατ' ἀκριβείαν δὲν δύναμαι νὰ προσδιορίσω. Ὅτι ὁμως περὶ κλασικῆς ἀρχαιότητος δὲν πρόκειται, ἀλλὰ μόνον περὶ ὑστέρων ἀρχαίων χρόνων δὲν ἀμφιβάλλω διόλου. Σώζεται ἔτι παρὰ τὰς καλύβας καὶ μία λιθίνη ἐπι-

στων Σπαρτιάται ὀπλίται ἐσπευδαν μὲν νὰ ἀντικρύσουν τοὺς πολυθρυλήτους Μήδους, ἐσπευδαν ὁμως καὶ τὰς Ἀθήνας νὰ σώσουν, ἀκριβῶς διότι αὐτοὶ θὰ εἶχαν οὕτω καὶ τὴν δόξαν, ὅτι μὲ τὴν βοήθειάν των ἡ πόλις αὕτη ἐσώθη.

Πίναξ τῶν χρονολογιῶν τῶν συμβάντων ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ κατάπλου τῶν Περσῶν εἰς τὸν Μαραθῶνα μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς μάχης.

1. Κατάπλους τῶν Περσῶν εἰς τὸν Μαραθῶνα πρωινὰς ὥρας τῆς 5 Μεταγειτινῶνος. Ἄμεσος ἀγγελία αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας διὰ τῶν ἡμεροσκοπῶν. Σύγκλησις τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου διὰ τὴν ἐπαύριον.
2. Συγκρότησις τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἐν Ἀθήναις ἀπὸ πρωΐας τῆς 6 Μεταγειτινῶνος. Ἀπόφασις περὶ ἐξόδου τοῦ στρατοῦ ἐκ τοῦ ἄστεως εἰς τὸν Μαραθῶνα. Ἀποστολὴ τοῦ Φειδιππίδου εἰς Σπάρτην αὐθημερόν περὶ ἐσπέραν.
3. Ἐξοδος τοῦ στρατοῦ ἐκ τοῦ ἄστεως εἰς τὸν Μαραθῶνα πρωΐαν τῆς 7 Μεταγειτινῶνος· ἀφιξις αὐτοῦ περὶ τὴν ἐσπέραν καὶ στρατοπεδεΐα ἐν τῷ Ἡρακλείῳ τὴν ἐσπέραν.
4. Ἀφιξις τοῦ Φειδιππίδου εἰς Σπάρτην ἐσπέραν ἢ νύκτα τῆς 8 Μεταγειτινῶνος.
5. Παρουσίασις τοῦ Φειδιππίδου εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Σπάρτης τὴν πρωΐαν τῆς 9 Μεταγειτινῶνος, ἀπάντησις τῶν Σπαρτιατῶν, ἀναχώρησις τοῦ Φειδιππίδου τὴν ἐσπέραν.
6. Ἀφιξις τοῦ Φειδιππίδου εἰς Ἀθήνας νύκτα τῆς 11 Μεταγειτινῶνος, καὶ ἄμεσος παρουσίασις αὐτοῦ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς πόλεως.
7. Γνωστὴ γίνεται ἡ ἀπάντησις τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τε τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀθηναίων καὶ εἰς τὸ τῶν Περσῶν πρωινήν ὥραν τῆς 12 Μεταγειτινῶνος.
8. Ἀναχώρησις τῶν δισχιλίων Σπαρτιατῶν ἐκ Σπάρτης ἀρχομένης τῆς νυκτὸς τῆς Πανσελήνου τὴν 15 Μεταγειτινῶνος.
9. Ἀφιξις τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τὰ ὄρια τῆς Ἀττικῆς νύκτα τῆς 18 Μεταγειτινῶνος.
10. Ἡ μάχη ἤδη τὴν 18 Μεταγειτινῶνος.
11. Ἀφιξις τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τὰς Ἀθήνας, μετάβασις των ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὸν Μαραθῶνα τὴν πρωΐαν τῆς 19 Μεταγειτινῶνος.

τυμβία στήλη ἀρχαία ὑστέρων χρόνων μὲ δύο ῥόδακας, ἂν καὶ μὲ ἀποτετριμμένην τὴν πρόσοψίν της, ἣ ὁποία ἴσως ἄλλοτε εἶχε καὶ ἐπιγραφὴν τινα, ἀποτριβείσαν ἔκτοτε.

Ἄλλ' αἶ καλύβαι περιβάλλουσι καὶ μίαν μικροσκοπικὴν ἀκρόπολιν, ἣ ὁποία καταλαμβάνει τὸ ἄκρον ἀκριβῶς τοῦ διασέλου, ὅπου ὁ ὑψηλὸς βράχος ἀποτόμως κατέρχεται εἰς τὴν ὑπὸ τοὺς πόδας του ἐκτεινομένην πεδιάδα. Ἡ ἀκρόπολις αὕτη περιβάλλεται ὑπὸ τείχους πάχους ἔχοντος μ. 1,30, ὕψος

Εἰκ. 15. Ἀριστερὰ ὁ βραχώδης λόφος τῆς ἀκροπόλεως καὶ τῆς πόλεως Τρικορύνθου. Ἐντεῦθεν τοῦ λόφου, εἰς τὴν γωνίαν τῆς ἐμφανοῦς καὶ σήμερον ἀρχαίας ἀμαξιτῆς ἢ πηγῆς Μακαρίας. Πᾶσα ἡ ἔκτασις δεξιὰ κατέχεται ὑπὸ τοῦ Μεγάλου ἔλους τοῦ Μαραθῶνος.

δέ, ὅπως τοῦτο τοῦλάχιστον σώζεται, ἑνὸς μέτρου καὶ τι πλέον. Τὸ τεῖχος πολυγωνικὸν κατὰ τὸ πλεῖστον (ἐπιμελῶς πολυγωνικόν), ἀλλ' ἐναλλάξ καὶ ἰσοδομικόν, καθὼς ἐτύχαινε νὰ εἶνε ἡ μορφή τῶν λίθων, ἀφοῦ ἑλαφρῶς μόνον οἱ τειχοδόμοι διὰ σφύρας ἐπεξεργάζοντο αὐτούς, δὲν ἀφήνει καμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι εἶνε ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ἔργον, παραδόξως ὅμως μὲ ἐν ὅλως διόλου ξένον πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τειχοδομίαν γνώρισμα, ὅτι ἐνιαχοῦ μεταξὺ λίθων ἐπιμελῶς τοποθετημένων ὑπὸ τοῦ οἰκοδόμου τοῦ ἑνὸς ἐπὶ τοῦ ἄλλου μὲ τὰς ἐπιφανείας των καλῶς ἀλλήλων ἐφαπτομένας, παρουσιάζονται παρεμβεβλημένα καὶ τεμάχια κεράμων μικροτέρων ἢ μεγαλειτέρων, τὰ ὁποῖα εἰς ἀρχαῖα ἑλληνικὰ τεῖχη οὐδέποτε εὔρον τοιαύτην χρῆσιν. Ἄνευ δὲ ἀνάγκης τινὸς ἔπραξαν τοῦτο οἱ τειχοδόμοι, οἷον ἕνεκα τυχὸν διαστήματος κενοῦ

μεταξὺ τῶν λίθων μένοντος διὰ τινὰ ἀνωμαλίαν αὐτῶν, πρὸς πλήρωσιν ἄρα τοῦ κενοῦ, ὁπότε ἀντὶ κεράμου οἱ ἀρχαῖοι λιθάριόν τι καταλλήλου σχήματος μετεχειρίζοντο. Διότι αἱ ἐπιφάνειαι αὐταὶ τῶν λίθων ἠδύναντο κάλλιστα νὰ ἐφάπτωνται ἀλλήλων, δὲν ἄφηναν δηλαδὴ κανὲν ἀπολύτως κενόν, οὕτω δὲ ἠδύναντο καὶ νὰ συγκρατῶνται τόσον καλὰ ἀμοιβαίως ἐπ' ἀλλήλων τοποθετούμεναι, ὥστε κατ' οὐδένα τρόπον νὰ μὴ χρειάζωνται τὸ κεραμικὸν παρέμβλημα. Οἱ τειχοδόμοι μάλιστα ἔπρεπε νὰ προσέχουν, τοποθετοῦντες αὐτὸ τοιοῦτοτρόπως ὑπὸ βαρὺν λίθον ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου βαρέος ἐπίσης, μήπως τὸ θραύσουν. Ἄλλ' ἀφοῦ οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα, τότε πρὸς ἐξήγησιν τοῦ

Εἰκ. 16. Τὸ παρά τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου τοῦ Μαραθῶνος πεδῖον τῆς στρατοπεδείας τῶν Περσῶν, θεωρούμενον ἐκ τῶν προπόδων τοῦ ὄρους Σταυροκοράκι. Εἰς τὸ ἀριστερὸν τοῦ μυχοῦ ὁ Πύργος, ἐνθα ἔκειτο τὸ κοινὸν τῆς Τετραπόλεως ἱερὸν Διονύσου.

τοιούτου νεωτερισμοῦ εἰς καθαρῶς ἄλλως ἀρχαίας ἑλληνικῆς οἰκοδομίας κτίσμα ἐγὼ τοῦλάχιστον δὲν εὗρισκω, εἰ μὴ ἓνα λόγον· ὅτι ὁ Ἕλληνας τειχοδόμος ἐμιμήθη ῥωμαϊκὴν συνήθειαν, διότι διὰ τῶν Ρωμαίων μόνον εἰσήχθη εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ τῶν πλίνθων χρῆσις εἰς τὴν διὰ κοινῶν ἄλλως μικρολίθων καὶ ἀσβέστου ὡς συνδετικῆς ὕλης τειχοδομίαν. Εἰς τὸ ἡμέτερον ὅμως τεῖχος δὲν πρόκειται ἀκόμη οὐδὲ περὶ ἀπλουστατοῦ τινὸς στοιχείου ῥωμαϊκῆς (ἔπειτα καὶ τῆς βυζαντινῆς) τειχοδομίας, ἀλλὰ περὶ ἐνάργεως ἀπλῶς φθορᾶς τῆς γνησίως ἀρχαίας ἑλληνικῆς καλαισθησίας δι' ἐνὸς ἀνοργάνου καὶ ἀσκόπου ὅλως διόλου νεωτερισμοῦ, ὅστις εἰς τοῦτο μόνον συνίστατο, εἰς τὸ νὰ γίνῃ δηλαδὴ χρῆσις ἐνὸς τοιούτου ἀνευ οὐδεμιᾶς τειχοδομικῆς σημασίας παρεμβλήματος, ὅποιον εἶνε τὸ ἐν λόγῳ ἡμέτερον.

Ἄλλ' ἐὰν εἰς τοῦτο δὲν πλανῶμαι, εἰς ποίαν ἡρά γε ἐποχὴν ἤρχισε νὰ ἐπέρχεται ἡ φθορὰ αὕτη τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς καλαισθησίας, καὶ εἰς ποίαν

διὰ τοῦτο ἐποχὴν ὀφείλομεν νὰ θέσωμεν τὰ τεῖχη τῆς ἡμετέρας ἀκροπόλεως;

Εἰς τὸν Μαραθῶνα ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἡρώδου Ἀττικοῦ ἔχομεν εἰς τὴν «Μάνδραν τῆς γρηᾶς» ἤτοι εἰς τὸν «χῶρον» (τουτέστι τὸ ἀγρόκτημα τοῦ Ἡρώδου καὶ τῆς Ρηγίλλης) ἓνα μέγα λείψανον τειχοδομίας καθαρῶς ἔτι ἑλληνικῆς ἀρχαίας. Εἶνε τριῶν τοῦλάχιστον χιλιομέτρων ὁ περιβόλος οὗτος ἤτοι τὸ περίφραγμα (φραχτῆς καὶ κοινῶς νεοληνιστὶ) ἢ κολοσσιαῖος ἀυλό-γυρος. Ἄλλ' ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἡρώδου, ἤτοι ὁ δεῦτερος αἰὼν μετὰ Χρ., εἶνε ἡ τελευταία ἀναλαμπὴ τῆς ἀρχαιότητος, καθὼς ὁ τέταρτος ἢ παντελής ἤδη μεταβολὴ τῶν πραγμάτων μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Τὴν μεταβολὴν ὅμως ταύτην προοιωνίζεται ὁ τρίτος ἤδη αἰὼν μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς μεταναστάσεως τῶν Ὀστρογόθων διὰ τῆς Μάρης θαλάσσης πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ Ὀστρογόθοι τότε εἰσέβαλαν καὶ εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἐνῶ ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου ἐρχόμενοι εἶχον δηώσῃ ἤδη καὶ τὴν Σπάρτην. Ἐννοεῖται ὅτι πάντα ταῦτα γενικώτατα μόνον ἀναφέρω πρὸς ὑποτυπώδη ἄπλως χαρακτηρισμὸν τῶν κολοσσιαίων αἰφνης εἰς τὸν κόσμον καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπελθουσῶν μεταβολῶν. Ἄλλ' ὅταν οἱ Γότθοι εὐρίσκοντο εἰς τὸ λεκανοπέδιον τῶν Ἀθηνῶν, ὁπότεν ὁ Δέξιππος ἐξήλασεν αὐτούς, αἱ ναυτικαὶ τῶν βαρβάρων τούτων μοῖραι ἐνεργοῦσαι καὶ ἀπὸ θαλάσσης ἐκ τοῦ Αἰγαίου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἐκλυθῶσι καὶ ἀπὸ ἓνα παραθαλάσσιον διαμέρισμα τῆς Ἀττικῆς ἐκ τῶν ὠραιοτάτων βεβαίως, μετὰ τὰ ἀκτινοβολοῦντα ἀπὸ τὴν παρακειμένην εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Μαραθωνίου κόλπου ἀκτὴν περικαλλῆ μνημεῖα τοῦ Ἡρώδου ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης αὐτοῦ.

Μετὰ τὴν ἐμφάνισιν λοιπὸν τῶν Γόθων πειρατῶν πλὴν εἰς τόσους ἄλλους τόπους καὶ εἰς τὸν Μαραθῶνα συνδέω ὅλα τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα μᾶς σχετίζουσι καὶ πρὸς τὴν μικρὰν παρὰ τὸ Μπέη ἀκρόπολιν. Δὲν ἠξεύρω ἂν δύναται τις νὰ εἰπῇ πόσον καιρὸν διήρκεσεν ἡ ἐκ τῶν πρώτων πειρατικῶν τούτων εἰσβολῶν ἐπελθοῦσα κατάστασις. Ἄλλ' ἡ εἰσβολὴ εἶνε γεγονός ἐντός τινος χρονικοῦ διαστήματος πάντως ἐτῶν τινῶν ὁπωσδήποτε ἂν μὴ δεκαετηρίδων. Ἀγρόται Μαραθῶνιοι καὶ ποιμένες ἔπρεπε νὰ λάβουν τὰ μέτρα των. Καταφύγια εἰς τὰς προσβάσεις τῶν βουνῶν εἰς πᾶσαν στιγμὴν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῶν ἀναγκαῖα καὶ δι' ἀνθρώπους καὶ διὰ κτήνη. Πῶς νὰ εἰσχωρήσῃ τις εἰς τὰ μυστήρια συμβάντων, τὰ ὁποῖα ἐν τούτοις δὲν εἶνε ὑπερβολὴ ἂν εἰπῇ τις ὅτι δύναται ὁπωσδήποτε νὰ φαντασθῇ τοῦλάχιστον; Εἰς τοιαῦτα ὅμως συγκλονιστικὰ μιᾶς προαιωνίας καταστάσεως συμβάντα καὶ ἐγὼ ἀναφέρομαι, τὰ ὁποῖα πολλὰ πράγματα βεβαίως ἠλλοίωσαν, ζητῶν νὰ ἐξηγήσω τὴν ὑπαρξιν καὶ μιᾶς ἀκροπόλεως, ἡ ὁποία μόνον ὡς ὠχυρωμένη κάπως κατοικία καὶ καταφύγιον ἀνθρώπων δύναται νὰ νοηθῇ μετὰ τῶν τευχῶν τῆς, τὰ ὁποῖα μᾶς ἀπομακρύνουν μὲν κάπως ἀπὸ τὸν ἀκραιφνῆ ἑλληνισμὸν τοῦ δευτέρου μετὰ Χρ. αἰῶνος, δὲν ἀποχωρίζονται ὅμως καὶ ὅλως διόλου ἀπ' αὐτοῦ,

καθ' ὃν τρόπον ὁ χωρισμός οὗτος πρέπει νὰ ἐπῆλθεν ὄχι πολὺ ἀργότερα μετὰ ταῦτα, κατ' αὐτὸν δηλαδὴ ἤδη τὸν τέταρτον αἰῶνα. Αἱ λίθιναι καλύβαι εἶνε καὶ αὐταὶ προφανῶς σύγχρονοι μὲ τὴν ἀκρόπολιν, ἔνεκα τῶν ὁμοίων εὐρημάτων καὶ μεταξὺ τῶν λίθων αὐτῶν καὶ ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως. Ἐντὸς αὐτῆς ἦσαν οἰκῆματα ἢ ἓνα μέγα οἶκημα, μετ' αὐτῆς πιθανῶς, ὅσον δύναμαι νὰ εἰκάσω ἐκ τῶν λειψάνων καὶ ἑνὸς μεσοτοίχου αὐτῆς. Ἡ σκαπάνη

Εἰκ. 17. Δεξιὰ τὸ ὄρος Σταυροκοράκι. Ἀριστερὰ τὸ μικρὸν λεκανοπέδιον τῆς Μαραθῶνας.

ὁμως μόνη δύναται ἴσως, ὅταν ἐπιχειρηθῇ καὶ ἐδῶ κάποια ἀνασκαφικὴ ἐργασία, νὰ μᾶς φωτίσῃ περισσότερον καὶ περὶ τούτων τῶν ἀπορουμένων ἔτι ἐν τῇ Μαραθωνιακῇ ἀρχαιολογίᾳ.

§ 14.

Καὶ ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου βραχωδεστάτου ἐπίσης τόπου τῆς κορυφῆς τοῦ Σταυροκοράκι ἀπήντησα πολλὰ ἴχνη καλυβῶν λιθίνων ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιμένων, χωρὶς ὁμως νὰ δυνηθῶ ἐγγύτερον νὰ ἐξετάσω αὐτάς. Αὐτόθι συνέλεξα καὶ ἱκανὰ τεμάχια μαχαιριδίων ἢ ξυραφίων ἐξ ὀψιανοῦ. Ἴσως προέρχονται ταῦτα καὶ ἐκ τοῦ νεολιθικοῦ αἰῶνος καθ' ὃν ἄνθρωποι πρὸ τῶν Ἑλλήνων ἤδη κατόκησαν τὴν Ἀττικὴν. Ὀψιανούς ἄλλως τοιοῦτους εὐρίσκω πανταχοῦ ἐν Μαραθῶνι. Ἰδιαιτέρως μάλιστα εἰς τὴν χερσόνησον τῆς Κυνοσοῦρας. Πολλοὶ μοὶ παρουσιάσθησαν τὸ 1926 ἤδη κάτωθεν κυρίως τῆς Μυκη-

ναϊκῆς ὡς προεῖπα ἀκροπόλεως, ἦτοι ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς ἀρχαίας, προγενεστέρως καὶ τῶν Μυκηναϊκῶν βέβαια χρόνων, πόλεως Μαραθῶνος. Ἐκεῖ ὅπου θέτω καὶ τὸ ἐπίνειον αὐτῆς, ἐξ ὠρισμένων παρατηρήσεων ὁρμώμενος (οἶον τῶν λιμενικῶν ἔργων τοῦ Ἡρώδου), εὐρέθη καὶ μικρότατος μᾶλλον πέλεκυς, ὡς ἄθρυμα παιδικὸν οὕτως εἰπεῖν, εἰ καὶ ὄχι ἐξ ὀψιανοῦ, ἀλλ' ἐκ λίθου πυρίτου (στουρνάρι). Τεμάχια ὁμως μαχαιριδίων καὶ ξυραφίων ἐξ ὀψιανοῦ εὐρήκα εἰς πᾶσαν γωνίαν τῆς Μαραθωνιακῆς πεδιάδος, καὶ ἰδιαίτερος εἰς τὸ ποτε χωρίον Πλάσι (ὄχι Πλάζι καθὼς γράφεται εἰς τοὺς χάρτας), ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς μεταξὺ ἀμπέλων καρροδρόμους. Διὸ ὑποθέτω ὅτι καὶ οἱ παρὰ τὸν τύμβον ποτὲ εὐρεθέντες, ὅταν οὗτος ἀνεσκάπτετο κατὰ τὸ 1891 ἢ καὶ πολὺν πρωτίτερα, δὲν ἦσαν ἢ ὅμοιοι πρὸς τοὺς ὀψιανούς τοῦ νεολιθικοῦ αἰῶνος, ὄχι ὁμως αἰχμαὶ βελῶν τῶν Περωσῶν τοξοτῶν. Ἐνα πυρῆνα ὀλόκληρον (nucleus) ὀψιανοῦ βάρους μιᾶς ὀκτῆς εὐρήκα εἰς τὴν περιοχὴν πάλιν τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος παρὰ τὴν πισσόστρωτον ἀμαξιτὴν ὀλίγον ὑπεράνω τοῦ Μικροῦ λεγομένου ἔλους τοῦ Μαραθῶνος, τῆς Μπρεξίξας.

§ 15.

Ἀκροπόλεις ἀξίαι τοῦ ὀνόματος τούτου παρουσιάζονται σήμερον εἰς τὴν Τετραπόλιν τοῦ Μαραθῶνος μόνον δύο, ἐκείνη ἦν ἀνεκάλυψα τὸ 1926, καὶ ἡ τῆς Τρικυρύνθου, καθὼς προηγουμένως εἶπα. Εἰς τὴν Τρικυρύνθον καὶ τὴν ἀκρόπολιν τῆς προσεχῶς ἐλπίζω θὰ κάμω ἐρεύνας ἀνασκαφικῆς. Περὶ τῆς ἀκροπόλεως ὁμως τῆς πόλεως Μαραθῶνος εἶπα ὅσα τότε, τὸ 1926 καὶ 1928, ἠδυνάμην νὰ εἶπω ἐν τῇ πραγματείᾳ μου περὶ τῆς Τετραπόλεως καὶ τοῦ Ἡρακλείου. Αὐτὴ παρουσιάζεται διὰ μίαν δευτερεύουσαν βέβαια θέσιν ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἕνα κατόπιν ἀπλοῦν δῆμον, ὡς ἱκανῶς μεγάλη, μὲ περίμετρον 300 μέτρων τοῦ ἐπιβλητικοῦ τείχους τῆς, ὅπερ πάλιν πλάτος ἔχει δύο μ. καὶ ἡμίσεος. Ἡ Προβάλινθος δὲν ἀφῆκε κανένα ἕχνος τῆς ἀκροπόλεώς τῆς. Κρίνων ὁμως ἐκ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Οἰνός πιστεύω ὅτι καὶ ἡ Προβάλινθος δὲν ἔμεινε στερημένη αὐτῆς. Ἀλλ' ἡ Οἰνὸς πάντως εἶχεν ἀκρόπολιν, ἀφοῦ αὕτη καὶ σώζεται ἐτι. Ἐμφανῆ δὲ εἶνε καὶ τῆς ὑπ' αὐτὴν μικροπόλεως τὰ τεῖχη. Μόνον ὅτι ἡ ἀκρόπολις ἐδῶ ἦτο μικροσκοπικὴ ὅπως καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ διασέλου τοῦ Μπέη. Ὅχι μόνον δὲν ἔχει καμμίαν θεμελίωσιν ἐπὶ ὀγκωδεστέρων κάπως λίθων—βεβαίως διότι καὶ τὸ ἔδαφός τῆς εἶνε καθαρὸς βράχος—ἀλλ' εἶνε καὶ διαμέτρου μόλις πεντήκοντα βημάτων καὶ τεῖχη ἔχει μικροτάτου πάχους, ὡς ἡμίσεος περίπου μέτρου, τὰ ὅποια καὶ ὕψος δὲν φαίνεται ὅτι εἶχον εἰ μὴ ἀνάλογον πρὸς τὸ πάχος. Φυσικὰ τεῖχος καὶ ἐδῶ δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς ἀκροπόλεως, τὸ ὁποῖον ὡς ἀπότομος βράχος δὲν εἶχεν ἀνάγκην ὀχυρώσεως. Θραύσματά τινα ἀγγείων ἑλληνικῶν κλασικῶν χρόνων εὐρήκα καὶ ἐντὸς καὶ ἔξω τῆς ἀκροπόλεως, καὶ θραύσματα ὠσαύτως κεράμων. Ἀλλ' ἡ

Ἄκροπολις πιστεύω ὅτι ἂν δὲν διεφύλαττε ἱερὰν τινα ἐκ τῶν παλαιωτάτων ἀκόμη χρόνων ἀνάμνησιν, σημεῖόν τι ἢ ναΐδιον ἔπειτα, ὅπερ ἐχρειάζετο καὶ μικρὸν ἀυλόγυρον, δὲν εἶχε κανένα σκοπὸν ὡς ὀχύρωμα, εἶχε δὲ κτισθῆ ὑποθέτω ὑπὸ τῶν κατοίκων ἐξ ἀγαστῆς τινος μόνον φιλοτιμίας, πῶς νὰ μὴ φαίνεται ἡ πόλις των ὅτι ἐστερεῖτο ὅλως διόλου τοῦ κοινοῦ τούτου γνωρίσματος πάσης ἑλληνικῆς πόλεως καὶ πρῶτα-πρῶτα—τῶν ἐγγύτατα αὐτῆς κειμένων δύο τοῦλάχιστον ἐκ τῶν τῆς Τετραπόλεως τοῦ Μαραθῶνος.

§ 16.

Ἄνεφερα ἀνωτέρω τὴν «Μάνδραν τῆς Γρηᾶς». Καὶ τῆς μὲν γρηᾶς τοῦ

Εἰκ. 18. Ἡ προεκβολὴ κλάδου τοῦ Σταυροκοράκι ὑπερθεῖν τοῦ Μπέη. Ἄκροπολις ἀρχαία ἐπὶ τοῦ διασέλου καὶ λίθιναι ἀρχαῖαι καλύβαι ποιμένων.

εἰς τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ Μαρτίου ἀναφερομένου νεοελληνικοῦ μύθου μὲ τὰ ἐπώνυμα τοῦ μηνὸς τούτου ὡς Γδάρτη, Παλουκοκάφτη, Κλαψομάρτη, καὶ Πεντάγνωμου, μὲ τὸ δητόν: κάλλια Μάρτης στὶς γωνιῆς (παρὰ τὴν ἐστὶαν δηλαδὴ) παρὰ Μάρτης στὶς ἀλλῆς—Γρηᾶς βέβαια τοῦ μύθου, δὲν ἦτο ἡ κολοσσιαία αὕτη μίνδρα ἣτοι τὸ τρισχιλίων τοῦλάχιστον μέτρων περιτείχισμα ἦγουν περίφραγμα, ἐνὸς κτήματός της. Τὸ περιτείχισμα τοῦτο περιέβαλλε τὸ «χωρίον» τ. ἔ. ἀγρόκτημα τοῦ Ἡρώδου καὶ τῆς Ρηγίλλης, τοῦ ὁποίου τὴν πύλην ἀνεγνώρισε τὸ 1792 ὁ Φωβέλ, Γάλλος ἐν Ἀθήναις πρόξενος ἐκεῖνου

τοῦ καιροῦ. Ὁ Φωβὲλ ἀνέγνωσε καὶ μίαν ἐπιγραφὴν ἐκεῖ, ἐπὶ λίθου τοῦ ποτε τόξου τῆς Πύλης ἑλλιπῶς σωζομένην, ἣτις εἶχεν οὕτω: Ὀμονοίας ἀθανάτου. Πύλη. Ἡρώδου ὁ χῶρος [εἰς ὃν εἰσέρ]χει. Τὸ δὲ 1926 ἀνασηκώσας τὸν αὐτὸν λίθον παρετήρησα καλῶς σωζομένην καὶ τήνδε τὴν ἐπὶ τῆς κάτωθεν τοῦ λίθου ἐπιφανείας ἐπιγραφὴν: Ὀμονοίας ἀθανάτου. Πύλη. Ρηγίλλης ὁ χῶρος εἰς ὃν εἰσέρχει (πρβ. καὶ τὸ ἐν Ἡμερολογίῳ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος ἔτους 1933 ἐν σελίδι 517-558 ἄρθρον μου: Ὁ δισεκατομμυριοῦχος τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων Ἡρώδης Ἀττικός). Τί κτῆμα ὅμως, ἀγρόκτημα μάλιστα, ἠδύνατο τὸ λίθινον τοῦτο περιφραγμα νὰ περιβάλλῃ ἐπὶ τῆς βραχωδεστάτης βουνώδους ἐκτάσεως μεταξὺ τῆς Αὐλώνας καὶ τῆς πεδινῆς λεκάνης τῆς Οἰνός; Σήμερον ἐπὶ τῶν βράχων τούτων φύονται μόνον πεῦκα, δὲν βλέπει δὲ κανεὶς ποῦ ἠδύνατο ἀντ' αὐτῶν νὰ εὐδοκιμήσῃ καὶ ἄλλο τι κάρπιμον δένδρον ἢ νὰ καλλιεργηθῇ ἀγρός.

Ἄλλὰ μικρὸς τις χῶρος ἐντὸς τοῦ ἀπεράντου περιβόλου τῶν χιλιάδων στρεμμάτων δίδει νομίζω τοῦ προβλήματος τούτου τὴν λύσιν. Ἐπὶ ἐκτάσεώς τινος εἶδα φυτόμα νεόφυτα πολλὰ ἐλαιῶν, πρὸς φύτευσιν τῶν ὁποίων ἀνεσκάφησαν ὄπαι εἰς τὸ παχὺ τῶν βράχων στρώμα φανερωθέντος δὲ ὑπ' αὐτὸ στρώματος γηίνου, ἐντὸς τούτου ἐφυτεύθησαν μικραὶ ἀγριοελαῖαι, δι' ἐμβολιασμοῦ μεταβαλλόμεναι εἰς ταχέως ἔπειτα εὐδοκιμούσας ὡς ἡμέρους καρπίμους ἐλαίας. Τοῦτο εἶνε ἔργον πρόσφατον βοσκοῦ ἕξ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι εἰς τε τὰ βουνώδη ταῦτα μέρη καὶ εἰς τὴν προπεδιάδα τοῦ Μαραθῶνος, τὴν μεταξὺ Ἀγίου Ἀνδρέου καὶ Νέας Μάκρης, ταχέως μεταβάλλονται εἰς γεωργούς. Ὁ Ἡρώδης καὶ ἡ Ρηγίλλη ἠδύνατο νὰ εἶχαν κάμη τὸ αὐτὸ ἐντὸς τοῦ περιβόλου, τὸν ὁποῖον οὕτω μετέβαλλον εἰς ἐλαιῶνα, ἀπέραντον ὅσον ἤθελαν. Ὅτι μετὰ τοῦ ἀληθινοῦ τούτου ἀγροκτήματος ἠδύνατο νὰ ἔχουν καὶ τόπους διὰ ζῶα ἄγρια πρὸς κυνηγεσίαν, ἠμπορεῖ τις νὰ ὑποθέσῃ ὅπως καὶ τόπους πρὸς μελισσοτροφίαν. Ἀπίθανος τοῦλάχιστον δὲν μοι φαίνεται ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἐν ἀναμονῇ ἄλλης καλλιτέρας, ἢ ὁποία θὰ ἐξήγει πῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀξιωθῇ τοῦ ὀνόματος «ἀγρόκτημα» ὃ μήτε διὰ βοσκὴν σήμερα χρήσιμος τόπος, ὅστις ὅμως πρέπει νὰ εἶχεν ἀξίαν τινά, ἀφοῦ ἐτιμᾶτο καὶ μὲ μίαν διπλὴν μνημειώδη πύλην, κοσμουμένην καὶ ὑπὸ ἀνδριάντων κολοσσιαίων (ἀναπαράστασις αὐτῆς παρὰ Le Bas Monuments figurés, πίν. 90).

§ 17.

Εἰς τὸν Γερμανικὸν χάρτην τῆς Ἀττικῆς, κλίμακος 1:25000, σημειώνεται διὰ χρώματος ἐρυθροῦ ἓνα διατειχίσμα τῆς 2300 μέτρα μακρᾶς χερσονήσου τῆς Κυνοσοῦρας, περὶ τὸ μέσον αὐτῆς, χωρὶς νὰ δηλώνεται ὑπὸ τῶν χαρτογράφων ἄλλο τι ἀκριβέστερον περὶ τοῦ διατειχίσματος τούτου καὶ χωρὶς

νὰ ἐμφαίνεται κἄν αὐτὸ ὡς ἀρχαῖον τεῖχος. Εἶνε τεῖχος ἐν τούτοις τὸ σημειοῦμενον, πάχους μ. 2,60 μὲ πρόσωπον πρὸς βορρᾶν βλέπον, καλλίστης ἑλληνικῆς οἰκοδομίας τοῦ 5^{ου} μέχρι τοῦ 4^{ου} πρὸ Χρ. αἰῶνος (Εἰκὼν 20) περιζῶνον τὴν χερσόνησον ἀπὸ θαλάσσης εἰς θάλασσαν. Πολὺ ὀλιγώτερον καλῶς διατηρεῖται, διακρίνεται ὅμως καλῶς καὶ αὐτό, ἕνα ἄλλο τεῖχος χαμηλότατον νῦν, περιβάλλον μέγαν καὶ ὑψηλὸν λόφον, ὅστις κεῖται ὀλίγον τι πρὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ λαίμου τῆς χερσονήσου. Ὁ λόφος οὗτος φέρεται εἰς τοὺς σημερινούς χάρτας ὡς τὸ βουνὸν Δρακονέρα, διότι ὁ ἴδιος ἄλλο ὄνομα δὲν ἔχει,

Εἰκ. 19. Ἡ Μυκηναϊκὴ ἀκρόπολις τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος καὶ ὑπερθεν αὐτῆς ἐπὶ μιᾷ τῶν κορυφῶν τοῦ ὄρους Ἀγριελίκι βωμὸς ἀρχαῖος.

τοῦτο δὲ δίδεται εἰς αὐτὸ μόνον ἕνεκα τῆς πηγῆς ἀγαθοῦ ποσίμου ὕδατος «Δρακονέρας», ἣτις οὔτε κἄν εἰς τὴν ὑπώρειαν τοῦ βουνοῦ εὐρίσκεται, ἀλλὰ παρὰ τὴν πεδιάδα, εἷς τι βάθος τοῦ εἰς αὐτὴν καταλήγοντος βράχου τῆς ὑπωρείας ὡς ἐντὸς φρέατος τρόπον τινά, τὸ ὁποῖον ὅμως φαίνεται μᾶλλον ὡς σπήλαιον φυσικὸν μικκύλον εἰς ὃ κατέρχονται οἱ ἀντλοῦντες ἐκ τοῦ μικροῦ αὐτοῦ βάθους τὸ ὕδωρ. Ἔργάζονται δὲ παρὰ τὴν πηγὴν ταύτην ἀνθρακεῖς, ξυλάνθρακας ἐδῶ παρασκευάζοντες ἐκ τῶν ριζῶν τῶν σχοιῶν, διότι πλησίον τοῦ τόπου τούτου δένδρα δὲν ὑπάρχουν.

Ἐπειδὴ ὅμως καθ' ὅλην τὴν ἀπὸ νότου ἐν εἴδει ὄμαλου βραχέος διασέλου ἀνωφερῆ κάπως πρόσβασιν εἰς τὴν ἀκρόπολιν ταύτην μεταξὺ τῶν

πολλῶν ἐνταῦθα παντοῦ διεσπαρμένων θραυσμάτων ἀρχαίων ἀγγείων, κεράμων καὶ πλίνθων εὐρίσκονται καὶ μέλανος στιλπνοῦ γανώματος ἀγγείων θραύσματα, δὲν δύναται ν' ἀμφιβάλλῃ τις ὅτι τῶν κλασικῶν χρόνων πρέπει νὰ εἶνε καὶ τὸ τεῖχος, τὸ περιβάλλον τὴν ἀκρόπολιν.

Ἄλλ' ἐνῶ τώρα εἰς τὴν ὑψηλὴν ταύτην θέσιν καὶ ἡ ἀκρόπολις αὕτη ἤδη γεννᾷ τὴν ἀπορίαν, τίνα σημασίαν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ οἰαδήποτε ἀκρόπολις ἐνταῦθα εἰς τόπον ἐντελῶς βουνώδη καὶ βραχώδη περὶ αὐτὴν πανταχοῦ ἄνω καὶ κάτω εἴτε ἐγγὺς εἴτε μακρὰν, ὅπου πόλις τις βεβαίως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ ποτέ, ἐπειδὴ οὐδὲ σπιθαμὴ γῆς καλλιερρησίμου ἢ ὀπωσδήποτε χρησιμοποίησιμου, εἰς οὐδὲν σημεῖον παρουσιάζεται, πολὺ μεγαλειότεραν ἀπορίαν ἐγείρει περὶ τῆς σημασίας του τὸ μνημονευθὲν διατείχισμα, τὸ ὁποῖον ἀπὸ βραχωδεστάτων ἑκατέρωθεν καὶ ἀποτομωτάτων κλιτύων τῆς χερσονήσου ἀρχόμενον ἐκ τῆς θαλάσσης, ἄνω εἰς ὄφρυν βραχωδεστάτην φθάνει, ὅπισθὲν του, πρὸς νότον, ἀφῆνον τὸ καθ' ὅλοκληρίαν ὁμοίως βραχωδέστατον σελλοειδὲς μακρὸν τμήμα τῆς χερσονήσου μέχρι τοῦ εἰς τὸ πέλαγος καταλήγοντος ἀκρωτηρίου της.

Εἶνε προφανὲς ὅτι τὸ διατείχισμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον πρόσωπον ὡς εἶπα ἔχει πρὸς βορρᾶν, ἐνῶ ὅπισθεν ἐρείδεται ἐπὶ ὑψηλοτέρων παρὰ εἰς τὸ πρόσωπον βράχων, εἶνα μόνον προορισμὸν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ὅταν ἐκτιζέτο ὡς κολοσσιαῖον πραγματικῶς ὀχύρωμα, μὲ τὰ σκέλη του ἀνερχόμενον εἰς ὕψος 200 μέτρων καὶ ἐπέκεινα ἴσως ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἥτις τοὺς πόδας του βρέχει.

Ὁ προορισμὸς του ἠδύνατο νὰ εἶνε οὗτος μόνον: νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἀπὸ βορρᾶ ἐκ βράχων καὶ ἐδῶ σφόδρα δυσδιαβάτων διόδον εἰς τὸ νοτίως ἐκτεινόμενον μέγα τμήμα τῆς χερσονήσου ἐχθρῶν, οἱ ὅποιοι θὰ ἤθελον νὰ καταλάβουν αὐτό.

Διὰ νὰ εὗρουν ὅμως ἐκεῖ τί;

Ἐπειδὴ τὸ μέγα ὀχύρωμα ἔχρηζε βεβαίως καὶ πλήθους μεγάλου ὑπεραπιστῶν ὅχι μάλιστα εἰς μίαν γραμμὴν ἀλλὰ εἰς διπλὴν καὶ τριπλὴν ἴσως, καὶ εἰς πᾶν μάλιστα σημεῖον τοῦ τείχους, δύναται νὰ φαντασθῇ κανεὶς πόσον ἰσχυρὸν σῶμα στρατοῦ ἦτο ἀνάγκη νὰ εὐρίσκεται ἐκεῖ ἔτοιμον πρὸς ἀποκρουσιν τῶν ἐπιδρομῶν, οἷτινες οὔτε αὐτοὶ θὰ ἐπεχείρουν ἐπίθεσιν ἂν δὲν ἦσαν ἐπίσης πολλοὶ καὶ ἰσχυροί.

Ἄλλ' ὁ στρατὸς οὗτος βέβαια δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ὅτι προορισμὸν εἶχε ἢ μένων ἐκεῖ διαρκῶς ἢ καταφεύγων ἐκεῖ ἐν τινὶ ἀνάγκῃ νὰ ὑπερασπίσῃ ἀπλῶς ἑαυτόν. Ὁ στρατὸς ἔργον θὰ εἶχε νὰ ὑπερασπίσῃ ἄλλους ἀνθρώπους μένοντας ἐκεῖ ἢ διαρκῶς ἐπὶ τινὰ τοῦλάχιστον χρόνον ἢ ἐν τινὶ χρειᾷ καταφεύγοντας. Πρέπει δὲ νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐν ἑκατέρῃ τῶν περιπτώσεων τούτων θὰ ἦτον ἀνάγκη νὰ σωρεύωνται ἐκεῖ καὶ μεγάλα ποσὰ ζωοτροφῶν καὶ ὕδωρ ἀστάθμητον, πάντα δυνάμενα νὰ φθάσουν ἐκεῖ ἢ νὰ ἐξασφαλίζων-

ται εκάστοτε δι' ένα διάστημα χρόνου τουλάχιστον, πάντως εκ τῆς θαλάσσης, διά τε τὸν στρατὸν καὶ τοὺς πρὸς σωτηρίαν καταφεύγοντας ἐκεῖ ἀνθρώπους, ἂν αὐτοὶ θὰ ἦσαν οἱ χάριν τῶν ὁποίων θὰ ὑπῆρχεν ἐκεῖ καὶ ὁ στρατός.

Ἄλλὰ τίνες ἦτο δυνατόν νὰ εἶνε οἱ σωτηρίαν ζητοῦντες ἄνθρωποι, ἀφοῦ οὔτε φρούριον ἦτο ὁ τόπος οὔτε κατοικία ἔστω καὶ προσωρινῶς μόνον καταφεύγοντος ἐκεῖ πληθυσμοῦ οἰουδήποτε; Οὐδὲ περὶ ζῶων μάλιστα ἢ κτηνῶν, βοσκῆς ἐχόντων ἀνάγκην οἰωνδήποτε, ἦτο δυνατόν νὰ πρόκειται, διότι ἡ τροφή αὐτῶν καὶ τὸ πρὸς πότισμά των ὕδωρ πάλιν διὰ θαλάσσης ἄλλοθεν θὰ ἔπρεπε νὰ ἔρχεται, ἀφοῦ, ὡς εἶπα, εἰς τὸν βραχυδέστατον ἐκείνον τόπον τίποτε δὲν φύεται, ὕδατος δὲ οὐδὲ σταγῶν δύναται ποτε νὰ ὑπάρξῃ; Αἰγῶν,

Εἰκ. 20. Διατείχισμα χερσονήσου Κυνοσοῦρας.

μάλιστα!, ἡ ὕπαρξις ἐκεῖ θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ, διότι αὐταὶ ὅπωςδὴποτε δύνανται νὰ ἐξοικονομηθοῦν, ἂν ὑποτεθῇ ὅτι καὶ πεῦκα μόνον καὶ θάμνους τινὰς ἠδύνατο ἀραιοὺς νὰ εἶχε μεταξὺ βράχων ὁ τόπος, ἐνῶ καὶ τὸ θαλάσσιον ὕδωρ δι' αὐτὰς ἀρκεῖ πολλάκις, ἐπὶ τινὰ τουλάχιστον χρόνον.

Ἄλλ' ἀφοῦ αἰγας ὅπωςδὴποτε, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν ἐκ θαλάσσης ἀσφάλειαν τῆς χερσονήσου, πρὸς ἐξήγησιν τῶν ἀποριῶν μας περὶ τῆς ὀχυρώσεως ταύτης ἀνεφερα, ἐνῶ προκειμένου περὶ πληθυσμοῦ ἀνθρώπων ἢ μονοευθεῖσα ἀκρόπολις δύναται κάλλιστα καὶ ὡς καταφύγιον αὐτοῦ νὰ νοηθῇ, τότε ἐγὼ τουλάχιστον εἰς τὸ ἐξῆς συμπέρασμα ἐξ ὅλων τῶν εἰς τοὺς τόπους τούτους γενομένων παρατηρήσεών μου δύναμαι νὰ καταλήξω.

Ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι τὸ 431 πρὸ Χρ. κλεισθέντες εἰς τὰ ἀπόρητα ὀχυρώματα τοῦ ἄστεως, τοῦ Πειραιῶς καὶ τῆς μεταξὺ τῶν Μακρῶν τειχῶν καὶ

τοῦ εἰς Φάληρον κατοχομένου τείχους παραθαλασσίου ἐκτάσεως, πᾶσαν τὴν λοιπὴν χώραν ἀφῆκαν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἐχθροῦ, διὰ τὰ ζῆα τῶν ἰδιαιτέρως καὶ τοὺς ποιμένας τῶν ἐφρόντισαν ὡς εἶνε γνωστὸν νὰ εὕρωσι καταφύγιον εἰς τε τὴν Εὐβοίαν καὶ τὰς ἄλλας πλησίον νήσους. Τὸ αὐτὸ δὲ ἔπραξαν ἔτι μᾶλλον πιθανῶς μετὰ τὴν ἐν Σικελίᾳ συμφορὰν, ὅτε οἱ Λακεδαιμόνιοι μονίμως πλέον ἐν Δεκελείᾳ ἐγκατασταθέντες, ἠδύναντο ὑποχέριον νὰ καταστήσωσι πᾶσαν τὴν Ἀττικὴν. Καὶ εἰς τὴν πρώτην λοιπὸν περίστασιν κατὰ τὸν Ἀρχιδάμειον πόλεμον καὶ πρὸ πάντων κατὰ τὸν Δεκελεικὸν ἀπὸ τοῦ 413 μέχρι τῆς ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς μάχης τοῦ 405 οἱ Ἀθηναῖοι ἐξηκολούθησαν μὲν νὰ θαλασσοκρατοῦν τῆς χώρας τῶν ὅμως δὲν ἦσαν πλέον κύριοι. Καὶ πᾶσα μὲν ἄλλη καλλιέργεια τοῦ ἐδάφους ἀναγκαιῶς τότε ἔπαυσεν ἔντελῶς, ὡς καὶ πᾶσα ἀμπελοργία καὶ δενδροκομία ἐν γένει, ὡς δύναται τις εὐκόλως νὰ ἐννοήσῃ, καθ' ὅλην τὴν Ἀττικὴν, τὴν ὁποίαν στίφη Σπαρτιατῶν περιέτρεχον, πλὴν ἴσως μόνον ὅπου συμφέρον ὁ ἐχθρὸς εὕρισκε πρὸς πλήρωσιν τῶν ἰδίων του ἀναγκῶν νὰ καλλιεργῇ ὁ ἴδιος ἢ νὰ ἀνέχεται ὡς εἴλωτας ἐννοεῖται καὶ τοὺς Ἀττικοὺς γεωργούς. Τὰ κτήνη βέβαια, καὶ ὁ ἐχθρὸς ἐχειρίζετο, πάντα τᾶλλα καὶ ἰδιαιτέρως τὰ τε μεγάλα καὶ τὰ μικρὰ βοσκήματα, αἶγας δηλαδὴ καὶ πρόβατα. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐθαλασσοκράτησαν μέχρι τέλους τοῦ πολέμου οἱ Ἀθηναῖοι, διόλου δὲν δύναται νὰ φανῇ παράδοξον, ἂν εἰς χερσὸν ὡς ἢ τῆς Κυνοσούρας ἢ καὶ ὅπου ἄλλοῦ παρείχετο ὁμοία εὐκολία, ἐξ ἀρχῆς ἤδη τοῦ πολέμου, τὸν χειμῶνα ἤδη πρὸ τοῦ ἔτους 431, ἐφρόντισαν νὰ λάβουν τὰ μέτρα τῶν διὰ νὰ περισώσουν σφάγια τοῦλάχιστον ἐκ τῶν ποιμνίων τῆς Διακρίας ἢ καὶ ἐκ τῶν ἐξωθεν εἰσαγομένων κτηνῶν. Τὰ μέτρα δὲ ταῦτα ἠδύναντο νὰ εἶνε μόνον ὅπως βλέπομεν αὐτὰ καὶ σήμερον φανερὰ ἐνώπιόν μας. Ἦσαν τόσον εὐκόλα ὅσον καὶ μόνον ἐνδεικνυόμενα. Ἀλλὰ καὶ τείχη τοιαῦτα ὅπως τὸ διατείχισμα, καὶ ἀκρόπολις τοιαύτη, ὅπως ἢ τῆς Δρακονέρας, ὅσον χρήσιμα ἠδύναντο νὰ εἶνε κατὰ τὰς δύο εἰρημένους χρονικὰς περιόδους, τόσον ἄχρηστα θὰ ἦσαν καὶ περιττὰ ὅλως διόλου κατὰ πᾶσαν ἄλλην περίστασιν ἀπὸ τοῦ 400 περίπου μέχρι τῆς ἐν Χαιρωνείας μάχης· διότι μετὰ τὰ 338 βέβαια οὐδὲ ὅλως νοητὰ ταῦτα θὰ ἦσαν. Περιττὸν διὰ τοῦτο θεωρῶ νὰ μακρηγορήσω περισσότερον, ἐξηγῶν διατὶ τοιαῦτα μέτρα νοητὰ δὲν θὰ ἦσαν, καθὼς ἄχρηστα, καὶ περιττὰ ἐπομένως, οὔτε ἐπὶ Κόνωνος καὶ τοῦ χρηματοδότου αὐτοῦ Φαρναβάζου οὔτε κατὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς δευτέρας συμμαχίας περὶ τὰ 376 καὶ κατόπιν, οὔτε ἀκολούθως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῶν Θηβῶν καὶ τοὺς ἐπὶ Δημοσθένους καὶ Φιλίππου μέχρι τοῦ 338 πρὸ Χρ.

§ 18.

Εἰς ἀνακοίνωσίν μου ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν ἀνεφέρθη καὶ εἰς

τὸν βωμόν, τὸν ὁποῖον πρὸ δύο ἐτῶν ἀνεκάλυψα ἐπὶ μιᾶς τῶν κορυφῶν τοῦ ὄρους Ἀγριελίκι κατὰ τὴν ἀνατολικὴν αὐτοῦ πλευρὰν καὶ ὀλίγον ὑψηλότερα τῆς Μυκηναϊκῆς ἀκροπόλεως τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος (Εἰκ. 19). Ἡ πρόσφατος περὶ τὸν βωμόν τοῦτον ἔρευνά μου ἀπέδειξεν ὅτι πράγματι βωμὸς ἦτο οὗτος καὶ οὐχὶ ἱερόν τι ἄλλο ὀτιδὴποτε. Ὁ χῶρος, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχα παρατηρήσῃ τοὺς μεγαλολίθους τοῦ κτίσματος τούτου πρὸ πολλοῦ ἀνατετραμμένους πρὸς ἀναζήτησιν ἀρχαίων ὑπὸ τῶν βοσκῶν, εἶνε μόνις ἐνὸς τετραγωνικοῦ μέτρου. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότατον εἶνε ὅτι ἀφοῦ τελευταίως ἀπεμάκρυνα ἐκ τοῦ περιθωρίου τοῦ βοθροειδοῦς ἤδη χώρου (ἐξ οὗ εἶχα ἀχθῆ καὶ εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι βωμὸς μόνον ἐνταῦθα ἠδύνατο νὰ κεῖται) πολλὴν τέφραν, τὸ ἐπιπόλαιον χῶμα εὔρον ἀνάμικτον μὲ ζῶων κατὰμαυρα ὄστᾶ, τὰ ὁποῖα δὲν ἐξηγοῦνται ἄλλως παρὰ ὡς προερχόμενα ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ προσενεχθέντων θυμάτων. Ἐντὸς τῆς αὐτῆς τέφρας καὶ ἐπὶ μεγάλης ἀκτίνος τῆς πλατείας κορυφῆς εὗρηκα καὶ τώρα ἱκανὰ ἔτι μεταξὺ τῶν βράχων διεσπαρμένα θραύσματα μικροτάτων ἀγγείων, ὁποῖα καὶ προηγούμενως εἰς μέγα πλῆθος εἶχα συλλέξῃ, τὰ πλεῖστα γεωμετρικῶν χρόνων, ἀλλὰ καὶ ὑστέρων ἑλληνικῶν. Ἐξ οὗ δῆλον γίνεται ὅτι ὁ βωμὸς ὑψηρεῖθη καθ' ἅπασαν τὴν πρώτην πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδα. Ἐπαναλαμβάνω τὴν παρατήρησίν μου ὅτι πάντα τὰ ἀγγεῖα εἶτε ἀκέραια εἶνε ταῦτα εἶτε θραύσματα μόνον ἐξ αὐτῶν σώζονται, εἶνε μικρότατα ὡς ἐὰν ἦσαν ἀθύσματα παιδίων. Ἴσως ὅμως ἦσαν μᾶλλον πενιχραὶ προσφοραὶ τῶν μόνων βεβαίως συχναζόντων εἰς τὸ ὄρος καὶ πάσαι ποτέ, ὅπως σήμερον, αἰγοβοσκῶν. Ἀξιοπαρατήρητον εἶνε ὅτι ἡ ἀτραπὸς μὲν ἢ ἐκ τῆς εἰσόδου τῆς ἀκροπόλεως, ἢ ἢ παρ' αὐτὴν διερχομένη κάτωθεν ἤδη ἐκ τῆς πόλεως Μαραθῶνος, δὲν φαίνεται σήμερον ἐπὶ τῆς σφόδρα ἀνάντους καὶ βραχυδεστιάτης παρὰ τὴν κορυφὴν πλευρᾶς τοῦ βουνοῦ. Ὅταν ὅμως φθάσῃ τις εἰς τὴν ὀριζοντίαν πρὸς τὴν κορυφὴν καὶ πρὸς τὸν βωμόν πλέον φέρουσαν γραμμὴν, εὐθὺς ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἐκεῖ οἱ ἀρχαῖοι εἶχον τοιοῦτοτρόπως διευθετήσῃ τοὺς φυσικοὺς βραχολίθους ὥστε δι' αὐτῶν καὶ διὰ τινων ἄλλων τεχνηέντως κάπως παρεμβληθέντων νὰ κατασκευάσουσιν ἀληθῆ ὁδὸν ἐνταῦθα στενὴν μὲν ὡς ἀτραπὸν μᾶλλον, ἀλλὰ εὐκόλως πλέον εἰς πάντα βατήν. Ἦτο ἄρα γε αὕτη ἢ συνέχεια μόνον τῆς κάτωθεν ἐκ τῆς πόλεως ἐρχομένης ἀτραποῦ, ἢ ὁποῖα ἐξέλιπε σήμερον, ἢ ἢ μόνη χρήσιμος διὰ τὴν πομπὴν τῶν βοσκῶν, οἵτινες καθὸ εἰς τὰ ὕψη ταῦτα μετὰ τῶν ποιμνίων των εὐρισκόμενοι πάντοτε, ἐδῶ καὶ εἰς πομπὴν μετὰ τῶν ἱερέων των σχηματιζόμενοι, ὕμνους ψάλλοντες ἔβαινον πλέον πρὸς τὸν βωμόν; Φανταστικὰ εἶνε ἴσως ταῦτα, ὄχι ὅμως πιστεύω καὶ φαντασιώδη.

§ 19.

Παρά τὸν βωμὸν τοῦτον ἄπαξ εὐρεθεῖς, εἶχα σχεδιάσῃ πέρυσι τὸν Ὀκτώβριον καὶ ἐξακολούθησιν τῆς ἐρεῦνης μου, τὴν ὁποίαν τὸ 1926 εἶχα μόνις ἀποπειραθῆ εἰς τὴν ὑπὸ τὴν ἐν λόγῳ κορυφῇ τοῦ Ἀγριελίκι εὐρισκομένην Μυκηναϊκὴν ἀκρόπολιν. Κυρίως ἀνασκαφικὴ δὲν ἦτο οὐδὲ τότε ἡ ἀπό-

Εἰκ. 14 α. Τὰ τείχη τῆς Μυκηναϊκῆς ἀκροπόλεως τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος.

πειρά μου. Ἀπλῶς ἠρεῦνήσα τὰ πρὸ ἱκανῶν δεκαετηρίδων ὑπὸ τοῦ τότε γαιοκτήμονος ἐν Μαραθῶνι Σούτσου ἀνασκαλευθέντα χώματα εἰς τὴν νοτιανατολικὴν γωνίαν τῆς ἀκροπόλεως. Ἡ θέσις αὕτη διακρίνεται εὐκόλως, διότι κεῖται παρὰ τὸ στόμιον ἀβαθοῦς σπηλαίου, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ καταβῶ. Εἰς τὰ αὐτόθι χώματα ὅμως ἀναζητῶν ἀγγείων θραύσματα, εὐρῆκά τινα γεωμετρικὰ καὶ πολλὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά, ἴσως δὲ καὶ Μυκηναϊκά, τὰ ὁποῖα κατατεθέντα τότε ὑπ' ἐμοῦ κάπου μετ' ἄλλων ἀλλαχοῦ τοῦ Μαραθῶνος συλλεχθέντων εὐρημάτων (ἐπιγραφῶν καὶ ἀναγλύφων), μετεφέρθησαν κατόπιν εἰς Ἀθήνας, ὅχι ὑπ' ἐμοῦ, καὶ ἔγιναν ἄφαντα (πρβ. Πρακτικά τοῦ ἔτους 1933 ἐν σ. 44 σημ. 1). Τὸ 1926 μοῦ ἐφάνη ὅτι ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ὁ γαιοκτήμων ποτὲ ἐν Μαραθῶνι Ἰωάν. (;) Σούτσος ὅχι ἄνευ

λόγου ἀνεζήτησε ἀρχαῖα, διότι κάτι βεβαίως πρέπει νὰ παρετήρησε ἐπὶ τοῦ χωματώδους ἐνταῦθα ἐδάφους, εἰς τὸ ὁποῖον αὐτὸς καὶ μικρὸν χάνδακα ἤνοιξε. Δυστυχῶς ὅμως οὔτε πέρυσι ἠδυνήθη νὰ κάμω ἄλλην μίαν ἐδῶ ἀκριβεστέραν ἔρευναν, ὄχι βέβαια διὰ νὰ καταφύγω εἰς τὰ θραύσματα ἀγγείων πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι Μυκηναϊκὴ ὄντως εἶνε ἡ ἀκρόπολις (Εἰκ. 14^α), διότι τοὺς χρόνους αὐτῆς μαρτυρεῖ ἐπαρκῶς τῶν τειχῶν τῆς ἡ οἰκοδομία. Εἶνε ὅμως καὶ φυσικώτατον νὰ δεχθῶμεν καὶ μίαν Μυκηναϊκὴν ἀκρόπολιν ἐκεῖ ὅπου εἰς τὸ ὑπ' αὐτὴν πεδῖον καὶ ἕνας Μυκηναϊκὸς θολωτὸς τάφος εἰς τὰ ὄμματά μας παρουσιάσθη, φυσικώτατον δὲ καὶ διότι αἱ δύο μὲν ἄλλαι πόλεις τῆς Ἄττικῆς Τετραπόλεως διὰ τῶν προελληνικῶν ὀνομάτων ἤδη Τρικόρυνθος, Προβάλινθος, ἡ δὲ Τρικόρυνθος ἰδιαιτέρως καὶ διὰ τοῦ Εὐρυσθέως καὶ διὰ τοῦ περὶ τῶν τέκνων τοῦ Ἡρακλέους παναρχαίου θρύλου, εἰς χρόνους ἡμᾶς ἀνάγουσιν ὄχι μόνον Μυκηναϊκοὺς, ἀρα προδωρικοὺς Ἀχαικοὺς, ἀλλὰ καὶ πολὺ παλαιότερους. Καὶ ἄλλως ὅμως, ἐκ τοῦ ὅτι ἤδη ἢ τε ὑπαρξίς καὶ ἡ θέσις τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ἀσφαλέστατα δηλοῦνται — σὺν τῇ ἀκροπόλει αὐτῆς ὡς εἰκός —, καὶ ἡ θέσις δὲ τῆς Τρικορύνθου εἶνε τόσον ἀκριβῶς γνωστὴ, ὥστε διὰ τὴν πόλιν Μαραθῶνα νὰ μὴν ὑπολείπεται ἄλλη θέσις παρὰ ἡ διὰ τῆς ὑπ' ἐμοῦ ἀνακαλυφθείσης ἀκροπόλεως διαπιστουμένη, δὲν βλέπω τί ἄλλο ἀκόμη πρέπει νὰ λεχθῇ, διὰ νὰ παύσῃ τέλος πᾶσα συζήτησις ὄχι μόνον περὶ τῆς ἀκριβοῦς θέσεως μιᾶς ἐκάστης τῶν τεσσάρων πόλεων τῆς Ἄττικῆς Τετραπόλεως, ἀλλὰ καὶ ἰδιαιτέρως περὶ τε τῆς πόλεως Μαραθῶνος καὶ περὶ τῆς ἀκροπόλεως αὐτῆς ἐπομένως, ὡς καὶ περὶ παντὸς ἄλλου τὴν γεωγραφίαν τοῦ Μαραθῶνος συμπληροῦντος τόπου, ὅστις πρὸς τὴν θέσιν τῶν πόλεων αὐτοῦ σχετίζεται. Τοῦτο δὲ συμβαίνει καὶ μὲ τὸ ἡμέτερον Ἡράκλειον. Κανεῖς δὲν θὰ ἀρνηθῇ τοὺς στρατηγικοὺς λόγους, οἱ ὁποῖοι τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐπιβάλλουσιν ἐκεῖ ὅπου καὶ ἐπὶ τέλους εὐρέθη. Κανεῖς ὅμως δὲν θὰ εὐρεθῇ ὑποθέτω, ὅστις ἐν τοῖς λειψάνοις του δὲν θ' ἀναγνωρίσῃ αὐτὸ ὡς τοιοῦτον ὁποῖον καὶ θὰ τὸ ἀνεμένομεν, ὄχι μόνον καθ' ὅλην του τὴν μορφήν ὡς ἱερὸν ὄντως τοῦ Ἡρακλέους τέμενος καὶ στρατῶνα ἐπομένως τῶν ἐφήβων, ὅπου καὶ ἡ στρατοπεδεῖα τῶν Ἀθηναίων τοῦ Μιλτιάδου θὰ ἦτο νοητὴ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν θέσιν του πλησιέστατα μιᾶς πόλεως, ἡ ὁποία ἀφοῦ δὲν ἦτο δυνατόν φυσικὰ νὰ εἶνε οὔτε ἡ Προβάλινθος οὔτε ἡ Τρικόρυνθος οὔτε ἡ Οἰνός, δὲν εἶνε δυνατόν πλέον νὰ εἶνε ἄλλη παρὰ ἡ πόλις ἡ καὶ ἔνεκα τῆς ἀκροπόλεως τῆς ἀναγκαίως ζητουμένη, ἡ πόλις Μαραθῶν. Ἄπλᾳ πράγματα, πρὸ πολλοῦ ἤδη αὐτόδηλα καταστάνα, τελείως δὲ καὶ ἄλλως διαλευκανθέντα, ὡς πρὸς τε τὴν πόλιν καὶ ὡς πρὸς τὸ Ἡράκλειον, ἐν τούτῳ δὲ καὶ διὰ τῶν εὐρημάτων μου ἐν τῷ ἔσωτερικῷ αὐτοῦ, ἐξ ἑνὸς μὲν ἐπὶ τοῦ δυτικῷ περιθωρίου τῆς μεγάλης πλατείας τῶν ἀσκήσεων

τῶν νεοσυλλέκτων τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ, ἐξ ἄλλου δὲ ἐντὸς τῶν λοιπῶν σημαντικῶν χώρων τοῦ στρατῶνος ἅμα τούτου καὶ ἱεροῦ τεμένουσ διὰ τὴν λατρείαν ἐνὸς ἡμιθέου¹.

ΓΕΩΡΓ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ

¹ Εἰς ὅσα καὶ ἐνταῦθα λέγω καὶ ἐν τῇ ὑποσημειώσει τῆς σελίδος 136/137, πρὸς ἐπικουρίαν ἔρχονται αἱ πρόσφατοι ὄλως διόλου παρατηρήσεις μου, ὑπερμεσοῦντος ἤδη τοῦ ἔτους 1936, εἰς τε τὴν ἀκρόπολιν τῆς ἀρχαίας πόλεως Μαραθῶνος, ὀλίγα δηλαδὴ βήματα ἀνατολικώτερον τοῦ καλῶς σωζομένου τείχους αὐτῆς τοῦ δηλουμένου διὰ τῆς Εἰκόνης 18 ἐν σ. 156 (πρβ. καὶ τὸ κείμενον ἐν σ. 156/157), καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἅμα τοῦ Ἡρακλείου, ἰδιαιτέρως δὲ ἐν τῇ ὑποσημειώσει τῆς σ. 136 περὶ τὸ μέσον καὶ ἐν σ. ἔτι 102 σημ. 1. Παρὰ τὴν εἰρημένην νοτιανατολικὴν γωνίαν τοῦ καταδύλου Μυκηναϊκῆς οἰκοδομίας τείχους, ὅπου τὸ 1926 ἤδη ἀνεσκάλευσα τὰ ἐπὶ Σούτσου ἀνασκαφέντα μαλακὰ χῶματα, κεῖται μικρὸν φυσικὸν σπήλαιον, ὡς ἀνέφερα ἐν τοῖς ἄνω, βάθος κατὰ τὸ παρὸν τοῦλάχιστον τεσσάρων μέτρων. Εἰς τὸ σπήλαιον τοῦτο, ἦτο φυσικὸν καὶ τοῦ Σούτσου οἱ ἐργάται νὰ εἶχαν ρίψῃ μέγα μέρος τῶν ὑπ' αὐτῶν παρὰ τὰ χεῖλη του ἀνασκαφέντων χωμάτων, ἀλλὰ καὶ αἱ βροχαὶ ἐπὶ δύο χιλιετηρίδας ἐπόμενον ἦτο νὰ εἶχαν παρασύρῃ ἄλλα τόσα καὶ περισσότερα ἴσως, μετὰ λίθων ἐννοεῖται, οἱ ὁποῖοι γύρω-γύρω ἀφθονοῦν, ὄχι ὀλιγωτέρων. Μεταξὺ λοιπὸν λίθων ἢ χαλίκων καὶ χωμάτων εὐρέθησαν τὰς ἡμέρας ταύτας πλῆθος θραύσματα ἀρχαίων ἀγγείων—ὡς ἦτο ἐπόμενον καὶ νὰ ἀναμένεται τοῦτο—πολλῶν μὲν τῶν κλασικῶν χρόνων, κοινῶν τῶν πλείστων, ἀλλὰ καὶ μέλανος στιλπνοῦ γανώματος, τινῶν ὁμῶς (κατὰ τὴν ἔγκυρον καὶ ἄλλων ἐμπειρογνωμόνων κρίσιν) καὶ πολὺ παλαιότερων, ἐμφανῶς μάλιστα πρωτογεωμετρικῶν τῶν περὶ τὰ 1100 πρὸ Χρ. ἐτῶν, συγχρόνων ἄρα τῶν δατάων Μυκηναϊκῶν (sub-Mycenean). Δὲν ἔλειψαν πρὸς τούτοις οὔτε τὰ συνήθη εἰς τὸν Μαραθῶνα τεμάχια ὀψιανῶν. Ἄλλ' ἀκόμη δὲν δύναμαι νὰ προῖδω τί ἄλλο ἀκόμη κρύπτεται μεταξὺ τῶν ὑπολειπομένων ἔτι θραυσμάτων ἀγγείων, τὰ ὁποῖα ἀνάμικτα πάντοτε μεταξὺ λίθων διαρκῶς ἐμφανίζονται εἰς τὰ χῶματα—Ὡς πρὸς δὲ τὰ ἐρειπωμένα τείχη τὰ περιβάλλοντα τὸ Ἡράκλειον, τοῦτο ἔτι δηλὸν ἔγινε, ὅτι θεμέλια ταῦτα εἰς τι βάθος οἰονδήποτε τοῦ χωματώδους ἐδάφους οὐδέποτε εἶχαν. Οἱ κατώτατοι οἰκοδομικοὶ λίθοι, πολλαχοῦ καὶ ἰκανῶς μεγάλοι ἢ καὶ ὄγκωδέστατοι, ψαῦσον ἀπλῶς τὴν γῆν, ἔνθα ὁμῶς ἐρευνήσας, εἰς οὐδὲν σημεῖον ἀπήντησα θραῦσμα οἰονδήποτε ἀγγείου ἢ κεράμου. Τόσον εἶνε ἀληθές ὅτι ἀπλοῦς φράκτις καὶ στηθαῖον μόνον ἦτο ὁ περιβολὸς οὗτος καὶ ὄχι τείχος φρουρίου (ἰδὲ σ. 136 ἐν ὑποσημειώσει).—Περὶ τοῦ Ἡρωδείου τέλος ὑδροαγωγείου δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω τίποτε περισσότερον παρὰ ὅ,τι εἶπα ἐν τοῖς ἄνω (σ. 120 ὅ/σ.). Ἀναμφιβόλως θὰ γίνῃ ἀνάγκη, προκειμένου περὶ τῆς ἐσχάτης αὐτοῦ πρὸς δυσμὰς κατευθύνσεως, νὰ ἐξετασθῇ καλῶς εἰς τι βάθος τὸ παρὰ τὴν πλάτανον ἔδαφος, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ ἀγρὸς τοῦ Ἀθανασίου Μπαϊρακτάρη, παρὰ τὸ ἐκκλησίδιον, ὡς ἀνέφερα ἄνωτέρω ἐν σ. 98. Ἄλλὰ περὶ τοιαύτης ἐργασίας δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος ἄνευ ἐνεργοῦ ἐπεμβάσεως τῶν ἀνωτέρων κρατικῶν ἀρχῶν (ἰδὲ σ. 86 ἐν ὑποσ., σ. 89, 91, 93 ἐν ὑποσ.).

* Ἐν ὑποσημειώσει σελίδος 84ης στίχῳ 21ῳ διορθωτέον Ἐπὶ ἀντὶ Ἐκ.

Εἰκ. 1. Ἐποψίς τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ λιμενίσκου τῆς Μουνηχίας. Δεξιὰ ὁ μικρὸς λόφος Κουμουνδούρου ἐνθα ἐγένοντο αἱ ἀνασκαφαί.

8. ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ ΚΑΣΤΕΛΛΑΙ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

Προκειμένου νὰ δημοσιευθῇ προσεχῶς λεπτομερεστέρα μελέτη περὶ τῶν ἐπὶ τοῦ λεγομένου λόφου τοῦ Κουμουνδούρου ὑπεράνω τοῦ Τουρκολιμάνου τῆς Καστέλλας τοῦ Πειραιῶς γενομένων ἀνασκαφικῶν ἐρευνῶν, παρέχομεν ἐνταῦθα συντόμως τὰ πορίσματα τῆς ἐργασίας ταύτης.

Αἱ ἐργασίαι ἐγένοντο δαπάναις τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Καθηγητοῦ κ. Γ. Οἰκονόμου καὶ ὑπὸ τὴν συνεχῆ ἐπίβλεψιν τοῦ Ἐφόρου κ. Ἰω. Θρεψιάδου, διήρκεσαν δὲ πέντε περίπου μῆνας καὶ διεκόπησαν χωρὶς νὰ ἐρευνηθῶν σημεῖα τινα τοῦ χώρου, ἰδίᾳ δὲ ἡ δευτέρα ἐν αὐτῷ πλατεῖα. Ἐλπίζομεν ὅτι τοῦτο θὰ γίνῃ ἄλλοτε.

Τῆς παρουσίας ἐκθέσεως ἢ σύνταξις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ ὑπογραφομένου ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κοινῆς συνεργασίας καὶ ἐγκρίσει τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἀνασκαφῆς.

Ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ἐπὶ τοῦ λόφου Κουμουνδούρου ἔδωκεν ὑπόμνημα τοῦ γνωστοῦ ποιητοῦ κ. Ἀλεξάνδρου Φωτιάδου, ὑποβληθὲν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας καὶ περιλαμβάνον πολυτίμους πληροφορίες, συνο-

δευόμενον δὲ καὶ ἀπὸ δείγματα τυχαίων εὐρημάτων, γενομένων ἐπὶ τοῦ εἰρημένου χώρου καὶ περισυλλεγέντων ὑπὸ τοῦ κ. Φωτιάδου, ὅτε κατόκει οὗτος ἐν τῇ ἐπαύλει τοῦ ἀειμνήστου Πρωθυπουργοῦ Ἀλεξάνδρου Κουμουνδούρου. Ἡ πώλησις τῆς περιοχῆς μετὰ τῆς ἐπαύλεως εἰς τὸν Ναυτικὸν Ὅμιλον τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ὑπὸ τούτου κατεδάφισις τοῦ παλαιοῦ οἰκοδομήματος πρὸς ἀνεγερσιν νέου παρέσχον τὴν εὐκαιρίαν πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἐρεῦνης.

Εἰς τὸν Πρόεδρον τοῦ Ναυτικοῦ Ὁμίλου κ. Ἀντώνιον Μπενάκην ὀφείλονται θερμαὶ εὐχαριστίαι διὰ τὴν εὐγενεστάτην προθυμίαν, μετὰ τῆς ὁποίας διηκόλυνε τὰς ἐργασίας, ἔχομεν δὲ πᾶσαν ἐλπίδα, ὅτι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ὁ Ναυτικὸς Ὅμιλος δὲν θὰ ἀποστῇ τῆς ἐπαινετῆς ἀρχαιοφιλίας.

Τὸν κ. Ἀλέξανδρον Φωτιάδην ἔσχεν ἡ ἀνασκαφὴ οὐχὶ μόνον ὑποκινητὴν, ἀλλὰ καὶ πολῦτιμον φίλον καὶ συμπαραστάτην, ἄξιον τῆς εὐγνώμονος ἀναμνήσεως τῶν ἐργασθέντων ἐκεῖ.

Κατὰ τὰς ἐργασίας τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ νέου οἰκοδομήματος οὐδὲν λείψανον παρατηρήθη ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου σημείου τοῦ λόφου, ὅπου ἀκριβῶς ἐδράζεται τοῦτο, ἐνῶ ἀντιθέτως κατὰ τὴν ἀνεγερσιν τῶν περὶ αὐτὸ ἀναλημμάτων παρατηρήθησαν εἰς τὰ θεμέλιά των ἀρχαῖα λείψανα.

Τὰ σημεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐγένοντο ἔρευναι ἦσαν α) δυτικῶς τοῦ νέου οἰκοδομήματος, β) εἰς τὸ περιβάλλον τὸν χώρον τείχος, γ) νοτίως τοῦ οἰκοδομήματος κατὰ τὰς δύο πλατείας του, καθὼς καὶ εἰς τὴν παρακειμένην νησίδα Σταλίδαν καὶ δ) εἰς διάφορα ἄλλα σημεῖα ἐντὸς τοῦ χώρου καὶ περὶ αὐτὸν κατὰ τὴν Α ἰδίαν καὶ Β πλαγιάν του.

Α) Δυτικῶς τοῦ νέου οἰκοδομήματος.

Ἐνταῦθα ἀπεκαλύφθη εἰς κυκλικὸς πύργος¹ καὶ περὶ αὐτόν, μεταγενέστερον τούτου, συγκρότημα (εἰκ. 3 σχέδιον 1)² ἀναλημμάτων.

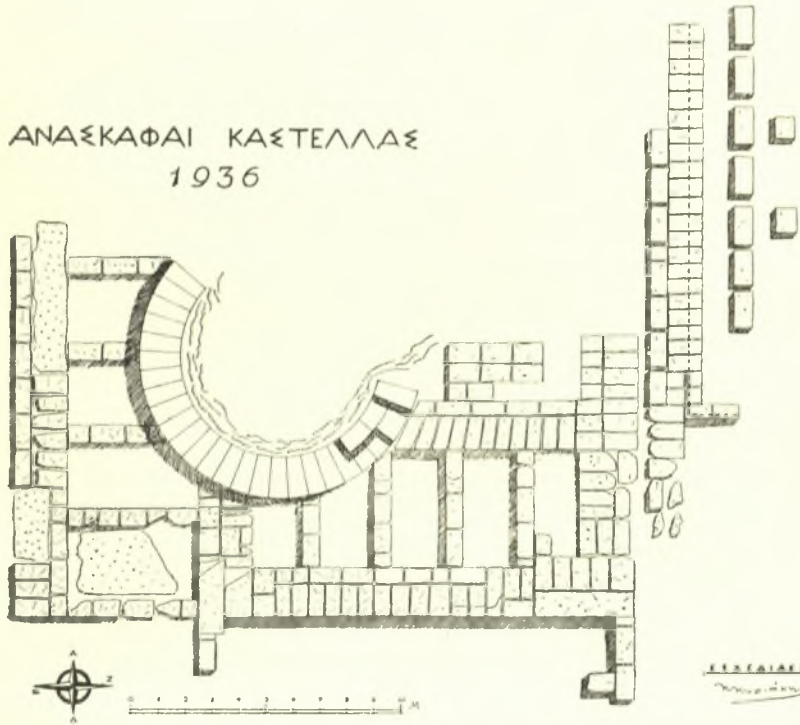
Ὁ κυκλικὸς πύργος σήμερον εὐρίσκεται ἀκριβῶς ὑπὸ τὸν δυτικὸν ἀναλημματικὸν τοῖχον τοῦ νέου οἰκοδομήματος. Ἔϊνε ἐκτισμένος μὲ μεγάλους σφηνολίθους ἐκ σκληροῦ ἀκτίτου λίθου³ κατὰ τὸν οἰκοδομικὸν τρόπον τὸν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων λεγόμενον « ἐναλλάξ φορημθὸν καὶ παρὰ μῆκος ».

¹ Ὁ Judeich, Topographie von Athen, σελ. 144 κέξης, σχεδ. III, ἄλλως σημειοῖ τὰ κατὰ τὴν δυτικὴν ταύτην πλευρὰν τοῦ χώρου φαινόμενα τότε λείψανα.

² Τὰ σχέδια μετὰ πολλῆς προθυμίας, συνέταξεν ὁ κ. Κ. Κυριάκης, σχεδιαστὴς τοῦ γραφείου ἀναστηλώσεως, τὰς δὲ φωτογραφίας ἔκαμεν ὁ κ. Γ. Τσίμας.

³ Βλ. ὀλίγα τινὰ διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν τειχῶν τοῦ Πειραιῶς εἰς Judeich ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 148.

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΣΤΕΛΛΑΣ
1936

Σχῆδιον 1. Ὁ στρογγύλος πύργος καὶ τὸ περὶ αὐτὸν συγκρότημα ἀναλημματικῶν τοίχων.

Τοῦ πύργου τούτου ἀνεσκάφη τὸ τόξον τὸ κατὰ τὴν δυτικὴν καὶ νοτιοδυτικὴν πλευρὰν ἐνῶ τὸ πρὸς βορρᾶν τμήμα μὴ ἀνασκαφέν εὐρίσκεται ὑπὸ τὸν βόρειον ἀναλημματικὸν τοῖχον τοῦ νέου οἰκοδομήματος. Αἱ διαστάσεις τοῦ ἀνασκαφέντος τόξου εἶνε: περίμετρος ἑξωτερικὴ 18.50 μ., ἑσωτερικὴ 13.50, πλάτος 1.50 περίπου.

Ἡ ἑξωτερικὴ ὄψις του εἶνε μὲ ἐπιμέλειαν ἐπεξεργασμένη καὶ ὠμαλι-

Εἰκ. 2. Ἀποψις τοῦ βορείου τμήματος τοῦ λιμενίσκου τῆς Μονιχίας μετὰ μέρος τοῦ ὀμωνύμου λόφου, τῆς νῦν Καστέλλας.

σμένη, ὅσον τοῦλάχιστον φαίνεται. Οἱ λίθοι φέρουν πλαίσια, ἡ ὄψις αὐτῶν εἶνε χαρακτηριστικῶς δεδουλεωμένη διὰ τοῦ κτενίου καὶ αἱ σειραὶ των — σώζονται πιθανῶς ἐπτά — ὅτε μὲν ἔξέχουν περὶ τὰ 0.02 ἕως 0.025 μ., ὅτε δὲ εἰσέχουν. Τοῦτο φαίνεται ὅτι ἐγένετο ἐπίτηδες ὑπὸ τῶν οἰκοδόμων (εἰκ. 4).

Ἡ τελευταία ἐκ τῶν ἐπτά σειρῶν τῶν λίθων — τόσαι σώζονται κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον — ἐδράζεται ἐπὶ τοῦ ὑποκιτρίνου σεσαθρωμένου βράχου τοῦ λόφου, (ἐπὶ τὸ στέριφον τῶν ἐπιγραφῶν). Αἱ ἀνώτεροι ἑλλιπεῖς σειραὶ μετὰ τῶν πρὸ τῆς ὕψεως τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τοῦ πύργου κατερριμμένων λίθων

(εἰκ. 4) δεικνύουν τὸν τρόπον τῆς προπαρασκευῆς αὐτῶν προτοῦ κτισθοῦν (ἀναθυρώσεις κλπ.).

Τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ πύργου κόπτεται εἰς 5 περίπου μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ νοτίου ἀναλημματικοῦ τοίχου τοῦ νέου κτηρίου, εἶνε δὲ φανερὰ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ τομὴ τοῦ βράχου διὰ τὰ τοποθετηθῆ ὁ ἀκραῖος λίθος τοῦ τόξου τοῦ πύργου.

Τὸ βόρειον ἄκρον του ἐξ ἄλλου, σφῆζον ποὺ μὲν τέσσαρας σειρὰς λίθων ποὺ δὲ δύο, δὲν ἀνεσκάφη μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου οὐδὲ μέχρι τοῦ τέλους του, ὡς ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω, οὕτω δὲ δὲν κατωρθώθη τὰ ἐξακριβωθῆ, πῶς ὁ πύργος οὗτος συνεδέετο μὲ τὸ λοιπὸν παράκτιον τεῖχος.

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ πύργου ἀπετέλει ὁ σαθρὸς ὑποκίτρινος βράχος τοῦ λόφου, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι εἶχε λατομηθῆ, ἰδίᾳ κατὰ τὸ νότιον ἄκρον του, ἐνῶ κατὰ τὸ βόρειον, ὅπου δὲν ὑπῆρχε βράχος, ὡς γόμωσις τοῦ πύργου ἐχρησιμοποιήθησαν κοινοὶ ἀργοὶ λίθοι, μικρῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διαστάσεων¹. Ἐπίσης ἐχρησιμοποιήθη, ἐκτὸς τῶν λίθων, καὶ λατύπη καὶ χῶμα. Ἡ παντοῖα αὕτη γόμωσις περιεῖχεν ὀλίγα τινὰ ὄστρακα διαφόρων χρόνων.

Ἡ χρονολόγησις τοῦ πύργου ἐκ τῶν ἐν τῇ γομώσει ἀνευρεθέντων ὄστράκων δὲν εἶνε δυνατὴ. Διότι πολὺ πιθανὸν αὕτη τὰ εἶνε, πλὴν μικροῦ τμήματος εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ πύργου, τὸ ὁποῖον πιθανώτατα εἶνε ἀδιάρρακτον, μεταγενεστέρᾳ τούτου.

Ἡ κατασκευὴ ἐξ ἄλλου τοῦ πύργου εἶνε γενικῶς ἐπιμελεμένη, ὡς ἐλέχθη ἤδη. Ἐν τούτοις δὲν ἔχει τὴν σφραγίδα τῆς καθαρᾶς καὶ λεπτῆς ἐργασίας τῶν Περικλείων χρόνων. Διὰ τοῦτο μᾶλλον πρὸς τὸ τέλος τοῦ 5^{ου} ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4^{ου} αἰ. πρέπει τὰ τοποθετηθῆ. Εἶνε ἄραγε ἔργον τοῦ Κόνωνος;² Πάντως γνωρίζομεν ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐπιγραφῆς ὅτι ὁ «στρογγύλος πύργος»

¹ Ἐνταῦθα εἶνε χαρακτηριστικὴ ἡ συμφωνία τῆς διατάξεως τῆς ἐπιγραφῆς, τῆς πραγματευομένης τὰ τεῖχη τῆς Μουνιχίας (βλ. I. Δραγάτη AE 1910 σελ. 91-102 καὶ I. G. II² 244) μὲ τὰ πράγματα. Ἡ σχετικὴ διάταξις παραγγέλλει (στίχ. 50-65 B) «... πληρώσ[α]ς τὸν πύργον λίθοις μὴ ἐλάττωσι[ν] ἢ δίποσιν, ἐὰμ μὴ που ἀνάγκη ἦι θε[ί]ναι ἐλάττω πρὸς τὸ χωρίον, τὸ δὲ [ὑψ]ος ἴσους τῶι στοίχῳ τῶι ἐξωθ[εν], συντιθεῖς ἄρμόττοντας πρὸς [ἀλλή]λους πανταχῆ, ποιῶν τοὺς ἀ[ρ]μοὺς] τοῦ πληρώματος τούτου ἀπότους. Λίθοις δὲ χρῆσθαι εἰς τὸ πληρω[μα] τοῖς ὑπάρχουσιν ἐν τῇ Μουνιχ[ί]αι, π[λ]ὴν ὁπόσοι ἂν ἐπισημανθῶσιν [χρη]σῖμοι ὄντες εἰς τὴν οἰκοδομ[ί]αν [τ]ῶν νεωρίων, καὶ ἐπικόπτειν τ[ὰ] πληρώ[μα]τα ὀρθά κατὰ κεφαλῆν [πρὸς τὸν τοῖχον τοῦ πύργου τὸν ἐξω [ἐφ' ἐκά]στης τῆς ἐφόδου».

² Ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα ἐπιγραφὴ τοῦ ἔτους 337 π. X. προϋποθέτει, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν στίχων 49-50 «... καὶ ἐξαμυσάμενο(ς) [τ]ὴν λατύπην τὴν ἐγκεχωμένην ἐκ τ[ο] στρογγύλο πύργο ἄπασαν...», ὅτι ὁ «στρογγύλος πύργος» προϋπῆρχε καὶ ἴσως τότε, μετὰ τινὰ καταστροφῆν, ἐπισκευάζεται.

διατηρεῖται μέχρι τοῦ 337 π. Χ. καὶ ἐπισκευάζεται κατὰ τὸ συμβόλαιον τοῦ ἔτους τούτου.

Πῶς ὁμως συνεδέετο ὁ πύργος μετὰ τὸ σύγχρονόν του ἴσως παράκτιον Κονώνειον τεῖχος, δὲν κατέστη δυνατόν νὰ λύσῃ ἢ ἀνασκαφή. Ὡς πιθανὴ ὑπόθεσις δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι ἐκ τοῦ βορείου ἄκρου του ἔξεκίνει τεῖχος ἐδραζόμενον ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν ΒΑ πλευρὰν τοῦ λόφου ὄφρους, τὸ ὁποῖον συνεδέετο μετὰ τὸ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ λόφου διερχόμενον παρά-

Εἰκ. 3. Μία ἄποψις τῆς ἀνασκαφῆς κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ οἰκοδομήματος τοῦ Ναυτικοῦ Ὁμίλου τῆς Ἑλλάδος. Διακρίνονται ὁ στρογγύλος πύργος καὶ τὸ περὶ αὐτὸν συγκρότημα ἀναλημμάτων.

κτιον. Ἄλλο σκέλος ἀπὸ τὸ νότιον ἄκρον του, ἀφῆνον πιθανῶς μικρὰν πύλην—τὸ μέρος μόνον εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἦτο καὶ εἶνε βατόν—συνέδεε τὸν πύργον μετὰ τὸ κατὰ τὴν νοτιὰν πλευρὰν τοῦ χώρου παράκτιον τεῖχος. Ἐὰν ὑπῆρχε καὶ ἄλλος πύργος παρὰ τοῦτον καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἡ πυλῖς, δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν.

Β) Τὸ περιβάλλον τὸν χῶρον τεῖχος.

Μετὰ τὸν πύργον, ὡς εἴπομεν, συνεδέετο ἴσως τὸ παράκτιον τεῖχος. Τοῦτο ἠρευνήθη καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν ἀπὸ τοῦ σφωζομένου κατὰ τὴν

ἀνατολικὴν πλευρὰν ἄκρου τοῦ μέχρι τοῦ ἄλλου, τοῦ κατὰ τὴν δυτικωτάτην, μέχρι δηλαδὴ τῆς σημερινῆς οἰκίας Βασιλειάδου.

Τὸ τεῖχος περιβάλλει δλόκληρον τὸν χώρον τοῦτον οὐχὶ ὡς ἐν συνεχῆς κυκλωτερῆς σκέλος, ἀλλὰ τεθλασμένον εἰς περισσότερα, ἐδράζεται δὲ ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου ἄκρου τῆς ἀκτῆς.

Τὸ τεῖχος τοῦτο, τὸ ὁποῖον εἶνε συνέχεια τοῦ καὶ σήμερον σφζομένου ἐν μέρει τείχους τοῦ λιμενίσκου, ἐφαίνετο καὶ προτοῦ ἀνασκαφῆ ὑφ' ἡμῶν, σημειοῦται δὲ ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ Judeich (Topographie von Athen, σχέδιον III). Ἐν τούτοις λεπτομέρειαι τινες διέφυγον τὴν προσοχὴν τοῦ τότε ἐρευνητοῦ, ὅπως π. χ. ἡ πυλὶς ἢ νῦν ἀνοιχθεῖσα καὶ ἄλλαι συμπληρούμεναι ἦδη.

Τὸ τεῖχος τοῦ λιμενίσκου περιέκλειε τοῦτον διὰ δύο σκελῶν ἀφῆνον κατὰ τὸ μέσον ἀνοιγμα εἰσόδου μήκους 37 μέτρων (βλ. Judeich ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 434). Τοῦ ἐνὸς τῶν δύο σκελῶν, τοῦ ἀριστερὰ τῷ εἰσπλέοντι, συνέχεια εἶνε τὸ παράκτιον τοῦ ἡμετέρου χώρου, τὸ ὁποῖον, ὡς ἐλέχθη, ἦγοῦτο μὲ τὸ σκέλος τοῦτο κατὰ τὴν ἀπότομον ἀνατολικὴν ἄκρην τοῦ λόφου. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο θὰ κατέληγε καὶ τὸ ΒΑ σκέλος, τὸ ὁποῖον ἐξεκίνει ἀπὸ τὸν ἐσωτερικὸν στρογγύλον πύργον. Ἄν ἐνταῦθα, κατὰ τὴν ἀνατολικὴν δηλ. ἄκρην, ὑπῆρχεν ὀχύρωμά τι, δὲν εἶνε δυνατὸν σήμερον νὰ γνωρίζωμεν. Αὐτὸ ὅμως τοῦτο τὸ ἀπότομον τοῦ μέρους εἶνε ἱκανὸν φυσικὸν ὀχύρωμα, ὥστε νὰ παρέλκη ἴσως τὸ τεχνητόν.

Τὸ ἀνατολικὸν σκέλος (εἰκ. 5), τὸ ὁποῖον ἤρχιζεν εὐθὺς μετὰ τὴν ὀξείαν ταύτην ἄκρην—ἐλάχιστα ἴχνη του σώζονται ἀκόμη ἐκεῖ—συναντῶμεν σήμερον πληρέστερόν πως σφζόμενον εἰς ἀπόστασιν ὀκτώ περίπου μέτρων ἀπ' αὐτῆς.

Αἱ δύο ὄψεις του εἶνε ἐκτισμέναι διὰ μεγάλων ὀρθογωνικῶν λίθων ἐκ σκληροῦ ἀκτίτου κατὰ τὸν συνήθη ἰσοδομικὸν τρόπον, τὸ δὲ μεταξὺ αὐτῶν κενὸν ἔχει πληρωθῆ δι' ἄλλων μικροτέρων, ἀδρῶς κατειργασμένων. Αἱ ἐπιφάνειαι τῶν λίθων εἶνε πελεκημέναι μετὰ πάσης δυνατῆς ἐπιμελείας. Αἱ ὄψεις αὐτῶν φέρουν πλαίσια, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐξέχοντος κατόπτρου ὑπάρχουν πολλαὶ κάθετοι γραμμαί, χαραχθεῖσαι βαθέως δι' ὀξέος ὄργάνου.

Τοιαύτην ἐργασίαν ἐπὶ τοῦ μετώπου τῶν λίθων δὲν ἐμφανίζει σαφῶς ἡ ἀνατολικὴ ὄψις τοῦ σκέλους τούτου, διότι καὶ ἐνταῦθα ἡ φθορὰ εἶνε μεγάλη. Ὅπου ὅμως ἐγένοντο δοκιμαὶ βαθύτερον τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, παρατηρήθησαν τ' ἀνωτέρω.

Τοῦ σκέλους τούτου σώζονται καθ' ὅλην τὴν ὄρατὴν σήμερον ἐπιφανείαν του τρεῖς δόμοι, καὶ ὑπὸ τὸ ἄσκαπτον πιθανώτατα καὶ ἄλλοι.

Εἰς ἀπόστασιν 28.05 μ. ἀπὸ τῆς ἀρχῆς του, ἀπὸ τοῦ σημείου δηλ. ὅπου καὶ σήμερον φαίνεται καθαρὰ ἐν τῷ βράχῳ τὸ λάξευμα, τὸ ὁποῖον ἔγινε, διὰ νὰ δεχθῆ τοὺς ὀρθογωνικοὺς λίθους τοῦ τείχους, τὸ σκέλος τοῦτο πλατύνεται ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς κατὰ 1.35 μ., ἤτοι ἀπὸ 3 μ., ὅπερ

εἶνε τὸ μέσον πάχος του, γίνεται 4.35 μ. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς διαπλατύνσεως ταύτης ἐσωτερικῶς σχηματίζεται μικρὰ κλίμαξ, (βλ. εἰκ. 6), τῆς ὁποίας σήμερον σώζονται κατὰ χώραν τέσσαρες βαθμίδες. Αἱ δύο σώζονται ἐξ ὀλοκλήρου, αἱ πρὸς τὸ φυσικὸν ἔδαφος, αἱ ἄλλαι δύο, αἱ ἀνώτεροι, μόνον ἐν μέρει.

Ἡ διαπλατύνσις αὕτη ἐξωτερικῶς μὲν συντελεῖται βαθμηδὸν διὰ λοξῆς κατευθύνσεως τῶν δόμων, ἐσωτερικῶς δὲ διὰ καθέτου ἐξοχῆς, τὴν ὁποίαν

Εἰκ. 4. Τὸ ἀνασκαφέν τόξον τοῦ στρογγύλου πύργου. Οἱ λίθοι α, β, γ προέρχονται ἐκ τοῦ τόξου τούτου.

σχηματίζουν αὐταὶ αἱ βαθμίδες. Αὗται, ἐπιμελέστερον ἢ τὸ λοιπὸν τεῖχος ὀμαλισμένοι¹ κατὰ τὴν ἐπιφάνειάν των, ἔχουν διαστάσεις, αἱ δύο κατώτεροι $1.25 \times 0.32 \times 0.27$, αἱ δὲ ἀνώτεροι $0.40 \times 0.24 \times 0.42$ μ.

Ἡ κατωτάτη βαθμὶς ἐδράζεται ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ ἔδαφους, τὸ ὁποῖον καὶ ἐνταῦθα ἀποτελεῖ ὁ βράχος καταλλήλως πρὸς τοῦτο πελεκηθείς.

¹ Διδακτικὴ καὶ ἐνταῦθα εἶνε ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφή (ἐνθ. ἀνωτέρω σελ. 162), ἡ ὁποία σχετικῶς μὲ τὴν κατασκευὴν τῶν κλιμάκων λέγει τὰ ἐξῆς ἐν στίχ. 47-48 B: «ποιῶν τὰ μέτωπα τῶν κλιμακτῆρων[ν] λεῖα καὶ ὀρθά . . . ».

Ἡ κλίμαξ αὕτη προφανῶς ὠδήγει εἰς τὰ ὑψηλότερα σημεῖα τοῦ τείχους, ὅπου πιθανώτατα ἢ σχηματιζομένη πλατεῖα ἔπαλις ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς παρατηρητήριον.

Οἱ δόμοι τοῦ τείχους ἐνταῦθα εἶνε τέσσαρες, περαιτέρω ὅμως διὰ τὴν διάφορον ὑψομετρικὴν κατάστασιν τοῦ ἐδάφους, τὸ ὅποιον κατέρχεται ἀποτόμως, αὐξάνονται.

Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν βαθμίδων καὶ εἰς ἀπόστασιν 37.70 μ.

Εἰκ. 5. Τὸ ἀνατολικὸν σκέλος τοῦ παρακτίου τείχους καὶ τὸ ἄκρον τῆς τάφρου Α - Α.

ἀπὸ τῆς ἀρχῆς του ἐσωτερικῶς, τὸ σκέλος κάμπτεται σχηματίζον ἀμβλεῖαν γωνίαν καὶ σταματᾷ ὀλίγον μακρότερον εἰς παραστάδα (βλ. σχέδιον II). Ἡ παραστάς, πλάτους 1.40 μ. περίπου, εὑρίσκεται κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ὄψιν τοῦ σκέλους καὶ οὐδόλως συνδέεται μετὰ τοῦ ἐπομένου νοτίου, ἐνῶ κατὰ τὸ ὑπόλοιπον πλάτος του, καὶ εἶνε ἐνταῦθα ἀρκετόν, (βλ. σχέδιον II), τὸ σκέλος συνάπτεται μετὰ τοῦ νοτίου καὶ σχηματίζει ἐκεῖ γωνίαν.

Τὸ ἀρκούντως πλατὺ τοῦτο τμήμα τοῦ τείχους, τὸ ὅποιον σχηματίζεται ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τῆς προεξοχῆς τῆς κλίμακος, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς λοξῆς καὶ ὀλονὲν ἐπιτεινομένης πρὸς τὴν γωνίαν τῆς ἐπαφῆς του μετὰ τοῦ νοτίου

Εἰκ. 6. Ἡ κατά τὴν ἐσωτερικὴν δῶψιν τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους διαπλάτυνσις καὶ ἡ κλίμαξ ἢ ὁδηγοῦσα εἰς τὴν σχηματιζομένην ἐνταῦθα πλατείαν ἑπαλξιν,

σκέλους εὐρύνσεως αὐτοῦ τοῦ τείχους, ἐχρησίμευεν, ὡς εἶπομεν ἤδη καὶ ἄνωτέρω, πιθανώτατα ὡς παρατηρητήριον.

Εἰς τὸ σχέδιον ἢ συμπλοκὴ τῶν δύο σκελῶν συμπληροῦται δι' ἐστιγμένων γραμμῶν, διότι κατὰ τὴν γωνίαν τὸ τεῖχος εἶνε παρὰ πολὺ κατεστραμμένον.

Αἱ ἔξωτερικαὶ διαστάσεις τοῦ σκέλους τούτου εἶνε ἀπὸ τῆς ἀρχῆς του, ὅπου ἄπτεται τῆς ἀνατολικῆς προεξεχούσης ἄκρας τοῦ λόφου, μέχρι τῆς ὑποτιθεμένης γωνίας τῆς μετὰ τοῦ ἐπομένου νοτίου σκέλους σχηματιζομένης, μῆκος μὲν 43.40 μ., πλάτος δὲ 3 μέτρα, καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς διαπλάτυνσεως 4.35 μ.

Μετὰ τοῦ σκέλους τούτου συνάπτεται τὸ νότιον, σχηματίζον μετ' αὐτοῦ, ὡς ἐλέχθη, ἀμβλείαν γωνίαν. Τοῦτο, τὸ νότιον, ἀπὸ τοῦ σημείου ὅπου νῦν σφύζεται εἰς μῆκος 10 μ. ἔχει ὄλον του τὸ πλάτος, ἐκεῖθεν ὅμως οὔτε τὸ ἥμισυ. Ἐσωτερικῶς, παρὰ τὸ σημεῖον τῆς συνδέσεως καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν, 1.40 μ., ἀπὸ τῆς παραστάδος, σφύζεται μέγα τμήμα φυσικοῦ βράχου, διαστάσεων 4.80×2.40 μ., τὸ ὅποιον καταλλήλως πελεκηθὲν ἐχρησιμοποιήθη ὡς ὑπερμεγέθης λίθος ἐντὸς τοῦ τείχους. Εἰς τὸ τέλος τοῦ τμήματος τούτου τοῦ βράχου, πρὸς νότον, ἀνοίγεται πυλὶς πλάτους 1.50 καὶ ὕψους 2.20 μ., ἣτις θὰ ἐχρησίμευε διὰ τὴν ἀπὸ θαλάσσης ἐπικοινωνίαν.

Εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς πυλίδος 12.50 μ. ἔχει ἐσωτερικῶς μικρὰν προσθήκην μήκους 5.10 μ. καὶ πλάτους 0.60, φέρει δὲ καὶ ἐκεῖ, ὅπως καὶ ἀλλαχοῦ, ἀμμοκονίαν ὡς συνδετικὴν ὕλην. Τοιαύτη ἀμμοκονία παρετηρήθη καὶ εἰς τὸ ἀνατολικὸν καὶ εἰς ὀλόκληρον τὸ τεῖχος, ὅπερ δεικνύει μεταγενεστέραν ἐπισκευήν.

Ἡ μικρὰ αὕτη προσθήκη ἐγίνε βεβαίως, ὅταν εἶχε καταστραφῆ τὸ τεῖχος κατὰ τὴν ἔξωτερικὴν του πλευράν. Εἶνε δὲ ἐντελῶς πρόχειρος, διότι πατεῖ ἐν μέρει ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ ἐδάφους.

Αἱ ἔξωτερικαὶ διαστάσεις τοῦ σκέλους τούτου μέχρι τῆς ἐσωτερικῶς μόνον ὑπαρχούσης κάμψεώς του εἶνε μῆκος μὲν 33 μ., πλάτος δὲ 3 μ. Μετ' αὐτοῦ, τοῦ νοτίου σκέλους, συνδέεται τὸ νοτιοδυτικὸν καθ' ὃν τρόπον καὶ τὸ ἀνατολικόν. Εἰς τὸ σημεῖον δηλ. τῆς συνδέσεως αὐτῶν, τὸ νοτιοδυτικὸν σκέλος καταλήγει ἐσωτερικῶς εἰς μικροῦ πλάτους, 0.60 μ., παραστάδα, μόνον δὲ κατὰ τὸ ὑπόλοιπον πλάτος του συνδέεται μετὰ τοῦ νοτίου σχηματίζον μετ' αὐτοῦ γωνίαν.

Τὸ σημεῖον τοῦτο δὲν ἐκαθαρίσθη τελείως, διότι τὰ σφζόμενα θεμέλια εἶνε ἀρκούντως κατεστραμμένα. Ἐν τούτοις δὲν χωρεῖ καμμία ἀμφιβολία ὅτι οὕτως, ὡς ἄνωτέρω ἐξετέθη, ἔχουν τὰ πράγματα.

Τὸ νοτιοδυτικὸν τοῦτο σκέλος εἶνε μήκους ἐσωτερικῶς 7.20 μ. καὶ πλάτους μολὶς 1.30 μ. Κατὰ τὸ ὑπόλοιπον πλάτος ἔχει καταστραφῆ, συνδέεται δὲ μετὰ τοῦ ἐπομένου δυτικοῦ καθ' ὃν τρόπον καὶ μετὰ τοῦ νοτίου. Τὸ ἄκρον του δηλ., τὸ μετὰ τοῦ δυτικοῦ συναπτόμενον, ἐσωτερικῶς σταματᾷ εἰς παρα-

στάδα πλάτους 1.30 μ., ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὸ ἀνατολικόν, μόνον δὲ κατὰ τὸ ὑπόλοιπον πᾶχος του θὰ συνεδέετο — σήμερον εἶνε παρὰ πολὺ κατεστραμμένον — μετὰ τοῦ ἐπομένου δυτικοῦ.

Τὸ σκέλος τοῦτο ἐξωτερικῶς οὐδεμίαν ἔχει καμπὴν καί, καθὼς συμπληροῦται εἰς τὸ σχέδιον, ἐξηκολούθει τὴν γραμμὴν τοῦ προηγουμένου νοτίου σκέλους. Αἱ διαστάσεις τούτου ἀπὸ τῆς νοτίας γωνίας μέχρι τῆς δυτικῆς εἶνε μῆκος 40 μ. περίπου καὶ πλάτος ποικίλλον ἀπὸ 3 μ. ἕως 1 μ., ἰδίως εἰς τινὰ σημεῖα πρὸς τὴν θάλασσαν, ὅπου ἡ καταστροφή εἶνε μεγαλύτερα ἴσως διὰ τὴν διάβρωσιν τοῦ ἐδάφους ὑπὸ τῆς θαλάσσης.

Τὸ τελευταῖον τέλος δυτικὸν σκέλος, συνδεόμενον μετὰ τοῦ προηγουμένου καθ' ὃν τρόπον ἐλέχθη, φθάνει μέχρι τῆς σημερινῆς εἰσόδου τοῦ χώρου, τῆς ἀντικρῆ τῆς ἐπαύλεως Βασιλειάδου ὑπαρχούσης, ἐκεῖθεν δὲ φαίνεται ὅτι ἐξηκολούθει καὶ πέραν αὐτῆς.

Εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἐλάχιστοι λίθοι τοῦ σκέλους ὑπάρχουν κατὰ χώραν. Ἀντιθέτως ἀρκετοὶ λίθοι, ἄγνωστον ἂν ἐκ τοῦ τείχους προερχόμενοι, εὐρίσκοντο κατ' αὐτὴν τὴν σημερινὴν εἴσοδον. Δυστυχῶς καὶ ἐνταῦθα, ἐπειδὴ αὕτη εἶνε ἡ μοναδικὴ εἴσοδος εἰς τὸν χώρον, δὲν ἐγένετο λεπτομερῆς καὶ ἀπηκριβωμένη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα.

Τὸ σκέλος τοῦτο σφίζεται εἰς ἐλάχιστον πλάτος, τόσον ὅμως, ὥστε νὰ δύναται νὰ καθορισθῇ ἐπακριβῶς ἡ κατεύθυνσις του καὶ ἡ συνέχειά του. Καὶ τοῦτο ἐσωτερικῶς ἔχει διαπλάτυνσιν ἢ προσθήκην πλάτους ἐνὸς περίπου μέτρου, μεταγενεστέραν τοῦ τείχους φυσικά, ὁμοίως δὲ κατεσκευασμένην ὡς ἡ τοῦ νοτίου. Φαίνεται δὲ ὅτι εἶνε συνέχεια ἐκείνης καὶ ὅτι ἡ μεταγενεστέρα αὕτη προσθήκη κατελάμβανεν ὁλόκληρον τὴν ἔκτασιν τῶν σκελῶν ἐσωτερικῶς, ἀπὸ τῆς νοτίας γωνίας μέχρι καὶ τοῦ τελευταίου ἄκρου τοῦ δυτικοῦ σκέλους, ἐγένετο δὲ μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ τείχους κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν του πλευράν, τὴν πρὸς τὴν θάλασσαν.

Ἡ διαπλάτυνσις αὕτη ἔχει ἀμμοκονίαν, σφίζεται δὲ σήμερον ὀλίγον μετὰ τὴν γωνίαν τὴν σχηματιζομένην μετὰ τοῦ προηγουμένου σκέλους. Ἐνταῦθα εἶνε καταφανὲς καὶ τὸ ἀρχικὸν τεῖχος, τοῦ ὁποίου σφίζονται τρεῖς δόμοι μὲ τὰς χαρακτηριστικὰς καθέτους γραμμὰς ἐπὶ τῆς ἐλαφρῶς ἐξεχούσης ἐπιφανείας τῶν λίθων. Διαστάσεις τοῦ σκέλους, μῆκος ἐσωτερικῶς ἀπὸ τῆς μετὰ τοῦ νοτιοδυτικοῦ σκέλους γωνίας 66 μ., ἐξωτερικῶς 72.30, πλάτος ἀρχικὸν 3 μ., σωζόμενον ἐνιαχοῦ 1 μ.

Τὸ περὶ τὸν στρογγύλον πύργον συγκρότημα ἀναλημμάτων.

Περὶ τὸν στρογγύλον πύργον καὶ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν τούτου ὄψιν σφίζεται, ἀνασκαφὴν ἐν μέρει, συγκρότημα ἀναλημματικῶν τοίχων, τὸ ὁποῖον

προφανώς έχει σκοπόν τήν κατά τὸ σημεῖον τοῦτο ἐπέκτασιν τῆς πλατείας τοῦ ὑψηλοτέρου σημείου τοῦ λόφου.

Τοῦτο εἶνε μεταγενέστερον τοῦ στρογγύλου πύργου διὰ δύο λόγους, πρῶτον διότι ὁ πύργος ἔχει τήν καλήν ὄψιν του εἰς πολὺ βαθύτερον στρώμα ἢ τ' ἀναλήμματα ταῦτα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀσφαλῶς κεκαλυμμένα, διότι εἶνε θεμέλια ἐκ λίθων ἀδρότατα πελεκημένων, καὶ δεύτερον, διότι οἱ τοῖχοι οὗτοι τῶν ἀναλημάτων δὲν συνδέονται ὀργανικῶς μετὰ τοῦ πύργου, ἀλλ' ἀπλῶς ἀπτονται αὐτοῦ. Καὶ ὁ πύργος ὅμως κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἔχει καταστήσει πλέον, κατὰ τὸ μὴ καταστραφέν μέρος του, εἰς ἀπλοῦς ἀναλημματικὸς τοῖχος.

Τὸ συγκρότημα τῶν ἀναλημάτων διὰ τὴν ἐπέκτασιν τῆς πλατείας, τὸ ὁποῖον ἴσως νὰ ἔγινε καὶ δι' ὀχυρωματικούς λόγους, εἶχε σχῆμα περίπου ὀρθογωνικόν, καὶ φαίνεται ὅτι ἐκράτει τὰ χῶματα τοῦ ὑψηλοτέρου σημείου τοῦ λόφου, ἔνθα τὸ νεώτερον κτήριο, ἐκτεινόμενον κυρίως μὲν πρὸς δυσμὰς, περιβάλλον ὅμως συγχρόνως καὶ τὴν βορείαν καὶ νοτίαν πλευρὰν τοῦ ὑψηλοτέρου τούτου σημείου τοῦ λόφου. Δηλαδὴ καὶ τότε εἶχε γίνεαι ὅτι περίπου ἔκαμε σήμερον ὁ σύγχρονος ἀρχιτέκτων, διὰ νὰ δημιουργήσῃ τὴν πλατείαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐδράζεται τὸ κτήριο τοῦ Ναυτικοῦ Ὅμιλου τῆς Ἑλλάδος.

Τῶν ἀναλημματικῶν τούτων τοίχων ἀνεσκάψαμεν μέρος τι, τὸ ὁποῖον μᾶς δίδει τὴν εἰκόνα τοῦ ὅλου. Ἀπεκαλύψαμεν δηλαδὴ δύο παχεῖς ἀναλημματικούς τοίχους, ἓνα νότιον καὶ ἓνα βόρειον, τὸν πρῶτον παχύτερον τοῦ δευτέρου, οἱ ὁποῖοι κατέχουν τὰς δύο πλευράς, νοτίαν καὶ βορείαν, τοῦ σημείου τούτου τοῦ λόφου (βλ. πίνακα 1). Πιθανώτατα οὗτοι πρὸς δυσμὰς θὰ συνεδέοντο μὲ ἄλλον ἀναλημματικὸν τοῖχον, τὸν δυτικόν, μὴ ἀνασκαφέντα, καὶ οὕτω θὰ ἐκλείετο τὸ ὀρθογώνιον κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην.

Μεταξὺ τῶν πλευρῶν τοῦ ὀρθογωνίου τούτου ὑπάρχουν ἐνδιάμεσοι τοῖχοι, οἱ ὁποῖοι ἔγιναν προφανῶς, διὰ νὰ ἐλαττώνουν τὴν ἀντίστασιν τῶν χωμάτων τῆς πλατείας πρὸς τοὺς ἐξωτερικούς καὶ οἱ ὁποῖοι κατὰ τὸ ἐν ἄκρον των ἀπτονται εἴτε τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τοῦ στρογγύλου πύργου, ὅπου οὗτος ὑπάρχει, εἴτε τῆς βραχῶδους ἐξάρσεως τοῦ ἐδάφους, ὅπως συμβαίνει κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν. Τὰ κενὰ ἀφ' ἑτέρου, τὰ ὁποῖα σχηματίζονται, πληροῦνται διὰ λίθων, τεμαχιῶν πῶρων, χῶματος, χαλίκων, λατύπης κλπ. (εἰκ. 4).

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ ἡ ἐπέκτασις τῆς πλατείας γίνεται ἀρκούντως στερεὰ καὶ ἡ ἀντίστασις τοῦ χῶματος μεταβιβαζομένη ἀπὸ τοῦ ἐνὸς τοίχου εἰς τὸν ἄλλον ἐλαττοῦται, οὕτως ὥστε οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι νὰ ὑφίστανται ὀλιγωτέραν πίεσιν. Ὅπου δὲ ἡ πίεσις θὰ ἦτο ἰσχυροτέρα, ὅπως συμβαίνει κατὰ τὰς πλευράς νοτίαν καὶ βορείαν, ἐκεῖ τὸ πάχος τῶν τοίχων εἶνε μεγαλύτερον.

Τὸ συγκρότημα τοῦτο τῶν ἀναλημάτων ἔχει κτισθῆ διὰ μεγάλων, ἀδρῶς πελεκημένων, ὀρθογωνικῶν λίθων ἀκτίτου, ἄλλοτε σκληροῦ καὶ ἄλλοτε

μαλακοῦ. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐδράζεται ἐπὶ τοῦ σεσαθρωμένου βράχου τοῦ λόφου, ἂν καὶ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν μετὰ βεβαιότητος, ἐφ' ὅσον δὲν ἀνεσκάψαμεν εἰς πολὺ βάθος.

Συγχρόνως μὲ τὸ συγκρότημα τοῦτο φαίνεται ὅτι ἐγένετο καὶ ἡ διὰ βαθμιδωτῶν ἀναλημμάτων στερεώσεις ὀλοκλήρου τῆς βορείας πλαγιᾶς τοῦ λόφου. Τῆς στερεώσεως ταύτης σφίζονται σήμερον λείψανά τινα.

Αἱ διαστάσεις τῶν ἀναλημμάτων ἔχουν ὡς ἑξῆς: Μῆκος σφζομένου βορείου ἀναλημματικοῦ τοίχου 28.50 μ., πλάτος του παρὰ τὸν πύργον 2.10 μ., ὑποθετικὸν μῆκος ἰδίας πλευρᾶς 70 μ. Μῆκος νοτίου ἀναλημματικοῦ τοίχου 21.60 μ., ὑποθετικὸν μῆκος 33 μ., πλάτος 4.37 μ.

Τῶν ἐνδιαμέσων τοίχων αἱ διαστάσεις εἶνε ποικίλαι.

Ἡ σκαφή ἐντὸς τοῦ συγκροτήματος τούτου ἔφθασεν εἰς βάθος 2.50 περίπου μέτρων. Ἐντὸς δὲ τῆς ἐπιχώσεως τῶν διακένων, τῆς ἀνωτέρω περιγραφείσης, ὑπῆρχον ἐλάχιστα ὄστρακα ἀγγείων διαφόρων ἐποχῶν¹.

Γ) Αἱ ἐντὸς τοῦ χώρου δοκιμαί, νοτίως τοῦ οἰκοδομήματος κατὰ τὰς δύο πλατείας του, ὡς καὶ εἰς τὴν παρακειμένην νησίδα Σταλίδαν.

Ὁ χώρος, ὁ περικλειόμενος ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τοῦ παρακτίου τείχους ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τοῦ ὑψηλοτέρου σημείου τοῦ λόφου, σχηματίζει δύο πλατείας ἀρκετὰ εὐρείας, διαφόρου ὁμως ὑψομέτρου. Ἡ πρώτη εὐρίσκεται εὐθὺς μετὰ τὴν σημερινὴν εἴσοδον, ἡ δευτέρα μετὰ τὴν πρώτην. Ἡ ὄψις τῆς πρώτης ἔχει σήμερον ἀρκοῦντως μεταβληθῆ διὰ τῶν γενομένων κατὰ τὸ νότιον ἄκρον τῆς προσχώσεων. Τῆς δευτέρας ἐπίσης διὰ τῆς καταστροφῆς τοῦ εἰς τὸ μέσον τῆς ὑψομένου ἄλλοτε ἀγρίου μὲν καὶ σπηλαιώδους, ἀλλὰ γραφικωτάτου βράχου.

Εἰς ἀμφοτέρας ταύτας τὰς πλατείας ἐγένοντο δοκιμαστικαὶ τάφροι.

Εἰς τὴν πρώτην ἡ δοκιμαστικὴ τάφρος κατ' εὐτυχίαν ἀπεκάλυψεν ἓν ὀρθογωνικὸν κτήριον(·)

Τούτου ἐσώθησαν ἀσφαλῶς ὀλόκληρος ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ καὶ ἡ βορεία, μέγιστον μέρος τῆς νοτίας καὶ ἐλάχιστον, καταστραφέν δυστυχῶς ἤδη ὑπὸ τῶν οἰκοδομούντων, τῆς δυτικῆς.

¹ Εἰς τὸ σχέδιον τὸ συγκρότημα τοῦτο τῶν ἀναλημματικῶν τοίχων ἔχει σημειωθῆ ὡς σύγχρονον μὲ τὸ παράκτιον τείχος. Τοῦτο ὁμως δὲν εἶνε ἀκριβές. Δὲν νομίζομεν δὲ ὅτι ὁ στρογγύλος πύργος διετηρήθη ἐπὶ μακρὸν μετὰ τὴν ἐπισκευὴν του, διὰ τὴν ὁποίαν ὀμιλεῖ ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφὴ τῶν τειχῶν τῆς Μουνιχίας. Μᾶλλον φαίνεται ὅτι ἐντὸς τοῦ 4ου αἰ., ἴσως περὶ τὸ τέλος του, ὁ πύργος κατηργήθη καὶ τότε ἐγίνε τὸ συγκρότημα τοῦτο τῶν ἀναλημματικῶν τοίχων.

Ἐσωτερικαὶ διαστάσεις τοῦ ὀρθογωνικοῦ τούτου κατασκευάσματος ἢ κτηρίου (;) εἶνε 24.90×10.20 μ.

Τῆς βορείας πλευρᾶς του, πλὴν ἐνὸς ἢ δύο λίθων εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον

Εἰκ. 7. Ἡ ἀνατολικὴ γωνία καὶ πλευρὰ τοῦ κτηρίου (;) τοῦ ἐπὶ τῆς πρώτης πλατείας ἀνασκαφέντος.

τῆς εὐρισκομένων καὶ ἐδραζομένων ἐπὶ ὑποστρώματος ἐκ μικρῶν ἀργῶν λίθων καὶ ἀμμοκονίας, πάντες οἱ λίθοι ἐδράζονται κατὰ τὸ ἥμισυ περίπου ἐπὶ τοῦ νοτίου ἀναλημματικοῦ τοίχου, κατὰ τὸ ὑπόλοιπον δὲ ἐπὶ τῆς ἐπι-

Εἰκ. 8. Ἡ νοτία πλευρὰ τοῦ οἰκοδομήματος(;). Εἰς τὸ βάθος ἡ ἔπαυλις Βασιλειάδου.

χώσεως τοῦ ἐδάφους, καὶ οἱ τελευταῖοι πρὸς δυσμὰς ἐπὶ τοῦ εἰρημένου ὑποστρώματος. Ἐπὶ τοῦ πρώτου τούτου θεμελίου δόμου ἠδράζοντο οἱ ἀνώτεροι δόμοι, οἱ ὅποιοι δὲν ἐσώθησαν. Ἐκ τοῦ εἰς τὸ δυτικὸν ὄμως ἄκρον τῆς σφζομένου λίθου, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιφάνεια ὁμοῦ μετὰ τῆς τοῦ παρακειμένου φέρει λάξευμα πλάτους 0.60 μ., διὰ τὸ νὰ δεχθῆ ἔπ' αὐτοῦ τὸν ἐπόμενον λίθον, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι οἱ λίθοι τῆς ἀνωτέρας σειρᾶς δὲν θὰ εἶχον πλάτος μεγαλύτερον τῶν 0.60 μ.

Εἰς τὸ συμπέρασμα ἄλλωστε τοῦτο μᾶς ἐνισχύει καὶ ἡ σύγκρισις μετὰ τὸ πλάτος τῶν λίθων τῆς σφζομένης ἀνωτάτης σειρᾶς τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς.

Αἱ διαστάσεις τῆς βορείας πλευρᾶς εἶνε μῆκος μὲν 24.90, πλάτος δὲ 1.20 μ. τοῦ θεμελίου δόμου, τῶν δὲ λίθων τοῦ ἐπ' αὐτοῦ δόμου τὸ πλάτος θὰ ἦτο 0.50 ἕως 0.60 μ.

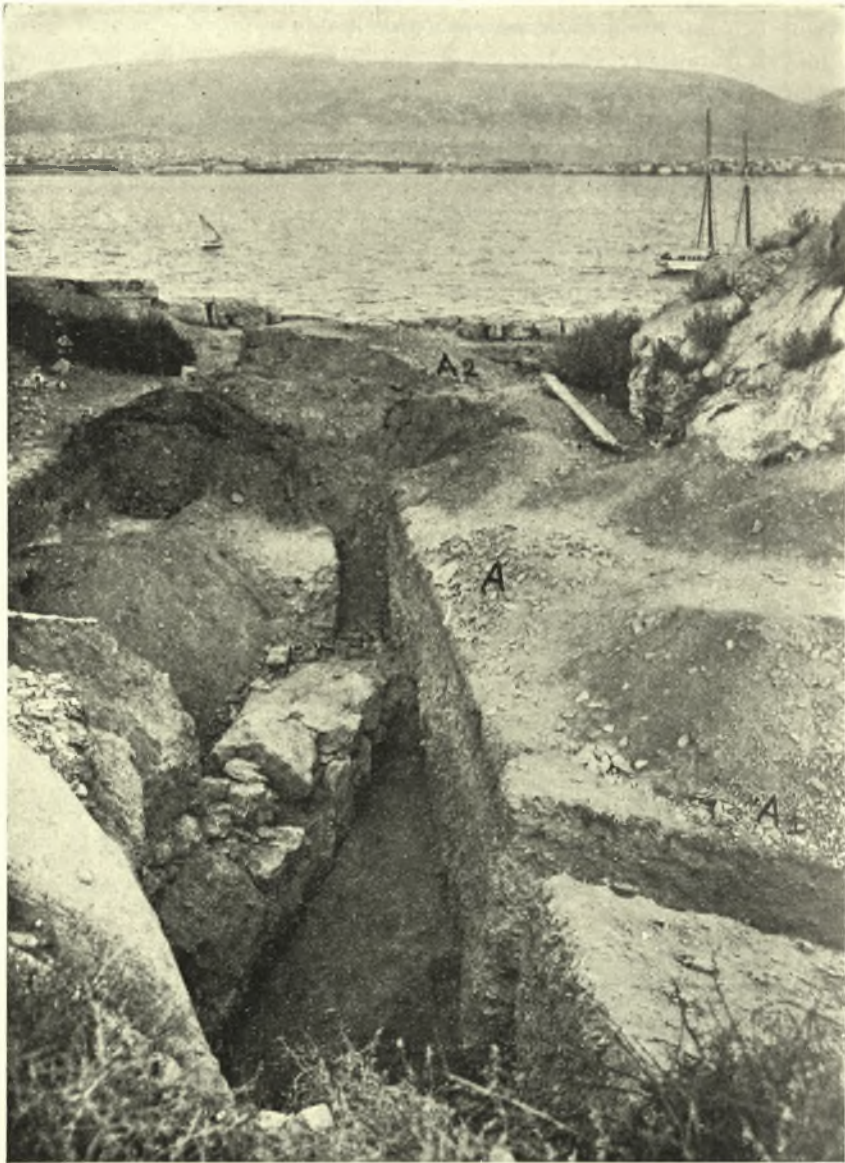
Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ (βλ. εἰκ. 7), τῆς ὁποίας σώζονται τρεῖς σειραὶ λίθων, ἔχει μῆκος μὲν 10.20 μ., πλάτος δὲ τῶν μὲν κάτω δόμων 0.75 μ., τοῦ δὲ ἄνω 0.60 ἕως 0.50 μ.

Ἡ νοτιὰ ἐσώθη (βλ. εἰκ. 8) κατὰ μέγα μέρος τοῦ μήκους τῆς, περὶ τὰ 17 μ., καταστραφεῖσα κατὰ τὸ λοιπὸν, διατηρεῖ δὲ μίαν σειρὰν λίθων πλάτους 0.75 μ. περίπου. Αὕτη σφζεται κατὰ ἓνα λίθον καὶ πέραν τῆς μετὰ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς σχηματιζομένης γωνίας τῆς, ἀκόμη δὲ λίθοι τινὲς εὐρίσκονται ἐρριμμένοι εἰς τὴν συνέχειαν τῆς πλευρᾶς αὐτῆς πρὸς ἀνατολάς.

Ἡ δυτικὴ τέλος ἐσώθη εἰς μικρότατον μέρος αὐτῆς κατὰ τὴν μετὰ τῆς βορείας σχηματιζομένην γωνίαν, κατεστράφη ὄμως καὶ τοῦτο ἤδη ὑπὸ τῶν οἰκοδομούντων. Τὸ σφζόμενον τμήμα συνεδέετο μετὰ τῆς βορείας, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ ἀκραιοῦ λίθου τοῦ κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς βορείας πλευρᾶς. Διότι οὗτος ἔχει λελαξευμένας τὰς ἐπιφάνειάς του κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε μᾶς δίδει ὄχι μόνον τὴν διάστασιν τῆς ἄνω του εὐρισκομένης ἄλλοτε σειρᾶς τῶν λίθων τῆς βορείας πλευρᾶς, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον τῆς συνδέσεως ταύτης μετὰ τῆς δυτικῆς.

Αἱ διαστάσεις τοῦ ἄλλοτε σφζομένου τμήματος τῆς πλευρᾶς ταύτης, ἣτις ἠδράζετο ἐπὶ τῆς ἐκ σαθροῦ βράχου ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ἦσαν μῆκος 1.70 μ. καὶ πλάτος περίπου 0.70 μ.

Γενικωτέρα ἀκόμη, ἀλλ' ἐντελῶς ἐπιπολαία, πρὸς ἰσοπέδωσιν τῆς πλατείας, σκαφή καὶ ἐντὸς τοῦ κτηρίου (;) ἀπεκάλυψε καὶ ἄλλα τινὰ λείψανα. Οὕτω εἰς ἀπόστασιν 1.10 μ. ἀπὸ τῆς βορείας πλευρᾶς του καὶ κατὰ τὴν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν ὕψιν τῆς εὐρέθη μία σειρὰ δώδεκα, μικροῦ πάχους, τετραπλευρῶν λίθων ἀκτίτου. Αὕτη ἔχει μῆκος 22.25 μ. καὶ πλάτος περὶ τὰ 0.70, οἱ δὲ λίθοι εἶνε κατὰ τοιοῦτον τρόπον τοποθετημένοι—κεῖνται εἰς γραμμὴν παράλληλον πρὸς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ κτηρίου (;) καὶ εἰς τὸ αὐτὸ περίπου ὕψος μετὰ τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ πατεῖ ἡ πλευρὰ αὕτη—ὥστε εὐκόλως προκα-

Εἰκ. 9. Αἱ τάφροι A-A₂ καὶ A₁ καὶ ὁ ἐν τῇ A-A₁ πρῶμος ἀρχαῖος τοῖχος. Εἰς τὸ βάθος ἢ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ παρακτίου τείχους καὶ δεξιὰ τμῆμα τοῦ εἰς τὸ κέντρον τῆς πλατείας ὑψουμένου ἄλλοτε βράχου.

λοῦν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἀπετέλουν τὸ ὑπόστρωμα τῆς πλακοστρώσεως τοῦ ἐντὸς τοῦ κτηρίου (;) χώρου.

Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐνισχύουν καὶ ἄλλοι τινὲς λίθοι σωθέντες σποραδικῶς καὶ ὀλίγον ἀπέχοντες τῆς σειρᾶς ταύτης, κατὰ τὴν νοτίαν πλευράν της (βλ. σχέδιον ΙΙ). Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι δὲν ἀποκλείεται καὶ προγενεστέρα τις, ἄλλου εἴδους, κατασκευή.

Τέλος ἄλλοι τινὲς λίθοι, ἀνήκοντες εἰς τοῖχον ἀσφαλῶς μεταγενέστερον τοῦ κτηρίου (;) τούτου, ἐσώθησαν κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῶν εἰρημένων δώδεκα λίθων καὶ ὑπεράνω τούτων, οὐχὶ ὅμως ἐπ' αὐτῶν ἐδραζόμενοι, ἀλλ' ἐπὶ μεσολαβούσης ἐπιχώσεως. Οἱ λίθοι οὗτοι εἶνε τρεῖς μὲν πλησίον ἀλλήλων, εἰς δὲ εἰς μικρὰν πρὸς ἀνατολὰς τῶν ἀπόστασιν.

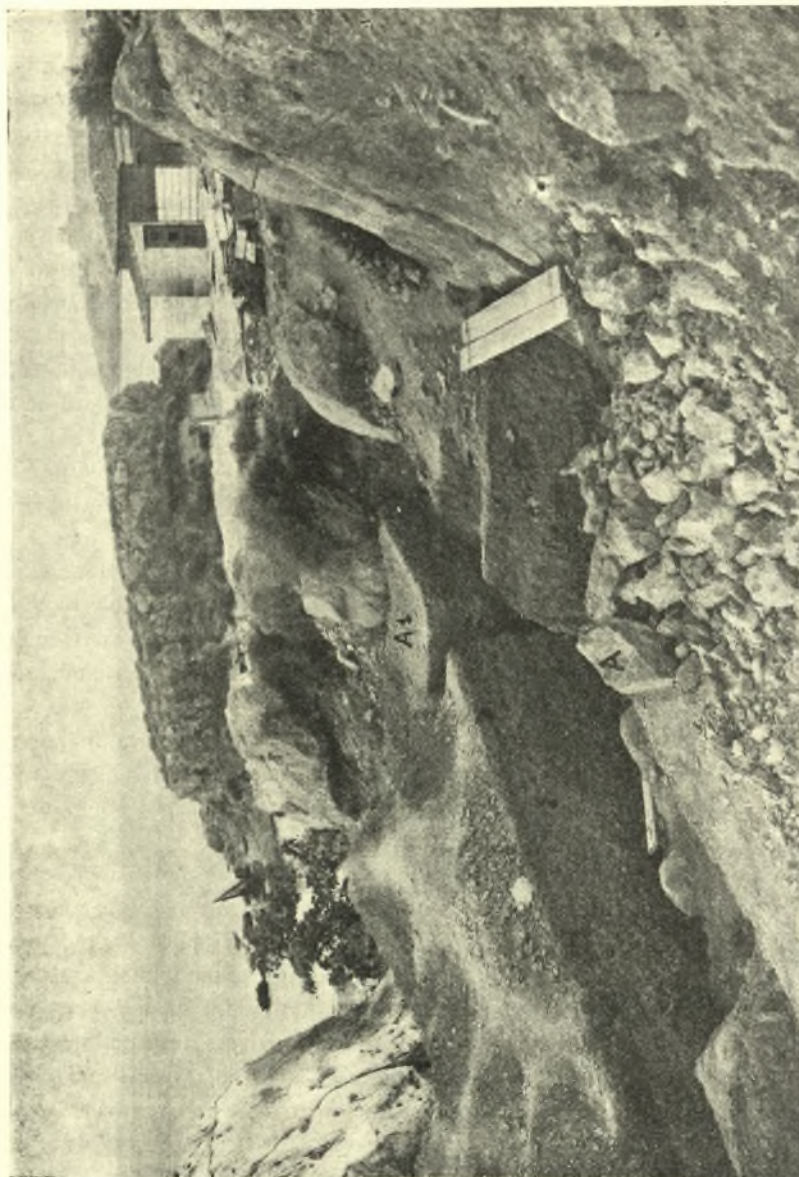
Τί ἦτο τώρα τὸ ὀρθογώνιον τοῦτο οἰκοδόμημα; Ἦτο στωικόν τι κτήριο; Ἦτο περίκλειστος χώρος περιέχων βωμόν τινα; Οὐδέτερον τούτων ἀποκλείεται οὔτε ὅμως ἐνισχύεται ἐκ τῶν ἀποκαλυφθέντων μέχρι τοῦδε λειψάνων. Ἴσως λεπτομερεστέρα ἀνασκαφή καὶ τοῦ σημείου τούτου ἤθελε μᾶς διδάξει περισσότερα, ἀφορῶντα ὄχι μόνον τ' ἀνωτέρω ζητήματα ἀλλὰ καὶ τὴν χρονολογικὴν τοποθέτησιν. Ὡς πρὸς ταύτην, τὸ μόνον τὸ ὁποῖον σήμερον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, εἶνε ὅτι πάντως τὸ κατασκεύασμα τοῦτο εἶνε μεταγενέστερον τοῦ νοτίου ἀναλημματικοῦ τοίχου, τοῦ περὶ τὸν στρογγύλον πύργον συγκροτήματος, ἀφοῦ εἶνε φανερὸν ὅτι ἡ βορεία πλευρὰ τούτου ἀπετελέσθη κατὰ τὸ ἥμισυ τμήμα αὐτῆς ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ νοτίου ἀναλημματικοῦ τοίχου μετὰ τὴν ἐν μέρει καταστροφὴν του.

Ἄλλην χρονολόγησιν, ἐκτὸς τοῦ ἀνωτέρω, δίδει καὶ ἡ παρατηρηθεῖσα, κατὰ τὴν γωνίαν τὴν σχηματιζομένην ὑπὸ τῆς βορείας πλευρᾶς μετὰ τῆς δυτικῆς, ἀμμοκονία, ἡ ὁποία μόλις διακρίνεται εἰς τὰς ἀρμογάς τῶν λίθων καὶ εἰς τὸ ὑπόστρωμα αὐτῶν.

Διὰ τοὺς ἄνω λόγους τὸ κατασκεύασμα τοῦτο δύναται χρονολογικῶς νὰ τεθῆ ἀσφαλῶς μὲν μετὰ τὸ συγκρότημα τῶν περὶ τὸν στρογγύλον πύργον ἀναλημμάτων, πιθανῶς δὲ εἰς τοὺς γενικῶς πῶς λεγομένους ρωμαϊκοὺς χρόνους.

Ἡ ἐντὸς αὐτοῦ τέλος ἐπίχωσις, εἰς βάθος 0.70 μ. ἀνασκαφεῖσα, ἀπέδωκεν ὄστρακα διαφόρων χρόνων καὶ πολλὰ τεμάχια μαρμάρου ἐνεπίγραφα. Ἐν ὄστρακον μὲ ἐπιγραφὴν Ἀρτέμιδος—περὶ αὐτοῦ θὰ γίνῃ κατωτέρω λόγος—εἶνε χαρακτηριστικὸν διὰ τὴν τοπογραφίαν ὀλοκλήρου τῆς περιοχῆς. Οὐδὲλως ὅμως μᾶς δίδει αὕτη δεδομένα διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ κτηρίου. Ἴσως μόνον ὑποδηλοῖ τὴν ὑστέραν του προέλευσιν τὸ ὅτι μεταξὺ τῶν παντὸς χρόνου ὄστράκων εὐρέθησαν καὶ τεμάχια κονιάματος ἐγχρώμου καὶ ἐν νόμισμα Ἀθηναϊκὸν χαλκοῦν τῆς ἐποχῆς τῶν ἀρχόντων¹ (220·30 π.Χ.).

¹ Ὁ κ. Κωνσταντόπουλος εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ περιγράψῃ ὡς ἐξῆς τὸ νόμισμα:

Εἰκ. 10. Τμήμα τῆς δευτέρας πλατείας μετὰ τῶν τάφρων A-A₂ καὶ A₁. Ἀριστερὰ ὁ εἰς τὸ κέντρον τῆς πλατείας βράχος καὶ εἰς τὸ βάθος ἡ νησὶς Στραλιδα.

«Νόμισμα χαλκοῦν, ὄπερ ὡς ἐκ τοῦ πάχους τοῦ πετάλου καὶ τῆς ἐν γένει μορφῆς φαίνεται ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν ἀρχόντων (220-30 π. Χ.).»

Αἱ ἐν τῇ δευτέρᾳ πλατείᾳ ἐργασίαι.

Ἐνταῦθα μεταξὺ τοῦ νοτίου ἀναλημματικοῦ τοίχου τῆς σημερινῆς οἰκοδομῆς καὶ τοῦ κατὰ τὸ μέσον περίπου τῆς πλατείας ὑψουμένου ἄλλοτε μεγαλοπρεποῦς βράχου ἠνοίχθησαν τρεῖς μὲν τάφροι ὑφ' ἡμῶν, ἐξ ὧν αἱ δύο ἀπετέλεσαν μίαν $A - A_2$ καλουμένην — ἡ ἄλλη ἐκλήθη A_1 — δύο δὲ ὑπὸ τῶν οἰκοδομούντων διὰ τὴν θεμελίωσιν τῶν σήμερον ὑπαρχόντων ἀντερειαματι-

Εἰκ. 11. Τεμάχιον πρωτοαττικῆς ἀγγείου.

κῶν τοίχων, οἱ ὅποιοι κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος στηρίζουν τὰ χῶματα τῆς πρώτης πλατείας, τῆς εὐθὺς μετὰ τὴν σημερινὴν εἴσοδον.

Αἱ τάφροι $A - A_2$ καὶ A_1 ἠνοίχθησαν ἐπὶ τῆς εἰρημένης πλατείας, κειμένης εἰς βάθος ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου, ἐφ' οὗ ἐδράζεται τὸ σημερινὸν κτήριον, 8.38 μ., κεῖνται δὲ εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ νοτίου ἀναλημματικοῦ τοίχου τοῦ εἰρημένου κτηρίου 17 περίπου μέτρων.

Ἡ $A - A_2$ ἔχει μῆκος μὲν 30 μ. περίπου, πλάτος δὲ ποὺ μὲν 0.90 μ., ποὺ 1.30 καὶ ποὺ τὸ μέγιστον 9 μέτρων (εἰκ. 9 καὶ 10 σχέδιον 1). Ἡ A_1 ἔχει μῆκος μὲν 12.60, πλάτος δὲ 1 μ. καὶ ἠνοίχθη κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς $A - A_2$, καθέτως δὲ πρὸς αὐτό.

Αἱ κατευθύνσεις των εἶνε τῆς μὲν $A-A_2$ ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς περίπου, τῆς δὲ A_1 ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον.

Τὰ στρωματογραφικὰ δεδομένα εἶνε τὰ αὐτὰ καὶ εἰς τὰς δύο, διὰ τοῦτο ὅ,τι ἰσχύει διὰ τὴν μίαν ἰσχύει περίπου καὶ διὰ τὴν ἄλλην. Διαφοραὶ βεβαίως παρατηροῦνται εἰς τὰ πάχη τῶν στρωμάτων, ἀλλ' αὐταὶ κυρίως εἶνε εἰς τὸ ἕν, τὸ ἄνω στρώμα, ὁφείλονται δὲ εἰς τὴν διάφορον ὑψομετρικὴν κατάστασιν

Εἰκ. 12. Τεμάχιον τοῦ ἰδίου πιθανῶς ἀγγείου, τοῦ ἐν τῇ εἰκ. 11, τῆς πρωίμου ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς.

τοῦ ἐδάφους, τὸ ὁποῖον καὶ ἐνταῦθα εἶνε ἀνώμαλον, διότι ὁ ἀποτελῶν τοῦτο βράχος ἔχει ἀποτόμους ὑψομετρικὰς διαφορὰς.

Ἡ $A-A_2$, μέχρι μὲν 0.50 ἕως 0.60 μ. ἀπὸ τῆς καὶ σήμερον εἰσέτι παραμένουσης ἀμεταβλήτου ἐπιφανείας τῆς ἔχει ἐν στρώμα ἐκ καθαροῦ χώματος μετὰ τινων λιθαρῶν, ἄνευ οὐδενὸς ὄστράκου, ἐφ' ὅσου φυσικὰ μέρους ἀνεσκάψαμεν. Ἀπὸ τοῦ ὑψομέτρου τούτου μέχρι βάθους 2 ἕως 2.25 μ. — τὰ μέτρα ταῦτα λαμβάνονται κατὰ τὸ μέσον περίπου τῆς τάφρου ταύτης— ὑπάρχει ἐπίσης ἐπίχωσις ἐκ χαλίκων καὶ χώματος, ἀλλ' ἐντὸς αὐτῆς εὐρίσκονται καὶ ἀφθονώτατα ὄστρακα ἀπὸ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων μέχρι καὶ τῶν πρωίμων ἀρχαϊκῶν (εἰκ. 11, 12 καὶ 13). Ἀκόμη μεταξὺ τῶν ὄστράκων

Εἰκ. 13. Τεμάρια ἀγγείων, μελανόγραφα καὶ ἐρυθρόγραφα, εὑρεθέντα εἰς τὴν τάφρον Α - Α₂.

Εἰκ. 14. Δύο χαρακτηριστικαὶ κεφαλαὶ εἰδωλίων, εὑρεθεῖσαι εἰς τὴν τάφρον Α - Α₂.

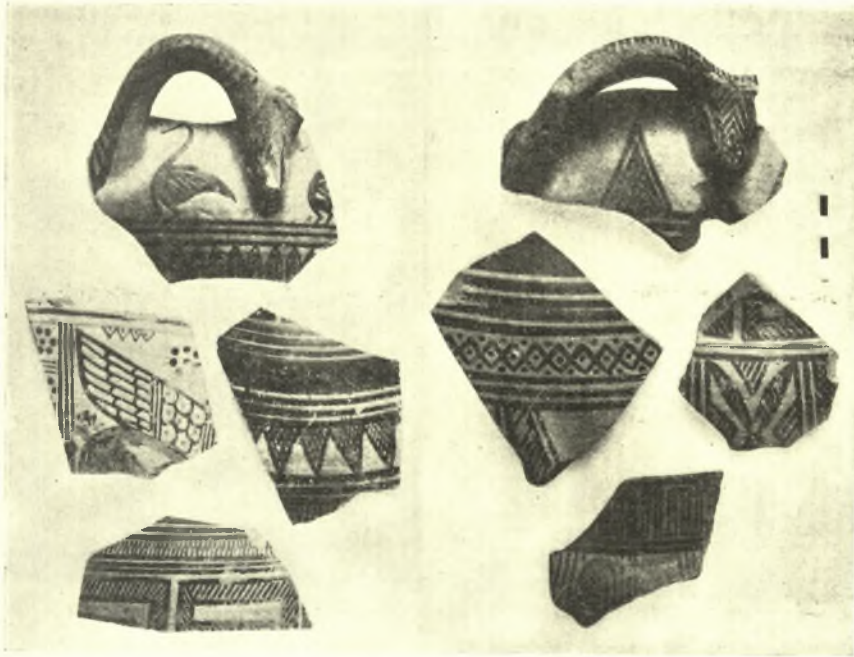

Εἰκ. 15. Ὅστεινα μικροτεχνήματα εὑρεθέντα εἰς τὴν τάφρον Α - Α₂.

ὑπάρχουν τεμάχια ἐνεπιγράφων λίθων, γλυπτῶν, κεράμων στέγης, εἰδωλῶν ὀστεινῶν καὶ πηλίνων καὶ ἄλλα ἐξ ἄλλης ὕλης (εἰκ. 14 καὶ 15).

Ἐκ τῆς βάθους τούτου 2.25 μ. ἕως 3.25, ἢ 3.90 μ. ἀλλαχοῦ, ὑπάρχει καθαρὸν χῶμα μὲ ὀλίγους ἀρκετὰ εὐμεγέθεις λίθους, ἐντὸς δὲ αὐτοῦ ἀφθονοῦν τῶν γεωμετρικῶν χρόνων τὰ ὄστρακα, (πρωτογεωμετρικὰ ἕως ὑστερογεωμετρικὰ) (εἰκ. 16) καὶ εἰδώλια, ὡς καὶ χάνδραι τῶν χρόνων τούτων.

Μετὰ τὸ στρώμα τοῦτο ἀκολουθεῖ ἐν μὲ χῶμα καθαροῦ μελανοῦ χρώ-

Εἰκ. 16. Γεωμετρικὰ ὄστρακα καὶ ἐν πρώιμον ἀρχαῖον ἐκ τῶν εὐρεθέντων εἰς τὰς ἀνοιχθείσας ἐπὶ τῶν δύο πλατειῶν τάφρων καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ λόφου Κουμουνοῦρου.

ματος, πάχους 0.15 ἕως 0.20 μ., ἄνευ οὐδενὸς ὀστράκου ἢ λειψάνου ἀρχαίου, καὶ μετὰ τοῦτο ὁ ἀνώμαλος βράχος τοῦ λόφου, ὁ ὁποῖος ἔχει, ὡς ἐλέχθη, ἐντόνους ὑψομετρικὰς διαφορὰς.

Εἰς τὴν τάφρον ταύτην Α-Α₂ καὶ εἰς βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς 1.90 ἕως 2 μ. ἀνεσκάφη τοῖχος, τοῦ ὁποῖου τὸ βορειοδυτικὸν ἄκρον ἤρηνθη, ἐνῶ τὸ νοτιοανατολικὸν ἔμεινε ὑπὸ τὸ ἄσκαπτον τμήμα τοῦ ἐδάφους.

Αἱ διαστάσεις αὐτοῦ εἶνε 7.50 μ. μήκος, ὅσον ἀνεσκάφη, 1.65 ὕψος, ὅσον σφίζεται, καὶ 0.90 ἕως 1 μέτρον πιθανὸν πλάτος.

Ὁ τοῖχος οὗτος ἀπέχει ἀπὸ τὴν ἔνωσιν τῶν τάφρων A_1 καὶ $A-A_2$ πρὸς δυσμὰς περὶ τὰ 5 μέτρα εἰκ. 9).

Εἶνε ἐκτισμένος μὲ μεγάλους καὶ μικροὺς λίθους (εἰκ. 17) συνδεομένους μὲ πηλόν, πού δὲ καὶ πού ὑπάρχουν καὶ τεμάχια ἕκ πάρου ἀκτίτου λίθου. Ἀκόμη μεταξὺ τούτων τῶν ὑλικῶν ὑπάρχει κατὰ χώραν ὀγκῶδες τμήμα φυσικοῦ βράχου, τὸ ὅποιον ἐχρησιμοποιήθη εἰς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ τοίχου.

Ὁ τοῖχος οὗτος εἶνε ἀναλημματικός, διότι ἔχει μίαν μόνον ὄψιν καὶ

Εἰκ. 17. Τμήμα τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου τοῦ εἰς τὴν τάφρον $A-A_2$ ἀποκαλυφθέντος.

ἀκόμη διότι κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν ἀνώμαλον ἐσωτερικὴν πλευράν του ἡ ἐπίχωσις ἐδείκνυε κατὰ ἓνα τρόπον—λίθοι μικροὶ καὶ μεγάλοι καὶ ἄφθονα χαλίκια—ὅτι ἐγένετο ἐπίτηδες μετὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ τοίχου, ὃ ὁποῖος ὑπεβάσταζεν αὐτήν.

Χρονολογικῶς δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ὀρισθῇ μετ' ἀκριβείας, διότι δὲν ἀνεσκάφη τελείως. Πάντως κεῖται ἐντὸς τοῦ στρώματος, τὸ ὅποιον εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο φθάνει μέχρι 3 ἢ καὶ 3.20 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς τάφρου καὶ περιέχει ὄστρακα καὶ παντὸς εἴδους λείψανα φθάνοντα ἀπὸ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων μέχρι καὶ τῶν πρωίμων ἀρχαϊκῶν. Ὁλόκληρον τὸ

ἀνασκαφὲν τμήμα τοῦ τοίχου πατεῖ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν του ὄψιν ἐπὶ τοῦ γεωμετρικοῦ στρώματος, ἐνῶ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν τὸ στρώμα τοῦτο εἶνε ὑψηλότερον τῆς κατωτάτης σειρᾶς τῶν λίθων τοῦ τοίχου. Τοῦτο ὅμως συμβαίνει, διότι τὸ βραχῶδες ὑπέδαφος εἶνε ἐπικλινές, τὴν κλίσιν δὲ αὐτὴν ἠκολούθει φυσικὰ καὶ τὸ γεωμετρικὸν στρώμα, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς οἰκοδομίας τοῦ τοίχου ἀπετέλει τὴν φυσικὴν σχεδὸν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους. Ἐπομένως ὁ τοίχος οὗτος πρέπει νὰ τεθῆ εἰς τὴν πρώιμον ἀρχαϊκὴν περίοδον, ἀφοῦ, ὡς ἐλέχθη, ἐδράζεται ἐπὶ τοῦ γεωμετρικοῦ στρώματος.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω περιγραφῆς τῶν στρωματογραφικῶν δεδομένων τῆς τάφρου Α-Α₂, τὰ ὁποῖα συμφωνοῦν σχεδὸν ἀπολύτως μὲ τὰ τῆς Α₁, συνάγομεν τὸ ἀσφαλὲς δίδαγμα, ὅτι εἰς τὴν πλατεῖαν ταύτην ὑπάρχουν ὅλα τὰ πολυτιμότερα καὶ παντὸς εἶδους ἀντικείμενα, γλυπτά, πήλινα, ὄστρεϊνα κλπ., τὰ ὁποῖα ἀπετέλουν τὸν κόσμον τοῦ σπουδαίου τούτου ὄχρου καὶ ἱεροῦ, ὡς θὰ δειχθῆ κατωτέρω, χώρου. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐξερευνηθῆ τελείως ὁλόκληρος ἡ πλατεῖα αὕτη, ἡ ὁποία ὄχι μόνον θὰ συμπληρῶσῃ τὰ ἤδη ἀφθονώτατα εὐρήματα—περὶ τὰ ἐξήκοντα ζεμπιλία ὄστράκων, πηλῶν εἰδωλίων, γλυπτῶν, ἐπιγραφῶν κλπ.—ἀλλὰ καὶ νέα θὰ προσφέρῃ.

Παρόμοια εὐρήματα, οὐχὶ ὅμως εἰς τοσαύτην πλησμονὴν, παρατηρήθησαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην, τὴν κληθεῖσαν πρώτην πλατεῖαν, ἀλλ' εἰς τὴν δευτέραν τὸ πλῆθος εἶνε μεγαλύτερον. Εἰς αὐτὴν δέ, τὴν δευτέραν, φαίνεται ὅτι παρεσύρθησαν ἀπὸ τῶν ὑψηλοτέρων μερῶν τοῦ λόφου, ἢ καὶ ἀπερρίφθησαν, ὡς εἰς ἀποθέτην, ὅλα τὰ παντὸς εἶδους ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἱεροῦ καὶ τὴν ἐν γένει διαρρῦθμισιν τοῦ χώρου ἀπετέλεσαν τὸ στρώμα τὸ ἀρχόμενον εἰς βάθος 0,50 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας καὶ φθάνον πού μὲν εἰς 2 μ., πού δὲ καὶ ὀλίγον βαθύτερον, ὅπως κατὰ τὴν ἔνωσιν τῶν τάφρων Α-Α₂ καὶ Α₁.

Τὸ αὐτὸ βεβαίως θὰ συνέβη καὶ εἰς τὸ γεωμετρικὸν στρώμα, τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει, ὅτι ἐπὶ τοῦ «ὄχθου» τούτου ὑπῆρχεν ἀξιόλογος γεωμετρικὸς συνοικισμὸς ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν πρωτογεωμετρικῶν καὶ φθάνων μέχρι καὶ τῶν ὑστέρων γεωμετρικῶν χρόνων.

Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ συνοικισμὸς οὗτος ἐξετείνετο καὶ εἰς τὴν παρακειμένην νησίδα Σταλίδαν, διότι δοκιμαστικὰ ἐκεῖ ἔργονα—ἐλάχισται δυστυχῶς—ἀπεκάλυψαν θεμέλια τινα, οἰκίσκων προφανῶς, παρ' αὐτὰ δὲ ὡς καὶ ἐντὸς αὐτῶν εὐρέθησαν τεμάχια ὀψιανῶν.

Δ) *Ἄλλαι τινὲς ἔργονα ἐντὸς τοῦ χώρου καὶ περὶ αὐτὸν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ἰδίαν καὶ βορειαν πλαγιὰν τοῦ λόφου.*

Παραλλήλως πρὸς τὴν Α₁ καὶ σχεδὸν παραλλήλως πρὸς τὴν Α-Α₂ ἠνοίχθησαν ὑπὸ τῶν οἰκοδομούντων τάφροι μικροῦ βάθους καὶ πλάτους, διὰ νὰ

κτισθῶν οἱ σημερινοὶ ἀναλημματικοὶ τοῖχοι τῆς πρώτης πλατείας. Καὶ εἰς αὐτὰς εὔρομεν διαφόρων χρόνων ὄστρακα καὶ ἄλλα λείψανα, εἰς δὲ τὴν τάφρον τὴν παράλληλον πρὸς τὴν Α₁ καὶ πλησίον τῆς μετὰ τῆς Α - Α₂ ἐνώσεώς της ἀνευρέθη, εἰς ἐλάχιστον βάθος, τὸ δημοσιευόμενον κατωτέρω γυναικεῖον ἄγαλμα.

Ἄλλαι τάφροι ἠνοίχθησαν ὑφ' ἡμῶν, μία ἐντὸς τοῦ σπηλαιώδους ἀνοίγματος τοῦ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ βράχου τῆς δευτέρας πλατείας. Αὕτη ἐκτὸς ὄστράκων καὶ ἄλλων τινῶν ἀντικειμένων τῶν ἀνωτέρω ἐποχῶν, κειμένων ὅμως ἀναμειγμένων, γεωμετρικῶν μετὰ κλασικῶν καὶ ρωμαϊκῶν, οὐδὲν ἄλλο ἀπεκάλυψε. Ἄλλη κατὰ τὴν νοτιὰν πλευρὰν τοῦ ἰδίου βράχου, εἰς τὸ βαθύτερον τμήμα τῆς πλατείας. Αὕτη ὅμως οὐδὲν ἀρχαῖον λείψανον ἐνεφάνισε.

Ἡ περὶ τὸν χώρον ἀφ' ἑτέρου σκαφή ἀπεκάλυψε δύο τμήματα τοίχων. Ὁ εἰς εὐρίσκεται, καὶ φαίνεται ἀκόμη καὶ σήμερον, παρὰ τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν καὶ παραλλήλως πρὸς αὐτὴν τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους τοῦ παρακτίου τείχους, ὁ δὲ ἄλλος κατὰ τὴν βάσιν τῆς βορείας πλαγιάς τοῦ λόφου, πρὸς τὸν λιμενίσκον.

Ὁ πρῶτος ἀρχεται εἰς ἀπόστασιν 18 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους, τὸ δὲ ὕψος του φθάνει εἰς τὸ ὕψος τῆς τετάρτης ἐκ τῶν ἀνω σειρᾶς τῶν λίθων ἐκεῖνου. Κεῖται εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τοῦ ἰδίου σκέλους 0.75 μ. καὶ ἔχει διαστάσεις, μῆκος μὲν 5.50 μ., ὕψος 1.10 καὶ πλάτος 0.70 ἕως 0.90. Εἶνε ἐκτισμένος διὰ μεγάλων, μελανοῦ χρώματος, λίθων μὲ παρεμβολὴν ἄλλων μικροτέρων εἰς τὰ σχηματιζόμενα κενά. Ἡ ἐκ τῆς τοιαύτης κατασκευῆς προσδιδομένη εἰς αὐτὸν ὄψις εἶνε ἐλαφρῶς πολυγωνικὴ.

Δυστυχῶς δὲν ἀπεκαλύφθη ἡ ἐσωτερικὴ ὄψις του, ἡ ὁποία, ἂν ὑπῆρχε, θὰ ἔφθανε ἴσως μέχρι τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους τοῦ παρακτίου τείχους, ὑπὸ τοῦ ὁποίου καὶ θὰ κατεστράφη.

Ὅπως φαίνεται ὁ τοῖχος οὗτος σήμερον, ὁμοιάζει μᾶλλον μὲ ἀνάλημα.

Ὁ δεύτερος τοῖχος ἀπεκαλύφθη κατὰ τὴν σκαφήν ὑπὸ τῶν οἰκοδομούντων διὰ τὴν κατασκευὴν ὑποστέγου πρὸς ἀσφάλισιν τῶν μικρῶν πλοίων τοῦ Ναυτικοῦ Ὀμίλου. Κεῖται εἰς ἀπόστασιν 60 περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς θαλάσσης καὶ εἰς τὴν βάσιν τοῦ λόφου. Ἐχει διαστάσεις μῆκος μὲν 8.40 μ., πλάτος 0.60 καὶ ὕψος 0.93, μὲ κατεύθυνσιν ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμᾶς, σφύζεται δὲ πιθανώτατα μέγα μέρος του ὑπὸ τὸ ἄσκαπτον τμήμα τῆς ἐπιχώσεως. Εἶνε ἐκτισμένος μὲ μελανὸν λίθον κατὰ τὸν πολυγωνικὸν τρόπον καὶ μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν. Διὰ τὸν τεχνικὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς του πρέπει νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὸ τέλος τοῦ 7^{ου} π.Χ. αἰ., ἐνῶ ὁ προηγούμενος πολὺ ἀργότερον.

Τέλος ὑπὸ τῶν οἰκοδομούντων ἐσκάφη ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἄκρας τοῦ ὑψηλοτέρου σημείου τοῦ λόφου μικρὸς λάκκος, διὰ νὰ στερεωθῇ ἐντὸς αὐτοῦ

ὑπερμεγέθους ἱστός. Ἐντὸς τοῦ λάκκου αὐτοῦ καὶ εἰς βάθος 0.60 μ. ἀνευρέθησαν πτερυγιόσχημα εἰδώλια τοῦ 7^{ου} π. Χ. αἰ. (εἰκ. 22).

Κινητὰ εὐρήματα.

Εἴπομεν καὶ ἀνωτέρω, ὅτι τὸ πλῆθος τῶν παντὸς εἶδους εὐρημάτων συναντᾶται κυρίως εἰς τὰς δύο πλατείας καὶ μάλιστα εἰς τὴν δευτέραν. Εἶνε δὲ ταῦτα ὄστρακα, εἰδώλια πῆλινα καὶ ὀστέινα, γλυπτὰ, ἐνεπίγραφα τεμάχια πηλοῦ ἢ μαρμάρου, χάλκινά τινα κ. ἄ.

Ὁ λόγος ἐνταῦθα θὰ περιορισθῇ εἰς σπουδαιότατά τινα εὐρήματα, ἴδια εἰς τὰ ἔχοντα τοπογραφικὴν σημασίαν διὰ τὸν ἔξεταζόμενον χῶρον, ἐν τῇ τελικῇ

Εἰκ. 18. Τεμάχιον ἀγγείου εὐρεθὲν ἐντὸς τοῦ εἰς τὴν πρώτην πλατείαν ἀνασκαφέντος κτηρίου (;)

δὲ δημοσιεύσει θὰ γίνῃ ἡ λεπτομερὴς περιγραφή πάντων τῶν ὑπολοίπων.

Τὰ ἔχοντα σημασίαν διὰ τὴν τοπογραφίαν τοῦ μέρους εἶνε τὰ ἑξῆς: 1) Τεμάχιον μελαμβαφοῦς ἀμφορέως (;) (εἰκ. 18) διαστάσεων 0.155×0.025 μ., τὸ ὁποῖον ἐσώθη εἰς δύο μέρη, ἤδη συγκολληθέντα, φαίνεται δὲ ὅτι εἶνε τμῆμα τοῦ λαιμοῦ τοῦ ἀμφορέως. Τοῦτο φέρει κεχαραγμένην τὴν ἐπιγραφὴν ν : Ἀρτέμιδος, ἣτις δύναται νὰ συμπληρωθῇ εἰς: [ιερό]ν; Ἀρτέμιδος. Ἐκ τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς συνάγεται, ὅτι τὸ τεμάχιον τοῦτο ἀνῆκεν εἰς ἀγγεῖον τοῦ 5^{ου} π. Χ. αἰ. Εὐρέθη εἰς τὸ ἐπὶ τῆς πρώτης πλατείας ἀποκαλυφθὲν ὀρθογώνιον κτήριον καὶ εἰς βάθος 0.60 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἄλλοτε σωζομένης ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους.

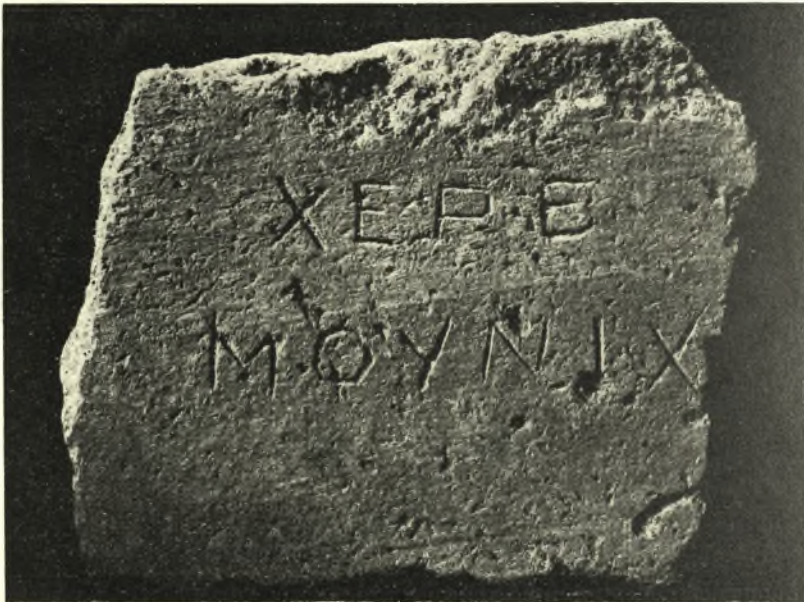
2) Τεμάχιον κεραμίδος (;) ἐκ πηλοῦ χονδροῦ μετ' ἀφθόνων λιθαρίων (εἰκ. 19) εὐρεθὲν εἰς τὴν τάφρον A-A₂ καὶ εἰς βάθος 1.30 μ. ἀπὸ τῆς

ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Εἶνε διαστάσεων $0.10 \times 0.08 \times 0.01$ μ. καὶ φέρει τὴν ἐπιγραφὴν

ΧΕΡΕ
ΜΟΥΝΙΧ.....

ἢ ὁποῖα δύναται νὰ συμπληρωθῇ εἰς: Χαῖρε Μουνιχί[α Ἄρτεμι] ἢ καὶ εἰς: Χαῖρε Μούνιχ[ε]. Ἡ δευτέρα αὕτη συμπλήρωσις καθιστᾷ πιθανὴν τὴν ἐπὶ τοῦ λόφου ὑπαρξίν βωμοῦ ἢ τεμένους ἀφιερωμένου εἰς τὸν μυθικὸν ἥρωα Μούνιχον. (βλ. Pauly - Wissowa, R.E. τόμ. XVI, σελ. 569). Τὸ τεμάχιον

Εἰκ. 19. Τὸ εἰς τὴν τάφρον Α - Α, εὑρεθὲν τεμάχιον κεράμου.

τοῦτο ἀνήκει εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους τοὺς κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Χριστοῦ (;), ὡς φανερώνει καὶ ἡ ἐσφαλμένη γραφὴ τοῦ Χαῖρε.

3) Τεμάχιον μικροῦ βάρθρου ἐκ μαρμάρου ὑμηττίου σῶζον τὰ γράμματα:

ϜΙΙΔΙ

τὰ ὁποῖα συμπληροῦνται εἰς [Ἄρτέ]μιδι.

Διαστάσεις 0.06×0.045 μ. Πιθανῶς τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰ.

4) Ὅλίγα τινὰ τεμάχια μαρμαρίνων ποδῶν ζῶων, πιθανώτατα σχετιζομένων μὲ τὴν λατρευομένην θεότητα.

Ἐπιγραφαί.

Ἐνταῦθα δημοσιεύονται τινες ἐκ τῶν ἀνευρεθεισῶν ἐπιγραφῶν. Ἡ ἀμέσως κατωτέρω ἀνευρέθη εἰς τὴν τάφρον Α - Α₂, ἐνῶ αἱ ἄλλαι ἐντὸς τοῦ ἀνασκαφέντος ἐπὶ τῆς πρώτης πλατείας κτηρίου (;).

Λίθος ὑμήτιος ἀποκεκρουμένος πανταχόθεν, σφῆζων ὀκτὼ σειρὰς γραμμάτων. Διαστάσεις 0.17 μ. ἕως 0.19×0.13×0.065.

L ANTI
 Ξ Τ] Ε Φ Α Ν Ω Ι
 Ε Ν Ο Γ Λ Ο Ι
 Ι Μ ὸ Σ Τ Ρ Α
 \ Υ Ξ Ἀ Ν Δ Ρ Ι
 Ε Ο Φ
 Ι
 Γ

Χρονολογικῶς δύναται νὰ τεθῆ ἡ ἐπιγραφή αὕτη εἰς τὸν 4ον αἰ. π. Χ. Τεμάχιον μαρμάρου ὑμηττίου σφῆζον τὰ ἐξῆς γράμματα :

Ε ἰ^Α
 ᾱ

Διαστάσεις 0.075×0.04×0.03 μ.

Τεμάχιον μαρμάρου ὑμηττίου σφῆζον δύο σειρὰς γραμμάτων. Διαστάσεις 0.125×0.03×0.10 μ.

Ξ ΕΥΦΙΛΗΤΟΣ Μ
 Ξ Ἀ Ε Ω Ν

Ἀνήκει πιθανῶς εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα.

Τεμάχιον μαρμάρου ὑμηττίου σφῆζον μίαν σειρὰν γραμμάτων ἀμυδροτάτα διακρινομένων, διότι ἡ ἐπιφάνεια, ἐφ' ἧς εἶνε κεχαραγμένα εἶνε λίαν ἐφθαρμένη. Διαστάσεις 0.125×0.11×0.10 μ.

. . . Λ Υ Γ ᾱ . . . . .

Τεμάχιον ἐκ λίθου ὑμηττίου ἐνεπίγραφον. Σφῆζει δύο σειρὰς γραμμάτων. Διαστάσεις: 0.10×0.11×0.035 ἕως 0.04 μ.

. . . . Ο Υ Ξ Κ Τ Η . . . . .
 Ε Υ Θ Υ] Κ Ρ Α Τ Ο Υ Ε Υ Θ Υ [Κ Ρ Α Τ Ο Υ]

Καὶ τὸ τεμάχιον τοῦτο ἀνήκει πιθανῶς εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰ.

Μικρότατον τεμάχιον λευκοῦ μαρμάρου, πιθανῶς πεντηλῆσιου, σφῆζον ἀμυδρῶς ἴχνη γραμμάτων. Διαστάσεις: 0.085×0.045 μ.

. . . . . Ι Ι Ὅ . . . . .
 . . . . . Ο Ν . . . . .

Τεμάχιον ὑμηττίου (:) μαρμάρου ἐνεπίγραφον, προερχόμενον πιθανῶς ἐκ βάθρου τινός. Σφίξει τέσσαρας στίχους. Διαστάσεις: $0.26 \times 0.105 \times 0.22$ μ. Διαστάσεις γραμμάτων 0.01 μ.

. . . . . Ν Ι Ξ
 . . . . . Ὑ Π Α Ι Α Ν Ι Ε Υ Ξ Ἰ
 . . . . . Ι Α Ι Ξ Τ Ε Φ Α Ν Ω [Θ] Ε [Ν] Τ Ε [Ξ]
 Π Α Γ] Ο [Υ] Κ Α Ι Τ Η Ξ Β Ο Υ Λ Η Σ

Ἄνήκει καὶ αὐτὴ πιθανῶς εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰ.

Τεμάχιον ἐκ λευκοῦ πεντελησίου (:) μαρμάρου ἐνεπίγραφον, σφῆζον ἀνὰ ἔν, βαθέως κεχαραγμένον, γράμμα εἰς τρεῖς σειράς. Διαστάσεις: $0.095 \times 0.04 \times 0.035$ μ. Διαστάσεις γραμμάτων ὕψος 0.015 ἕως 0.02 μ.

Ν /
 Ο
 Ε

Γλυπτά.

Ἐκ τῶν σπουδαιότερων γλυπτῶν εἶνε ὁ κατωτέρω περιγραφόμενος κορμὸς γυναικείου ἀγάλματος (εἰκ. 20). Οὗτος ἀνευρέθη εἰς βάθος ἑνὸς περίπου μέτρου ἐντὸς τῆς παραλλήλως πρὸς τὴν Α₁ ὑπὸ τῶν οἰκοδομούντων ἀνοιχθεῖσης τάφρου.

Ὁ κορμὸς οὗτος, ἐκ μαρμάρου, ἀρκετὰ κατεστραμμένος, ὕψους 0.95 μ., σφίζεται ἀπὸ τοῦ στήθους μέχρι καὶ τῶν γονάτων. Εἶνε ἐνδεδυμένος διὰ χιτῶνος καὶ ἱματίου, τὰ ἐνδύματα ὅμως ἀφήνουν γυμνὸν τὸ δεξιὸν τμήμα τοῦ στήθους, μετὰ τοῦ μαστοῦ, καὶ δλόκληρον τὴν κατὰ τὸ ἥμισυ μόνον σφρομένην νῦν—μέχρι τοῦ ἀγκῶνος—δεξιὰν χεῖρα. Ἐπὶ τοῦ στήθους διακρίνονται οἱ πλόκαμοι τῆς κόμης. Τὸ ἱμάτιον φέρει ἔμπρὸς εἰς τὸ στήθος καὶ κάτωθεν τῆς ὀσφύος τὰς χαρακτηριστικὰς πτυχάς, τὰς ὁποίας συναντῶμεν εἰς ἔργα τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης. Ἐννοεῖται ὅτι ἐνταῦθα αὐταὶ εἶνε ἀπλῶς μίμησις τῆς τέχνης ἐκείνης, εἶνε δηλαδὴ ἡ προσπάθεια τῶν τεχνιτῶν νὰ μιμηθοῦν ἀρχαϊκοὺς τεχνίτας. Ἐπομένως ὁ ἡμέτερος γυναικεῖος κορμὸς ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχαϊστικὴν λεγομένην περίοδον τῆς τέχνης.

Ἡ κεφαλὴ τοῦ ἀγάλματος μετὰ τοῦ λαιμοῦ, ὡς εἶνε φανερὸν ἐκ τῆς μεταξὺ τῶν δύο ὤμων κοιλότητος, ἦτο ἔνθετος, ὁμοίως δὲ ἔνθετος φαίνεται ὅτι ἦτο, ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος καὶ κάτω ἢ δεξιὰ χεῖρ, ἢ ὁποία θὰ προεβάλλετο ἴσως πρὸς τὰ ἔμπρὸς κρατοῦσα φιάλην (:). Ἡ ἀριστερὰ ἀντιθέτως εἶνε προσκεκολλημένη εἰς

τὸ ἰσχίον καὶ ἐκράτει, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ σφριζομένου τμήματος, — διότι καὶ αὕτη δὲν σφίζεται καλῶς — δᾶδα (;) ἢ ἄλλο τι. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν τὸ

Εἰκ. 20. Ἀρχαῖστικός κορμός Ἀρτέμιδος.

ἄγαλμα θὰ παρίστανε τὴν Ἄρτεμιν φωσφόρον. (Pauly - Wissowa, R. E. τομ. II, σελ. 1419, Κλήμεντα Ἀλεξανδρέα ἐν Στρωματεῦσι I. 163)¹.

Ἐπίσης μικρὰ κεφαλή ἐκ μαρμάρου (βλ. εἰκ. 21) σφριζομένη μετὰ μέρους τοῦ λαιμοῦ. Ἔχει φθοράς τινάς εἰς τὸ πρόσωπον καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν σιαγόνα. Εἰς τὸ

¹ Γνωρίζομεν ὅτι ξόανον τῆς Ἀρτέμιδος τῆς Μουνηχίας ὑπῆρχεν εἰς Σικυῶνα (βλ. Pauly-Wissowa. R. E. τομ. XVI, σελ. 568 ἐν λέξει Μουνηχία).

πρόσωπον, παρά τὴν φθοράν του, εἶνε ἐμφανῆ τὰ λεπτὰ χαρακτηριστικά, ἐπὶ τῶν ὁποίων εἶνε ἀποτυπωμένη ἑλαφρὰ μελαγχολία. Ἡ κόμη εἶνε πλουσία ἀλλ' ἀδρῶς δεδουλευμένη, ἔχει δὲ δεθῆ ὑψηλά, ἐπὶ τῆς κορυφῆς σχεδὸν τῆς

Εἰκ. 21. Μικρὰ κεφαλὴ εὐρεθεῖσα παρά τὸν νότιον ἀναλημματικὸν τοῖχον τοῦ περὶ τὸν στρογγύλον πύργον συγκροτήματος.

κεφαλῆς, εἰς κόρυμβον. Ἡ τέχνη τῆς κεφαλῆς εἶνε ἀρκετὰ ἐπιμελεημένη, πιθανῶς δὲ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. Εἶνε κεφαλὴ Ἀρτέμιδος;

Ἄλλα ἀκόμη ἀντικείμενα μικροτεχνίας, ὡς σκαραβαῖοι καὶ σφραγίδες, — ἐκ τῶν ὁποίων μία σπουδαιότης, μὲ παράστασιν τράγου καὶ χηνός — ἀφθονοῦν.

Συμπεράσματα.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων προκύπτουν δύο τινά: πρῶτον ὅτι ὁ λόφος Κουμουνοῦρου ἦτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα σημαντικὴ ὠχρωμένη θέσις

καὶ δεύτερον ὅτι ἐπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ λόφου ὑπῆρχον ἱερὰ τῆς Μουνιχίας καὶ Φωσφόρου Ἀρτέμιδος, καθὼς καὶ βωμὸς ἢ τέμενος τοῦ ἥρωος Μουνίχου.

Ὅτι ὁ χῶρος οὗτος ἦτο ὠχυρωμένος, ἀποδεικνύουν τὰ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ νέου οἰκοδομήματος ἀνευρεθέντα ὄχυρωματικὰ ἔργα (στρογγύλος πύργος κ.λ.π.) καὶ ἡ ἐν γένει περιτείχισις τοῦ μέρους, ἐκτὸς δὲ τούτων καὶ αἱ πληροφορίαι, τὰς ὁποίας μᾶς δίδουν—καὶ εἶνε ἀρκεταί—οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς.

Αἱ πληροφορίαι αὗται ἀναφέρονται γενικῶς εἰς τὴν Μουνιχίαν, ἡ ὁποία πρέπει ἤδη μετὰ τὰ ἀποκαλυφθέντα ἐπὶ τοῦ λόφου Κουμουन्दούρου λείψανα, νὰ ἐντοπισθῇ εἰς αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν χῶρον, ἐφ' ὅσον αὕτη νοεῖται ὡς φρούριον¹, νὰ ἐπεκταθῇ δὲ καὶ εἰς τὸν λόφον τοῦ Προφήτου Ἡλία, ἐφ' ὅσον νοεῖται ὡς περιοχὴ. Βεβαίως εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ ὑπῆρχε καὶ ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτάτου σημείου τοῦ λόφου τοῦ Προφήτου Ἡλία φρουριακόν τι κατασκευάσμα—τοιούτῳν τι δυστυχῶς δὲν ἀπεκαλύφθη ἐκεῖ μέχρι σήμερον—ἀλλὰ κυρίως τὸ φρούριον τῆς Μουνιχίας θὰ ἦτο ἐπὶ τοῦ λόφου Κουμουन्दούρου, διότι ἐντεῦθεν ἠδύναντο οἱ μαχόμενοι νὰ ὑπερασπίσων ἑαυτοὺς ἀποτελεσματικῶς ἐναντίον πάσης προσβολῆς καὶ ἀπὸ θαλάσσης καὶ ἀπὸ ξηρᾶς. Τὸ φρούριον τοῦτο, ἐννοεῖται, θὰ ὑπερήσπιζε καὶ τὸν δμώνυμον λιμενίσκον, τοῦ ὁποίου πιθανῶς καὶ ἡ πρὸς βορρᾶν, κατέναντι τοῦ χώρου τούτου, ὑψηλὴ καὶ ἐξέχουσα ἀκτὴ θὰ εἶχε καὶ αὕτη ὄχυρωμά τι.

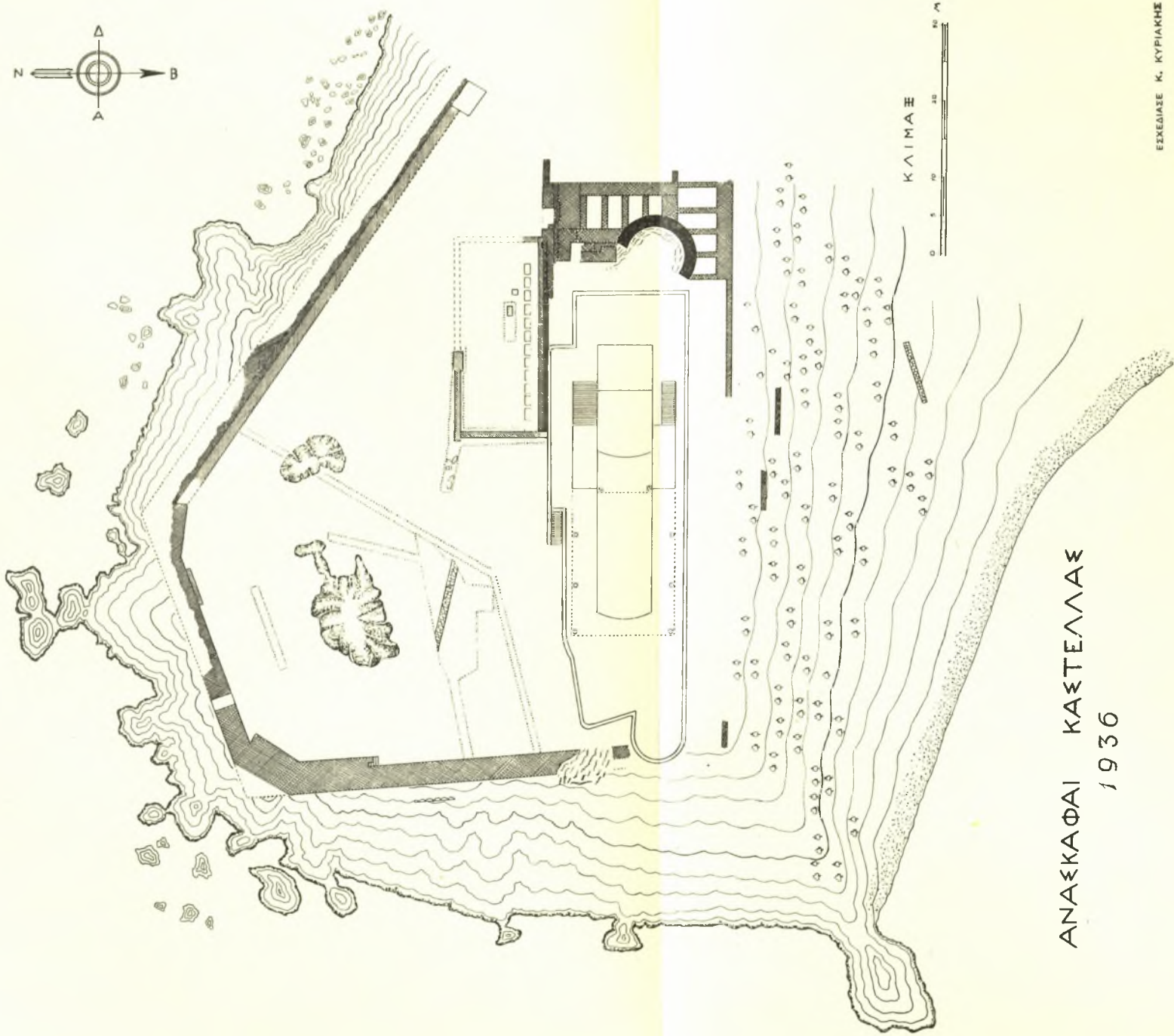
Τὸ ὅτι τέλος ὁ λόφος τοῦ Κουμουन्दούρου μετὰ τοῦ παρακειμένου λιμενίσκου καὶ τοῦ λόφου τοῦ Προφήτου Ἡλία ἐλέγετο ἀνέκαθεν Μουνιχία δὲν συζητεῖται ἤδη ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῶσων λειψάνων (βλ. I. Δραγάτση Α Ε. 1910 σελ. 91-102) καὶ ἰδίᾳ τοῦ ὄρου τοῦ κατὰ τὴν Γούβα ἢ Μάνδρα τοῦ Βάβουλα «Ἄχρι τῆσδε τῆς ὁδοῦ τῆδε ἡ Μονιχίας ἐστὶ νέμησις» (I. G. I² 894). Ἐκτὸς δὲ τούτων καὶ ἐκ τῶν σαφῶν πληροφοριῶν πλείστων ἀρχαίων συγγραφέων² ἦτο ἤδη σχεδὸν βεβαία ἡ τοποθέτησις τῆς Μουνιχίας, παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ μακαρίτου Ἡλία Ἀγγελοπούλου (βλ. «Περὶ Πειραιῶς καὶ τῶν λιμένων αὐτοῦ», ἰδίᾳ εἰς τὰς σελίδας 125 - 130

¹ Τοῦτο διαφαίνεται πως καὶ ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους (Ἀθηναίων Πολιτεία XLII. 3.) λέγοντος διὰ τοὺς ἐφήβους «... πρῶτον μὲν τὰ ἱερὰ περιήλθον, εἰτ' εἰς Πειραιεῖα πορεύονται καὶ φρουροῦσιν οἱ μὲν τὴν Μουνιχίαν, οἱ δὲ τὴν Ἀκτὴν.» Βλ. ἀκόμη Ἀριστοτέλους ἔνθ. ἀνωτ. XIX καὶ XXXVIII, Θουκυδ. VIII. 92. 5. καὶ 93, ἰδίᾳ Ξενοφ. Ἑλληνικά II. 4. 11., Δείναρχον κατὰ Φιλοκλέους 1 κέξῃς, Διόδωρον XIV. 33. καὶ XX. 45., Στράβωνα IX. 395., Πλούταρχον εἰς Ἐρωτικῶν IX., Πausanίαν I. 25. 5, Κλήμεντα Ἀλεξανδρεῖα ἐν Στρωματεῦσι I. 163 κλπ.

² Πολλὰς πληροφορίας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων περὶ Πειραιῶς ἔχει συγκεντρώσει ὁ Ἡλίας Ἀγγελοπούλου εἰς τὸ ἀναφερθὲν βιβλίον του ἐν σελ. 1-24, διὰ δὲ τὴν Μουνιχίαν ἐν σελ. 15-19.

Εἰκ. 22. Τεμάχια περγυροσγήμων ειδωλίων τῆς πρωιμοτάτης ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, ἐκ τῶν εὑρεθέντων ἐντός τῶν δυο τάφρων καὶ τοῦ λάκκου τοῦ ἀνοιχθέντος ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου σημείου τοῦ λόφου διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ ἱστοῦ.

ΑΝΑΞΚΑΦΑΙ ΚΑΣΤΕΛΛΑΣ
1936

ΕΣΧΕΔΙΑΣΕ Κ. ΚΥΡΙΑΚΗΣ

καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ βιβλίου του), ὁ ὁποῖος ἐθεώρει Μουνιχίαν τὴν νῦν Πειραιϊκὴν καλουμένην χερσόνησον, ὡς λιμένα δὲ τῆς Μουνιχίας τὸ Πασᾶ-Λιμάνι (Ζέαν).

Αἱ ἀνασκαφαὶ ἡμῶν ἐπικυρώνουν κατὰ τρόπον ἐντελῶς ἀναμφισβήτητον ὅ,τι μέχρι τοῦδε εἶχε γίνεαι ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων παραδεκτόν, ὅσον ἀφορᾷ τὴν τοπογραφικὴν τοποθέτησιν τῆς Μουνιχίας, προσέτι δέ, ὡς εἵπομεν καὶ ἀνωτέρω, ὀρίζουν ποῦ περίπου εὐρίσκοντο τῆς Ἀρτέμιδος τῆς Μουνιχίας τὸ ἱερόν¹, ὁ βωμὸς ἢ ναὸς τῆς Φωσφόρου καὶ ὁ βωμὸς ἢ τὸ τέμενος τοῦ ἥρωος Μουνίχου. Οὕτω ὀριστικῶς πλέον λύεται τὸ ζήτημα τοῦ φρουρίου τῆς Μουνιχίας, τῆς περιοχῆς ἢ ὁποῖα ἐκαλεῖτο Μουνιχία καὶ τῶν ἱερῶν τῆς Ἀρτέμιδος² καὶ τοῦ Μουνίχου³.

Τὰ τελευταῖα ταῦτα, ὡς συνάγεται ἀπὸ τὰ ἐπιγραφικὰ κυρίως εὐρήματα, περὶ τῶν ὁποίων ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος, θὰ ἔκειντο ἐντὸς τοῦ χώρου Κουμουνοῦρου. Ποῦ ὅμως ἀκριβῶς δὲν δυνάμεθα ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ εἴπωμεν. Ἴσως νεώτεροι ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι λύσουν καὶ τὸ πρόβλημα τοῦτο. Τὸ μόνον τὸ ὁποῖον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ἀπὸ τοῦδε εἶνε, ὅτι τὸ ἱερόν τῆς Ἀρτέμιδος θὰ ἦτο ἰδρυμένον ἤδη ἀπὸ τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. καὶ θὰ ὑπῆρχε μέχρι καὶ τῶν τελευταίων ρωμαϊκῶν χρόνων, ὡς δεικνύουν τ' ἀνευρεθέντα πῆλινα πετυγιόσχημα εἰδώλια (εἰκ. 22) τῆς πρωίμου ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς καὶ τὰ παντὸς εἶδους ἄλλα λείψανα, εἰδώλια, ὄστρακα ἐνεπίγραφα, ἐπιγραφαὶ ἐπὶ λίθων κλπ. ὄλων τῶν ἄλλων ἐποχῶν μέχρι καὶ τῆς ῥωμαϊκῆς.

Δὲν ἀποκλείεται ὅμως ἡ ὑπαρξίς τοῦ ἱεροῦ καὶ κατὰ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους, καθ' ἣν δηλ. ἐποχὴν ὀλόκληρος ὁ χώρος Κουμουνοῦρου μετὰ τῆς παρακειμένης μικρᾶς νήσου Σταλίδας, κατεῖχετο, ὡς φανεράναι ἢ πληθῆς τῶν γεωμετρικῶν ὄστράκων, ἀπὸ ἕνα σημαντικὸν συνοικισμὸν. Ἦτο δὲ ἤδη γνωστὴ καὶ εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος.

I. ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ

¹ Διὰ τὰ ἱερά τῆς Ἀρτέμιδος κλπ. βλ. πάλιν εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἀγγελοπούλου καὶ εἰς τὰς ἀνωτέρω περὶ Μουνιχίας παραπομπάς, καθὼς καὶ τὸ ἀνωτέρω ἀναφερθὲν ἄρθρον ἐν Pauly-Wissowa R. E.

² Κατὰ τὰς μέχρι τοῦδε ἐρέυνας τὸ ἱερόν τῆς Ἀρτέμιδος ἐτοποθετεῖτο ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτάτου σημείου τοῦ λόφου τοῦ Προφήτου Ἥλια (βλ. Judeich ἐνθ. ἀνωτ. 452), ὁ δὲ βωμὸς ἢ ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος Φωσφόρου ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ ἀνωτέρω ἱεροῦ. (βλ. πάλιν Judeich ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 452 καὶ Pauly-Wissowa R. E. τομ. XVI, σελ. 567 ἐν λέξει Μουνιχία).

³ Τοῦ Μουνίχου ἡ λατρεία εἶνε γνωστὴ καὶ ἐξ ἐπιγραφῆς: «... Ἐπιχάρμου ἀνέθηκεν Μουνίχαι...» (βλ. C. I. A. II, 1541, β καὶ Pauly-Wissowa R. E. τομ. XVI, σελ. 569).

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΚΡΗΤΗ.

α'. ΑΜΝΙΣΟΣ

Ἡ ἀνασκαφή τῆς παρούσης περιόδου διήρκεσε τρεῖς περίπου ἑβδομάδας. Τὸ μέγα βᾶθος, εἰς τὸ ὅποιον αἱ ἔρευναι προχωροῦν καὶ οἱ περιορισμένοι πόροι, οἷτινες διατίθενται, δὲν κατέστησαν δυνατὴν οὔτε κατὰ τὸ παρὸν ἔτος τὴν ἀπόδοσιν σαφοῦς εἰκόνας περὶ τῶν διαδεχομένων ἀλλήλας ἐποχῶν καὶ περὶ τῶν οἰκοδομῶν, αἷτινες ὑπέρκεινται ἀλλήλων. Ὅπως δῆποτε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ἐν μορφῇ προκαταρκτικῆ πάντοτε, τὰ ἀκόλουθα:

Τὸ μέγα μινωικὸν οἰκοδόμημα, τὸ ὅποιον εὐρίσκεται εἰς τὰ βαθύτατα στρώματα, ἐχρησιμοποιήθη ἐν μέρει κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἱεροῦ. Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφὴν ἐγένοντο φανερά τὰ ἀκόλουθα: Εἰς ὄρθαιος τοῖχος κατὰ τὸ νότιον μέρος τοῦ ἀνεσκαμμένου χώρου, ἐκτισμένος διὰ ξηστῶν πῶρων λίθων ἐπιμελέστατα καὶ ἄνευ συνδετικοῦ, ὦν προφανῶς ἑλληνικῆς ἐποχῆς, ἐθεμελιώθη ἐπὶ τοῦ μινωικοῦ οἰκοδομήματος, τῆς γραμμῆς τοῦ ὁποίου ἀποκλίνει ἐλαφρῶς. Εἰς ἄλλος τοῖχος ἐκτισμένος ἀκριβῶς πρὸ τῆς προσόψεως τοῦ μινωικοῦ τοιούτου καὶ ἐφωδιασμένος διὰ πλατείας κλίμακος μὲ ἐπτὰ βαθμίδας εἶναι ἑλληνικῆς ἐπίσης ἐποχῆς, ἴσως ἀρχαϊκῆς. Ὁ τοῖχος οὗτος πέρυσιν εἶχεν ἐκληφθῆ ὡς συνέχεια τοῦ μινωικοῦ τοιούτου, πλάνη εὐκόλως ἐξηγουμένη, ἀφοῦ καὶ οἱ λίθοι του ἀκόμη εἶχον ληφθῆ ἐκ τῆς μινωικῆς οἰκοδομῆς. (Εἰς ἕξ αὐτῶν φέρει οἰκοδομικὸν σημεῖον τῆς τριαίνης). (Πρβλ. τὰς εἰκ. 1 - 2).

Πρὸ τοῦ τοίχου τούτου ἐκτείνεται τὸ μελανὸν στρώμα τὸ πλήρες κεκαμμένων ὀσπῶν, τέφρας καὶ ἀφιερωμάτων, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγένετο λόγος ἐπανειλημμένως εἰς τὰς προηγουμένας ἐκθέσεις. Ὅπως ἔχει νῦν ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, κλίνω νὰ πιστεύσω ὅτι τὸ μέγα τοῦτο στρώμα ἀνῆκεν εἰς ἓν ὑπαίθριον ἱερόν. Τὸ πρᾶγμα θὰ ἦτο ἐνδιαφέρον, διότι θὰ ἀπεδείκνυεν ἔτι μᾶλλον ἀδιάσπαστον τὴν μινωικὴν παράδοσιν¹. Ἐπὶ τοῦ στρώματος τούτου ἐπικάθηται ἕτερον καθαρᾶς ἄμμου, πάχους 50-60 ἑκατοστῶν, τὸ ὅποιον σημαίνει ὅτι τὸ ἱερὸν εἶχεν ἐπὶ τινὰ καιρὸν ἐγκαταλειφθῆ, τοῦλάχιστον εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο. Ἀκολουθεῖ εἶτα τὸ τελευταῖον στρώμα, τὸ ρωμαϊκόν, τὸ ὅποιον φθάνει σχεδὸν μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. (Ὅρα εἰκ. 2).

Τὸ τελευταῖον τοῦτο στρώμα φέρει τοίχους, τῶν ὁποίων τὰ θεμέλια πατοῦν ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς ἀνωτάτης ἐπιφανείας τῆς ἄμμου (εἰκ. 1). Τοῦτο

¹ Πρβ. ὅμοιον ὑπαίθριον ἱερόν ἐν τῇ μνημειώδει ἀγορᾷ τῆς Λατοῦς, Demargne BCH 27, 1903, 210 κέξ.

σημαίνει, ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τὸ ἱερὸν δὲν ἦτο πλέον ὑπαίθριον, πρὸς τοῦτο δὲ συμφωνοῦν τὰ ἄφθονα τεμάχια κεράμων καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν. Σαφῆ ὁμως ἰδέαν τῶν οἰκοδομημάτων τούτων δὲν θὰ ἔχωμεν πρὶν προχωρήσῃ ἔτι ἡ ἀνασκαφή.

Τὰ εὐρήματα ἐκ τῶν διαφόρων στρωμάτων ὑπῆρξαν κατὰ τὴν παρούσαν περίοδον ἄφθονα καὶ πολὺν διδακτικά. Εἰς ὅσα σημεῖα τῆς ἀνασκαφῆς ἐξηγητλήθη τὸ μελανὸν στρώμα, ἢ ἐπίχρωςις, ἥτις ἀναλαμβάνει τὴν χροιάν τοῦ κανονικοῦ χρώματος, περιεῖχε μόνον μινωικὰ ὄστρακα τῆς ὑστάτης περιόδου, καθὼς καὶ ὑπομυκηναϊκά.

Τὸ ἐπικαθήμενον μελανὸν στρώμα εἶναι προφανές πλέον, ὅτι ἀνήκει εἰς γεωμετρικούς καὶ ἀρχαίους χρόνους. Τὸ ἐφέτος ἀνασκαφὴν τμημάτων τοῦ παρουσίασε τὰ ἀκόλουθα εὐρήματα: Εἰς τὰ βαθύτατα σημεῖα τοῦ ἀνευρέθησαν ἄφθονα γεωμετρικὰ ὄστρακα ἀναμειξ μετὰ ὑστερομυκηναϊκῶν ὀλίγων. Ἐπίσης ἐν εἰδώλιον μινωικῆς παραδόσεως μετὰ τὰς χεῖρας ὑψωμένας καὶ ἐν πτηνόν, ἀμφοτέρα πηλίνα, φέροντα δὲ ὅπας εἰς τὰς βάσεις των ἵνα ἴστανται ὄρθια ἐπὶ λεπτοῦ σύρματος. Πιστεύω ὅτι ἀμφοτέρα ἀνάγονται εἰς πρωτογεωμετρικούς χρόνους. Ὡς δὲ μᾶς διδάσκει εὐρημά τι ἐκ τῶν ἐφετινῶν ἀνασκαφῶν τοῦ κ. Payne εἰς τὴν νεκρόπολιν τῆς Φορτέτσας ἐν Κνωσῶ, ἴσως ἐπρόκειτο περὶ ἱεροῦ δένδρου ἐπὶ τοῦ ὁποίου κάθηνται ἱερὰ πτηνά, προφανῶς δὲ καὶ αὐτὴ ἡ θεότης. Τὴν ἰδέαν ἐνισχύουν αἱ παραστάσεις νομισμάτων τῆς Γόρτυνος, ὅπου θεὰ φαίνεται καθημένη ἐπὶ δένδρου, ἔτι δὲ ἡ λατρεία τῆς Ἑλένης ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Δενδρίτις¹.

Τὰ ὑπόλοιπα τμήματα τοῦ μελανοῦ στρώματος ἔβριθον τῶν γνωρίμων

Εἰκ. 1. Ἀμνισός. Ὁψις τῆς ἀνασκαφῆς ἀπὸ βορρᾶ.

¹ Ὅρα Σβορώνου Numismatique de la Crète πιν. 13 ἔξ. σ. 161 ἔξ. Περὶ τῆς λατρείας Ἑλένης Δενδρίτιδος ὄρα Nilsson Minoan-mycaean religion, 456 ἔξ., ἃν καὶ ὁ σοφὸς Σουηδὸς συνδέει τὸ ἐπάνωμιον πρὸς δοξασίας περὶ ἀπαγομένης θεότητος (τῆς Ἀριάδνης).

ἤδη εὐρημάτων. Σημειοῦμεν ἰδιαιτέρως: Διάφορα τεμάχια χαλκῶν σκευῶν, ἐξ ὧν ἐν ἀναμφισβητήτως ἀνήκει εἰς τρίποδα γνωστοῦ ἤδη ἀρχαϊκωτάτου σχήματος ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Βροκάστρου καὶ ἀλλαχόθεν¹. Ἔτερα τεμάχια ἀνήκουν πιθανώτατα εἰς ἄρματα, τοιαῦτα δ' ὑπῆρχον καὶ πῆλινα, διότι εὐρέθησαν δύο τροχοὶ καὶ ἄλλα συντρίμματα ἐξ αὐτῶν. Τεμάχια πρωτογεωμετρικῶν, γεωμετρικῶν καὶ ἀνατολιζόντων ἀγγείων. Ἀντικείμενα ἐξ αἰγυπτιακῆς φαγεντιανῆς, ὧν μετὰ εἰς Βησαῖ, τὸ ἥμισυ μεγάλου ἰχθύος, πίθηκοι, ἀκέφαλον

Εἰκ. 2. Ἀμνισός. Ὅπισ τῶν ἐπαλλήλων στρωμάτων. Ἀριστερὰ ὄρατὴ ἡ κλιμαξ.

εἰδώλιον ἀνδρὸς κρατοῦντος ἄνθη παύρου ἢ λατοῦ ἐπὶ τοῦ στήθους. Ἀναρίθμητοι ψῆφοι ἐξ εὐθύρπτου ὑαλομάζης, ψῆφοι καὶ ἄλλα ἀντικείμενα ἐξ ὄρειας κρυστάλλου. Μία ψῆφος σφαιρική φέρει τὴν ὀπὴν ἐπενδεδυμένην διὰ φύλλον χρυσοῦ. Ἔτερον φύλλον χρυσοῦ, ἐπειδὴ ἀντιστοιχεῖ ἀκριβῶς πρὸς τὰς διαστάσεις ἑνὸς ἐπιπεδοκύρτου φακοῦ ἐκ κρυστάλλου, ἦτο προφανῶς ὑπόστρωμα τούτου. Τέλος διάφορα ὀστῆνα ἀντικείμενα, ὧν μετὰ εὐὸς φουσικοῦ περιπίου μεγέθους καὶ μικρὸς διπλοῦς πέλεκυς χαλκοῦς ἀρίστης διατηρήσεως.

¹ E. Hall Vrokaastro, πίν. 34, σ. 132 ἐξ.

Τὸ σπουδαιότερον ὁμῶς τῶν εὐρημάτων τοῦ στρώματος τούτου ὑπῆρξε γεωμετρικὸν ἀγαλμάτιον χαλκοῦν καλῶς διατηρούμενον. Παριστᾷ γυμνὴν ἀνδρικήν μορφήν μὲ τὰ γόνατα ἐλαφρῶς κεκαμμένα εἰς στάσιν ἡμικαθημένου καὶ μὲ τὰς χεῖρας ἀμφοτέρας φερομένας πρὸ τοῦ στήθους. Οἱ μαστοὶ καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ δηλοῦνται δι' ἡμισφαιρικῶν ἐξάρσεων λίαν ἐντόνων. Οἱ τελευταῖοι εὐρίσκονται τόσον χαμηλά, ὥστε πρὸς στιγμὴν ἀμφιβάλλει τις ἂν πρόκειται περὶ ὀφθαλμῶν ἢ μῆλων τῶν παρειῶν. Αἱ ὀφρῦς εἶναι βαθέως ἐγκεχαραγμέναι ὡς καὶ μία γραμμὴ ὑπὲρ τὸ μέτωπον, ἣτις χωρίζει τὴν περιοχὴν τῆς κόμης. Τὸ εὐτραφέστατον ἀνδρικὸν μόριον εἶναι κοινὸν χαρακτηριστικὸν καὶ ἄλλων γεωμετρικῶν ἀγαλματίων. (Εἰκ. 3).

Ἡ στάσις τοῦ ἀγαλματίου τούτου δὲν ἔχει ἄλλα παράλληλα, ἐφόσον ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω. Μεταξὺ τῶν τύπων τοὺς ὁποίους καταλέγει ὁ Val. Müller Frühe Plastik in Griechenland und Vorderasien οὐδεὶς ἀναλογεῖ πρὸς τὸ παρὸν ἔργον. Τόσον ἡ στάσις τοῦ ἡμικαθημένου, ὅσον καὶ ὁ σχηματισμὸς τοῦ κρανίου μετὰ τῆς τοξοειδῶς καμπυλουμένης ρινικῆς προεξοχῆς, ὑπενθυμίζουσι περιέργως παλαιότερα κυκλαδικὰ εἰδῶλια. Τὸ ἀγαλμάτιον εἶναι ἀξιόλογον ἔργον

Εἰκ. 3. Ἀμνισός. Χαλκοῦν γεωμετρικὸν ἀγαλμάτιον.

τῆς παλαιότητος Κρητικῆς τέχνης. Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα ἂν παριστᾷ θνητὸν ἢ θεόν, ἃς μείνη πρὸς τὸ παρὸν ἀνεξέταστον. Τὸ ὕψος τοῦ ἀγαλματίου εἶναι 0,105.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς πάντα τὰ εὐρήματα τοῦ μελανοῦ στρώματος, μὴ κατερχόμενα ἐντεῦθεν τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, εὐρέθησαν εἰς ἓν σημεῖον παρὰ τὸ δυτικὸν τέρμα τούτου δεκάδες ληκυθίων καὶ «δακρυδόχων» ἀναγομένων εἰς ἑλληνιστικούς χρόνους. Τὰ δακρυδόχα κοσμοῦνται μὲ ἀπλᾶς ἐρυθρὰς ζώνας, τὰ δὲ ληκύθια φέρουσι κατὰ κανόνα ἓν ἀνθέμιον πλὴν τριῶν τεμαχίων ἔχόντων δικτυωτὸν πλέγμα γραμμῶν μὲ λευκὰς κοκκίδας κατὰ τὰ σημεῖα τῶν τομῶν. (Εἰκ. 4).

Πρὸς τὸ παρὸν δὲν εἶναι σαφὲς πῶς τὰ μεταγενέστερα ταῦτα ἀγγεῖα

εἰσέδυσαν μέχρι τοῦ μελανοῦ στρώματος. Πιθανῶς ἀπετέθησαν ἐκεῖ ἐπ' εὐκαιρία οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν, διότι ὑπεράνω αὐτῶν διέρχεται μεταγενέστερος τοῖχος, κατὰ δὲ τὴν προπερυσινήν περίοδον ἀνευρέθη ἕν ὄμοιον ληκύθιον βαθέως ἐντὸς τοῦ μινωικοῦ στρώματος.

Παραπλεύρως τοῦ μνημονευθέντος τοίχου ἑλληνικῆς ἐποχῆς, ὅστις βαίνει ἐπὶ τοῦ μινωικοῦ κτηρίου, ἀνεκαλύφθησαν συγκεντρωμένα εἰς ἕν μέρος μεγάλα

Εἰκ. 4. Ἀμνισός. Ἑλληνικὰ ἀγγεῖα.

μελαμβαφῆ μόνωτα ποτήρια καὶ μόνωτοι ἐπίσης κύαθοι γνωστοῦ ἀρχαϊκοῦ καὶ γεωμετρικοῦ σχήματος ἐν ἀφθονία. Εἰς τὰ ἀνώτερα, ρωμαϊκὰ στρώματα, ἐσημειώθησαν διάφορα κεραμεικὰ εὐρήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἰδιαιτέρως σημειοῦμεν λύχρον μετὰ τετραφύλλου σταυροῦ (χριστιανικόν;) καὶ τινὰς εὐτελεῖς ἄλλως πηλίνας χύτρας, ἐπειδὴ τοιαῦτα σκεύη ἀναφέρονται εἰς ἐπιγραφὰς τοῦ κρητικοῦ ἱεροῦ Λεβήνος. (Εἰκ. 5) ¹.

Τέλος ἀνευρέθη τὸ ὀπισθεν μέρος μεγάλου πωρίνου πτηνοῦ (ἱεροῦ ἱέρακος τοῦ Ὠρου) παρομοίου πρὸς τὰ πέρυσιν εὑρεθέντα. Ἄν καὶ εἶχε κατολισθήσει μέχρι τοῦ μελανοῦ στρώματος, ἀσφαλῶς ἀνήκει εἰς τὴν μεταγενεστέραν ἐποχὴν τῶν ὑπολοίπων.

¹ Museo Italiano III 729: σκεύη κεράμια... , χύτρας λ, κακάβως... χύτρ[ω]ς ιε κλπ. Ἡ αὐτὴ ἐπιγραφή ἀναφέρει καὶ κάναστρα ιε, ἐν Ἀμνισῷ δὲ εὑρέθησαν πράγματι τεμάχια πηλίνου σκεύους μετὰ τοιχώματα μὴ συμπαγῆ, ἀλλὰ κατὰ μίμησιν ἀραιοῦ πλέγματος, ὡς οἱ γνωστοὶ κάλαθοι τῶν ἑλληνικῶν ἀγγειογραφῶν ἢ ἐν πραγματικῶν παράδειγμα ἐκ Βροκάστρου. Ταῦτα προφανῶς εἶναι τὰ κάναστρα.

Ἰδιαιτέρως σπουδαία εἶναι ἡ κατὰ τὴν παροῦσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον ἀνεύρεσις πέντε ἐπιγραφῶν, ὧν τέσσαρες ἐπὶ παυρίων πλακῶν καὶ μία κατὰ τι μεταγενεστέρα ἐπὶ μεγάλου βαθροειδοῦς λίθου. Αἱ πρῶται ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν καὶ εἶναι τοῦ αὐτοῦ περιεχομένου, μὴ διαφωτίζουσαι ἡμᾶς περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἱεροῦ. Παρουσιάζουσαι περιέργον τύπον, ἄγνωστον εἰς ἐμὲ ἔξ ἄλλων ἐπιγραφῶν, ἀναφέρουν μόνον ἄρχοντας (κόσμους), χωρὶς νὰ προσθέτουν τίποτε ἄλλο. Ὑποθέτω ὅτι πρόκειται περὶ ἐπισκευῶν τοῦ ἱεροῦ ἢ περὶ ἀναθημάτων. Μία ἔξ αὐτῶν, παρουσιάζουσα καὶ γλωσσικὸν ἐνδιαφέρον, ἔχει ὡς ἑξῆς:

Οἱ κόσμοι
οἱ σὺν Ταυρι-
αδᾶ τῶ Ἐπι-
μενίδα τὸ
δούτερον.

Αἱ δύο τελευταῖαι λέξεις ἐχαράχθησαν διὰ μικροτέρων γραμμάτων, ἵνα ἐπαρκέσῃ ὁ λίθος. Ὁ τύπος δούτερον (= δεύτερον) εἶναι πρωτοφανῆς ἐφόσον γνωρίζω, ὑπάγεται ὅμως εἰς γνωστὸν κανόνα τῆς κρητικῆς διαλέκτου¹. Τὸ ὄνομα τοῦ Ἐπιμενίδα ἀνακαλεῖ ἀμέσως εἰς τὴν μνήμην τὸν περιβόητον Κρήτα θεοσοφιστὴν. Οὗτος φέρεται ὡς Φαίστιος καὶ ὡς Κνωσίος. Πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ ἐπιβίωσις τοῦ ὀνόματος ἐν Κνωσῷ ὡς ἀπόδειξις περὶ τῆς καταγωγῆς του; Μία ἄλλη ἐπιγραφή ἀναφέρει τὰ ἑξῆς:

Ἐπὶ κόσμων
τῶν σὺν Λα
σθένῃ τῶ Σ
ωσαμενῶ τῶ
ΕΚΠΕΙΣΩΣ

Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην πληροῦται μέχρι τέλους ὑπὸ γραμμάτων ὁ λίθος καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑπῆρχε συνέχεια ἐπὶ ὑποκειμένης πλακός. Θεωρῶ ἐν τούτοις πιθανώτερον, ὅτι ἡ ἐπιγραφή εἶναι πλήρης καὶ ὅτι πρόκειται περὶ παρατάξεως κατὰ παράθεσιν πλειόνων προγόνων (φαινόμενον σὺνήθες ἐν ταῖς γενεαλογίαις τῶν ἀρχαίων), ἴσως ἐνταῦθα πρὸς διάκρισιν ἀπὸ ἄλλου τινὸς Λασθένους. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ εἴχομεν ἐν κύριον ὄνομα, τὸ τελευταῖον, ὅπερ φαίνεται παρεφθαρμένον. Ὄνόματα ὅμως παράδοξα ἐν Κρήτῃ εἶναι συνήθη². Ἄλλως αἱ δύο ὑπόλοιποι ἐπιγραφαὶ ἀναφέ-

¹ Ὅρα Σκιαῖ Περὶ τῆς Κρητικῆς διαλέκτου 129 - 30 καὶ Blass ἐν SGDI III 229.

² Εἰς τὰ προελληνικὰ στρώματα τῆς νήσου ἀπεδόθησαν μερικὰ βαρβαρόφωνα ὀνόματα Blass SGDI 5119.

ρουν: Ὑπεργένη τῷ Κοίχιος καὶ Τεισιάδα(ι) τῷ Κοίχιος. Ὄνομα Κοίχιος μὲν εἶναι ἐπίσης ἄλλοθεν ἄγνωστον καὶ εἶναι ἀθησαύριστον παρὰ Pape-Benseler. Γλωσσικὴ μεταβολὴ παρουσιάζεται ἢ τροπὴ τῶν ὀνομάτων Λασθένης καὶ Ὑπεργένης εἰς πρωτόκλιτα.

Ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν τῶν ἐπιγραφῶν, σημειωτέον ὅτι τὰ γράμματα φέρουν κεραιάς. Νομίζω ὅμως ὅτι διὰ τὴν ὠραιότητα καὶ κανονικότητα, μεθ' ἧς ἔχουν χαραχθῆ αἱ ἐπιγραφαί, δυνάμεθα νὰ τὰς τοποθετήσωμεν εἰς τὸν Α'. π. Χ. αἰῶνα. Τοιαῦται litterae aricatae παρουσιάζονται, ὡς γνωστόν, πολὺ ἐνωρίτερον, ἐκ Κρήτης δὲ γνωρίζομεν μίαν ἐπιγραφὴν μετὰ γραμμάτων τῶν αὐτῶν πρὸς τὰ τῶν ἡμετέρων, ἧτις ὡς σύγχρονος τοῦ Ἀθηναίου ἀρχον-

Εἰκ. 5. Ἀμισός. Ρωμαϊκαὶ χύτραι.

τος Σαραπίωνος ἀνάγεται εἰς τὸν Β'. π. Χ. αἰῶνα². Ἐν τὰ ἀνωτέρω ἔχωσιν ὀρθῶς, τότε δυνατὸν νὰ πρόκειται περὶ μιᾶς ἱστορικῆς προσωπικότητος, τοῦ ἡρωϊκοῦ στρατηγοῦ Λασθένου, ὅστις ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἐτέρου στρατηγοῦ Πανάρεως κατεναυμάχησε κατὰ πρῶτον τὸν στόλον τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου, ὀλίγον δὲ βραδύτερον, τῷ 69 π. Χ. ἀπεγνωσμένως ἀνέστη ἐναντίον τοῦ ὄμοῦ Μετέλλου. Δυστυχῶς οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοὶ μᾶς ἀναφέρουν ἀπλῶς τὰ ὀνόματα τῶν δύο στρατηγῶν, Λασθένης καὶ Πανάρης, ἄνευ πατρωνυμικῶν. Τὸ γεγονός ὅτι μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Κυδωνίας ὁ Λασθένης κατέφυγεν εἰς Κνωσόν, ὅπου κατόπιν λυσσαλέας ἀντιστάσεως συνέλεξε καὶ ἔκαυσε τὰ ὑπάρχοντά του, δύναται νὰ θεωρηθῆ ἔνδειξις ὅτι κατήγετο ἐκ τῆς πόλεως ταύτης.

Ἡ ὑπερβολικὴ εὐσέβεια, ἧτις δηλοῦται ὑπὸ πλήθους ἐπιγραφῶν τῆς παρουσίας ἐποχῆς εἰς τὰ παράλια ἱερὰ τῆς Κρήτης, δὲν εἶναι ἴσως ἄσχετος οὔτε πρὸς τὸν πλοῦτον, ἀλλ' οὔτε πρὸς τὰς ἀκαθάρτους συνειδήσεις. Ἀμφότερα ἦσαν ἐπακόλουθα τῶν πειρατικῶν ἐπιχειρήσεων, εἰς τὰς ὁποίας οἱ Κρη-

² Museo Italiano III 647, ἀριθ. 59.

τες ἐπεδίδοντο ἐν συμπράξει μετὰ τῶν Κιλικίων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπετάχυνε τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ρώμης καὶ τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας τῶν Κρητῶν¹.

Προκειμένου περὶ τοῦ Ἀμνισοῦ εἰδικώτερον φαίνεται ὅτι ἐχρησιμοποιοῖτο ὡς ὄρμητήριον τόσον τῶν ἐντοπιῶν, ὅσον καὶ τῶν φιλοξενουμένων Κιλικίων πειρατῶν. Προφανῶς εἰς τοῦτο θφείλεται ἡ ἐντατικὴ ἀναβίωσις τῆς λατρείας ἢ παρατηρουμένη οὐ μόνον εἰς τὸ προκειμένον ἱερόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ παρακείμενον σπήλαιον τῆς Εἰλειθυίας. Οὕτως ἐρμηνεύεται καὶ τὸ ραγδαῖον ὄψιμον ἐνδιαφέρον τῶν κόσμων τῆς Κνωσοῦ περὶ τοῦ παναρχαίου ἐπιλείου, τὸ ὁποῖον συνεδύαζε δύο τραγικὰς ἀντιθέσεις: Εἰς τὰς ἐνδόξους ἡμέρας τῆς προϊστορικῆς ἀκμῆς του ὠρμῶντο ἐκεῖθεν οἱ στόλοι τοῦ Μίνωος διὰ νὰ ἐξολοθρεύσουν τὴν πειρατείαν, ἣτις τώρα εὔρισκε φωλεὰν καὶ καταφύγιον εἰς τὸν αὐτὸν αἰγιαλόν.

Ἐκ πάντων τούτων καθίσταται φανερόν καὶ τὸ ἱστορικὸν ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον πρὸς τῇ ὑπολοίπῳ σπουδαιότητί του ἀποκτᾷ τὸ ἱερόν τοῦ Ἀμνισοῦ.

β'. ΔΡΗΡΟΣ

Ἐν Δρήρῳ, πόλει, ἣς τὰ ἐρείπια διατηροῦνται ἡμίσειαν περίπου ὥραν πρὸς Βορρᾶν τῆς σημερινῆς πολίχνης Νεαπόλεως Μιραμπέλλου, σπουδαιότατον εὔρημα ἐσημειώθη κατὰ τὸν Ὀκτώβριον 1935. Ὁ ἐκ Νεαπόλεως Γεώργιος Κουμπανάκης, σκάπτων μετὰ τριῶν ἄλλων ἐργατῶν εἰς τὸν ἀγρόν του ἐν θέσει Ἅγιος Ἀντώνιος, κατὰ τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ ἀσφαλῶς τῆς ἀγορᾶς, ἀνεκάλυψε τρία ἀγαλμάτια ἐκ λεπτοῦ χαλκοῦ ἐλάσματος, τὰ ὁποῖα οἱ ἐργάται κατεκερμάτισαν, ἀλλ' ὅπως δήποτε ἐξήγαγον καὶ διεφύλαξαν ἐντὸς σιδηροῦ δοχείου.

Αἱ κατόπιν τύχαι τῶν πολυτίμων τούτων ἔργων ἀποτελοῦν μίαν ἀληθῆ περιπέτειαν. Ἐργάται καὶ ἰδιοκτῆτης, ἀμιλλώμενοι εἰς πανουργίαν, προσεποιήθησαν ὅτι δὲν ἀποδίδουν σημασίαν εἰς αὐτὰ καὶ κατὰ τὴν ἐσπέραν ἀφήκαν ταῦτα ἐντὸς τοῦ δοχείου, ἵνα συνεχισμένης δῆθεν τῆς ἐργασίας εὐρεθοῦν τυχόν καὶ ἄλλα τεμάχια, καὶ ἀνεχώρησαν ὅλοι ὁμοῦ. Διαρκούσης ὅμως τῆς νυκτός, ἔσπευσαν χωριστὰ ἕκαστοι νὰ ἀφαιρέσουν τὰ ἀρχαῖα. Οἱ ἐργάται ὑπῆρξαν ταχύτεροι, ὁ δὲ ἰδιοκτῆτης, καταφθάσας εἰς τὸν ἀγρόν του ὀλίγον μετὰ τὸ μεσονύκτιον, εὔρε τὸ δοχεῖον κενόν. Οἱ ἐργάται εἶχον προλάβει τοῦτον καὶ ἐκόμισαν τὰ τεμάχια τῶν ἀγαλμάτων εἰς τὸ χωρίον τῶν Βρύσες, κείμενον

¹ Ἡ πόλις Λατώ πρὸς Καμάρα, ἣτις κτισθεῖσα εἰς τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ Ἅγίου Νικολάου Λασηθίου κατήντησε νὰ παρευδοκιμήσῃ τὴν κυρίως Λατώ, κειμένην μεσογειότερον, νομίζω ὅτι ὀφείλει τὴν πρόδόν της εἰς παρομοίας πειρατικὰς ἐπιχειρήσεις ἕνεκα τῶν περίξ ἀσφαλεστάτων ὄρμων. Οὕτως ἐρμηνεύεται τὸ πλῆθος τῶν ἐπιγραφῶν τῆς ἄλλως ἀσήμου πόλεως, διὰ τὰς ὁποίας θαυμάζει ὁ Ξανθουδίδης, Ἄρχ. Ἐφ. 1905, 207.

πλησίον τῆς Νεαπόλεως, τὰ παρέδωσαν δ' εἰς τὸν αὐτόθι πρόεδρον τῆς κοινότητος πρὸς φύλαξιν, ὅστις τοῖς εἶχε δώσει καὶ τὸν υἱὸν του ὡς συμμετοχὸν τῆς νυκτερινῆς ἐπιχειρήσεως. Πτερόπους ὁ γέρον Κουμπανάκης παρὰ τὰ 70 ἔτη του διευθύνεται εἰς τὸ χωρίον Βρύσες καὶ ἦτο ἀκόμη νύξ. Κατώρθωσε νὰ πείσῃ τοὺς δράστας ὅπως ὁμολογήσουν τὴν πράξιν των καὶ ἐπηκολούθησαν σχέδια συμβιβασμῶν. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ κάτοχοι τῶν τεμαχίων ἀπήτησαν ἀπὸ τὸν Κουμπανάκην νὰ τοῖς ὑπογράψῃ γραμματίον διὰ 300 χιλιάδας

Εἰκ. 6. Δρῆρος. Ἡ ΝΑ γωνία τοῦ ναοῦ.

δραχμῶν, οὗτος ἐπανακάμψας εἰς Νεάπολιν κατήγγειλε τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν Εἰσαγγελίαν καὶ τὴν Ἀστυνομίαν. Ἡ τελευταία κατασχοῦσα μέρος τῶν τεμαχίων ἀπέστειλε ταῦτα ἀτελῶς συσκευασμένα εἰς ἓν κυτίον, μὲ τὴν παρατήρησιν ὅτι τὸ πρᾶγμα, ἂν καὶ εἶναι πεπεισμένη ὅτι πρόκειται περὶ ἀχρήστων σιδηρικῶν. Οὕτω κατέληξαν τὰ πολύτιμα εὐρήματα εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου. Αὐθημερὸν μετέβην ἐπὶ τόπου καὶ ἐπεχειρήθη ἡ ἀνασκαφικὴ ἐξερεύνησις τοῦ μέρους, εὐρέθησαν τὰ παραπεσόντα τεμάχια, ἀλλὰ πάλιν ὑπελείποντο πολλὰ διὰ νὰ συμπληρωθοῦν αἱ μορφαὶ τῶν τριῶν ἀγαλματίων. Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς μετεχειρίσθη παντοῖα μέσα πειθοῦς καὶ τρομοκρατήσεως, ἐν τέλει δὲ ὁ ἄγνωστος κάτοχος τῶν ὑπολειπομένων τεμαχίων μὲ

εἰδοποίησε δι' ἄνωνύμου ἐπιστολῆς ὅτι τὰ κατέθεσεν εἰς τὴν τοποθεσίαν «Κακὸ Νοτικὸ» ἐντὸς ὁλῆς. Εἰδοποίησα πάραυτα τὴν ἀστυνομίαν καὶ μετέβην ὁ ἴδιος ἐπὶ τόπου. Μέχρις οὗτου μεταβῶ, ὁ ἀστυνόμος εἶχεν ἤδη ἀνακαλίψει τὰ τεμάχια, ἔξ ἐν ὄλῳ, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὴν κεφαλὴν τοῦ μεγίστου τῶν ἀγαλματίων. Οὕτω μετὰ περιπετείας καὶ προσπαθείας ἐνὸς μηνὸς τὰ

Εἰκ. 7. Δρῆρος. Ὁ ναὸς ἐκ Βορρᾶ.

disjecta membra τῶν ἔργων ἐκείνων κατέληξαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ εἰς τὰ ἔργαστήρια τοῦ μουσείου Ἡρακλείου.

Τὰ ἀξιολογώτατα ταῦτα ἀγαλμάτια ἀποτελοῦν ἀναμφισβητήτως ἐν τῶν σπουδαιωτάτων ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων τῶν τελευταίων ἐτῶν.

Πρόκειται περὶ τριῶν μορφῶν ἔξ ὧν δύο γυναικεῖαι ἐνδεδυμέναι καὶ μία ἀνδρική γυμνή. Τὰ ἔργα εἶναι ἐκ λεπτοτάτου χαλκοῦ ἐλάσματος καὶ ἀπυρτίζοντο ἐκ πολλῶν τεμαχίων ἕκαστον, τὰ δὲ τεμάχια ταῦτα συνηλοῦντο μεταξὺ τῶν πρὸς ἀπαρτισμὸν τῶν ἀγαλματίων διὰ χαλκῶν ἤλων. Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ὑπῆρχε πυρὴν ἐκ ξύλου, εἰς τὸ ὁποῖον ἐνεπηγνύοντο καὶ οἱ ἤλοι, οἱ ὁποῖοι τῶρα εἰσέχουν κατὰ ἓν καὶ πλεον ἑκατοστὸν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν τῶν ἀγαλματίων.

Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δυστυχῶς φαίνεται ὅτι θὰ παραμείνῃ ἀνεπανόρθωτος

ἀπώλεια, εἶναι τὰ ἀνώτατα μέρη τῶν κεφαλῶν, ὧν ἡ κόμμωσις κατὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο κατεστράφη, ἐπίσης δὲ καὶ αἱ χεῖρες τοῦ ἀνδρικοῦ γυμνοῦ ἀγαλματίου. Κατὰ τὰ ἄλλα συμπληροῦνται πᾶσαι αἱ μορφαί, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον γίνεται βραδέως, καὶ κατόπιν προσεκτικοῦ καθαρισμοῦ καὶ μελέτης τῶν συντριμμάτων.

Εἶναι ἡ πρώτη φορά, κατὰ τὴν ὁποίαν περιέρονται εἰς χεῖρας μας πολύτιμα ἀρχαῖα ἔργα σφρηγῆλατα, περὶ τῶν ὁποίων εἶχομεν γνῶσιν μέχρι τοῦδε ἐκ μόνων τῶν μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Οὗτοι ὡς γνωστὸν ἀναφέρουν, ὅτι πρὸ τῆς ἐφευρέσεως τῶν χυτῶν κοίλων ἀγαλμάτων, ἐφευρέσεως ἀποδιδομένης εἰς τοὺς Σαμίους καλλιτέχνας Ροῖκον καὶ Θεόδωρον, τὰ ἔργα ταῦτα κατεσκευάζοντο ἐξ ἔλασματων, τὰ ὁποῖα συνηλοῦντο μεταξύ των ἐπὶ ξυλίνου σκελετοῦ ἢ πυρῆνος, ἀφοῦ προηγουμένως διὰ σφρηγηλάτῃσεως διεμορφοῦντο χωριστὰ τὰ διάφορα μέλη. Ταῦτα ἦσαν τὰ καλούμενα σφρηγῆλατα ἢ σφύραις ἑλληλαμένα, ὃ δὲ Πausanias ἀναφέρει ἐν τοιοῦτον ἔργον ἐν Σπάρτῃ, ἔργον Κλεάρχου τοῦ Ρηγίνου (Πaus. 3,27,6).

Τὰ ἀγαλμάτια τῆς Δρήρου εἶχον τὰ μὲν γυναικεῖα (τῶν ὁποίων ἐν ἀνασκαφῇ ἤδη) ὕψος 40-45 ἑκατοστῶν, τὸ δὲ ἀνδρικὸν ἔφθανεν εἰς τὸ ἥμισυ περίπου τοῦ φυσικοῦ μεγέθους, ἄνω τῶν 75 ἑκατοστῶν. Ὅτι παριστάνουν θεότητας, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι δὲ χρονολογικῶς πρέπει νὰ ἀναχθοῦν εἰς τὸν 7^{ον} αἰῶνα εἶναι ἐπίσης βέβαιοι.

Τὰ δύο γυναικεῖα εἶναι, πλὴν ἀσημάντων λεπτομερειῶν, τοῦ αὐτοῦ τύπου καὶ παριστάνουν ἐνδεδυμένην μορφήν μὲ τὰς χεῖρας καθειμένας ἐπὶ τοῦ σώματος καὶ κρατούσας ἴσως σύμβολον ἢ ἀντικείμενόν τι δυσδιάγνωστον. Τὸ ἀνδρικὸν ἀγαλμάτιον παριστᾷ γυμνὸν κοῦρον, ἡ δὲ πλαστικὴ παράστασις τοῦ σώματος εἶναι ἐξαιρετικῶς ἑλευθέρη καὶ ἐπιτυχής. Οἱ λίθινοι ἀρχαῖοι κοῦροι ἢ Ἀπόλλωνες τῆς ἐπομένης ἑκατονταετηρίδος παρουσιάζουν τὴν ἐργασίαν πολὺ περισσότερον σφικτὴν καὶ συμβατικὴν. Ἐπὶ πλέον τὸ ἀγαλμάτιον τῆς Δρήρου δὲν φέρει κανὲν ἴχνος προσηλώσεως τῶν χειρῶν ἐπὶ τοῦ σώματος καὶ δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία ὅτι αὐταὶ ἦσαν λελυμένα καὶ τεταμένα ἴσως πρὸς τὰ ἔμπρός, κρατοῦσαι ἐπίσης σύμβολα.

Ἀνάλογα ἔργα πρὸς παραβολὴν δὲν ὑπάρχουν πρὸς τὸ παρόν, ἵνα συγκρίνωμεν τὰ πολύτιμα ταῦτα εὑρήματα τῆς Δρήρου. Ἴσως τὰ χυτὰ μικρὰ χάλκινα ἀγαλμάτια τῆς ἐπομένης ἑκατονταετηρίδος θὰ μᾶς δώσουν ἰδέαν τοῦ συνόλου τοῦ κούρου, ἐνῶ διὰ τὰς δύο γυναικεῖας μορφὰς πρέπει νὰ καταψύγωμεν εἰς τὰς τετρακόττας τῆς Κρήτης ἢ εἰς τὰ ἑλεφάντινα διαφόρων μερῶν, κυρίως τῆς Ἐφέσου (ἐπὶ παραδείγματι Poulsen *Orient und frūgriech. Stil* 105 εἰκ. 114).

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ οἰκοδομήματος, ὅπου ἐσημειώθη τὸ εὔρημα, ἀπέδωκεν ἐν βραχεὶ τὰ ἀκόλουθα ἀποτελέσματα: Ἀπεδείχθη ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ὀρθογωνίου κτίσματος ἀποτελουμένου ἐξ ἐνὸς μόνου δωματίου, διαστάσεων 11 × 7,80 μ.

περίπου. Ὁ κύριος ἄξων τοῦ κτίσματος διευθύνεται ἀπὸ Β πρὸς Ν. Εἰς τὸ Β μέρος ὑπῆρχεν ἀσφαλῶς καὶ ἡ εἴσοδος, κατὰ τὸ μέσον τοῦ τοίχου, μέχρι τοῦ ὁποίου ἦγε κλιμακωτὴ ἄνοδος, ἧς διατηροῦνται τὰ ἕχνη. Λόγω ὅμως τῆς καλλιεργείας καὶ τῆς λαξεύσεως ἀσβεστοκαμίνου πρὸ 50 ἢ 60 μόλις ἐτῶν, τὸ

Εἰκ. 8. Δρῆρος. Λίθος μετὰ χαραγμάτων.

τμήμα τοῦτο ἔχει καταστραφῆ ἑξαιρέσει τῶν θεμελίων, ἐνῶ εἰς τὸ νότιον ἄκρον οἱ τοῖχοι διατηροῦνται καλύτερον, φθάνοντες κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν μέχρις ὕψους 2 καὶ πλέον μέτρων. Οἱ τοῖχοι ἀποτελοῦνται ἐκ πλακωτῶν λίθων μετρίων διαστάσεων, ἄνευ οὐδεμιᾶς συνδετικῆς ὕλης (οὔτε καὶ πηλοῦ).

Ἐκκριβῶς πρὸ τῆς μνημονευθείσης ΝΔ γωνίας ὑπάρχει κτιστὸν βάθρον ἐξ ἀπλῶν λίθων, ὕψους 1 μ. περίπου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὔρομεν κατὰ χώραν

μερικὰ πῆλινα ἀρχαῖα εἰδώλια, τεμάχια ἀγγείων καὶ ἐν ὄραϊον χαλκοῦν γοργόνειον. Συναπτόμενος πρὸς τὸ βᾶθρον τοῦτο κατὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν του εὐρέθη εἶδος βωμοῦ καταστραφέντος δυστυχῶς ὑπὸ τῶν ἐργατῶν κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἔκειντο κατὰ χώραν τὰ ἱρία ἀγαλμάτια κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς εὐρέσεώς των. Τὸ ἐν μάλιστα ἦτο ἀκόμη ὄρθιον, στηριζόμενον ἐπὶ τοῦ τοίχου. Ὁ βωμὸς οὗτος ἦτο ἐκτισμένος δι' ὄρθιων πλακῶν, ἕξ ὧν μία εὐρίσκεται ἀκόμη εἰς τὴν θέσιν της, ἐκαλύπτετο δὲ πιθανώτατα ὑπὸ ξυλίνου καλύμματος. Τὸ ἐσωτερικόν του ἦτο πλήρες χωμάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὐρέθησαν ἀπειράριθμα κέρατα μικρῶν αἰγῶν, ὀλίγα λείψανα ἄλλων ὀστέων καὶ δύο σιδηρᾶ μαχαίρια. Τὸ περιεργον τοῦτο περιεχόμενον μὲ ἕκαμε νὰ ἐνθυμηθῶ τὸν κερατῶνα βωμόν, ὅστις εὐρίσκετο ἐν Δήλῳ καὶ πέριξ τοῦ ὁποίου ἐχόρευσεν ὁ Θησεὺς μετὰ τῶν ἠιθέων μετὰ τὴν νικηφόρον περιπέτειαν τῆς Κρήτης. Τὸν βωμόν τοῦτον ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος (Θησεύς 21), ἡ δὲ κατασκευὴ του εἶναι βεβαίως διαφορετικὴ, διότι λέγεται συνηρησμένος ἐκ κεράτων καὶ μάλιστα εὐωνύμων ἀπάντων. Τὸ γεγονός ὅμως ὅτι καὶ ὁ βωμὸς τῆς Δρήρου ἦτο πλήρης κεράτων (οὐχὶ μόνον εὐωνύμων), ἀναμφιβόλως ἔχει τὴν αὐτὴν θρησκευτικὴν ἀντίληψιν ὡς βάσιν καὶ δεικνύει τὴν συγγένειαν τῶν δύο περιοχῶν, Κρήτης καὶ Δήλου.

Πρὸ τοῦ βωμοῦ τούτου ἀνεκαλύφθη κατὰ χώραν τετραγώνος ὄρθιος λίθος, ἐπειδὴ δὲ πέριξ τούτου εὐρέθη ἐν τεμαχίαις κυκλικὸς περίπου λίθος μὲ ἔλαφρότατον χεῖλος κατὰ τὴν περιφέρειάν του, δύναται νὰ θεωρηθῆ βέβαιον ὅτι ἐπρόκειτο περὶ εἶδους τραπέζης προσφορῶν πρὸ τοῦ βωμοῦ.

Σχεδὸν κατὰ τὸ κέντρον τοῦ κτίσματος ἀνεκαλύφθη ὀρθογώνιος ἐστία ἢ ἐσχάρα, ἀποτελουμένη ἐκ πελεκητῶν λίθων, ἧς τὸ ἐσωτερικόν ἦτο πλήρες καθαροῦ τέφρας. Οὐδὲν ἕτερον πλὴν τετραγώνου τεμαχίου σιδήρου εὐρέθη ἐντὸς αὐτῆς. Τέλος πρὸ τῆς ἐσχάρας ταύτης πρὸς Βορρᾶν ἀνεκαλύφθη μικρὰ λιθίνη βάσις κίονος (μόλις 35 ἐκ. διαμέτρου), ἣτις ἂν καὶ πατεῖ ἐπὶ τοῦ χώματος, νομίζω ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὴν θέσιν της, διότι ἀντιστοιχεῖ ἀκριβῶς πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ κτίσματος. Ὁ φυσικὸς βράχος ἄλλως εὐρίσκεται ὀλίγα ἑκατοστόμετρα βαθύτερον.

Κινητὰ εὐρήματα δὲν ἐσημειώθησαν ἄλλα πλὴν τῶν ἐπὶ τῶν βωμῶν, ἐκτὸς ὀλίγων χαλκῶν καὶ σιδηρῶν ἥλων, συντριμμάτων ἀγγείων καὶ τινων τεμαχίων ἀνηκόντων εἰς μεγαλύτερα δοχεῖα (πίθους). Εὐρέθη ὅμως μία ἐπιγραφὴ, ψήφισμα τιμητικὸν εἰς Ὀρέστιαν Ἐρμυμένως ἕξ Ἀσπένδου, ἣτις περιέργως διετηρήθη εἰς δύο ἀντίτυπα. Τὸ ἐν ἐκ τούτων εἶναι κολοβόν, φαίνεται δὲ ὅτι βλαβέντος τοῦ λίθου συνετάχθη τὸ δεύτερον ἀντίγραφον, ὅπερ διατηρεῖται πλήρες, εἶναι δ' ἐνδιαφέρουσα ἢ διαπίστωσις μερικῶν ἀλλοιώσεων τοῦ ἀντιγραφέως, κυρίως ὡς πρὸς τὰ κύρια ὀνόματα. Ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκει εἰς τὸν 3^{ον} π. Χ. αἰῶνα.

Ἐκτὸς τοῦ οἰκοδομήματος ἀνεκαλύφθησαν δύο λίθοι μὲ πρόχειρα καὶ ἀβαθῆ χαράγματα. Ὁ εἷς φέρει γεωμετρικὰ μόνον σχέδια, ὁ ἕτερος ὅμως παρουσιάζει περιεργον παράστασιν ἀπαγομένης ἀγέλης κερασφόρων, ἐνθυμιζούσης ἂν μὴ ὡς πρὸς τὸν ρυθμόν, ἀλλ' ὅμως ὡς πρὸς τὸ θέμα, τὰς παλαιολιθικὰς ζωγραφίας τῶν σπηλαίων τῆς Εὐρώπης. Νομίζω ὅτι πρόκειται περὶ σκαλισμάτων παιδῶν ἐπὶ τοῦ λίθου, ὅστις πιθανώτατα ἀνήκεν εἰς τὸν ναόν.

Τὰ παλαιότερα τῶν εὐρημάτων, ἰδίως μερικὰ τεμάχια τῶν μεγάλων ἀγγείων, δύνανται νὰ ἀνήκουν εἰς τὸν 8^{ον} αἰῶνα. Εἰς τὸν 7^{ον} ὅμως ἀσφαλῶς ἀνήκουν τὰ περισσότερα. Ἐπομένως ἡ χρονολογία τοῦ ἀνασκαφέντος κτίσματος θὰ εἶναι ὁ 8^{ος} τὸ πολὺ, ἀσφαλῶς ὅμως ὁ 7^{ος} αἰῶν. Ἡ καταστροφή τῆς προσόψεώς του καὶ τοῦ παρὰ ταύτην ἐσωτερικοῦ τμήματος δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συναγάγωμέν τι θετικώτερον περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μορφῆς του. Εἶναι ὅμως προφανές, ὅτι πρόκειται περὶ ἀρχαϊκωτάτης οἰκοδομῆς ἄνευ προδόμου, ἀποτελουμένης ἐξ ἑνὸς μόνου δωματίου, μὲ τοίχους ἐκτισμένους διὰ μικρῶν λίθων πλακωτῶν, ἄνευ οὐδενὸς συνδετικοῦ. Ὁ παρὰ τὴν ἐσχάραν κίων μᾶς ἐνθυμίζει τὸν ναὸν Α τοῦ Πριναῖ. Πρόκειται ὅπωςδῆποτε περὶ κτίσματος ἀνήκοντος ἀσφαλῶς εἰς τὴν ὑστερωτέραν γεωμετρικὴν ἐποχὴν ἢ τὸ πολὺ τὴν πρώτην ἀρχαϊκῆν.

Ὡς πρὸς τὸν προορισμὸν τοῦ κτηρίου ἡ πρώτη σκέψις εἶναι βεβαίως ὅτι πρόκειται περὶ ναοῦ. Ἐπειδὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν περίφημον ἐπιγραφὴν τοῦ ὄρκου τῶν Δρηρίων τὸ Δελφίνιον, τὸ ὁποῖον προφανῶς ἐχρησίμευε καὶ ὡς ἀρχεῖον, θὰ ἡδύνατό τις νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι πρόκειται περὶ τούτου. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει τὰ ἀγαλμάτια θὰ ἡδύναντο νὰ ὀνομασθοῦν Ἀπόλλων, Ἄρτεμις, Λητώ. Ἄν πρόκειται περὶ ναοῦ, τότε ὁ ναὸς οὗτος παρουσιάζει ὅλα τὰ γνωρίσματα τῆς προκατόχου μινωικῆς ἐποχῆς, ἥτοι μικρὸν χαμηλὸν βωμὸν εἰς τὸν κατέναντι τῆς εἰσόδου μυχόν, πολλὰ μικρὰ ἀγαλμάτια ἐπ' αὐτοῦ καὶ

Εἰκ. 9. Δρηρος. Τεμάχια τῶν σφυρηλάτων ἀγαλματίων.

τράπεζαν προσφορῶν πρὸ τούτου. Ταῦτα πάντα ἀποτελοῦν ἀντιγραφὴν τοῦ μικροῦ ἀνακτορικοῦ παρεκκλησίου τῆς Κνωσοῦ ἢ τοῦ βωμοῦ τῶν Γουρνιῶν.

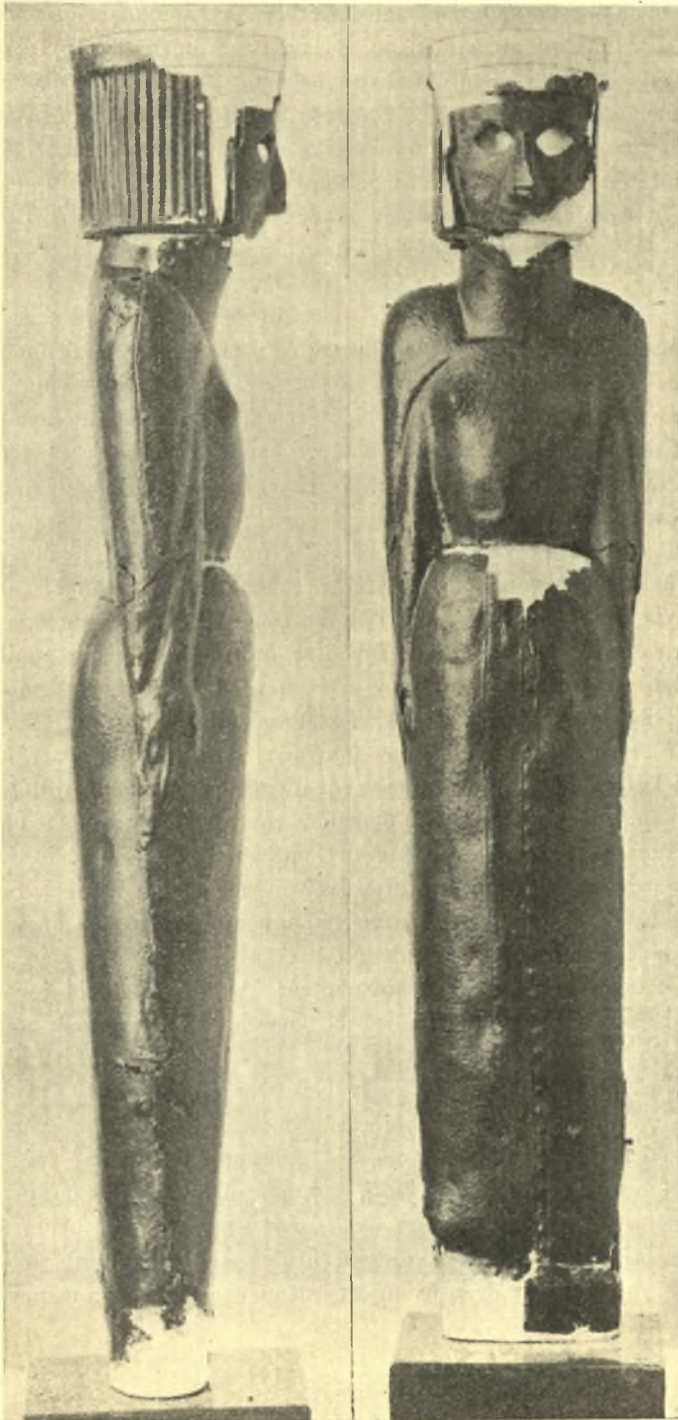
Ὅπωςδὴποτε ἐν εἶναι βέβαιον, ὅτι τὸ ἀρχαικώτατον τοῦτο οἰκοδόμημα εἶναι μεγάλης σπουδαιότητος. Ἡ Δρῆρος, μία τῶν ἀσημοτέρων πόλεων τῆς Κρήτης

Εἰκ. 10. Δρῆρος. Χαλκοῦν γοργόνιον εὑρεθὲν ἐπὶ τοῦ βάθρου.

καὶ ἀπαξ μόνον μνημονευομένη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὡς παράδειγμα γραμματικοῦ κανόνος, μὴ ἔχουσα ἢ ὀλίγα χαλκᾶ νομίσματα καὶ μὴ οὔσα ἄλλως γνωστὴ ἢ ἐκ τοῦ ὄρκου αἰώνιου μίσους ἐναντίον τῶν Λυκίων, προσλαμβάνει τώρα σπουδαιότητα ἕνεκα τῶν εὐρημάτων της, τὰ ὅποια ἀνήκουν εἰς τὰ πολυτιμότερα λείψανα ἀρχαίῃς ἐποχῆς καὶ ἀποδεικνύουν ταύτην μικρὰν μὲν, ἀλλὰ παλαιοτάτην πόλιν.

Εικ. 11. Σφουρήλατον χαλκούν άγαλμάτιον γυναικός έκ Δρήγου ώς συνεκολληθή έντό του κ. Αίμ. Ζιλλιερόν
(κατά φωτογραφίαν εύμενώς παραχωρηθείσαν έντό του κ. Paul Lemerle).

Εἰς τὸν Τουριστικὸν Ὅμιλον καὶ ὄλην γενικῶς τὴν κοινωνίαν Νεαπόλεως, ἥτις μετὰ παραδειγματικῶν ζήλου συνέβαλεν οὐ μόνον εἰς τὴν ἀνασκαφήν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν στέγασιν τοῦ ἀνευρεθέντος ἔρειπίου, ὀφείλονται ἐκ μέρους τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας ζωηρόταται χάριτες. Τὸ παράδειγμα τῆς στοργῆς πρὸς τὰς ἀρχαιότητας, τὸ ὁποῖον ἐπέδειξεν ἡ Νεάπολις εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν, εἶναι ἄξιον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον μιμήσεως ἐκ μέρους πολλῶν ἄλλων καὶ μεγαλυτέρων καὶ εὐπορωτέρων πόλεων τῆς Κρήτης, ἧς αἱ πολῦτοιμοι ἀρχαιότητες φθείρονται διαρκῶς καὶ ἀφανίζονται.

Υ'. ΑΡΚΑΛΟΧΩΡΙ

Ἐν Ἀρκαλοχωρίῳ, ὅπου ἐσημειώθησαν τὰ γνωστά ἤδη πολῦτιμα εὐρήματα τυχαίως τὸ πρῶτον, ἀνελήφθη συστηματικὴ ἀνασκαφὴ τοῦ σπηλαίου μετὰ τινὰς προκαταρκτικὰς δοκιμὰς πρὸς ἐξακριβώσιν τῆς ἀπαιτηθησομένης ἐργασίας. Ἡ προσπάθεια ἦτο πολυδάπανος καὶ ἐπικίνδυνος, διότι ἐξηκριβώθη ὅτι τὸ σπήλαιον, καταλαμβάνον μεγάλην ἔκτασιν, εἶχεν ὑποστῆ καθίζησιν καὶ ἡ καταπεσοῦσα στέγη του εἶχε καταπλακῶσει τὸ πᾶν. Διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ στρώμα τῶν εὐρημάτων, τὸ ὁποῖον συνήθως δὲν ὑπερέβαινε τὰ 50 ἑκατοστά πάχους, ἔπρεπε νὰ ἀπομακρύνωμεν ἑκατοντάδας τόννων συμπαγοῦς πετρώματος ἐκάστοτε, τὸ ὁποῖον ἐπεκρέματο τῶν κεφαλῶν μας. Τὸ πρᾶγμα ἐπετυγχάνετο διὰ κοπιώδους καὶ πολυδαπάνου ἐργασίας, διότι λόγῳ τῶν ἀπειραριθμῶν ρωγμῶν ὀλίγην βοήθειαν προσέφερον αἱ ἐκρηκτικαὶ ὕλαι, τὸ δὲ ὑπόλοιπον τῆς ἐργασίας ἐγίνετο διὰ τῶν χειρῶν. Τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας ἐβοήθησε γενναίως διὰ πιστώσεως 35 χιλιάδων δραχμῶν, ὁ Σὲρ Ἀρθοῦρος Ἐβανς προσέφερε 50 λίρας διὰ τὴν περάτωσιν τῆς ἀνασκαφῆς, ἡ δὲ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἀνέλαβε διὰ ποσοῦ 2 χιλ. δραχμῶν τὴν στερέωσιν μικροῦ ὑπολειφθέντος τμήματος τοῦ σπηλαίου, διὰ νὰ λαμβάνῃ ὁ ἐπισκέπτης ἰδέαν τῆς ἀρχικῆς καταστάσεως τοῦ σπουδαιοτάτου ἐκείνου χώρου. Ὁ Γερμανὸς ἀρχιτέκτων κ. Χάνς Μύντς ἐξεπόνησε τὰ σχέδια τοῦ σπηλαίου, τῇ φιλικῇ ὅπως πάντοτε μεσολάβησει τοῦ καθηγητοῦ κ. Κάρο.

Ἡ ἀνασκαφὴ διεξήχθη κατὰ τοὺς μῆνας Ἀπρίλιον καὶ Μάϊον 1935 ὑπ' ἐμοῦ καὶ τοῦ συναδέλφου κ. Πλάτωνος, συχνῶς παρισταμένων τοῦ Σὲρ Ἀ. Ἐβανς, τῶν Ἀγγλίδων ἀρχαιολόγων Μίτς Ἐκκλες καὶ Μίτς Μάνυ Κούττς, τῆς Ἐπιμελητρίας τοῦ Λούβρου Δ)δος Ε. Ντὲ Μαννεβίλλ καὶ πολλῶν ἄλλων παρρητιδουμένων ἀρχαιολόγων. Ἐχω τὴν πεποίθησιν, ὅτι τὸ σπήλαιον ἀνεσκάφη πλήρως. Βεβαίως τὸ στρώμα χώματος προχωρεῖ ἀκόμη ὑπὸ τοὺς βράχους καὶ θὰ ἠδύνατο νὰ παρακολουθηθῇ ἀκόμη εἰς ὀλίγον βάθος διὰ μερικῶν δεκάδων χιλιάδων δραχμῶν. Ἐπειδὴ ὅμως πέρα σημείου τινὸς οὐδὲν πλέον εὐρημα ἐσημειοῦτο καὶ φαίνεται καθαρὰ ὅτι τὸ σπήλαιον κατὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο ἡλατιοῦτο εἰς ἀπλὴν σχισμὴν μὴ συχνάζομένην ὑπὸ τῶν προσκυνητῶν,

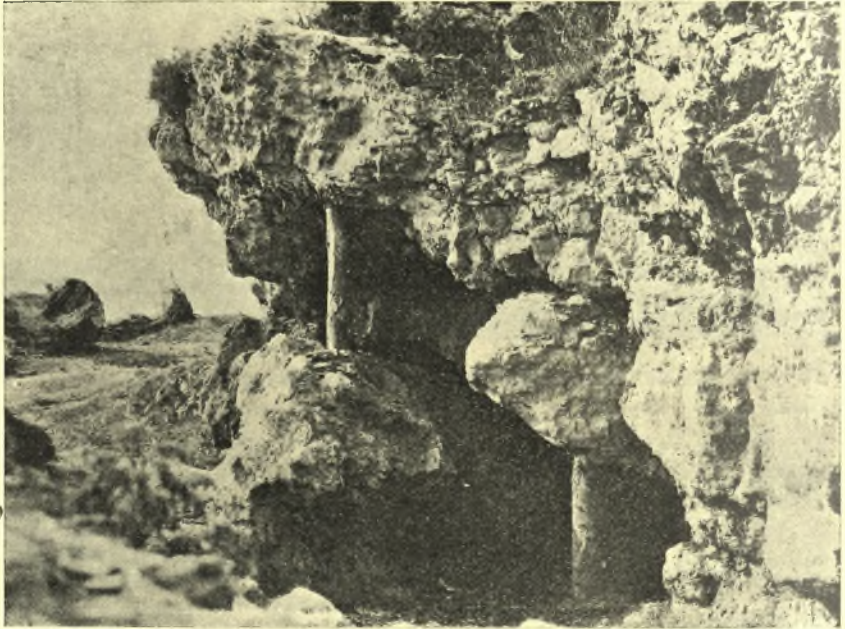
Εἰκ. 12. Ἄρκαλοχώρι. Ὅψις τοῦ λόφου πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν.

Εἰκ. 13. Ἄρκαλοχώρι. Ὅψις τοῦ λόφου διαρκούσης τῆς ἀνασκαφῆς.

δὲν ἔκριναν ἀναγκαῖον νὰ ζητήσω ἄλλας πιστώσεις αἱ ὁποῖαι σχεδὸν μετὰ βεβαιότητος οὐδὲν ἀποτέλεσμα ἢ εὖρημα θὰ παρῆχον.

Τὰ ἀποτελέσματα θηρήσαν τὰ ἀκόλουθα: Ἀπεδείχθη ὅτι δὲν ἐπρόκειτο κυρίως περὶ σπηλαίου, ἀλλὰ περὶ ἐπιμήκους ὀριζοντίας σχισμῆς τοῦ βράχου, μήκους 40 μέτρων, ἣτις κατελάμβανε τὸ ἥμισυ τῆς νοτίας καὶ τὸ ἥμισυ τῆς δυτικῆς κλιτύος τοῦ λόφου Ἁγίου Ἡλίας, ἀκριβῶς ὑπὸ τὴν κορυφὴν του. Ἡ εἴσοδος τοῦ σπηλαίου ἔκειτο ἀναμφισβητήτως πρὸς Νότον καὶ διὰ τοίχου

Εἰκ. 14. Ἀρχαλοχώρι. Τὸ νότιον μέρος τοῦ σπηλαίου.

παχέος, ἀλλὰ πολὺ προχείρου κατασκευῆς, σχηματίζεται ἐκεῖ εἶδος δωματίου (θυροφρείου) καὶ μικρὸς διάδρομος.

Ἀμέσως ἀπὸ τοῦ σημείου ἐκείνου ἤρχιζον τὰ εὐρήματα, ἀραιῶς ἐγκατεσπαρμένα καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ σπηλαίου, αἱ κυρίως ὅμως δμάδες τούτων ἦσαν δύο: Κατὰ τὸ μέσον περίπου τοῦ σπηλαίου ἔκειντο ἐπὶ ἐκτάσεως μὴ ὑπερβαινούσης τὰ δύο τετρ. μέτρα, οἱ χρυσοὶ πελέκεις καὶ τὰ λοιπὰ ἀφιερῶματα ἐκ πολυτίμων μετάλλων, τὰ ὁποῖα καὶ διὰ τοῦτο εἶχον εὐκόλως ἀνακαλύψει καὶ συλήσει σχεδὸν πάντα οἱ χωρικοί. Ἡμεῖς εὖρομεν εἰς τὰ πέριξ πολὺ ὀλίγα ἀκόμη εὐρήματα ἐκ πολυτίμου μετάλλου. Κατὰ δὲ τὸν μυχὸν τοῦ σπηλαίου, ἦτοι εἰς τὸ ἀκρότατον βόρειον σημεῖον του, ἔκειντο ἓν σωρῶν ἑκατον-

τάδες χαλκῶν διπλῶν πελέκων, ἑκατοντάδες μαχαιρίων καὶ δεκάδες ξιφῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ μετάλλου.

Δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι εἰς τὸν μυχὸν τοῦτον ἀπερρίπτοντο τὰ ἀφιερῶματα, δι' ὃ καὶ ἔκειντο φύρδην μείγδην ἐν σωρῶ. Εἰς δὲ

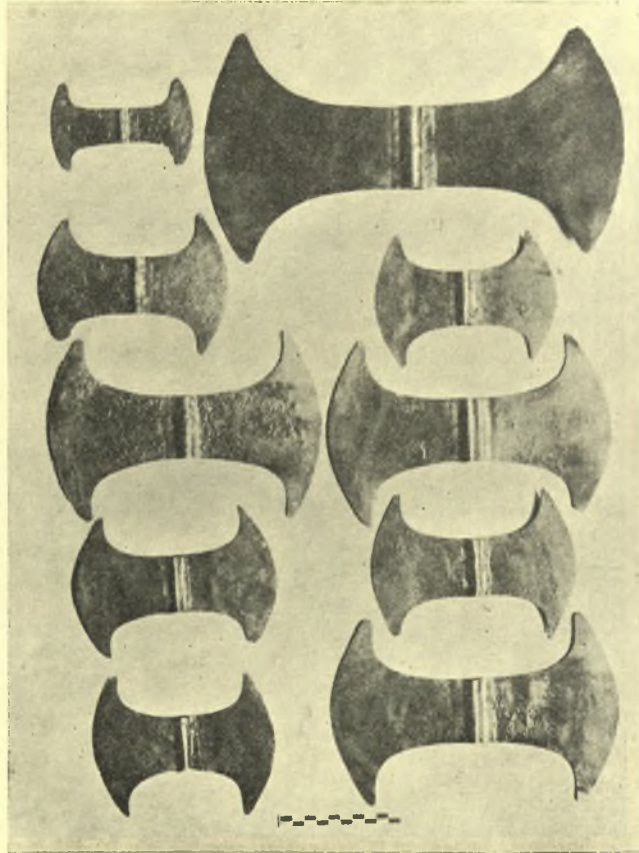

Εἰκ. 15. Ἀρχαλοχόρι. Εὐρήματα ἐντὸς τοῦ σπηλαίου, παρὰ τὸν βόρειον μυχόν.

τὸ μέσον τοῦ σπηλαίου, ἥτοι ἐκεῖ ὅπου εὐρέθησαν τὰ μικρὰ πολύτιμα ἀφιερῶματα, ὑπῆρχε προφανῶς βωμός, ὅστις ἔκοσμεῖτο ὑφ' ὅλων τούτων τῶν ἀντικειμένων.

Τὰ εὐρήματα ἦσαν κυρίως τὰ μνημονευθέντα, ἥτοι μονότονον περιεχόμενον διπλῶν πελέκων καὶ ὅπλων. Ἐξ ἀμφοτέρων τῶν κατηγοριῶν ὑπάρχουν δύο ποικιλίαι, ἥτοι ἀντικείμενα καθαρῶς ἀναθηματικὰ ἐκ λεπτοῦ μεταλλικοῦ

φύλλου καὶ βαρέα τεμάχια πραγματικῆς χρήσεως. Οἱ διπλοὶ πελέκεις ποικίλουν ἀπὸ ὀλίγων ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου μέχρι τῶν μεγαλύτερων τεμαχίων ἀριθμούντων 60 καὶ 70 ἑκατοστῶν μήκος. Ἐκ τῶν ξιφῶν τὸ μέγιστον ἀριθμῆ μῆκος 1 μ. καὶ 55 χιλιοστά, τὸ μακρῶ μέγιστον ξίφος τῆς προϊστορικῆς Εὐρώ-

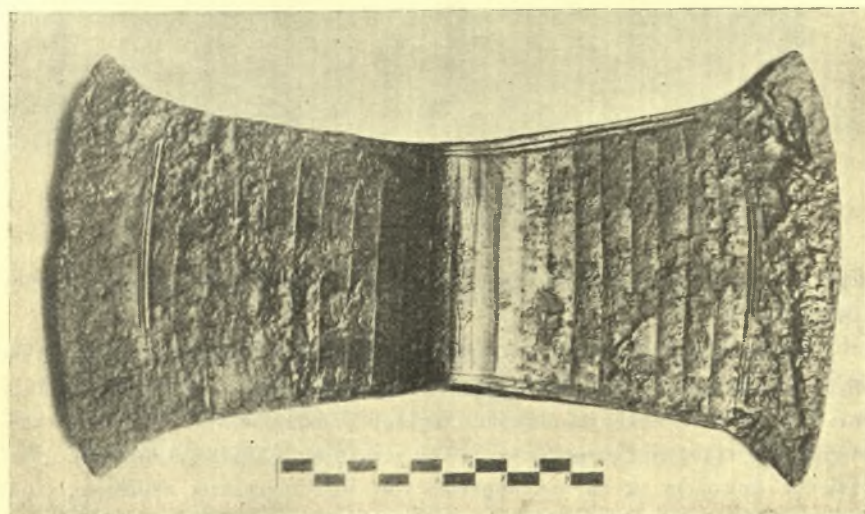

Εἰκ. 16. Ἀρχαλοχώρι. Μικροὶ χαλκοὶ πελέκεις.

πης, πάντα δὲ σχεδὸν ὑπερβαίνουν τὸ μέτρον εἰς μήκος (μόνον αἱ λεπίδες ἐννοεῖται). Τὰ πλεῖστα τῶν ξιφῶν καὶ πάντες σχεδὸν οἱ πελέκεις φέρουν ἐγγράρακτον διακόσμησιν. Τὸ σπουδαιότατον τῶν εὐρημάτων εἶναι ἀναμφισβητήτως εἰς χαλκοῦς πέλεκυς, ὅστις ἐπὶ τοῦ αὐλοῦ τῆς στελειώσεως φέρει καθέτως τρίστιχον ἱερογλυφικὴν ἐπιγραφὴν, διὰ γραμμῶν ἀρχαϊκωτάτων καὶ προσομοιαζόντων τὰ τοῦ Δίσκου τῆς Φαιστοῦ.

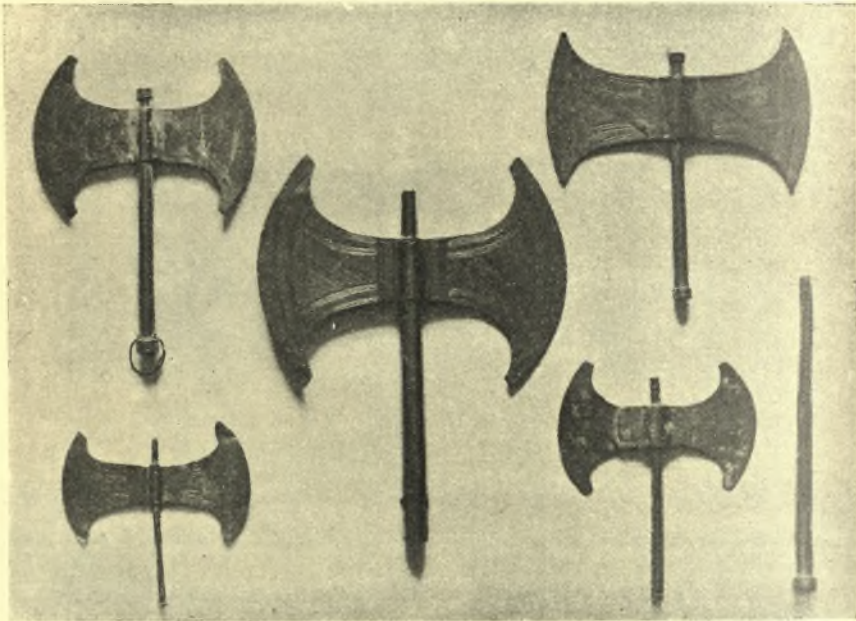

Εἰκ. 17. 'Αρκαλοχώρι. Μεγάλοι χαλκοῖ πελέκεις.

Εἰκ. 18. 'Αρκαλοχώρι. Χαλκοῦς ἐνεπίγραφος πέλεκυς.

Δείγματα κεραμεικῆς εὐρέθησαν τόσον ὀλίγα καὶ εἰς τοιαύτην κατάστασιν (μόνον τεμάχια), ὥστε εἶναι βέβαιον ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἀφιερωμάτων, ἀλλὰ περὶ τῶν σκευῶν καθημερινῆς χρήσεως τοῦ προσωπικοῦ καὶ λοιπῶν ἐπισκεπτῶν τοῦ σπηλαίου. Τὰ δείγματα ταῦτα κεραμεικῆς ἀντιπροσωπεύουν ὅλας τὰς ἐποχὰς ἀπὸ τῆς πρωτομινωϊκῆς μέχρι τῆς πρώτης ὑστερομινωϊκῆς. Οὐδὲν τεμάχιον μεταγενέστερον τῆς ΥΜ Ι ἐποχῆς εὐρέθη, μεμονωμένα δ' εὐρήματα τυχαίως ὀλισθήσαντα ὑπὸ τὴν καταρρέουσαν ὄροφὴν τοῦ σπηλαίου

Εἰκ. 19. Ἀρκαλοχώρι. Χρυσοὶ πέλεκεις.

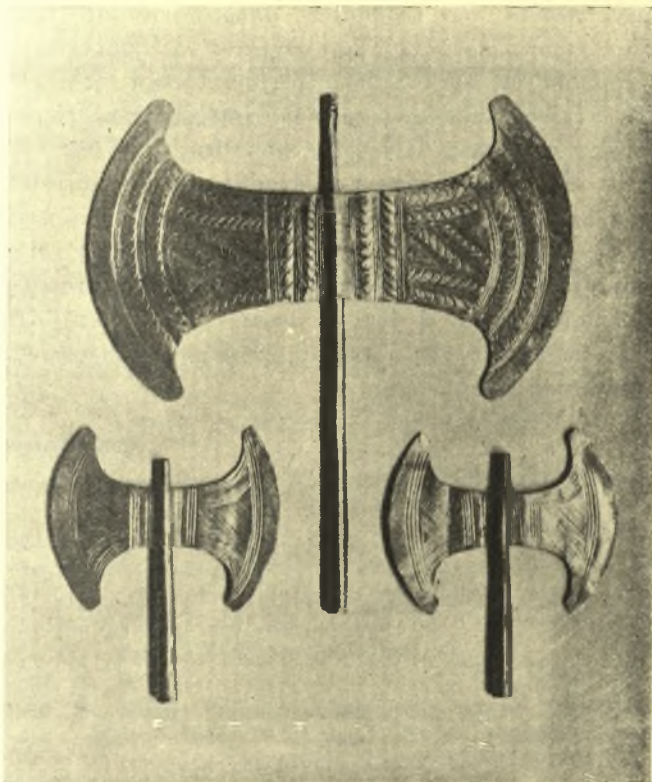
εἶναι εἰς νεολιθικὸς λίθινος πέλεκυς καὶ ἓν ἑλληνιστικὸν μικρὸν ἀγγεῖον (δακρυδόχον).

Ἡ μεγάλη μᾶζα τῶν μεταλλικῶν εὑρημάτων ἀνάγεται εἰς τὸ τέλος τῆς ΜΜ καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ΥΜ ἐποχῆς, ἤτοι εἰς τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τοῦ μινωϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὅστις καλύπτει ἀκριβῶς περίπου δλόκληρον τὴν 16^{ην} ἑκατονταετηρίδα. Τὸ τέλος τῆς λατρείας ἐντὸς τοῦ σπηλαίου ὑπῆρξεν ἀπότομον, ὀφειλόμενον ἀσφαλῶς εἰς τὴν κατάρρευσίν του, ἣτις συμπίπτει περιέργως πρὸς τὴν γενικὴν καταστροφὴν, ἣτις τότε ἐπληξε τὴν μινωϊκὴν Κρήτην. Ἐκτὸς τοῦ σπηλαίου, παρὰ τὴν εἴσοδον καὶ τὸ μνημονευθὲν θυρωρεῖον, ἐξηκολούθησαν

οἱ προσκυνηταὶ νὰ συχνάζουν ἀκόμη ἐπὶ μακρόν, ὡς ἀποδεικνύουν τεμάχια ἀγγείων ἀναγόμενα μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς μινωικῆς ἐποχῆς.

Τὴν καταστροφὴν τοῦ σπηλαίου νομίζω ὅτι δυνάμεθα νὰ ἀποδώσωμεν βασίμως εἰς τὴν αὐτὴν θεομηνίαν, ἣτις ἔπληξε καὶ τὴν ὑπόλοιπον Κρήτην ταυτοχρόνως. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνασκαφικῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ Ἄμνισοῦ

Εἰκ. 20. Ἄρκαλοχώρι. Χρυσοὶ πελέκεις.

δύναται βασίμως νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἡ θεομηνία αὕτη δὲν ἦτο εἰς ἀπλοῦς σεισμὸς ὡς συνήθως πιστεύεται, ἀλλὰ πρόκειται περὶ τῆς τρομακτικῆς ἐκρήξεως τοῦ ἠφαιστείου τῆς Θήρας, ἣτις ἀνατινάξασα τὸ πλεῖστον τῆς νήσου εἰς τὸν ἀέρα, ἐπέφερεν ἀναμφιβόλως καὶ τὴν ἐρήμωσιν εἰς ἀκτῖνα ἑκατοντάδων χιλιομέτρων.

Ὡς πρὸς τὸ δυσκολώτερον τῶν ζητημάτων, τὸ τῆς ἐν τῷ σπηλαίῳ Ἄρκαλοχωρίου λατρευομένης θεότητος, θὰ ἐπιμείνω εἰς τὴν ἀρχικῶς ἐκφρασθεῖσαν

ὑπόθεσιν, ὅτι πιθανώτατα ἔχομεν πρὸ ἡμῶν τὸ παλαιότατον σπήλαιον τοῦ Διὸς τῆς Ἡσιοδείου παραδόσεως. Βέβαιον εἶναι ἔν πρᾶγμα, ὅτι πρόκειται περὶ πολεμικῆς θεότητος εἰς ἣν προσεφέροντο διπλοὶ πελέκεις καὶ ξίφη, ἣ δὲ ιδιότης αὕτη δὲν ἀπάδει πρὸς τὴν φύσιν τοῦ Κρηταγενοῦς Διός. Τὸ γεγονός ὅτι τὸ σπήλαιον Ἀρχαλοχωρίου κεῖται πλησιέστερον πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου ἀναφερομένην Λύκτον ἢ πᾶν ἄλλο γνωστὸν μέχρι τοῦδε, προσέτι δὲ καὶ ὁ ἐκκλητικὸς πλοῦτος τῶν εὐρημάτων, ἀποδεικνύουν ὅτι πρόκειται περὶ σπουδαιοτάτου ἱεροῦ χώρου, ὅστις ἦτο ἀδύνατον νὰ λησμονηθῆ ἔντελῶς. Τὰ περίε τοῦ σπηλαίου εὐρεθέντα λείψανα ἀνάγονται μέχρι τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς τοῦ 7^{ου} αἰῶνος (πίθαι μετ' ἀναγλύφων). Ὁ Ἡσιόδος ἐτέλει ἐπομένως ἐν γνώσει τῆς λυκτίας παραδόσεως. Ἡ σύγχυσις παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις συγγραφεῦσιν, οἵτινες ἀδυνατοῦν νὰ εἴπουν τι ἀκριβὲς περὶ τοῦ ἱεροτάτου ἀκριβῶς τῶν κρητικῶν σπηλαίων, ἐρμηνεύεται ἄριστα διὰ τῆς ἐξαφανίσεως τοῦ σπηλαίου μετὰ τὴν πτώσιν του καὶ τῆς βαθμιαίας συγχύσεως καὶ λήθης περὶ τῆς ἀκριβοῦς θέσεώς του. Τὸ ἀναφερόμενον παρὰ μεταγενεστέροις συγγραφεῦσιν ὡς Δικταῖον ἄντρον ἢ εἶναι τὸ γνωστὸν πρὸ πολλοῦ σπήλαιον τοῦ Ψυχροῦ, ὅπου καὶ μετετοπίσθη ἡ λατρεία, ἢ ἔκειτο περισσότερον πρὸς Ἀνατολὰς καὶ δὲν ἀνεκαλύφθη ἀκόμη.

ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Δωρεαί. Εὐχαρίστως ἀναγράφοντες κατωτέρω τὰς πρὸς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εἶτε ὑπ' αὐτῶν τῶν συγγραφέων εἶτε ὑπ' ἄλλων φίλων αὐτῆς ἀποσταλέντα κατὰ τὸ ἔτος 1935 βιβλία, καθῆκον ἡμῶν θεωροῦμεν νὰ ἐκφράσωμεν καὶ ἐνταῦθα πρὸς πάντας τοὺς φιλόφρονας δωρητὰς τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν.

[Εἰς τὸ τέλος τοῦ τίτλου ἐκάστου βιβλίου τίθεται ἐντὸς παρενθέσεως τὸ ὄνομα τοῦ δωρητοῦ. Ὅπου δὲν ὑπάρχει παρένθεσις, δωρητὴς εἶναι ὁ συγγραφεὺς].

1. Ἀδαμαντίου, Ἀδ.: Ἀνασκαφαὶ ἐν Σπάρτῃ. Ἐν Ἀθ. 1935. Ἀπ.: «ΠΑΕ» 1934.
2. *Annales Institutorum*. 6, 1933/34. Romae 1935.
3. Ἀγγελάκι, Ἐμμ. Σ.: Σητειακά. Τ. 1: Ἀθήναι 1935.
4. Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος. Τ. 1, 1935. Ἀθήναι. (Α. Ὁρλάνδος).
5. Ashton, L.: Benaki Museum Athens. Catalogue of the Chinese pottery and porcelain. Athens 1935 (Ἀντ. Ἐμμ. Μπενάκης).
6. Béquignon, Yves: Grèce. Paris 1932 (Ἐπιμ. Ἐθν. Οἴκ., Τμ. Ξένων καὶ Ἐκθ.).
7. Boehringer, R.: Platon, Bildnisse und Nachweise Breslau 1935.
8. Βολίδης, Θεμ.: Die Schriften des Georgios Moschampar und der Codex Alexandrinus 285. Sofia 1933. Ἀπ.: Actes d. IV Congr. Internat. d. Ét Byzant. (=«Bull. de l'Inst. Arch. Bulgare» 9).
9. Bullanda, E.: Etrurja i Etruskowie. Lwów 1934 (Α. Ὁρλάνδος).
10. Χατζῆ, Α. Χ.: Κοιτῶ—Κοιτάζω. Ἀθήναι 1935. Ἀπ.: «Ἀκαδημία» I, 1935.
11. » » Μέγα λεξικὸν τῆς ἐθνικῆς Γλώσσης. Ἀθ. 1935 [Ἀγγελία].
12. Χατζιδάκι, Γ.: Γλωσσολογικαὶ ἔρευναι. Τ. 1: Ἐν Ἀθήναις 1934 (Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον Ἀθ.).
13. Κυπριακὰ Χρονικά. Ἔτ. 11: Ἐν Λάρνακι 1935 (Ἡ Διεύθυνσις).
14. Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον. Τ. 14, 1931/32. Ἐν Ἀθ. 1935 (Ἐπιμ. Παιδ.).
15. Dioniso. V. 1, 1931 [καὶ] 5, 1935. Siracusa 1931-35 (Inst. Naz. d. Damma Ant.).
16. Doerpfeld, W.: Alt-Olympia. Bd 1-2 [καὶ] Beiheft z 2. Bd. Berlin 1935.
17. Δούτσαρης, Π.: La rythmique dans la poésie et la musique des Grecs anciens. Ἀπ. «REG» T. 47, 1934.
18. Durrbach, F.-Roussel, P. Inscriptions, de Débos. Paris 1935 (Acad. d. Inscr. et Belles-Lettres).
19. Dyggve, L.-Poulsen, Fr.-Rhomaïos, K.: Das Heroon von Kalydon. København 1934 (Mém. d. l'Acad. R. des Sc. et des Lettres de Danemark, S. 7, T. 4).

20. **Ἐβδομαδιαία Ἐπιθεώρησις τοῦ Ξένου Τύπου.** Ἔτ. 4, 1935. Ἐν Ἀθ. (1935). (Ἵπουργ. Ἐξωτερ.).
21. **Filow, B. D.:** Die Grabhügelnekropole bei Duvanlij in Südbulgarien. Sofia 1934.
22. **Ghika - Budesti, N.:** Evolutia architecturii in Muntenia si in Oltenia, P. 3: Bucuresti 1933, (Ἵπουργ. Παιδ.).
23. **Γιαννοπούλου, Ν. Ι.:** Θεσσαλίας ἐπιγραφαὶ 1933. Ἀπ.: «ΑΕ» 1933.
24. **Gomme, A. W.:** The population of Athens in the 5 a. 4 cent. B. C. Oxford 1933.
25. **Γουδί, Α. Ν.:** Τὰ μυστήρια τῆς Ἐλευσίνος. Ἐν Ἀθ. 1935.
26. **Hurd, H. P.:** The topography of Punic Carthage. Williamsport 1934.
27. **Ἵπόμνημα** τῆς Φιλοσ. Σχολῆς τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου περὶ τῶν νομοσχεδίων τῆς Μ. Ἐκπαιδεύσεως (ἐν Ἀθ. 1909) [Πανεπ. Ἀθ.].
28. **Καρούσου, Κ. Δ.:** Σύγχρονα. Ἐν Ἀθ. 1932.
29. » » Ἐλεγχοὶ συνειδήσεως. Ἐν Ἀθ. 1937.
30. **Κεραμπεύλου, Α. Δ.:** Ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναι ἐν Μακεδονίᾳ 1935. Ἀπ.: «ΠΑΕ» 1934.
31. **Κρίσεις** τῆς εἰς τὸ διαγώνισμα «Ἀπόλλωνος Καβαλλιεράτου» ὑποβλ. πραγματείας «Ἡ βυζαντινὴ ἀρόπολις τοῦ Μυστρᾶ». Ἐν Ἀθ. 1935 (Πανεπ. Ἀθηνῶν).
32. **Κυπαρίσση, Ν.:** Ἀνασκαφαὶ ἐν ἀρχαίᾳ Ἀχαΐᾳ. Ἐν Ἀθ. 1935. Ἀπ. » ΠΑΕ« 1934.
33. **Λάσκαρι, Μιχ. Θ.:** Ἱστορικαὶ ἐργασίαι, κρίσεις περὶ αὐτῶν, τιμητικαὶ διακρίσεις. 1935.
34. **Magaw, H.:** The date of H. Theodoros at Athens. Ἀπ. «Ann. of Brit. School at Athens» 33.
35. **Magaw, H.:** Byzantine architecture in Mani. Ἀπ.: «Ann. of Brit. School at Athens» 33.
36. **Μακούλη, Ι.:** Χρονολογικὴ ἀκτίς τῆς Π. Διαθήκης. Ἐκοδ. 2. Ἀθῆναι 1935. (Ἄντ. Ἐμμ. Μπενάκης).
37. **Μάργαρη, Δ. Κ.:** Τὸ ἔργον καὶ ἡ μόρφωσις τοῦ Βιβλιοθηκαρίου. Ἐν Ἀθ. 1935. (Γεν. Συμβ. Βιβλιοθ. Ἑλλ.).
38. **Μαρινάτου, Σπυρ.:** Ἀνασκαφαὶ ἐν Ἀμνισῶ Κρήτης. Ἐν Ἀθήναις 1935. Ἀπ.: «ΠΑΕ» 1934.
39. **Mazur, B. D.:** Isudies on Jewry in Greece 1: Athens 1935.
40. **Matz, F.:** G. E. Mylonas, Ἡ Νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. [Κρίσις] Ἀπ.: «Gnomon» 10, 1934.
41. **Mommsen u. Wilamowitz** Briefwechsel 1872 - 1903 Berlin 1935. (Hiller v. Gärtringen).
42. **Μιτσού, Μ.:** Ἐπιγραφή ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ 1935. Ἀπ.: «ΑΕ» 1935.
43. **Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου.** Ἐν Ἀθήναις 1935 (Ἐπιτρ. Ἐκδ. Καταλ. Σπ. Λάμπρου).
44. **Μπακαλάκη, Γ.:** un réchund d'un nonveau type à Délos. Paris 1934. Ἀπ.: BCH 1934.
45. » » Ἀνασκαφαὶ ἐν Φλωρίνῃ τῆς Ἄνω Μακεδονίας. Ἐν Ἀθήναις 1935. Ἀπ.: «ΠΑΕ», 1934.
46. » » Προτοελλαδικὸς συνοικισμὸς Κερατοινίου Παιραιῶς. 1935. Ἀπ.: «ΑΕ» 1933.

47. **Μπενάκης**, Μουσείον Μπενάκη Ἀθήναι. Ὁδηγός. Ἀθήναι 1935 (Ἄντ. Ἐμμ. Μπενάκης).
48. **Nedev, Kiril.**: Teatur i teatralni predstavlenija v drevna Gurcija V i IV v. Pr. Chr.: Sofija (1934).
49. **Οἰκονόμου, Γ. Π.**: Ἐκθεσις περὶ τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1925 ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πεπραγμένων. Ἐν Ἀθήναις 1926
50. » » Ἐκθεσις περὶ τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1926 ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πεπραγμένων. Ἀθήναι 1929.
51. » » Ἐκθεσις περὶ τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1934 ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πεπραγμένων. Ἐν Ἀθήναις 1935.
52. **Ὀρλάνδου, Α. Κ.**: Ἱστορία καὶ περιγραφή τῆς Ἰ. Μονῆς Ὀσίου Μελετίου. Ἐν Ἀθήναις 1931.
53. » » Ἀνασκαφή Σικυῶνος. Ἐν Ἀθήναις 1935. Ἄπ.: «ΠΑΕ» 1934.
54. **Πεπραγμένα, τὰ** — (Λέσχης Ἐπιστημόνων) κατὰ τὸ ἔτος 1932. Ἐν Ἀθήναις 1933 (Λέσχη Ἐπιστημόνων).
55. **Robinson, D. M.**: A new fragment on the Athenian Decree on coinage. Ἄπ.: «Amer. Journ. of Philol.». V. 56, 1935, σ. 149-154.
56. **Ροδοπούλου, Γ. Α.**: Ὁ κοινὸς νοῦς. Ἀθήναι 1935.
57. **Sanna, G.**: Per una bibliografia dell' Etá romana imperiale. Firenze (1933). Ἄπ.: «La Nuova Italia» N. 8-9, 1933.
58. **Σάρρου, Δ. Μ.**: Κατάλογος τῶν χειρογράφων τοῦ ἐν Κων/πόλει «Ἑλλην. Φιλολ. Συλλόγου». Μ. 1-2: ἐν Ἀθήναις 1932. Ἄπ.: «Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζ. Σπ.». 9.
59. » » Εὐριπίδης. I: Ἰππόλυτος, Ἰφιγένεια ἡ ἐν Αὐλίδι, Ἰφιγένεια ἡ ἐν Ταύροις, Ἄλκηστις. Σὲ δημοτ. στίχους. Ἀθ. 1934.
60. » » Εὐριπίδης. 11: Ἀθ. 1935.
61. » » Πῶς εἶδε καὶ πῶς ἐτραγούδησεν ὁ Λόρδος Βύρων τὴν Ἡπειρον. Ἄπ.: «Φιλ. Ν. Κόσμος».
62. » » Σοφοκλῆς. Ἰχνευταὶ Σάτυροι. Σατυρικὸ δρᾶμα σὲ δημοτικὸς στίχους. Ἀθ. 1932.
63. » » Σοφοκλῆς. II: Αἴας. Σὲ δημοτικὸς στίχους. Ἀθ. 1935.
64. **Σιγάλα, Ἄντ.**: Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς. Θεσσαλονίκη 1934 (Πανεπ. Θεσσαλονίκης).
65. **Sastri, H.**: A guide to Elephanta. Delhi 1934.
66. **Σωτηριάδου, Γ.**: Ἀνασκαφή Μαραθῶνος. Ἐν Ἀθήναις 1935. Ἄπ.: «ΠΑΕ» 1934.
67. **Σωτηρίου, Γ. Α.**: Τὸ κάστρον τῶν Ρωγῶν. Ἄπ.: «Ἡπειρ. Χρον.». Τ. 2.
68. » » Ἀρχαιολογία τῆς Χριστιανικῆς τέχνης καὶ ἑλληνικῆ χριστιανικῆ ἐπιγραφικῆ... Λόγος ἐναρκτήριος... Ἀθήναι 1925.
69. » » Ἡ Χριστιανικὴ κατακόμβη τῆς νήσου Μήλου. Ἄπ.: ΠΑΑ 1928.
70. » » Ὁδηγὸς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν. Ἐκδ. 2. Ἐν Ἀθήναις 1931.
71. » » Ἡ ἐκκλησιαστικὴ τέχνη καὶ οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν Ἀθήναις 1931. Ἄπ.: «Ἐναίσιμα». Ἐπὶ 35ῳ ἔπετ. ἐπιστημ. δράσ. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν.
72. » » Guide du Musée Byzantin d'Athènes. Éd Française. Athènes 1932.

73. **Σωτηρίου, Γ. Α.:** Peintures murales byzantines du XIe S. dans la crypte de St Luc en Phocide. Ath. 1932. Ἀπ.: «Act. du III Congr. Intern. d. Ét. Byz.».
74. » » Αἱ μῶναι τῶν Μετεώρων. Ἐν Ἀθ. 1933. Ἀπ.: «Ἐπετ. Βυζ. Σπ.».
75. » » Ἀνασκαφαὶ Ν. Ἀγχιάλου. Ἐν Ἀθ. 1935. Ἀπ.: «ΠΑΕ» 1934.
76. » » Ἀραβικαὶ διακοσμήσεις εἰς τὰ Βυζαντικά μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Ἀθήναις 1935. Ἀπ.: «Πρακτ. Χριστιαν. Ἀρχ. Ἐτ.» 1933/34.
77. **Σούρλα, Ε.:** Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐπαρχίας Κονίτισης. Ἐν Ἰωαννίνοις 1929. Ἀπ.: «Ἡπειρ. Χρον.» 1929.
78. **Stahlin, Fr. - Hiller v. Gaertringen - Lippold, G.:** Thessalia. Ἀπ.: Pauly-Wiss. Real-Encycl. VIA.
79. **Tanaka, Hidenaka:** («Ὀμηρος»). [Κυτο 1935]. [Κεῖμ. καὶ τίτλος ἰαπωνιστί].
80. **Θρακικά.** Τ. 6: Ἐν Ἀθ. 1935 (Θρακ. Κέντρον).
81. **Θυμέλη.** Τ. 1, Τχ. 1-4: Ἀθ. 1933 (Ν. Ποριώτης).
82. **Τωμαδάκη, Ν. Β.:** Ἐκδόσεις καὶ χειρόγραφα τοῦ ποιητοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ. Ἐν Ἀθ. 1935. (Νεοελλ. Ἀρχεῖον, Ἔτ. Α', 1935. Παράρτ. Α').
83. **Vallois, R.:** A. S. Arvanitopoulos, Stèles peintes de Demetrias - Pagasai. [Κρίσις] Ἀπ.: Rev. des Etudes Anc. T. 33, 1931.
84. **Valmin, N.:** Rapport préliminaire de l'expédition en Messénie, 1934. Lund 1935. Ἀπ.: Bull. de la Soc. R. des Lettres de Lund, 1934 35.
85. **Wolters, P.:** Polyklets Doryphoros. Ἀπ.: «Münch. Jahrb. d. Bild. Kunst» 1934.
86. **Ziebarth, E.:** Neue Verfluchtungsstafeln ans Attika, Boiotien und Euböia. Berlin 1934. Ἀπ.: «Sitz. Ber. Preuss. Akad. Wiss. 1934, XXXIII.
- Ἀγοραὶ καὶ ἀνταλλαγαὶ,** Εἰσῆχθησαν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Ἐταιρείας κατὰ τὸ 1935 ἕξ ἀγορᾶς 210 νέοι τόμοι καὶ ἕξ ἀνταλλαγῆς 87.

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1935

Τῇ 31^η Μαρτίου 1935 ἡμέρα Κυριακῆ καὶ ὥρα 5 μ. μ. συνῆλθον οἱ ἑταῖροι εἰς τακτικὴν συνέλευσιν ἵνα συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 32 τοῦ Ὁργανισμοῦ ἐκλέξωσι τὸ τε Προεδρεῖον τῆς Συνελεύσεως καὶ τὴν πενταμελῆ ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπεῖαν διὰ τὸ ἀρξάμενον ἔτος 1935, ἀκούσωσι δὲ τὴν ἔκθεσιν τῆς ἔξελεγκτικῆς Ἐπιτροπεῖας περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ 1934, ὧς καὶ τὴν ἔκθεσιν τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου περὶ τῶν πεπραγμένων τοῦ ἔτους 1934.

Παρήσαν ἑταῖροι τριάκοντα τρεῖς. Γενομένης φανεραῆς ψηφοφορίας ἐξελέγησαν: Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ὁ κ. Π. Πουλίτσας, Ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Κ. Μέρμηγκας, Α' Γραμματεὺς ὁ κ. Μιχ. Παναγιωτόπουλος καὶ Β' Γραμματεὺς ὁ κ. Ι. Θρεψιάδης

Ὁ Γραμματεὺς τῆς Συνελεύσεως κ. Μ. Παναγιωτόπουλος ἀνέγνωσε τὴν ἔκθεσιν τῆς ἔξελεγκτικῆς Ἐπιτροπεῖας περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως κατὰ τὸ ἔτος 1934 ἣ δὲ Συνέλευσις ὁμοφώνως ἐνέκρινε τὴν διαχείρισιν ταύτην. Εἶτα διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας ἐξελέγησαν μέλη τῆς ἔξελεγκτικῆς Ἐπιτροπεῖας ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ διὰ τὸ ἔτος 1935 οἱ κ. κ. Βασ. Αἰγινήτης, Εὐάγγελος Κρητικός, Γεώργιος Παπαϊωάννου, Μιλτιάδης Πουρῆς καὶ Ἄγγ. Σταυρόπουλος.

Διακοπείσης μετὰ ταῦτα τῆς συνεδρίας καὶ ἐπαναληφθείσης τὴν 6 1/2 ὁ Γραμματεὺς τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας κ. Γεώργιος Π. Οἰκονόμος ἀνεκοίνωσε τὴν ὑπ' αὐτοῦ συνταχθεῖσαν ἔκθεσιν περὶ τῶν πεπραγμένων τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ λήξαν ἔτος 1934 μετὰ προβολῶν φωτεινῶν εἰκόνων ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας γενομένων ἀνασκαφῶν.

ΕΚΘΕΣΙΣ
ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1935

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΝ

ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Κύριε Πρόεδρε,

Οί υπογεγραμμένοι αποτελούντες την Έξελεγκτικήν Επιτροπήν της Έταιρείας δια τὸ ἔτος 1935 προσκληθέντες δια τοῦ ὑπ' ἀριθ. 19 τῆς 27 Φεβρουαρίου 1936 ἐγγράφου τοῦ κ. Προέδρου ἐπελήφθημεν τοῦ ἐλέγχου τῆς οικονομικῆς διαχειρίσεως τῆς Έταιρείας τοῦ λήξαντος ἔτους 1935, ἐκ τῶν λογιστικῶν καὶ ταμιακῶν βιβλίων τῆς ὁποίας ἐξάγονται τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα :

Α' Χρηματικόν.

Ταμείον.

α) Χρέωσις :

1) Ὑπόλοιπον μετρητῶν εὐρεθὲν ἐν τῷ Ταμείῳ τῇ 17 Φεβρουαρίου 1936	Δρχ.	23240.10
2) Εἰσπράξεις ἀπὸ ἔσοδα γενικοῦ Προϋπολογισμοῦ χρήσεως 1935	»	1085469.75
3) Ἀναλήψεις ἐκ τῶν ἐπ' ἀνοικτῶ λογαριασμῶ καταθέσεων τῆς Έταιρείας παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ	»	1314127.40
4) Πώλησις οἰκοπέδου τῆς Έταιρείας ἐν τῇ θέσει « Ἄγρος Μολυβά »	»	171179.50
5) Προϊὸν 10 ὁμολογιῶν Δαν. 1922, 6 ¹ / ₂ %, κληρωθεισῶν εἰς τὸ ἄρτιον καὶ μιᾶς μετὰ λαχνοῦ	»	7148.—
Σύνολον . . . Δρχ.		<u><u>2601164.75</u></u>

β) Πίστωσις :

1) Πληρωμαὶ εἰς ἔξοδα γενικοῦ Προϋπολογισμοῦ χρήσεως 1935	Δρχ.	820871.10
2) Καταθέσεις ἐπ' ἀνοικτῶ λογαριασμῶ παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ	»	993404.30
3) Πληρωμαὶ πρὸς ἀγορὰν 110 ὁμολογιῶν Δαν. 1922, 6 ¹ / ₂ %	»	7429.—
4) Πληρωμαὶ διὰ τὴν ἀγορὰν ὁμολογιῶν Κτηματικῆς Τραπεζῆς Ἑλλάδος 7%, Λ. 1.000.000.— ἐν ὄλῳ 90 »	»	757255.40
Σύνολον . . . Δρχ.		<u><u>2578959.80</u></u>

Ἀνάλυσις Ἐσόδων καὶ Ἐξόδων.

α) Ἐσοδα :

1) Ἀπὸ Μερίσματα καὶ τόκους	Δρχ.	401140.40
2) » μισθώματα	»	27015.—
3) » ἀντίτιμον δημοσιευμάτων	»	72307.50
4) » εἰσφορὰς εἰαίρων	»	3750.—
5) » δικαιώματα ἐκ τοῦ Λαχείου τοῦ Στόλου καὶ τῶν Ἀρχαιοτήτων	»	413936.40
6) » φωτογραφικὰ δελτάρια	»	135180.—
7) » καθαρὸν προῖον πωλήσεως φωτ. δελτ. χρ. 1934	»	30998.45
8) » πώλησιν ἀχρήστου ὑλικοῦ καὶ ἄλλα ἀπρόβλεπτα ἔσοδα	»	1142.—
	Σύνολον . . . Δρχ.	<u>1085469.75</u>

β) Ἐξοδα :

1) Εἰς μισθοὺς καὶ ἐπιδόματα	Δρχ.	162240.—
2) » ἔξοδα γραφείων	»	54781.—
3) » » βιβλιοθήκης	»	91859.10
4) » ἐπισκευὰς καὶ ἐπιπλώσεις	»	32442.—
5) » ἀνασκαφὰς Ἑταιρείας	»	107475.—
6) » » Ἴω. Μαρκοπούλου	»	—
7) » δημοσιεύματα	»	174475.85
8) » συνδρομὰς εἰς περιοδικὰ κλπ.	»	5050.—
9) » διδασκαλίαν	»	3460.—
10) » φωτογραφικὰ δελτάρια	»	85751.—
11) » ἀμοιβὰς φυλάκων Μουσείων	»	5100.—
12) » σύστασιν καὶ πλουτισμὸν βιβλιοθηκῶν Μουσ.	»	41347.70
13) » ἀπόδοσιν καθ. προϊόντος ἐκ πωλ. φ. δ. χρ. 1934	»	30998.45
14) » διάφορα ἔξοδα	»	24764.—
15) » ἔξοδα κεκλεισμένων χρήσεων	»	1127.—
	Σύνολον . . . Δρχ.	<u>820871.10</u>
Περίσσευμα χρήσεως 1935	»	264598.65
	Σύνολον . . . Δρχ.	<u>1085469.75</u>

Γ' Γενικὸς Ἰσολογισμὸς.

Α' Ἐνεργητικόν.

Τὸ Ἐνεργητικὸν τῆς Ἑταιρείας τῇ 15 Φεβρουαρίου 1936 ἀνήρχετο εἰς	Δρχ.	<u>3421963 60</u>
ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἑξῆς :		

1)	ἀπὸ μετρητὰ ἐν τῷ Ταμείῳ	Δρχ.	22204.95
2)	» τὸ μέγαρον τῆς Ἐταιρείας	»	259863.80
3)	» ἀκίνητα κτήματα	»	17847.50
4)	» 70 μετοχὰς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς	»	157190.25
5)	» 405 ὁμολογίας Ἐθνικοῦ Δαν. 1889, 4%	»	88154.25
6)	» 75 » » » 1890.5% Σιδ.	»	20193.75
7)	» 121 » » » 1907, 5% Ἀμύνης »	»	8315.20
8)	» 135 » » » 1914, 5%	»	167467.65
9)	» 1 ὁμολ. Ἐθν. Δανείου 1893, 5% Κεφαλαιώσεως καὶ μιᾶς ἀποδείξεως φρ. 140	»	640.—
10)	» 30 ὁμολ. Ἐθν. Δαν. Πατριωτικοῦ	»	25.—
11)	» 25 » » » Προσφυγικοῦ, 7%, 1924	»	183047.50
12)	» 4098 » » » Ἄν. 6½%, 1922, κληροδο- τήματος I. Μαρκοπούλου	»	329095.15
13)	» καταθέσεις ἐπ' ἀνοικτῶ λ/σμῶ παρ' Ἐθν. Τραπ. »	»	628053.90
14)	» προκαταβολὰς	»	1932.—
15)	» 180 μετοχὰς Κτηματικῆς Τραπεζῆς.	»	180000.—
16)	» 110 » τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος	»	547943.70
17)	» 150 ὁμολογίας Δαν. Ἑλληνοβουλγαρικῆς μετα- ναστεύσεως, 1923, 6%	»	52733.60
18)	» 90 ὁμολογίας Δαν. Κτηματικῆς Τραπεζῆς, 1930 7%, Λ. 1.000.000.—	»	757255.40
	Σύνολον	Δρχ.	<u>3421963.60</u>

β) Παθητικόν.

Τὸ Παθητικὸν τῆς Ἐταιρείας τῆ 15 Φεβρουαρίου 1936 ἀνήρχετο εἰς	Δρχ.	<u>3421963.60</u>
ἀποτελούμενον:		
1) ἐκ τοῦ Κεφαλαίου τῆς Ἐταιρείας . . . Δρ. 3361302.—		
2) ἐκ τῆς μερίδος ὑπὲρ τῶν Μουσείων Νόμος 4823	» 60661.60	<u>3421963.60</u>

Δ' Περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

Ἡ περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τῆ 15 Φεβρουαρίου 1936 ἀνήρχετο εἰς	Δρχ.	<u>3421963.60</u>
ἀποτελουμένη ἐκ τῶν ἑξῆς:		
1) ἀπὸ μετρητὰ ἐν τῷ Ταμείῳ	»	22204.95
2) » τὸ μέγαρον τῆς Ἐταιρείας	»	259863.80
Εἰς μεταφορὰν	»	<u>282068.75</u>

	Ἐκ μεταφορᾶς . . . Δρχ.	
3) ἀπὸ ἀκίνητα κτῆματα	»	17847.50
4) » 70 μετοχὰς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς	»	157190.25
5) » 405 ὁμολογίας Ἐθν. Δαν. 1889, 4%	»	88154.25
6) » 75 » » 1890, 5% Σιδ. Λαρίσ. »	»	20193.75
7) » 121 » » 1907, 5% Ἀμύνης . »	»	8315.20
8) » 135 » » 1914, 5%	»	167467.65
9) » 1 ὁμολ. Ἐθν. Δανείου 1893, 5% Κεφαλαιώσεως μετὰ 1 ἀποδείξεως φρ. 140	»	640.—
10) » 30 ὁμολογίας Ἐθν. Δαν. Πατριωτικοῦ	»	25.—
11) » 25 » » Προσφυγικοῦ 7%, 1924 »	»	183047.50
12) » 4098 » » Ἀναγκ. 6 1/2%, 1922, κληροδοτήματος I. Μαρκοπούλου.	»	329095.15
13) » καταθέσεις ἐπ' ἀνοικτῶ λ/σμῶ παρ' Ἐθν. Τραπ. »	»	628053.90
14) » προκαταβολὰς	»	1932.—
15) » 180 μετοχὰς Κτηματικῆς Τραπεζῆς	»	180000.—
16) » 110 » τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος	»	547943.70
17) » 150 ὁμολογία Δαν. Ἑλληνοβουλγαρικῆς μετανα- στεύσεως, 1923, 6%	»	52733.60
18) » 90 ὁμολογίας Δαν. Κτηματικῆς Τραπεζῆς, 1930 7%, Λ. 1.000.000.—	»	757255.40
	Σύνολον . . . Δρχ.	<u>3421963.60</u>

Περαίνουσα τὴν παροῦσαν ἔκθεσιν ἡ Ἐπιτροπεΐα προτείνει εἰς τὴν Συνέλευσιν, ὅπως ἐγκρίνη τὴν προκειμένην διαχείρισιν, ὡς ὀρθῶς ἔχουσαν καὶ ἐπικυρώσῃ τὸν τε Ἰσολογισμόν καὶ Ἀπολογισμόν τοῦ λήξαντος ἔτους 1935.

Ἐν Ἀθῆναις τῇ 28 Φεβρουαρίου 1936.

Ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπεΐα

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΙΓΙΝΗΤΗΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΚΡΗΤΙΚΟΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΓΩΑΝΝΟΥ
ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ ΠΟΥΡΗΣ
ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΣΟΔΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩΝ

ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ		Εἶδος ἐσόδων	Προϋπο- λογισθέντα	Εἰσπρα- χθέντα	Διαφορὰ					
Κεφάλ.	Αριθ.				Ἐπὶ πλεόν		Ἐπὶ ἔλατιον			
Α'	1	Μερίσματα καὶ τόκοι . . .	369110	—	401140	40	32030	40	—	—
	2	Μισθώματα	20000	—	27015	—	7015	—	—	—
»	3	Ἀντίτιμον δημοσιευμάτων .	45000	—	72307	50	27307	50	—	—
Β'	1	Εἰσφοραὶ ἐταίρων	3500	—	3750	—	250	—	—	—
	2	Δικαιώματα ἐκ τοῦ Λαχείου Στόλου καὶ Ἀρχαιοτήτων	375000	—	413936	40	38936	40	—	—
Γ'	1-1	Φωτογραφίαι καὶ Φωτογρα- φικά δελτάρια	180000	—	135180	—	—	—	44820	—
	1-2	Ἐκ πωλῆσ. φωτ. δελτ. καθα- ρὸν κέρδ. Ν. 4823 χρ. 1934	30000	—	30998	45	998	45	—	—
	2	Ἐκ πωλήσεως ἀχρήστου ὑλι- κοῦ, καὶ ἄλλων ἀπροβλέ- πτων ἐσόδων	1080	35	1142	—	61	65	—	—
Σύνολον			1023690	35	1085469	75	106599	40	44820	—

Ἀνάλυσις τοῦ Κεφαλαίου Α', ἀρθρου 3.

Ἀντίτιμον δημοσιευμάτων.

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς	Δραχ.	63750.—
2) Πρακτικά τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	»	5520.—
3) Βασιλείου Λεονάρδου: Ἡ Ὀλυμπία. 1901	»	545.—
4) Χ. Τσουντα. Προϊστορικαὶ Ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. 1908	»	600.—
5) Γ. Παπαβασιλείου. Οἱ ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαῖοι τάφοι 1910 . .	»	150.—
6) Ἄντων. Κεραμοπούλλου. Τοπογραφία Δελφῶν. 1912-1917	»	50.—
7) » » Ἀποτυμpanισμός 1923	»	560.—
8) Γ. Μυλωνᾶ. Ἡ Νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928 . . .	»	922.50
9) Ι. Χατζηδάκη. Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου 1931 . .	»	60.—
10) Ἄντων. Κεραμοπούλλου. Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. 1935 . .	»	150.—

Σύνολον . . . Δραχ. 72307.50

ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1934

ΠΡΟΥΠΟ- ΛΟΓΙΣΜΟΥ		Είδος ἐξόδων	Προϋπο- λογισθέντα	Δαπανη- θέντα	Διαφορά	
Κεφάλ.	Αριθμ.				ἐπὶ ἔλαττον	
A'	1	Μισθοὶ καὶ ἐπιδόματα	162240	162240	—	—
	2	Ἐξοδα γραφείων	64000	54781	—	9219
	3	Ἐξοδα βιβλιοθήκης	100000	91859	10	8140
	4	Ἐπισκευαὶ καὶ ἐπιπλώσεις	60000	32442	—	27558
B'	1-1	Ἀνασκαφαὶ	140000	107475	—	32525
	1-2	» κλπ. Ἰω. Μαρκοπούλου	19000	—	—	19000
	2	Δημοσιεύματα	210000	174475	85	35524
	3	Συνδρομαὶ εἰς περιοδικὰ καὶ βιβλία ἀρ- χαιολογικά	7000	5050	—	1950
	4	Διδασκαλία	3500	3460	—	40
Γ'	1-1	Φωτογραφίαι καὶ φωτογραφικὰ δελτάρια	140000	85751	—	54249
	1-2	Ἀμοιβαὶ φυλάκων Μουσείων	10000	5100	—	4900
	1-3	Πρὸς σύστασιν καὶ πλουτισμὸν Βιβλιο- θήκης Μουσείων κλπ.	77451	41347	70	36104
	1-4	Πρὸς ἀπόδ. καθ. προϊόντ. ἐκ φ.δ. χρ. 1934	30998	30998	15	—
	2	Διάφορα ἔξοδα	30000	24764	—	5236
	3	Ἐξοδα δι' ἀρχαιολ. σπουδᾶς ἐν Ἑσπερίᾳ	15000	—	—	15000
	4	Ἐξοδα κεκλεισμένων χρήσεων	5000	1127	—	3873
Σύνολον			1074190	820871	10	253319

Ἀνάλυσις τοῦ κεφ. Β' ἄρθρου 1.

Ἀνασκαφαί.

	Πιστώσεις	
	Διατεθεισάι	Ἀδιάθετοι
1) Μαραθῶνος	12000	—
2) Νέας Ἀγχιάλου	15000	—
3) Δυτ. Μακεδονίας	12000	—
4) Ἀρχαίας Ἀχαΐας	12000	—
5) Σικυῶνος	15000	—
6) Μεσσηνίας	—	10000
7) Μεσαιωνικῆς Λακεδαι- μονίας	—	7000
8) Ἀμνισοῦ Κρήτης	15000	—
9) Δρήρου Κρήτης	2000	—
10) Μεγάρων	—	5000
11) Ἐλευσίνος	11000	—
12) Καβάλας	5000	—
13) Καστέλλας (ν. Κουμ.)	8475	—
Σύνολον	107475	22000

Σύγκρισις πραγματοποιηθέντων ἐσόδων καὶ ἐξόδων.

A'	Ἐσοδα . . . . Δρ.	1085469.75
B'	Ἐξοδα . . . . »	820871.10
Περίσσευμα Δρ.		<u>264598.65</u>

Διαχειρίσις Φωτογρ. Δελταρίων δυνάμει τοῦ Νόμου 4823.

Προκύψαν καθ. κέρδος Δρ.	49429.—
Ἐξ αὐτοῦ:	
ὑπὲρ τῶν φ. Μουσ.	5100.—
» τῶν Βιβλ. Μουσ.	24557.40
» τῆς Ἑταιρ.	19771.60 Δρ.
	<u>49429.—</u>

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Δεκεμβρίου 1935.

Ο ΤΑΜΙΑΣ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΛΟΓΙΣΤΗΣ
ΑΝΤΩΝΙΑ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Α' ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ

- 1) Πρακτικά Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας 1934 . . . . . εἰς σόματα 800
 2) Ἀντ. Κεραμοπούλου. Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν 1935 . . . . . » » 3000

Β' ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς				2) Πρακτικά Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας			
Σειρὰ τόμων	Πωληθέν- τες τόμοι	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθέν ποσόν	Σειρὰ τόμων	Πωληθέν- τες τόμοι	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθέν ποσόν
				1885			
1915	1	500	500		2	80	160
1916	1	500	500	1887	2	80	160
1917	1	500	500	1888	2	80	160
1918	1	500	500	1889	2	80	160
1919	1	500	500	1909	1	80	80
1920	1	500	500	1913	2	80	160
1921	1	500	500	1914	2	80	160
1922	1	500	500	1915	2	80	160
1923	1	500	500	1916-1919	2	80	160
1924	1	500	500	1920	2	80	160
1925-1926	1	500	500	1921	3	80	240
1927-1928	1	500	500	1922-1924	3	80	240
1929	2	500	1 000	1925-1926	5	80	400
1930	3	500	1 500	1927	2	80	160
1931	3	500	1 500	1928	3	80	240
1932	61	500	30 500	1929	4	80	320
1933	46	500	23 000	1930	3	80	240
1933	1	250	250	1931	3	80	240
				1932	3	80	240
				1933	18	80	1440
				1934	3	80	240
Ἄθροισμα	128		63 750	Ἄθροισμα	69		5520

3) Διάφορα δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.						
Ἀριθμὸς	Ἐπιγραφή Συγγράμματος	Πωληθέντα σώματα	Τιμὴ σώματος	Εἰσπραχθέν ποσόν		
1	Β. Λεονάρδου: Ἡ Ὀλυμπία. 1901 . . .	4	100	—	400	—
		1	75	—	75	—
		1	70	—	70	—
2	Χρ. Τσουντα: Αἱ προϊστορικοὶ Ἀκρο- πόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. 1908	1	600	—	600	—
3	Γ. Παπαβασιλείου: Περί τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων 1910	1	150	—	150	—
4	Ἄντ. Κεραμοπούλλου: Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. 1912-1917	1	50	—	50	—
5	Ἄντ. Κεραμοπούλλου: Ἀποτυμpanισμός. 1923	7	80	—	560	—
6	Γεωργ. Μυλωνά: Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928	2	225	—	450	—
		3	157	50	472	50
7	Ἰωσ. Χατζιδάκι: Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου. 1931	1	60	—	60	—
	Ἄθροισμα	22			2887	50
8	Ἄντ. Κεραμοπούλλου: Ὁδηγὸς τῶν Δελ- φῶν. 1935	3	50	—	150	—
	Ἄθροισμα	25			3037	50
Ἀνακεφαλαίωσις.						
1	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς				Δρ. 63750.—	
2	Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας				» 5520.—	
3	Διάφορα δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας				» 3037.—	
	Σύνολον				Δρ. 72307.—	

Γ. ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς.

Σειρὰ ἐτῶν	Ἀριθ. τόμων
1894	1
1898	1
1899	1
1904	1
1905	1
1906	1
1908	1
1909	1
1910	1
1912	1
1914	2
Εἰς μεταφορὰν	12

2) Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας

Σειρὰ ἐτῶν	Ἀριθ. τόμων
1897	1
1899	1
1908	1
1910	2
1912	2
1913	1
1914	2
1915	3
1916-1919	2
1920	4
1921	5
Εἰς μεταφορὰν	24

1) Ἀρχαιολογική Ἐφημερίς.

Σειρά ἐτῶν	Ἀριθ. τόμων
Ἐκ μεταφορᾶς	12
1915	3
1916	2
1917	3
1918	3
1919	2
1920	2
1921	2
1922	1
1923	1
1924	2
1925 - 1926	2
1927 - 1928	2
1929	4
1930	2
1931	2
1932	3
1933	137
Σύνολον	185

2) Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας

Σειρά ἐτῶν	Ἀριθ. τόμων
Ἐκ μεταφορᾶς	24
1922 - 1924	2
1925 - 1926	2
1927	2
1928	2
1929	2
1930	2
1931	2
1932	3
1933	5
1924	138

Σύνολον 184

3) Διάφορα δημοσιεύματα τῆς Ἐταιρείας.

Ἀριθ. ἀριθμῶν	Ἐπιγραφή Συγγράμματος	Ἐξα-χθέντες τόμοι
1	Εὐθ. Καστόρη: Ἱστορική ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. 1879	1
2	H. G. Lolling: Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου. 1899	2
3	Π. Καββαδία: Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. 1900	2
4	Comptes rendus du congrès international d'archéologie. 1905	1
5	Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος. 1906	1
6	Π. Καββαδία - Καβερᾶου: Ἀνασκαφή Ἀκροπόλεως. 1906	1
7	Χρ. Τσοῦντα: Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. 1908	1
8	Γ. Ποπαβασιλείου: Περί τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων. 1910	1
9	Κ. Κουρουνιώτου: Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσούρας. 1911	2
10	Γ. Γαργίκα: Μελετήματα ἀρχαιολογικά. 1915	1
11	Π. Οἰκονόμου: Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας. 1915	2
12	Ἄντ. Κεραμοπούλλου: Τοπογραφία Δελφῶν. 1912 - 1917	2
13	Β. Στάη: Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς. 1920	3
14	Γ. Π. Οἰκονόμου: De profusionum receptaculis κλπ. 1921	3
15	Ἄπ Ἀρβανιτοπούλου: Γραπτὰ στήλαι Δημητριάδος Παγασῶν. 1928	2
16	Γ. Μυλωνά: Ἡ Νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928	3
17	Ἰω. Γενναδίου: Ὁ Λόρδος Ἑλγιν κλπ. 1930	3
18	Ἰωσ. Χατζιδάκι: Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου. 1931	3
19	Ἄντ. Κεραμοπούλλου: Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. 1935	40
	Σύνολον	73

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31ῃ Δεκεμβρίου 1935.

Ο ΛΟΓΙΣΤΗΣ
ΑΝΤΩΝΙΑ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΤΗΣΙΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΠΩΛΗΣΕΩΝ
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ ΚΑΙ ΦΩΤ. ΔΕΛΤΑΡΙΩΝ

ΕΤΗΣΙΑ
ΠΩΛΗΣΕΩΝ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ - ΦΩΤ. ΔΕΛΤΑΡΙΩΝ

ΕΝ ΤΟΙΣ

ΕΘΝΙΚΟΝ - ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ - ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΝ

Α'. Δαπανηθέντα (1 Ίανουαρίου - 31 Δεκεμβρίου 1935).	Δραχ.	Λ.
Είς 10425 Φωτ. Δελτ. Μουσείου Ἐθνικοῦ	18783	—
» 19517 » » » Ἀκροπόλεως	19586	50
» 1975 » » » Ἐλευσῖνος	3591	25
» 1595 » » » Δαφνίου	2883	75
» 1272 Φωτογραφίας Νο 1	6360	—
» 568 » Νο 2	5112	—
» 100 » » 3 Καρτονέ	1100	—
» 210 Album Ἀθηνῶν	6300	—
» 19 Σμικρόνσεις ἀναγλύφων Μουσείων	475	—
» Ἀνάγλυφα δελτάρια Νο 1-2-3	13310	50
» 88 Φωτοτυπίας Ζωγράφου	1320	—
» 9 Album Ἰαπωνέζικα Νο 1-2-3	960	—
» 23 Φωτογρ. Πλάκας Ἀκροπόλεως	900	—
» 15845 Φωτ. Δελ. — Ἐκτυπωτικά τίτλων	3169	—
» Διάφορα ἔξοδα — (Βιβλίον Καθολικοῦ)	1900	85751.—
Κέρδος καθαρὸν — Πρὸς ἐξίσωσιν		49429.—
Διανομὴ τοῦ κέρδους 49429 δραχμῶν δυνάμει τοῦ Νόμου 4823.		
Ἐπὶ τῶν Μουσείων 50 ⁰ / ₀ Δραχ. 24557.40		
» τῆς Ἀρχ. Ἐταιρ. 40 ⁰ / ₀ » 19771.60		
» τῶν Φυλάκ. τῶν Μ. 10 ⁰ / ₀ : 5100.—		
Σύνολον		135180.—

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ

- ΛΕΥΚΩΜΑΤΩΝ - ΦΩΤΟΤΥΠΙΩΝ ΚΛΠ.

ΜΟΥΣΕΙΟΙΣ

- ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ - ΒΟΛΟΥ - Μ. ΔΑΦΝΙΟΥ

Β'. Εισπραχθέντα (1 'Ιαν. - 31 Δ'βριου 1935).		Δραχ.	Λ.
@ 4.-	Από 10.177 Φωτ. Δελ. Μουσ. 'Εθνικοῦ	40708	—
» 8.-	» 623 Φωτογραφ. Ν° 1	4984	—
» 15.-	» 425 » Ν° 2	6375	—
» 25.-	» 34 Φωτοτυπίας Ζωγράφου	850	—
» 6.-	» 216 Δελτ. «'Ανάγλυφα» Ν° 2	2160	—
» 31.15	» 2 » » Κορνιζαρισμένα	90	—
	14 Σμικρόνσεις 'Ανάγλ. Μ.	490	—
» 50.-	» 39 Album 'Αθηνῶν	1950	—
» 3.-	» 128 Φωτοτυπικά Δελτ. «Boissonas»	384	— 57991.—
» 4.-	» 6984 Φωτ. Δελ. Μουσ. 'Ακροπόλεως	27936	—
» 8.-	» 791 Φωτογραφ. Ν° 1	6328	—
» 15.-	» 29 » Ν° 2	435	—
» 30.-	» 54 Φωτοτυπίας Ζωγράφου	1620	—
» 6.-	» 29 Δελτ. 'Ανάγλυφα Ν° 1	174	—
» 10.-	» 975 » » » 2	9750	—
» 15.-	» 3 » » » 3	45	—
» 50.-	» 183 Album 'Αθηνῶν	9150	—
» 3.-	» 103 Φωτ. Δελτ. «Boissonas»	309	—
» 15.-	» 48 'Ανάγλυφα Κορνιζαρισμένα	1815	— 57562.—
» 4.-	» 749 Φωτ. Δελτ. Μουσ. Βυζαντινοῦ	2996	—
» 15.-	» 27 Φωτογραφ. Ν° 1 καὶ 17 Ν° 2	471	— 3467.—
» 4.-	» 2729 Φωτ. Δελ. Μουσ. 'Ελευσίνος	10916	—
» 4.-	» 32 Φωτογραφ. Ν° 1	256	— 11172.—
» 8.-	» 1026 Φωτ. Δελτ. + 69 Φ. Ν° 1 Μουσ. Δαφν.	4656	— 4656.—
» 1.-	» 83 Φωτ. Δελ. Μουσ. Βόλου	332	— 332.—
Σύνολον			135180.—

'Αθήναι τῆ 31-12-1935.

'Ο Διευθυντῆς τοῦ Γραφείου

Μ. Ι. ΑΣΠΙΩΤΗΣ

ΚΙΝΗΣΙΣ ΑΠΟΘΗΚΗΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ ΚΑΙ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΔΕΛΤΑΡΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1935
ΕΝ ΤΟΙΣ ΜΟΥΣΕΙΟΙΣ ΚΑΙ ΤΩΙ ΓΡΑΦΕΙΩΙ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Ημερομηνία προμηθείας	Φωτογρ. δελτάρια						Φωτογραφίαι			Διάφορα					Δελτ. ανάλυφ.			Κορνίζ.				
	M. Έθν.	M. Ακρ.	M. Βυζ.	M. Έλκεν.	M. Βολ.	M. Δαφν.	Ποισίνας	Νο 1	Νο 2	Νο 3	Φωτ. Καρτ.	Άλβμ. Αφ.	Άλβμ. Ίστ.	Πόληγ	Φωτ. Πλάκ.	Σταθμίσκον	Νο 1	Νο 2	Νο 3	Νο 1	Νο 2	
Υπόλοιπα τῆ 31/12/1934	10414	6259	3207	817	190	1855	291	1402	395	6	21	—	—	—	394	—	—	93	24	6	10	
Προμήθεια 1935	10425	10547	—	1975	—	1595	—	1272	568	—	100	210	3	3	23	19						
Σύνολον	20839	16806	3207	2792	190	3450	291	2674	963	6	100	231	3	3	417	19						
Πωληθέντα	10177	6984	749	2729	83	1026	231	1542	471	—	—	222	—	—	—	14						
Υπόλοιπα τῆ 31/12/1935	10662	9822	2458	63	107	2424	60	1132	492	6	100	9	3	3	417	5						
Ἐκ τῶν ὡς ἄνω ὑπολοίπων																						
α') ἐν τῆ ἀποθ. τοῦ Γραφ.	4819	5365	1008	—	12	2207	—	378	85	1	100	—	3	3	417	—						
β') ἐν τοῖς Μουσείοις	5843	4457	1450	478	95	217	93	754	407	5	—	9	—	—	—	5						
	10662	9822	2458	478	107	2424	93	1132	492	6	100	9	3	3	417	5						

Ἀθήναι τῆ 31 Δεκεμβρίου 1935.

Ὁ Διευθυντὴς τοῦ Γραφείου
Μ. Ι. ΑΣΠΙΩΤΗΣ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
(1837 - 1936)

- Δραχμαὶ*
1. **Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς** 1837-1934/35 (ΑΕ 1-72: πρβλ. πινάκιον παρὰ Β. Λεονάρδω), Ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος λεύκωμα, σ. 1-3). Σχῆμα 4ον.
(Περίοδος Α΄): τόμος 1-16 (1837-1860).
1-7 (1837-1843): τεύχη α΄-ιβ΄, ιγ΄ (καὶ ιδ΄), ιε΄ (τεύχος ιϛ΄ ἴδιον δὲν ἐξεδόθη), ιζ΄-κθ΄ 8-16 (1852-1860): τεύχη λ΄-νέ· πωλοῦνται τάδε τὰ τεύχη: α΄, β΄, γ΄, δ΄, ἕκαστον τεύχος . . . . . 45.—
Περίοδος Β΄: τόμος 17-21 (1862-1874).
17 (1862): τεύχη α΄-ιβ΄ (τὰ τεύχη θ΄-ιβ΄ ἐξεδόθησαν τῷ 1863) ἕκαστον τεύχος. 45.—
18 (1869): τεύχος ιγ΄ 19 (1870): τεύχος ιδ΄ 20 (1872): τεύχη ιε΄ καὶ ιϛ΄ (τὸ ιϛ΄ ἐξεδόθη τῷ 1873) 21 (1874): τεύχος ιζ΄. ἕκαστον τεύχος . . . 45.—
Περίοδος Γ΄: τόμος 22-62 (1883-1923).
22 62 (1883-1923): εἰς τόμος κατ' ἔτος, ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος ἕκαστος τόμος. . . . . 500.—
Περίοδος Δ΄: τόμος 63 κέ. (1924 κέ.).
63-73 (1924-1934/35): 1924, 1925-1926 (εἰς ἕνα τόμον), 1927-1928 (εἰς ἕνα τόμον). 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934-1935 (εἰς ἕνα τόμον) εἰς τόμος κατ' ἔτος μετὰ μονοστήλου κειμένων ἕκαστος τόμος . . . . . 500.—
2. *Ἐυρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Λαμπροπούλου* τόμος 1ος: 1883-1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες η΄ + στήλαι 550. 1902 . . . . . 80.—
3. *Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας* 1837-1935 (ΠΑΕ 1-90: πρβλ. πινάκιον ἐν ΠΑΕ 1921, σ. 77-79).
(Περίοδος Α΄): τόμος 1-13 (1837-1848/9).
1-3 (1837, 1837/8, 1838/9): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν (τῆς Α΄—Γ΄ συνεδριάσεως) τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. (Ἐκδοσις 1η). Ἑλληνιστί καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 93. 1840. (Δὲν πωλεῖται). —
4 (1839/40): Πρακτικὰ τῆς Δ΄ συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. (Ἐκδοσις 1η). Ἑλληνιστί καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 77. 1840. (Δὲν πωλεῖται). . . . . —
5 (1840/41) Πρακτικὰ τῆς Ε΄ Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. (Ἐκδοσις 1η). Ἑλληνιστί καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 87. 1841. (Δὲν πωλεῖται). . . . . —
6 (1841/42): Πρακτικὰ τῆς Ζ΄ (γράφει: **F**) Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. (Ἐκδοσις 1η). Ἑλληνιστί καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842 . . . . . 50.—
7-11 (1842/43-1846/47): Δὲν ἐξετυπώθησαν ἰδιαιτέρως. . . . . —

- 1-11 (1837-1846/7): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν (τῆς Α' — ΙΑ' Γενικῆς συνεδριάσεως) τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. ("Ἐκδοσις 2α.) Ἑλληνιστί καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, πίναξ 1. 1846 (1847). (Δὲν πωλεῖται) . . . . . Δραχμαὶ —
- 12 (1847/8): Πρακτικά τῆς ΙΒ' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Ἑλληνιστί καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848 . . . . . 50.—
- 13 (1848/9): Πρακτικά τῆς ΙΓ' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Ἑλληνιστί καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849 . . . . . 50.—
- (Περίοδος Β'): τόμος 14-25 (1858,9-1869/70).
- 14 (1858/9:) Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες α' + 43. 1859 . . . . . 50.—
- 15-25 (1859,60-1869/70): Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἑταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας: 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864). 1863/4, 1864/5 (δὲν πωλεῖται), 1865/6, 1866/7, 1867/8, 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 8ον· ἕκαστον τεῦχος . . . . . 50.—
- (Περίοδος Γ'): τόμος 26 κέ. (1870/71 κέ.).
- 26-74 (1870/71-1919): Πρακτικά Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας 1870/71 (δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876, 1877 κέ.—1897, 1898 κέ.—1909 (δὲν πωλοῦνται), 1910 κέ.—1915, 1916/9 (εἰς ἓνα τόμον). Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος . . . . . 80.—
- 75-90 (1920-1935): Πρακτικά Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας 1920, 1921, 1922/4 (εἰς ἓνα τόμον), 1925/6 (εἰς ἓνα τόμον), 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932 1933 καὶ 1934. 1935 Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος . . . . . 80.—
- 3Α. Ὁργανισμὸς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 16. 1848. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 8. 1876. (Τεῦχος 3ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1894. (Τεῦχος 4ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1896. (Τεῦχος 5ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1899. (Τεῦχος 6ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1912. (Δὲν πωλοῦνται). . . . . —
4. Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι, ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Φυλλάδιον 1ον: 1851 (σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν πωλεῖται), 2ον: 1852 (σελίδες ια' + 22 + 5, πίνακες 8), 3ον: 1855 (σελίδες 60, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἐκάτερον . . . . . 50.—
5. Πρακτικά τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεθθείου ἐπιτροπείας ἢ ἀναγραφή τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἐρεθθείου, γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Σχῆμα 4ον, σελίδες 21, πίνακες 8. 1853. (Δὲν πωλεῖται) . . . . . —
6. Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι. Φυλλάδιον α' (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + 34, πίνακες 9. 1860 . . . . . 50.—
- 6Α. Ὁ περὶ ἀρχαιοτήτων νόμος καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς αὐτὸν ἐγκύκλιοι ὑπουργικαὶ καὶ ἄλλα τινά, ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας πρὸς χρῆσιν τῶν κατὰ τὸ Βασιλεῖον ἀρχῶν καὶ τῶν πολιτῶν. Σχῆμα 8ον σελίδες 43. 1872 . . . . . —

7.	Εὐθύμιος Καστόρης : Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς τῇ 1837 μέχρι τοῦ 1879 τελευτῶντος. Σχῆμα 8ον, σελίδες F' + 130. 1879	Δραχμαὶ 45
7A.	Κατάλογος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. (Τεύχος 1ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 124, 1887. Τεύχος 2ον, σχῆμα 8ον, σελίδες 126, 1906. (Δὲν πωλοῦνται)	—
8.	H. G. Lolling : Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις ἐπιγραφικοῦ μουσείου· τόμος 1ος: Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, τεύχος α': Ἀρχαῖκα ἀναθηματικά ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + στήλαι 152+η', πίναξ 1. 1899	180.—
9.	Π. Καββαδίας : Τὸ ἱερόν τοῦ Ἀσκληπιῶ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10, ὧν εἷς τοπογραφικός. 1900. (Δὲν πωλεῖται)	—
10.	Π. Καββαδίας : Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900. Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900	45.—
10A.	(Βαλέριος Στάης): Τὰ εὐρήματα τοῦ ναυαγίου τῶν Ἀνικυθέρων (ἐκ τῆς ΑΕ 1902, στήλη 145-173/4), εἰκόνες 21, πίνακες 8 (παρένθετοι) + 11	75.—
11.	<i>Comptes rendus du congrès international d'archéologie, 1ère session: Athènes 1905</i> . Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905	90.—
12.	<i>Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος</i> · τόμος 1ος: Γλυπτὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως (συντάκται: Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης, Lechat, Δεονάρδος, Schrader, Schroeder, Στάης, Σωτηριάδης, Wolters). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + στήλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1-33). 1906	400.—
13.	P. Canvadias + G. Kawerau : <i>Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890</i> . — Π. Καββαδίας + Γ. Καβερᾶου : Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890. Ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστὶ. Σχῆμα φύλλου, στήλαι 150 + σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906/7	600.—
14.	Χρῆστος Τσουντας : Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. Σχῆμα 4ον, στήλαι ιF' + 432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908	600.—
15.	Γεώργιος Α. Παπαβασιλείου : Περὶ τῶν ἐν Ἐθβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραστήματος Ἐθβοϊκῶν ἐπιγραφῶν. Σχῆμα 4ον, στήλαι β' + 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910	150.—
16.	Κωνσταντῖνος Κουρουνιώτης : Κατάλογος τοῦ μουσείου Λυκοσοῦρας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911	60.—
6A.	(Βασίλειος Δεονάρδος): Ἀρχαιολογικὴ ἐφημερίδος ἀναγραφὴ. Σχῆμα 4ον, σελίδες 4. 1912. (Δὲν πωλεῖται)	—
16B.	(Βασίλειος Δεονάρδος): Ἀρχαιολογικὴ ἐφημερίδος λεύκωμα. Σχῆμα 4ον, σελίδες 8. 1912. (Δὲν πωλεῖται)	—
17.	Γεώργιος Π. Οἰκονόμος : Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας· τεύχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915	60.—
18.	Γεώργιος Κ. Γαρδικίας : Μελετήματα ἀρχαιολογικά. Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915	15.—
19.	Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος : Τοπογραφία τῶν Δελφῶν· τεύχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912-1917	50.—
20.	Βαλέριος Στάης : Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς. Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920	50.—

21.	<i>Georgius P. Oeconomus: De profusionum receptaculis sepulcralibus inde ab antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis.</i> Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921	Δραχμαὶ 60.—
22.	Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος: Ὁ ἀποτυμπανισμὸς, συμβολὴ ἀρχαιολογικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τὴν λαογραφίαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 144, εἰκόνες 21, ὄν 7 παρένθετοι. 1923	80.—
23.	Ἀπόστολος Σ. Ἀρβανιτόπουλος: Γραφαὶ στήλαι Δημητριάδος — Παγαῶν. Σχῆμα 2ον, σελίδες 179, εἰκόνες 203, πίνακες παρένθετοι 7, πίνακες ἐν τέλει ἑγχρωμοὶ 10. 1928	1200.—
24.	Γεώργιος Ε. Μυλωνᾶς: Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. Σχῆμα 8ον, σελίδες 174, εἰκόνες 86, πίνακες 2, γεωγραφικοὶ χάρται 3. 1928	225 —
25.	Ἰωάννης Γ. Γεννάδιος: Ὁ Λόρδος Ἐλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς 1440-1837. Σχῆμα 8ον, σελίδες κF + 257, πίνακες 5. 1930	250.—
26.	Ἰωσήφ Χατζιδάκης: Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρήτῃ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 74. 1931	60.—
26 A.	Γ. Σωτηρίου: Χριστιανικαὶ Θῆβαι. (= ΑΕ 1929). Σχῆμα 4ον, σ. 256, εἰκ. 270 πίν. 5. 1931	500.—

Νέα σειρά ἐκδόσεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ὑπὸ τὸν τίτλον:
Ἀρχαῖοι τόποι καὶ μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος.

- Ἀριθ. 1. Α. Δ. Κεραμόπουλλος: Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν σελ. 144 εἰκ. 100 Χάρται 3 Σχῆμα 16ον 1935 . . . . . 65.—
- Ἀριθ. 2. Κ. Κουρουγιώτης: Ὁδηγὸς Ἐλευσίνος Ἀγγλιστί, σελ. 124 εἰκ. 17. Χάρτης 1. Σχῆμα 16ον 1936.

ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας πωλοῦνται καὶ τὰ ἑξῆς συγγράμματα:

1. Βασιλείου Λεονάρδου: Ἡ Ὀλυμπία. Σχῆμα 8ον, σελίδες 352, πίνακες 2. 1901 . . . . . δραχμαὶ 100.—
2. Ἀντωνίου Δ. Κεραμοπούλλου: Θηβαϊκά (= Ἀρχαιολογ. Δελτίον 1917). Σχῆμα 4ον, σελίδες 503, εἰκόνες 212, πίνακες 1 . . . . . λίραι ἀγγλ. 6.—

Αἱ ἄνωτέρω τιμαὶ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἐταιρείας ἰσχύουσι διὰ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτῆς (Δεωφόρος Πανεπιστημίου 20). Περὶ δὲ τῆς ἐκτὸς τοῦ μεγάρου τῆς Ἐταιρείας ἀποστολῆς τῶν ἀγοραζομένων παρακαλοῦνται νὰ φροντίζωσιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

Ἐξεδόθη ὁ παρὼν (90ος) τόμος τῇ 30ῃ Δεκεμβρίου 1936.

